

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE YOLSUZLUĞUN FIRSAT VE
MOTİVASYONLARI: AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ahmet Yılmaz ATA

DOKTORA TEZİ

ADANA/2009

**T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE YOLSUZLUĞUN FIRSAT VE
MOTİVASYONLARI: AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Ahmet Yılmaz ATA

Danışman: Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL

DOKTORA TEZİ

ADANA/2009

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İKTİSAT Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

Üye: Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU

Üye: Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Üye: Prof. Dr. Yusuf AKAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elamanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../....

Doç. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdür Vekili

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

KURUMSAL İKTİSAT ÇERÇEVESİNDE YOLSUZLUĞUN FIRSAT VE MOTİVASYONLARI: AB ÜLKELERİ ÜZERİNE BİRİNCELEME

Ahmet Yılmaz ATA

Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL

Nisan, 2009, 316 Sayfa

Kamu gücünün kişisel çıkarlar için, kötüye kullanılması olarak ifade edilmekte olan yolsuzluk olgusu, önemli bir ekonomik ve sosyal sorundur. Yolsuzluk faaliyetleri için uygun bir ortam hazırlayan sistemin, niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır.

“*Yolsuzluklara Yol Açan Faktörler Nelerdir?*” sorusu, yolsuzlukla ilgili çalışmaların odağında yer alan önemli noktalardan birini oluşturmaktadır. Yolsuzluğun nedenleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar genel olarak sistem ve sistemin ekonomik, siyasal, hukuksal ve kültürel yönlerine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yolsuzluğu bireysel bir eylemden ziyade sistemin ürettiği marazi bir hastalık olarak görmek gerekir. İnsan davranışlarının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sistemin karmaşık ilişkilerinin bir uzantısı olduğu varsayımı da göz önünde bulundurulduğunda bu argümanın ne kadar güçlü olduğu daha kolay anlaşılır. Bu varsayımdan hareketle bireylerin yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları bir takım şartların gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu şartlar, sadece ekonomik unsurlardan sınırlı olmayıp politik, hukuki, sosyal ve kültürel unsurlardan da oluşmaktadır.

Bu bakış açısı doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada, yolsuzluk olgusunu besleyen politik, hukuki ve sosyo-kültürel faktörlerin neler olabileceği sorusuna cevap aranmış ve bu cevaba ulaşabilmek için de, yatay-kesit veri analizi yardımıyla Avrupa Birliği Üyesi 25 ülke üzerine ampirik bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada, regresyon modelinin katsayılarının tahmininde sınırlı bağımlı değişken için en çok olabilirlik yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre; ekonomik gelişmişlik, ekonomik özgürlükler, enflasyon ve gelir dağılımı gibi ekonomik faktörlerle birlikte

demokrasi, hukuk sistemi, eğitim ve Protestan gelenek gibi politik, hukuki ve sosyo-kültürel faktörlerin de yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açtığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada göstermiştir ki yolsuzluk, çok yönlü, karmaşık bir kavramdır. Bu kavramı, sadece ekonomik faktörlerle açıklamak yeterli olmamaktadır. Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonların neler olduğunu daha iyi saptayabilmek için, ekonomik faktörler birlikte politik, hukuki ve sosyal faktörlerinde de incelenmesi gereklidir

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Kurumsal İktisat, Kişisel Çıkar, Ekonomik Yapı, Sosyal Yapı, Yatay Kesit Analizi.

ABSTRACT

OPPORTUNITY AND MOTIVATION OF CORRUPTION IN THE FRAMEWORK OF INSTITUTIONAL ECONOMICS: AN ANALYSIS ON EU COUNTRIES

Ahmet Yılmaz ATA

Ph.D. Dissertation, Department of Economics

Supervisor: Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL

April, 2009, 316 pages

The concept of corruption that can be defined as the use of public power for individual interest has been perceived as an important economic and social problem. The first vital step for evaluating issue of corruption is to analysis to the aspects of corruptional environment and properties to determine to factors causing corruption.

“What are the factors leading corruption?” is the fundamental question of studies related to corruption. The studies on causes of corruption underline generally social structure economic, political, judiciary and cultural sides of social structure. Therefore, corruption should be considered as a social deviation instead of defining it as an individualistic action. The assumption explaining that human behaviour is cause by the sophisticated relations among social, political, economic and cultural structures support this argument. Because of this assumption, it can be said that corruptional behaviour of individuals depend on some circumstances do not only include economic factors but also cover politcal, juiciary, social and cultural elements .

According to this view, it is tried to obtain the answer to the question of what are the economic, political, judiciary, social and cultural factors that may cause corruption. For answering to the question an empirical study is pursued by using a cross-section data on 25 members of EU. Maximum likelihood method is preferred in estimating coefficients of regression model.

According t oto the estimated results, not only economic factors such as economic development, economic freedom, inflation and distribution of income but also political, judiciary, social and cultural factors such as democracy, judiciary system, education and Protestant tradition have the effects on corruption.

This study has shown that corruption a multifaceted and complicated concept. It is not proper to define this concept by the help of only economic factors. To determine opportunities and motivations behind of corruption in a better way, it is very necessary to analysis political, judiciary, social and cultural factors in addition to economic factors

Keywords: Corruption, Institutional Economics, Individual Interest, Economic Structure, Social Structure, , Cross-Section Analysis.

ÖNSÖZ

Belli bir ayrıcalık yada çıkar elde etmenin maliyeti olan yolsuzluk olgusunun, ülkeler ve toplumlar üzerinde bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğu konusunda herkes, hem fikirdir. Dünya Bankasının eski başkanlarından Wolfensohn'un, *"ülkelerin kanseri"* olarak yorumladığı yolsuzluk olgusunun ekonomik ve sosyal yaşamda yarattığı tahribatları ortadan kaldırabilmek için yolsuzluğa karşı etkin ve başarılı politika ve yöntemlerin uygulanması gereklidir. Yolsuzlukla mücadelede en etkin yol, yolsuzluğu oluşturan nedenleri ortadan kaldırmaktır. Nasıl ki herhangi bir sorunun çözülebilmesi için sorunu meydana getiren sebeplerin ortadan kaldırılması gerekir ve sebepleri ortadan kaldırmaya yönelik olmayan bir adım çözüm ortaya koymak yerine yeni sorunların doğmasına yol açacağı gibi yolsuzlukla mücadele metodlarını belirleyebilmek için de sebeplerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

Hazırlanan bu çalışma yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörlerin neler olduğu sorusuna kapsamlı bir şekilde cevap arayan bir özellik taşımaktadır. Bu yönüyle bu çalışmanın yolsuzlukla mücadelede önemli bir referans kaynak olacağı kanısıydayım.

Her çalışma gibi, bu çalışma da maddi, manevi ve bilimsel katkılarla oluşmuştur.

"Bir mum diğer bir mumu tutuşturmakla ışıktan bir şey kaybetmez" düşüncesiyle hareket ederek, bilgilerini, deneyimlerini, benimle paylaşan başta tez danışmanım sayın Prof. Dr. Enver Alper GÜVEL olmak üzere tez izleme komitesinde ve jürisinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU'na, Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU'ya, Prof. Dr. Murat DOĞANLAR'a ve Prof. Dr. Yusuf AKAN'a en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tez çalışmam süresince gerek ihtiyacım olan veri ve dökümanların temin edilmesinde gerekse eleştiri ve önerileriyle katkıda bulunan Uluslararası Saydamlık Örgütü Başkanı Prof. Dr. Johann Graf LAMBSDORF'a ve Prof. Dr. Ahmet Burçin YERELİ'ye şükranlarımı sunarım. Yine bu süre içerisinde bizlerin daha iyi koşullarda çalışabilmesi için her türlü fedakarlığı gösteren Dekanımız Prof. Dr. Serap ÇABUK'a, İktisat Bölümü Başkanımız Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU'na, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürümüz Doç. Dr. Azmi YALÇIN'a ve bu kurumların değerli personellerine de sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın uygulama kısmındaki katkılarından dolayı meslektaşım ve değerli dostum Öğretim Görevlisi Hüseyin GÜLER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca bu çalışmada, bana yol gösteren, her türlü katkıyı sevgi dolu bir yaklaşımla sağlayan ve kaygılandığım zamanlarda bile beni her zaman motive eden Yrd. Doç. Dr. Neşe ALGAN'a, Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA'ya, Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ'a, Yrd. Doç. Dr. Cevat BİLGİN'e, Dr. Ahmet ŞAHBAZ'a ve ismini burada belirtmediğim tüm hocalarıma ve meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Akademik çalışmalar büyük bir fedakarlık, özveri ve sabır gerektirmektedir. Çoğu zaman, gösterilen bu büyük özveriye, sadece o çalışmayı hazırlayan kişi değil, o kişinin yakınları da katlanmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma sürecinde, benimle birlikte bu büyük özveriye ortak olarak bana büyük bir destek veren, hayat arkadaşım, bir tanecik eşim sevgili Semra ATA'ya sonsuz teşekkürleri sunarım. Ayrıca çalışmanın en yoğun dönemlerinde hayatımıza katılarak, varlıklarıyla bizlere büyük bir mutluluk, sevinç ve moral kaynağı olan biricik çocuklarımız Berra ve Mehmet Efe ATA'ya da teşekkürlerimi ve sevgilerimi burada belirtmek isterim.

Bu Çalışma Bilimsel Araştırma Projeleri Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No: İİBF 2007 D 3

Ahmet Yılmaz ATA

Adana, Nisan, 2009

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ	ivx
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSADIN KAVRAMSAL TEMELLERİ

1.1.Kurumsal İktisadın Tanımı, Gelişimi, Alanı ve Temelleri.....	10
1.1.1.Kurumsal İktisadın Tanımı ve Gelişimi.....	10
1.1.1.1.Kurum Kavramının Tanımı, Türleri ve Özellikleri.....	16
1.1.1.2. Kurumun Oluşumu ve Değişimi.....	21
1.1.1.3.Kurum ve Ekonomik Yapı.....	27
1.1.2.Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri.....	34
1.1.3.Kurumsal İktisadın Farklılaşması.....	38
1.1.3.1. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat.....	39
1.1.4. Kurumsal İktisat ile Neoklasik İktisadın Karşılaştırılması.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1.Yolsuzluğun Tanımı ve Temel Unsurları.....	46
2.1.1.Yolsuzluğun Tanımı.....	47
2.1.2.Yolsuzluğun Temel Unsurları.....	54
2.1.2.1. Yetki Unsuru.....	55
2.1.2.2. Yetkinin Kural Dışı Kullanımı.....	55

2.1.2.3. Çıkar Unsuru.....	56
2.2 Yolsuzluğun Tarihçesi.....	57
2.3.Yolsuzluğun Sınıflandırılması Ve Türleri.....	67
2.3.1.Yolsuzluğun Sınıflandırılması.....	67
2.3.1.1.Küçük (Petty) ve Büyük (Grand) Ölçekli Yolsuzluklar.....	68
2.3.1.2.Siyasal (Politik) ve Yönetmel (Bürokratik) Yolsuzluklar.....	70
2.3.1.3.Arızı, Sistematik ve Sistemli Yolsuzluk.....	71
2.3.1.4.İyi yada Kötü Yolsuzluklar.....	72
2.3.1.5.Yolsuzlukla İlgili Yapılan Diğer Sınıflandırmalar.....	73
2.3.2.Yolsuzluğun Türleri.....	74
2.3.2.1. Rüşvet.....	74
2.3.2.2. İrtikâp.....	75
2.3.2.3. Zimmet.....	76
2.3.2.4. Kayırmacılık.....	76
2.3.2.5. Rant Kollama.....	77
2.3.2.6. İçeriden Öğrenenlerin Ticareti.....	78
2.3.2.7. Lobıcılık.....	78
2.3.2.8.Oy Ticareti.....	79
2.4.Yolsuzluk Kavramının Kurumsal İktisat Çerçevesinde Değerlendirilmesi.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSAT BİLİMİ AÇISINDAN YOLSUZLUK OLGUSU

3.1.Sosyal Bilim Açısından Yolsuzluk.....	90
3.1.1.Suç-Yolsuzluğu Açıklayan Sosyolojik Teoriler.....	92
3.1.1.1.Gerilim Teorisi.....	92
3.1.1.2.Alt Kültür Teorileri.....	93
3.1.1.3.Sosyal Ekoloji Teorileri.....	93
3.1.1.4.Sosyal Süreç Teorileri.....	94
3.1.1.5.Kontrol Teorileri.....	94
3.1.2.Sosyal Bilimler Çerçevesinde Yolsuzluğu Açıklayan Düşünce Okulları.....	94
3.2.İktisat Bilimi Açısından Yolsuzluk.....	97
3.2.1.Yolsuzluğu Ortaya Çıkaran Temel İktisadi Koşullar.....	98

3.2.1.1.Aksak Rekabet Piyasalarının Yol Açtığı Yolsuzluk.....	99
3.2.1.1.1.Shleifer-Vishny (S-V) Modeli.....	101
3.2.1.2.Bilgi Yetersizliği Sonucu Oluşan Yolsuzluk.....	108
3.2.1.2.1 Asil-Vekil (Principal-Agent) Modeli.....	109
3.2.1.2.2 Yolsuzluğa Oyun Kuramı Açısından Bakış.....	118
3.3.Yolsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi ve Optimal Yolsuzluk Düzeyi.....	124
3.3.1.Yolsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi (Arz-Talep Yöntemi Yardımıyla)	125
3.3.1.1.Yolsuzluk Arz Fonksiyonu.....	126
3.3.1.2. Yolsuzluk Talep Fonksiyonu.....	132
3.3.1.3. Denge Yolsuzluk Düzeyi.....	135
3.3.2.Optimal Yolsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi	138
3.4.Yolsuzluk Düzeyinin Farklılaşması.....	141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YOLSUZLUK OLGUSUNA YOL AÇAN FIRSAT VE MOTİVASYONLAR

4.1.Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları.....	150
4.1.1.Yolsuzluğun Fırsatları.....	152
4.1.2.Yolsuzluğun Motivasyonları.....	155
4.2. Yolsuzluk Olgusunu Ortaya Çıkaran Faktörler.....	159
4.2.1.Yolsuzluğa Yol Açan Ekonomik Faktörler.....	161
4.2.1.1. Kamunun Hacmi.....	162
4.2.1.2. Kamu Sektörü Ücret Seviyesi.....	166
4.2.1.3. Ekonomik Büyüme Oranı.....	169
4.2.1.4.Yoksulluk ve Gelir Dağılımı.....	171
4.2.1.5. Rekabet.....	173
4.2.1.6. Dışa Açıklık.....	176
4.2.1.7.Ekonomik Özgürlükler.....	180
4.2.1.8. Enflasyon.....	184
4.2.2.Yolsuzluğa Yol Açan Politik, Hukuki ve Sosyo-Kültürel Faktörler.....	187
4.2.2.1.Politik Faktörler.....	188
4.2.2.2.Hukuki Faktörler.....	204
4.2.2.3. Sosyo-Kültürel Faktörler.....	210

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN FIRSAT VE MOTİVASYONALARI: AVRUPA BİRLİĞÜYESİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

5.1.Yolsuzluğun Ölçülmesi.....	224
5.1.1.Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI).....	228
5.1.2.Uluslararası Ülke Risk Rehberi Endeksi (ICRG).....	231
5.1.3.Uluslararası İşletme Yolsuzluk Algılama Endeksi (BI).....	233
5.1.4.Global Rekabet Raporu Endeksi (GCR).....	233
5.2.Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları Konusunda Yapılan Uygulamalı Çalışmalar: Literatür Taraması.....	234
5.3.Araştırmada Kullanılacak Olan Model, Veriler ve Hipotezler.....	253
5.3.1.Araştırmada Kullanılacak Olan Ekonometrik Modeller.....	256
5.3.1.1.Ekonomik Model.....	258
5.3.1.2.Sosyal Model.....	259
5.3.2. Araştırmada Kullanılacak Olan Veri Seti ve Kaynakları.....	260
5.3.2.1.Ekonomik Modeldeki Verilerin Tanımı ve Kaynakları.....	261
5.3.2.2.Sosyal Modeldeki Verilerin Tanımı ve Kaynakları.....	263
5.3.3.Araştırmada Temel Alınacak Hipotezler.....	264
5.3.3.1 Ekonomik Modelle İlgili Hipotezler.....	264
5.3.3.2. Sosyal Modelle İlgili Hipotezler.....	266
5.4.Ampirik Çalışmalar Neticesinde Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirilmesi.....	269
5.4.1.Ekonomik Modelin Bulguları ve Değerlendirilmesi.....	269
5.4.2.Sosyal Modelin Bulguları ve Değerlendirilmesi.....	271
SONUÇ	275
KAYNAKÇA	288
EKLER	310
ÖZGEÇMİŞ	315

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo: 1.1. Kurumsal İktisat Açısından İktisat Bilimi.....	12
Tablo: 2.1. Boyutlarına Göre Yolsuzlukların Sınıflandırılması.....	69
Tablo 3.1. Üç Modelin Karşılaştırılması.....	108
Tablo 3.2. Yozlaşmanın Dört Tipi.....	120
Tablo:3.3. Dünyada Yolsuzluğun En Çok ve En Az Görüldüğü Ülkeler.....	145
Tablo:3.4. Yolsuzluk-Ekonomik ve Sosyal Yapı Arasındaki İlişki.....	149
Tablo: 4.1. Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları.....	158
Tablo: 4.2. Serbest Ticaret ve Yolsuzluk İlişkisi.....	179
Tablo: 4.3. Ekonomik Özgürlük-Yolsuzluk İlişkisi.....	183
Tablo: 4.4. Rant-Kollama Modelleri Ve Politik Rejimler.....	190
Tablo:5.1. 2008 Yolsuzlukları Algılama Endeksinin Kaynakları.....	230
Tablo: 5.2. Değişik Yolsuzluk Endeksleri Arasındaki Korelasyon Matrisi.....	234
Tablo :5.3. Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Yapılan Ekonometrik Çalışmalar.....	246
Tablo:5.4. Çalışmada İncelenecek Olan AB Ülkeleri ve Birliğe Katılım Tarihleri....	255
Tablo:5.5. Ekonomik ve Sosyal Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması ve Beklenen Etkileri.....	269
Tablo:5.6. Ekonomik Modelin Tahmin Sonuçları.....	270
Tablo:5.7. Sosyal Modelin Tahmin Sonuçları.....	272
Tablo:5.8. Yolsuzluğun Nedenleri ÜzerineYapılan Ampirik Çalışmalar ve Bulguları	274
Tablo:5.9. Yolsuzluğu Önlemeye Yönelik Stratejiler.....	287

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şkil:1.1. Kurumların Oluşumu.....	22
Şkil:1.2. Kurum- Birey İlişkisi.....	30
Şkil:1.3. Yeni Kurumsal İktisadın Dalları.....	40
Şkil:2.1. Yolsuzluğun Türleri.....	79
Şkil:2.2. Kurumsal Tercih-Yolsuzluk İlişkisi.....	82
Şkil:2.3. Zayıf Kurumsal Yapı Ve Yolsuzluk Sarmalı.....	83
Şkil:2.4. Kurumsal Yapı-Birey-Yolsuzluk Sarmalı.....	88
Şkil:3.1. Yolsuzluk Ekonomisi Sarmalı.....	96
Şkil:3.2. Aksak Rekabet ve Yolsuzluk.....	100
Şkil:3.3. Hırsızlıksız Yolsuzluk.....	103
Şkil:3.4. Hırsızlıklı Yolsuzluk.....	104
Şkil:3.5. Asil-Vekil-Halk İlişkisi.....	110
Şkil:3.6. Asimetrik Bilgi Problemi.....	113
Şkil:3.7. Potansiyel Yolsuzluk Eyleminde Bulunacak Vekilin Karar Ağacı.....	115
Şkil: 3.8. Yolsuzluk Arz Eğrisi.....	131
Şkil:3.9. Yolsuzluk Talep Eğrisi.....	134
Şkil:3.10. Denge Yolsuzluk Düzeyi.....	135
Şkil:3.11. Denge Yolsuzluk Düzeyinin Değişmesi.....	138
Şkil:3.12. Optimal Yolsuzluk Düzeyi (Marjinal Maliyet Eğrileri Yöntemiyle).....	140
Şkil:3.13. Yolsuzluğun Dünya Haritası.....	142
Şkil:3.14. Yolsuzluk ve Yoksulluk.....	144
Şkil:3.15. Bürokrasi ve Yolsuzluk.....	147
Şkil:4.1. Yolsuzluk-Ücret Seviyesi İlişkisi.....	167
Şkil:4.2. Yolsuzluk-Rekabet İlişkisi.....	175
Şkil:4.3. Ticari Kısıtlamalar-Yolsuzluk İlişkisi.....	178
Şkil:4.4. Yolsuzluk ve Ekonomik Özgürlük Sarmalı.....	181
Şkil:4.5. Yolsuzluğun Fiyat Artışına Etkisi.....	186
Şkil: 4.6. Yolsuzluk-Enflasyon İlişkisi.....	187
Şkil:4.7.Siyasal Süreçte Aktörler Arası Çıkar İlişkileri.....	189
Şkil: 4.8. Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Yozlaşma İlişkisi.....	192
Şkil: 4.9. Yolsuzluk ve Demokrasi Arasındaki İlişki.....	194

Şkil: 4.10. Bölgelerin Demokrasi Notları.....	195
Şkil:4.11. Politik Sistemler Ağacı.....	198
Şkil: 4.12. Yolsuzluk ve Yaptırım Düzeyi İlişkisi.....	207
Şkil: 4.13. Dünya Cehalet Haritası.....	216
Şkil: 4.14. Yolsuzluk-Kültür- Ekonomi Sarmalı	221
Şkil:4.15. Yolsuzluğun Nedenleri ve Etkileri.....	223
Şkil: 5.1. Uluslararası Ülke Riskinin Unsurları.....	232
Şkil: 5.2. Ekonometrik Modellerin Şematik Gösterimi.....	256

EKLER LİSTESİ

Ek 1: 1995-2008 Yılları Arası Yolsuzluk Algılama Endeksleri.....	310
Ek 2: Ekonomik Modelde Kullanılacak Olan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Veriler.....	311
Ek 3: Sosyal Modelde Kullanılacak Olan Bağımlı Ve Bağımsız Değişkenlere Ait Veriler.....	312
Ek 4: Ekonomik Modeldeki Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki.....	313
Ek 5: Sosyal Modeldeki Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki.....	314

*Nasıl ki bir Yaprak, Ağacın Sessiz Onayı Olmadan Sararamazsa,
Bireyler de Toplumun Sessiz Onayı Olmadan
Suç İşleyemezler...
(Halil Cibran)*

GİRİŞ

İnsanoğlunun temel sorunu, kıt kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçlarını karşılayabilmek olmuştur ve olmaktadır. Bu çelişki, yani ihtiyaçların kaynaklardan fazla olması sorunu, insanların birbirleriyle olan ticari ve sosyal ilişkilerinin gelişmesine, topluluk halinde yaşamalarına neden olmuştur. Ortaya çıkan bu topluluklar, dil, din, örf, ahlak vb. özellikler ile birbirlerinden ayrılırlar. Bunlardan siyasi bir varlık sahibi ve daimi bir yerleşik düzeni olanlar “devlet” adını alır (Mehmed Cavid Bey, 2001, 313.)

İşe bu örgütlü ve düzenli yaşam biçimi olan devlet düzeni, toplum içinden bazı kişi yada kişilerin düzenleyici olarak belirlenmesini gerektirir. Bu belirleme çeşitli örgüt yapılarının biçimini de ortaya çıkarır: Monarşi, oligarşi veya demokrasi gibi. Ancak toplumsal yapı her ne şekilde oluşursa oluşsun, yönetici kadroyu meydana getirenlerden bazıları yada hepsi, ellerinde tuttıkları bu yönetme imtiyazını, bazen kamu yararı dışında kişisel çıkarlar için kullanabilir.

Sosyologların “hırs” ve “tamah”, iktisatçıların ise “faydanın ençoklaştırılması” olarak ifade ettikleri kişisel çıkar güdüsü, iyi yönetildiği takdirde üretici etkinliklerine yönlendirilerek, etkin kaynak kullanılmasını sağlayabilmektedir. Diğer taraftan, kötü yönetilen kişisel çıkar ise, toplumsal refah konusunda yıkıcı bir etki yaparak kaynakların etkin kullanılmamasına yol açabilmektedir. Ayrıca bu şekilde yetkilerin, kamusal yarar yerine bireysel çıkar doğrultusunda kullanılması, örgütlü yapının zarar görmesine hatta çökmesine bile yol açabilmektedir.

Belli bir ayrıcalık yada çıkar elde etmenin maliyeti olan yolsuzluk olgusu (Chafuen ve Guzman, 2000, 53), geçmişi çok eskilere dayanan değişik şekil ve fonksiyonlarda, birçok neden ve sonuçları olan karışık ve çok yönlü bir kavramdır. Bu olgu, ekonomik ve politik yaşamda yapısal bir problem olmakla birlikte aynı zamanda kültürel ve bireysel anlamda da ahlaki bir problem olarak da ortaya çıkmaktadır. Bu

anlamda yolsuzluk, etik açıdan, sosyolojik bir olgu olduğu kadar, toplumsal refah ve gelişmeye etkilerinden dolayı da aynı zamanda ekonomik bir olgu olarak da ele alınmaktadır.

Yolsuzluk olgusu, değişik sosyal bilimleri ortak bir araştırma merkezinde birleştiren bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle sosyal bilimlerin hemen hemen her dalı yolsuzluk konusunu kendi disiplini açısından ele almış ve açıklamaya çalışmıştır: Siyaset bilimi, sosyoloji, ekonomi, kamu yönetimi, hukuk, psikoloji gibi çeşitli bilim dalları tarafından araştırılan disiplinler arası bir konu konumundadır. Yolsuzluğun bu şekilde disiplinler arası bir konu olması, tanımında da çeşitliliğe yol açmıştır. Ayrıca yolsuzluk kavramı, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre göre de farklılık göstermekte ve değişebilmektedir. Bazı kültür ve normlarda yolsuzluk olarak nitelendirilebilen davranışlar, diğer bazı toplumlarda yolsuzluk olarak algılanmamaktadır. Bu durum ise, gerek bilim adamlarının gerekse farklı disipline sahip görüş bildiren kişilerin, yolsuzluk üzerinde kolay uzlaşmaya varamamasına neden olmaktadır (Morgan, 1998, 8; Lambsdorff, 2007, 18).

Yolsuzluğun tanımındaki belirsizlik ve tartışmalar, bu kavramı daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek için farklı görüş ve tanımlamaların yapılmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde literatürde, yozlaşma, iltimas veya rüşvet gibi kavramlarla aynı anlamları içeren yolsuzluk olgusunun, yolsuzluğu oluşturan unsurların farklı derecelere değerlendirilmesi sayesinde değişik yolsuzluk tanımları ortaya çıkmıştır.

Yolsuzluğun pek çok bilimsel tanımı bulunmaktadır. Son dönemlere kadar yolsuzluk yaygın biçimde, “*kamu gücünün özel çıkarlar için kötüye kullanılması*” olarak tanımlanıyordu. 1996 yılında Klitgaard tarafından geliştirilen ve yolsuzluğun dinamiklerini açıklayan yalın formüle göre;

$$YOLSUZLUK = TEKELCİ GÜÇ + TAKDİR YETKİSİ - HESAP VEREBİLME$$

olarak ifade edilmekteydi. Bu formüle göre “tekelci güç” ve “takdir yetkisi” kavramları temelde kamu yetkisini elinde bulunduran görevliyi temsil etmekteydi. Ancak ortaya çıkan gelişmeler yolsuzluk olgusunun tek başına “kamu gücüyle” açıklanamayacağı ortaya koymuştur. Kamu gücüyle sınırlı olmayan daha geniş bir tanıma göre yolsuzluk,

“herhangi bir görevin kişisel çıkarlar için kötüye kullanılması” olarak ifade edilmiştir. Birleşmiş Milletler Bölgeler Arası Suç ve Adalet Araştırmaları Enstitüsü’nün bir raporunda yolsuzluk, *“kamu ve özel sektör kuruluşlarının karar verme mekanizmalarındaki yozlaşma ve bozulma”* şeklinde tanımlanmıştır.

Toplumda yolsuzluk olgusu, ister kamu yönetimini isterse de özel sektörü kapsayacak şekilde tanımlanırsa tanımlansın bu kavram ile kişisel çıkarlar için, yasalardan veya etik değerlerden sapma durumu ifade edilmektedir. Bu anlamda yolsuzluk, toplumsal çıkarın özel çıkar lehine kurban edilmesidir (Güvel, 1998, 27). Bu bazen mevcut yasalardan ve kurallardan sapma, bazen de mevcut yasalara ve kurallara bağlı olmakla beraber toplumun genel değerlerine aykırı davranmak şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin bir politikacının kendi seçim bölgesine yaptığı olağanüstü harcamalar yasalara uygun olsa bile toplumun genel değerlerine aykırı olabilir ki bu tür bir davranış da yolsuzluk olarak algılanır. Böyle bir durum ise toplumsal olarak yozlaşmaya ve bozulmaya işaret etmektedir. Yolsuzluk, hem kamu sektörünü hem de özel sektörü kapsayabilecek bir şekilde toplumun her alanında görülebilmektedir. Buna rağmen genel kanı, yolsuzluğun, kamu kesimini ilgilendiren bir olgu olduğu yönündedir. Çünkü kamu sektöründeki yolsuzluğun, özel sektördeki yolsuzluktan daha önemli bir problem olduğu ve kamu sektöründeki yolsuzluğun engellendiği zaman, özel sektör yolsuzluğunun da kontrol altına alınabileceği kabul edilir (Andving, J.C. ve Diğerleri, 2000, 14).

Yolsuzluk kavramı 1980’lerden sonra literatürde geniş bir şekilde yer almaya başlamıştır. Buna rağmen yolsuzluk yeni bir olgu değildir. Yolsuzlukların insanoğlunun sosyal örgütler (devlet) kurması yani sosyal hayatın başlamasıyla birlikte ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yolsuzluk değişik zamanlarda, değişik yerlerde farklı biçim ve yoğunlukta cereyan eden bir olgu olmuştur. Yaklaşık iki bin yıl önce Hindistan kralının veziri Arthasastra yolsuzluk ile ilgili bir kitap yazdığı bilinmektedir. Büyük Fransız Düşünürlerinden Dante, büyük İngiliz yazarlardan Shakespeare yolsuzluk ve rüşvet ile ilgili şikayetlerini dile getirmişlerdir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti’nde de rüşvetin oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Büyük divan şairi Fuzuli’nin “selam verdim rüşvet değildir diye almadı” ifadesi bir vecize gibi dillerde dolaşmaktadır. Yine Osmanlı Devleti’nin önemli tarihçilerinden Katip Çelebi rüşvetle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin önemli yazarlarının birçoğu rüşvetin devlet

mekanizmasında nasıl önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır. Peyami Safa, Kemal Tahir gibi romancılarımız rüşveti önemli ölçüde işlemişlerdir. Son yıllarda da ülkemizde yolsuzluklarla ilgili önemli söylentiler hatta bakanlara kadar uzanan soruşturmalar, konunun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Yolsuzluk antik çağlardan beri hemen her toplumda görülen bir olgudur. Ancak özellikle son yıllarda akademisyenlerin ve politika belirleyicilerin dikkatini daha çok çekmekte, sosyal ve ekonomik maliyetleri daha çok gündeme gelmektedir. Yolsuzluk konusu 1980'lere kadar, kapsamlı bir şekilde sosyolojinin, politik bilimin, tarihin, kamu yönetiminin ve hukuk biliminin inceleme konusu olmuştur. Bu tarihten itibaren özellikle yolsuzluk konusunda yapılan ampirik araştırmalar, iktisat biliminin de bu alana yönelmesine ve kapsamlı araştırmalar yapmasına yol açmıştır. Söz konusu çalışmalar, bir yandan yolsuzluğun ekonomik sonuçlarını tespit etmeye yönelirken diğer yandan yolsuzluğun ekonomik nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Literatürde, yolsuzluğun ekonomik sonuçlarını belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalar, yolsuzluğun nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalara oranla daha fazladır.

Genel olarak yolsuzluğun ekonomik sonuçlarını belirmeye yönelik olarak yapılan bu çalışmalarda, yolsuzlukların, ekonomide, bir takım olumsuz sonuçlara yol açtığı ifade edilmektedir. Yolsuzlukların en sık bahsedilen zararları, yatırımcılar üzerinde olumsuz bir etki oluşturarak yatırımları azaltması ve dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmayı yavaşlatmasıdır. Ayrıca yolsuzluğun, ekonomideki mevcut kaynakların dağılımını ve etkin kullanımını da olumsuz etkilediği, enflasyona ve gelir dağılımında eşitsizliğe yol açtığı birçok yazar ve düşünür tarafından ifade edilmektedir. Bununla birlikte Huntington, Leff, Lui gibi bazı yazarlar yolsuzluğun ekonomiye olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. Onlara göre, yolsuzluk bir anlamda “bürokratik mekanizmanın yağı” işlevi görmekte ve ekonomik sistemin işleyişi üzerinde olumlu bir etkiye yol açmaktadır. Çünkü kamu yönetiminin etkinsiz, düzensiz ve kurlsız olduğu, katı ve aşırı merkeziyetçi bir bürokrasinin varlığı söz konusu olduğu durumlarda yolsuzluk olgusu, işlerin yürümesini kolaylaştırmaktadır. Başka bir ifade ile yolsuzluk düzensizlik içerisinde bir düzen meydana getirebilmektedir. Huntington’a göre, *“bir toplumun ekonomik büyümesi bağlamında katı, aşırı merkeziyetçi ve dürüst*

olmayan bürokrasiden daha kötü olan tek şey, katı, aşırı merkeziyetçi ve dürüst bir bürokrasidir”.

Buna rağmen yolsuzluğun ülkeler ve topluluklar üzerinde bir takım olumsuz sonuçlar doğurduğu konusunda herkes hem fikirdir. Dünya Bankasının eski başkanlarından Wolfensohn’un, “*ülkelerin kanseri*” olarak yorumladığı yolsuzluk olgusunun ekonomilerde yarattığı bu tahribatı ortadan kaldırmak için yolsuzluğa karşı etkin ve başarılı politika ve yöntemlerin uygulanması gereklidir (World Bank, 2000, 2). Yolsuzlukla mücadelede en etkin yol, yolsuzluğu oluşturan nedenleri ortadan kaldırmaktır. Nasıl ki herhangi bir sorunun çözülebilmesi için sorunu meydana getiren sebeplerin ortadan kaldırılması gerekir ve sebepleri ortadan kaldırmaya yönelik olmayan bir adım çözüm ortaya koymak yerine yeni sorunların dogmasına yol açacağı gibi yolsuzlukla mücadele metodlarını belirleyebilmek için de sebeplerinin iyi anlaşılması gerekmektedir. O halde yolsuzluğu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonların neler olduğunu belirlemek, bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Literatürde yolsuzluk olgusu iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi; yolsuzluğu sosyolojik ve politik açıdan ele alan bölgesel ve kültürel farklılıklara göre açıklamalar yapan görüşlerdir. Diğer ikincisi ise, yolsuzluk olgusunu ekonomi bilimi açıdan yorumlayan görüşlerdir. İlk görüşe göre; bireyin davranışlarını ve aktivitelerini, bağlı olduğu farklı sosyal yapılarıdaki değerler, normlar belirlemektedir. İkinci görüşe göre ise, bireyin davranışlarını, rasyonel birey varsayımı altında yaptığı fayda-maliyet tercihi belirler. Bu açıdan gerek sosyal açıdan bireyin ait olduğu toplumun değerleri ve normları gerekse iktisadi açıdan rasyonel birey varsayımı altında fayda-maliyet analizi sonucu elde edeceği kazanç, yolsuzluk faaliyetinin ortaya çıkması için bir takım fırsat ve motivasyonların oluşmasına yol açıyorsa, birey yolsuzluk eyleminde bulunacaktır (Porta ve Vannucci, 2005, 174).

Weber’e göre ekonomik davranış, genel bir dünya görüşüne bağlıdır. Her bireyin çıkarının yönü de kendi dünya görüşü ile belirlenmektedir. Bir ekonomik davranış olan yolsuzluk olgusunun oluşması da, bireyin içinde bulunduğu toplumun, sosyal ve kültürel tarihine, politik ve ekonomik gelişimine, bürokratik geleneklerine ve uygulanan politikalara dayandığı başka bir ifade ile o ülkenin veya topluluğun kurumsal yapısına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Bu bakış açısına göre kurumsal yapı, yolsuzluk

olgusunun oluşmasında veya ortadan kaldırılmasında etkin olan kişisel çıkar ögesine yön veren önemli bir etmen olmaktadır.

Hazırlanmış olan bu çalışmada yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açan bu kurumsal yapılar ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-kültürel boyutta ele alınmıştır. Yolsuzluğun ekonomik ve toplumsal yansımaları ile yolsuzlukla mücadele yöntemleri bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yolsuzluğun ekonomik nedenlerine ilişkin olarak da karşımıza çok boyutlu bir fotoğraf çıkmaktadır. Birinci olarak, kapasite yetersizliği yolsuzluğu hazırlayan etmenlerin başında gösterilmektedir. Kamu hizmetlerinde kapasitenin yetersiz olduğu durumlarda, yani arz ve talep eşitlenmesi olmadığı takdirde tayinlamanın kaçınılmazlığı ortadadır ve eğer bu tayinlama durumunda siyasal otorite saydam değilse ve hesap verme sorumluluğu yoksa keyfi davranmaya ve kayırmaya başlayabilmektedir (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatalar, 2001, 18). Bu durum da yolsuzluğa yol açacak fırsat ve motivasyonlar için gerekli zeminin oluşmasına neden olacaktır.

Bu temel etmenin ötesinde yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açacak çok sayıda ekonomik faktör bulunmaktadır. Bunlar; devletin ekonomideki rolü ve izlemiş olduğu politikalar, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği, ticari kısıtlamalar, enflasyon, düşük ücretler, ekonominin rekabet gücü, dışa açıklık durumu, ekonomik özgürlükler, kayıt dışı ekonomi, istihdam, vergi sistemi şeklinde sıralanabilir.

Yolsuzluk, çok yönlü, karmaşık bir kavramdır. Bu kavramı, sadece ekonomik faktörlerle açıklamak yeterli olmamaktadır. Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonların neler olduğunu daha iyi saptayabilmek için, ekonomik faktörler dışında politik, hukuki ve sosyal faktörlerinde incelenmesi gereklidir. Her bir disiplinin yolsuzluk olgusuna bakışı, kendi öğretileri ve yöntemleri doğrultusunda olmaktadır (Cuadrado, 2005, 13). Bu doğrultuda farklı disiplinlerin, yolsuzluk olgusunun nedenlerine yönelik açıklamaları da farklılık arz etmektedir. Buna göre, bürokratik yapıdaki siyasallaşma, siyasi kayırmacılık, üst düzey yöneticilerin yeni bir iktidarın yönetime gelmesi ile değiştirilmesi, kamu yönetimindeki örgütlenme yetersizlikleri devletin siyasal yapısında yolsuzluklar için uygun bir zemin oluşturabilmektedir. Bununla birlikte toplumsal yapıdaki aile, akraba ve hemşeri ilişkilerinin bürokratik

süreçlere yansması, devlet yapısının genelde otoriter ve merkeziyetçi olması, ülke yönetiminde bulunan insanların yetenek ve yeterliliklerinin tartışılabilir olması, eğitim yetersizliği, hızlı nüfus artışı ile kentleşmenin getirdiği işsizlik ve yaşam şartlarının güçleşmesi, adli yapıdaki yetersiz denetim ve cezalar da yolsuzluklar için uygun zemin oluşturabilmektedir.

Sonuç itibariyle hazırlanmış olan bu çalışmada; yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-kültürel faktörlerin neler olduğu sorusuna, 25 Avrupa Birliği Üyesi ülkeler üzerine 2004-2007 dönemleri için yapılan bir analiz kapsamında cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda hazırlanan bu çalışma, beş ana bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde; çalışmanın iktisadi doktrin bağlamında belirleyicisi olan kurumsal İktisat ve öğretisi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak kurumsal iktisadın tanımı, gelişimi anlatılmış ve daha sonra kurumsal iktisadın temel özellikleri ortaya konulmuştur. Bu süreç içerisinde öncelikli olarak konunun daha iyi anlaşılması için kurum kavramı üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda kurum kavramının tanımı, oluşumu ve değişimi anlatılıp birey-kurum, toplum-kurum ve ekonomi-kurum ilişkileri açıklanmıştır. Daha sonra ise kurumsal iktisadın temel özellikleri ve kendi içindeki farklılaşması ortaya konulmuştur. Son bölümde ise kurumsal iktisat ile neoklasik iktisat arasındaki farklar ele alınmıştır.

İkinci bölümde; yolsuzluk olgusunun kavramsal boyutu ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak yolsuzluk ile ilgili literatürde mevcut olan bilimsel tanımlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra yolsuzluğun, temel unsurları anlatılıp tarihsel gelişimi hem ülkemiz hem de dünya ülkeleri açısından ortaya konulmuştur. Bundan sonra ise yolsuzluğun sınıflandırılması yapıp türleri konusunda bilgiler verilmiştir. Son olarak da yolsuzluk kavramı ile kurumsal iktisat arasındaki ilişkiler ele alınmış ve bir takım çıkarsamalar ortaya konulmuştur.

Üçüncü bölümün temel odak noktası, yolsuzluk ile iktisat biliminin ilişkisidir. Fakat bu bölümde yolsuzluğun ekonomik analizine başlamadan önce, diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisi de kısa bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda öncelikli olarak yolsuzluk kavramı sosyolojik açıdan ele alınıp sosyal bilim kapsamında

yolsuzluk olgusu üzerine bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise ayrıntılı bir şekilde iktisat bilimi açısından yolsuzluk konusuna yer verilmiştir. Bu bölümde yolsuzluk, mikro ekonomi penceresinden ele alınmış ve iki temel nokta çerçevesinde incelemeye tabi tutulmuştur. Bunlar; aksak rekabet ve asimetrik bilgi durumudur. Ayrıca bu bölümde optimal yolsuzluk düzeyi ne olmalıdır sorusuna, marjinal maliyet eğrileri yardımıyla cevap aranmıştır.

Dördüncü bölümde; yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonları belirleyen, ekonomik, politik, hukuki, sosyal ve kültürel unsurlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu doğrultuda öncelikli olarak yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları kavramları açıklanmış ve daha sonra bu kavramları besleyen ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-kültürel unsurlar tek tek ele alınmıştır.

Beşinci ve son bölümde ise; daha önceki bölümlerde teorik olarak ifade edilen “*yolsuzluğa yol açan faktörler*”, 25 Avrupa Birliği Üyesi Ülke için ampirik olarak test edilmiştir. Bu çerçevede kurumsal faktörler, ekonomik ve sosyal model çatısı altında iki farklı model kullanılarak test edilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde, yolsuzluğun nedenleri ile ilgili olarak literatürde ve kamuoyunda genel kabul görmüş iddiaların gerçeği ne derecede yansıtıp yansıtmadığı saptanmaya çalışılmıştır.

Hazırlanmış olan bu çalışmanın temel amacı, yukarıda da belirtildiği gibi yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörlerin neler olduğu sorusuna disiplinler arası bir bakış açısı kapsamında yaklaşılarak cevap aramaktır. Bu amaç doğrultusunda hazırlanan bu çalışma yolsuzluğun nedenleri üzerine gerek uluslararası gerekse ülkemiz literatüründeki eksikliği giderici bir işleve sahip olacağı kanısındayım. Özellikle bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı kılan temel nokta bu faktörleri disiplinler arası bir bakış açısı ile ele alması ve literatürün aksine az gelişmiş ülkeleri değil de gelişmiş ülkeleri inceleme kapsamına almasıdır. Çünkü literatürde yolsuzluk genellikle az gelişmiş ülkelerin bir sorunu olarak algılanmış ve bu tür ülkeler üzerine incelemeler yapılmıştır. Oysa bu çalışmada yolsuzluk olgusu az gelişmiş ülkeler açısından değil Avrupa Birliği Üyesi ülkeler bağlamında ele alınmıştır. Bununla birlikte yine bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayrı kılan bir özellik ise, çalışmanın uygulama kısmında kullanılan yöntem ile ilgidir. Literatürdeki mevcut çalışmalarda, tahmin yöntemi olarak çoğunlukla En küçük kareler yöntemi (EKK) kullanılmıştır. Çalışmada kullanılmış olan

tahmin yöntemi, benzeri çalışmalarda kullanılan regresyon tahmin yöntemlerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni, literatürde birçok çalışmada göz ardı edilen, ekonometrik modelin bağımlı değişkeninin (yolsuzluk endeksi), “*sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken*” olmasıdır. Başka bir ifade ile bu yöntem, TOBİT modeli sansürlü regresyon modeli (Censored Reggession Models) diye de bilinir (Gujarati, 1999, 572; Kennedy, 2006, 309). Buna göre bağımlı değişken olarak kullanılan yolsuzluk endeksi, 0 ile 10 arasında değerler alan sınırlı bir değişken niteliğinde olduğu için regresyon modelinin tahmin edilmesinde en küçük kareler yöntemi uygun olmamaktadır (Wooldridge, 2001, 517; Lederman, Loayza ve Soares, 2005, 18-19; Tosun, 2002, 85).

BİRİNCİ BÖLÜM

KURUMSAL İKTİSADIN KAVRAMSAL TEMELLERİ

Bu bölümde; çalışmanın iktisadi doktrin bağlamında belirleyicisi olan Kurumsal İktisat ve öğretisi hakkında bilgiler verilecektir. Bu çerçevede öncelikli olarak kurumsal iktisadın tanımı ve gelişimi anlatılacaktır. Daha sonra kurumsal iktisadın temel özellikleri ortaya konulacaktır. Bu süreç içerisinde öncelikli olarak konunun daha iyi anlaşılması için kurum kavramı üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda kurum kavramının tanımı, oluşumu ve değişimi ortaya konulup birey-kurum, toplum-kurum ve ekonomi-kurum ilişkileri açıklanacaktır. Daha sonra ise kurumsal iktisadın temel özellikleri ve kendi içindeki farklılaşması ortaya konulacaktır. Son bölümde ise kurumsal iktisat ile neoklasik iktisat arasındaki farklar ele alınacaktır.

1.1. Kurumsal İktisadın Tanımı, Gelişimi, Alanı ve Temelleri

Kurumsal iktisat, öncülüğünü T. Veblen, J. Commons, V. Mitchell, C. Ayes gibi düşünürlerin yaptığı ve zamanla çok geniş düşünce yelpazesini içerisine almış olan bir düşünce akımıdır. Bu akıma göre iktisat bilimi, interdisipliner bir bilimdir ve inceleme konusu esas olarak bireyler değil kurumlardır. Bu bölümde kurumcu düşüncenin gelişimi, tanımı, temel özellikleri gibi konularda bilgiler verilmek amaçlanmaktadır.

1.1.1. Kurumsal İktisadın Tanımı ve Gelişimi

19. yüzyılın son dönemleri, batı toplumlarında siyasi ve iktisadi akımlar açısından oldukça zenginlik gösteren bir dönem olmuştur. Bu dönemde; başta Neo-klasik İktisat olmak üzere, Marksizm ve Alman Tarihselciliği iktisadi düşünce arenasında etkin bir rol oynamışlardır. Ayrıca bu iktisadi düşünce arenasındaki tartışmalara, İngiltere'deki Refah Devleti Filozofları ve Amerika'daki Kurumcu Düşünce okulu üyeleri de iştirak etmişlerdir. Özellikle de İngiltere'deki Refah Devleti Filozofları ve Amerika'daki Kurumcu Düşünce Okulu üyeleri, büyük bir orta alan olarak insan soyunu ve onun bir sosyal varlık olarak ihtiyaçlarını Neoklasik İktisat ve Marksizm dışında üçüncü bir görüş olarak ifade etmişlerdir (Tekeoğlu,1993, 167).

Amerika merkezli bir düşünce akımı olan (Tsuru, 2006, 59) ve öncülüğünü, T. Veblen, J. Commons, V. Mitchell, C. Ayes'ın yaptığı (Samuels, 1991, 2) kurumsal iktisat, esasen Neoklasik ve Marksist iktisadın görüşlerine alternatif fikirler üretmek üzerinde yoğunlaşmış bir iktisadi düşünce akımıdır (Aktan ve Vural, 2006a, 2). Kendi içlerinde oldukça karmaşık bir grup olmalarına rağmen çalışmaları, bireysel eylemden ziyade toplu eylemi yansıtmaya, ekonomiye evrimsel bir bakış açısı ile bakma, deneysel gözlemlere ağırlık verme gibi bazı ortak konularda uzlaşmaktadır (Demirtaş, 2006, 44).

Sosyal bilimlerde kurumcu düşünce denildiği zaman akla gelen ortak kanı, sosyal ilişkilerdeki kuralların, kurumlar tarafından belirlendiği bir akım gelmektedir (Bardan, 2007, 1). İktisadi düşünceler tarihinde kurumculuk, iktisadi sistemlerin ve süreçlerin temelini bireylerin değil, kurumların oluşturduğunu ifade eden ve bu doğrultuda bireylerin, bu kurumların etkisinden bağımsız olarak ele alınamayacağını savunan görüş olarak nitelendirilebilir (Hira ana Hira, 2000, 278; Demir, 1996, 64). Bununla birlikte kurumcu iktisat, iktisadi yapıyı daha geniş bir sosyal ya da kültürel bir sistemin bir alt dalı olarak görmektedir.

Buna göre iktisat bilimi tablo 1.1'de de görüldüğü gibi, disiplinler arası bir bilimdir ve iktisadi olayları incelerken sosyoloji, psikoloji, antropoloji gibi diğer bilim dallarından faydalanmalıdır. Bu doğrultuda, kurumsal iktisat, iktisadi süreçleri çözümlemeye çalışan, sosyal değişimi evrimci olarak gören, kurumlar üzerine odaklanan, değerlerin toplumsal yapı üzerindeki önemini vurgulayan ve araştırmaların deneysel olarak temellendirilmesi gerektiğini savunan çalışmaların genel adı olarak tanımlanabilir (Demir, 1996, 64–65).

Tablo 1.1. Kurumsal İktisat Açısından İktisat Bilimi

Düzy	Bilim	Bilimin Kapsamı
Toplum	Antropoloji	
Sınıf	Sosyoloji	
Grup	Sosyal Psikoloji	
Birey	Psikoloji	

Kaynak: G. Hofstede (2000); *Cultures Consequences: Comparing Values, Behaviours*, Sage Publications, Second Edition, s. 19.

Eggertson'a göre, kurumsal iktisat, iktisadi sistemlerdeki değişimleri ve onların zaman içindeki dönüşümlerini çözümlemek için bütünsel bir araştırma programına gereksinim duyar. Toplumsal sistemin kendisinin bir değişken olduğunu ve iktisadi analizlerde veri olarak alınamayacağını ifade eder. Bu bağlamda kurumsal iktisat, iktisadi sistemin, toplumsal sistemin diğer alanlarıyla nasıl ilişkide olduğunu keşfeden disiplinler arası bir yaklaşımdır. Toplumbilim, insanbilim ve politik bilim, hukuk, kamu tercihi, tarih, nüfus ve son zamanlarda ruhbilim gibi birçok alan araştırmalarını bir arada değerlendirmektedir (Eggertsson, 2002, 2-3; Smyth, 1998, 362).

Samuels'e (1995, 569-570) göre, kurumsal iktisat, bir kontrol ve değişim modeli olarak kurumların faaliyetlerinin ve kurumsal uyumun analizini içeren bir sosyal değişim ve kontrol teorisidir ve bu teorinin an az üç yönü vardır: Her şeyden önce kurumsal iktisat, bir **bilgi külliyatı** oluşturmaktadır. Buna göre; bu düşünce akımının temel çalışma alanı, belirlenen sistem içerisinde yalnızca kaynakların tahsisi, gelir dağılımı, fiyatların, istihdamın ve çıktıların belirlenmesi değil, bir bütün olarak kurumların evrimi ve ekonominin kontrolüdür. Bunun neticesinde kurumsalcılar kendilerini yerleşik iktisatçıların başvurduklarından daha geniş bir değişken alanı ile problemlere yaklaşmakta görmekte ve bir bilgi külliyatı oluşturdıklarını iddia etmektedirler. İkinci olarak kurumsal iktisat, bir **problem çözme** yaklaşımıdır. Buna göre; kurumsal iktisatçılar, kendi çalışmalarının problemlerin çözümünü desteklemek için oluşturulan politika analizi teknikleri, kavrayış ve bilgileri de içeren uygulamadaki

problemlerin süregelen çözümleri için bir yaklaşım oluşturduğuna inanırlar. Üçüncü olarak da kurumsal iktisat, bir **protesto hareketidir**. Kurumsal iktisatçılar hem kurulu piyasa ekonomisine hem de mevcut kurumsal düzenlemelere çok yakın bir şekilde bağlı olarak gördükleri Ortodoks teorinin mevcut yapısına karşı bir protesto hareketi yürütmektedirler.

Kurumcu Okulun felsefi dayanağı, Deneyci (Empirizm) felsefeye dayanan “*Pragmatizm*”dir (Güvel, 1998a, 155). Pragmatizme göre, faydalı olmayan bir şey doğru değildir. Gerçek, pratik faydası olandır ve her şey pratik fayda ölçüsüne göre değerlendirilmelidir (Aktan ve Vural, 2006a, 4). Deneycilik ve pragmatizm, meta fiziği reddetmekte, bilginin yalnızca olguların dünyasının incelenmesinden elde edilebileceğini belirtmektedir. Kurumcu iktisat bu doğrultuda fizikötesi bir gerçekliği ve özellikle de yerleşik iktisadın orijinindeki doğal düzen fikrini reddetmektedir (Güvel, 1998a, 155). Bu düşünceye göre, iktisat teorileri soyut ve farazi değil, gerçek durumlara karşılık gelen kavramlara dayalı olarak geliştirilmelidir (Demir, 1996, 145). Kurumcu iktisat, pragmatizmin etkisi altında, Akılcılığın özne-nesne ayrımından farklı bir anlayışa dayanılarak özne ile nesne, kurum kavramı çerçevesinde ilişkilendirilmiştir. Yerleşik iktisadın “akıl sahibi özne” üzerindeki vurgusuna karşılık kurumcu düşüncede, özne-nesne etkileşiminde vurgu, öznenin yani insandan çok nesne yani kurumlar üzerinde odaklaşmaktadır. Bu nedenle kurumcu düşüncede, aklın çalışma yolları yerine kurumların nasıl işlediği ve kurumsal değişimlerin insan davranışı üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur (Güvel, 1998a, 157).

Kurumcu düşüncenin, iktisat biliminde ayrı ve kendi başına bir ekol olması 20. yüzyılın başlarında başlamış ve birinci dünya savaşı dönemlerinde önemli bir doktrin olarak literatüre girmiştir (Hira and Hira, 2000, 268). Özellikle de bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri’ndeki birçok üniversitelerde, kurumsal düşünce ile ilgili bölüm ve kürsüler oluşturularak bu düşüncenin akademik altyapısı oluşturulmuş ve gelişimi sağlanmıştır.¹ Ayrıca bu dönem içerisinde yine Amerika’da, bir dizi konferans ve seminerler düzenlenerek, kurumsalcı düşüncenin gelişimi konusunda önemli adımlar atılmıştır. Örneğin bu doğrultuda; 1931 yılındaki Amerikan İktisatçılar Birliği’nin

¹ Ayrıntılı Bilgi İçin: M. Rutherford; (2004): “Institutional Economics at Columbia University”, *History of Political Economy*, Vol. 36.

(American Economics Association) yıllık toplantısı, “kurumsal iktisadın bir değerlendirilmesi” konusu üzerine gerçekleşmiştir.

“Kurumsal iktisat” kavramının ilk kez kullanılışı Walton Hamilton tarafından, 1918 yılındaki Amerikan İktisatçılar Birliği’nin yıllık toplantısında sunduğu “*İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım*” (The Institutional Approach to Economic Theory) adlı bildiri ile olmuştur. Hamilton bu bildiri ile genel olarak Ortodoks iktisat geleneğine karşı çıkmakta ve alternatif bir görüş olarak kurumcu düşüncüyü sunmaktadır. Ona göre kurumcu iktisat, kurumlara ve onların ekonomik yaşamdaki etki ve sonuçlarına odaklanan bir düşünce akımını oluşturmaktaydı (Rutherford, 2004, 40).

Bu düşünce akımı, Hamilton ile birlikte Amerika’da farklı ve geniş bir iktisatçı grubu tarafından benimsenerek yeni bir iktisadi doktrin ve paradigma olarak algılanmaya başlanmıştır (Hodgson, 2005, 233). Bununla birlikte kurumcu düşüncenin temellerini, 1880’li yıllarda iktisadın bilimselliğine karşı ifade edilen şüpheler karşısında ona yeni bir yaklaşım ve açılım kazandırma çabasına giren iktisatçıların önerilerine kadar götürmek mümkündür. Bu doğrultuda, John Kells Ingram’ın, iktisadın toplumsal yaşamın diğer yönleri ile daha sıkı ilişkiler içinde olması, iktisadın aşırı soyutlamadan kaçınılması, tarihselci bir bakış açısı ile iktisadın ele alınması gibi görüşleri, kurumcu düşüncenin temellerini oluşturmuştur (Tekeoğlu, 1993, 171). Kurumcu düşünce 1950’li yıllarla birlikte eski önemini kaybetmiştir. Özellikle bu dönemde iktisadi analizlerde matematiğin yaygın olarak kullanılması ve Neo-klasik iktisadın etkinliğini artırması ile birlikte kurumsal iktisat daha az önemsenmeye başlanmıştır (Richter, 2005, 163). Kazgan’a (1993, 175) göre ise; bunun en temel iki nedeni şunlardır; öncelikli olarak kurumsal iktisat inceledikleri konularda yaygın kabul bulan teoriler kuramamışlardır. İkinci olarak da, kendi içlerinde uyumlaştırılması zor bölümlere bölünmeleridir. Bu olumsuz durumlara rağmen 1960’lı yıllarla birlikte sosyal ve ekonomik hayatta, kurumların önemi üzerinde tekrar durulmaya başlanmıştır (Hall and Taylor, 1996, 5). Özellikle 1980’li ve 1990’lı yıllarla birlikte kurumsal düşünce, ekonomik eylemleri motive eden kurumsal faktörlerin önemi üzerindeki yaygın çalışma ve araştırmalarla tekrar önemsenmeye başlanmıştır (Kasper ve Streit, 1998; Matthews, 1986, 903). Kurumcu düşünce, günümüzde, ekonomik yaşamda kurumların önemini

üzerinde duran farklı düşünce okulları² adı altında etkisini sürdürmektedir (Richter, 2005, 166).

Kronolojik olarak kurumsal iktisadın gelişimi, üç temel dönemde özetlenebilir: Buna göre ilk dönem; Veblen'in çalışmaları ile başlayan ve 1890 ile 1925 tarihleri arasını kapsayan dönemdir. İkinci dönem; Veblen'in takipçileri olarak bilinen Mitchell, Commons ve Clark'ın çalışmalarını kapsayan 1925 ile 1939 tarihleri arasındaki dönemdir. Üçüncü dönem ise; günümüz kurumsalcıları olarak bilinen Galbraith, Ayres ve Myrdal'ın çalışmalarını kapsayan ve 1939'dan başlayarak günümüze kadar gelen süreçtir (Tsuru, 1993, 71).

Kurumsal iktisadın doğuşunda etkili olan en önemli iktisadi akım, Alman tarihçi okuludur. Alman tarihçi okulunun önerdiği³ temel görüşler, kurumsal iktisat tarafından da benimsenen ve paylaşılan önermeler olmaktadır (Tekeoğlu, 1993, 171). Ayrıca kurumsal iktisadın ortaya çıkmasında ve gelişiminde diğer önemli bir faktör de o dönemin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik koşulların olumsuzluğudur. Çünkü bu olumsuzluk, mevcut ve yaygın olarak tercih edilen geleneksel iktisat akımlarına olan güveni zedelemiş ve toplumları yeni düşünceler peşinde koşturmaya zorlamıştır. Kurumsal iktisadın orta çıktığı yer olan Amerika'da, Amerikan sivil savaşı ile birinci dünya savaşı arasındaki dönemde (Demir, 1996, 78) iktisadi yaşamda önemli değişimler yaşanmış ve bu değişimler neticesinde Amerikan ekonomisi dünyanın en güçlü ekonomisi olmuştur. Fakat bu ilerleme toplumun bütün kesimleri tarafından aynı oranda hissedilmemiştir. Gelir dağılımında aşırı farklılıklar oluşmuş, çalışma koşulları ağırlaşmış, vergi yükü büyük ölçüde işçi kesimi üzerinde yoğunlaşmıştı. Ayrıca, ekonomide tekelleşme eğilimleri zamanla artmış ve bu artış neticesinde büyük şirketler hem politik hem de ekonomik açıdan güçlü bir pozisyona geçmişlerdi. Bunun neticesinde, rekabet ve çalışma koşulları ağırlaşmıştı. Bireylerin, geleneksel iktisadın söylediği ve toplumları en iyiye götüreceği söylenen bırakınız yapsınlar görüşüne olan güveni zedelenmiş, yeni çözüm talepleri artmıştı (Savaş, 2000, 645–646). İşte bu durumlar, klasik iktisada

² Kurumcu düşünce günümüzde, yeni kurumsal iktisat çatısı altında birçok iktisadi düşünce okullarını kapsayan bir şekilde etkinliğini sürdürmektedir. Bu okular; Kamu tercihi okulu, Anayasal İktisat, Avusturya okulu, Freiburg okulu olarak sıralanabilir.

³ Alman tarihçi okulu; iktisadi olayların açıklanmasında tarihe ve geleneklere önem verilmesini önerir ve daha evrimci bir bakış açısına sahip olunmasını ister. Bu okula göre, iktisadi analizlerde aşırı soyut modellerden kaçınılmalı ve tümevarım yöntemi tercih edilmelidir (Ayrıntılı Bilgi: Tekeoğlu, M. İktisadi Düşünceler Tarihi)

eleştiri olarak ortaya çıkan kurumsal iktisada olan ilgiyi artırmış ve toplumlar tarafından bir çözüm önerisi olarak kabul edilerek, bu düşüncenin yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur.

Tarihsel bağlamda kurumsal iktisat denilince, akla tamamen homojen bir iktisadi doktrin veya paradigma gelmemektedir (Demir, 1996, 64; Tsuru, 1993, 71). Commons’a göre bunun nedeni, kurum kavramının tanımı ve kapsamı konusunda tam bir uzlaşının sağlanamamasıdır. Ona göre, kurum, bazen bireylerin topluluk halinde yaşamlarına olanak sağlayan yasalar veya doğal hakların bir çerçevesi, bazen de topluluk halinde yaşayan bu insanların bilfiil bu davranışları olarak tanımlanmaktadır. Commons’a göre, kurumcu tamlaması, bazen klasik ya da hazzcı iktisatta olmayan ve yahut da bu görüşleri eleştiren herhangi bir fikri tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bazen “statik” yerine “dinamik”, “meta” yerine “süreç”, “duygular” yerine “faaliyet” veya “bireysel davranış yerine” “grup davranışı”, “denge” yerine “yönetim”, “bırakınız yapsınlar” yerine “denetim” durumlarını benimseyen görüşler, kurumcu iktisat olarak tanımlanmaktadır (Commons, 1931, 648). O halde kurumsal iktisadın iyi anlaşılabilmesi için öncelikli olarak kurum kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Çünkü çok geniş bir düşünce yelpazesini içerisine almış olmasına ve kendi içerisinde oldukça karmaşık bir yapı arz etmesine rağmen, kurumsal iktisadın, asıl üzerinde yoğunlaştığı ya da odaklandığı alanın “kurum” kavramında yattığını söylemek yanlış olmaz. Bundan dolayı, kurumsal iktisat okulunun temellerini öğrenmek için de öncelikli olarak kurum kavramını açıklığa kavuşturmak gerekir.

1.1.1.1. Kurum Kavramının Tanımı, Türleri ve Özellikleri

Kurumsal iktisadın temel inceleme konusu “*kurum*”dur. Kurum kavramının, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde değişik ve çatışan tanımlamaları mevcuttur. Hukuk biliminde kurum kavramı ile; “*Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik, müessese...*”⁴ kastedilmektedir. Sosyolojide kurum, toplumun yerleşik görünümünü yansıtan bir kavram olarak kullanılmaktadır (Marshall, 1999, 439). Bu açıdan kurum kavramı ile “*Toplumu temsil eden muhtelif kesimlerin davranışları, alışkanlıkları, gelenekleri, inançları...*” kastedilmektedir (Aydın, 2006, 26). İktisat biliminde ise kurum kavramı;

⁴ Tanım: Türk Dil Kurumu web sayfasından (<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul>) alınmıştır. Erişim Tarihi: 12.11.2007.

“Tesis, müessese, kuruluş, aile, mülkiyet, hukuk, özgürlük gibi somut veya soyut...” bir anlama sahiptir (Seyidoğlu, 1992, 508). Genel olarak sosyal bilimlerde kurum kavramı, “sosyal hayatta düzenli ve devamlı olarak tekrarlanan, sosyal yapıda rolleri ve ilişkileri belirleyen bir yapı” olarak tanımlanır. Örneğin; aile, din, mülkiyet, piyasa, eğitim birer kurumsal yapı olarak gösterilir (Jessop. B. and K. Nielsen, 2003, 2). Bununla birlikte günlük dilde kurum kavramı, sıklıkla “kurumsal bir işlevi yerine getiren kuruluş” anlamında kullanılmaktadır (Aydın, 2006, 26).

Kurumsal iktisat literatüründe kurum terimi, kelime anlamının çağrıştırdığı yasal organizasyon biçimlerini değil (Demir, 1996- 173), daha çok “geçmişten köklenen ve insan topluluklarını geleceğe taşıyan istikrarlı davranış tarzlarını ve düşünce alışkanlıklarını”⁵ ifade etmektedir. Kurumsal iktisadın öncülerinden **Veblen** kurumu, “geçmişten intikal eden, düşünce alışkanlıkları”⁶ olarak tanımlamıştır. **Commons**’a (1931, 649) göre kurum; “bireysel eylemin genişletilmesi, serbestleştirilmesi ve denetiminde ortaya çıkan toplu eylemdir”. **Mitchell** kurumu, “geniş kabul gören iyi düzeyde standartlaşmış sosyal alışkanlıklar” olarak tanımlarken, **Ayres**’e göre ise kurum, “menkıbeler, geçmişten kalan inançlar, statü ve toplumun hiyerarşik düzenine dayalı kuralların tümü” şeklinde yorumlanmıştır (Demir, 1996, 174). Aynı iktisat geleneğinde yer alan **Hamilton** ise kurumu, “bir grubun alışkanlıkları ya da bir toplumun gelenekleri içerisine yerleşmiş; insanoğlunun faaliyetlerini biçimlendiren ve sınırlarını belirleyen formel ya da enformel yaptırımların eşlik ettiği, bir ölçüde hâkim ve sürekli olan bir sosyal alışkanlıklar demeti”⁷ olarak ifade etmiştir. Yeni kurumsal iktisadın önemli isimlerinden **North**’a (2002, 9) göre kurum, “bir toplumda oyunun kurallarıdır; daha resmi bir dille, onlar insanların karşılıklı etkileşimlerini şekillendiren, insanlarca tasarlanmış sınırlayıcı kurallardır.” Yine aynı şekilde **Williamson** (2000, 595) da kurumu; “oyunun kuralları” olarak tanımlamakta ve bu oyundaki oyuncuların (bireylerin) bu kurallara göre hareket ettiğini belirtmiştir. **Matthews** (1986, 903) ise kurumu, “sosyal-ekonomik hakları tanımlayan ve ekonomik yaşamda insanları yönlendiren kısıtlamalar” şeklinde tanımlamıştır.

⁵ Kapp, “In Defense of Institutional Economics”, Swedish Journal of Economics, 1968, 70, 1-18. (Tanım, şu kaynaktan aktarılmıştır: Ö.Demir, Kurumcu İktisat, Vadi Yayınları, 1996, Ankara, s.173).

⁶ T. Veblen, The Portable Veblen, Der. M. Lerner, The Viking Pres, 1960, New York, s.236. (Tanım, şu kaynaktan aktarılmıştır: A. D. Alada, İktisat Felsefesi ve Belirsizlik, Bağlam yayınları, 2000, İstanbul, s. 142).

⁷ C. Charles, “An Historical Prologue”, American Sociological Review, Vol. 55, No. 3, June, 1990, s. 316. (Tanım şu kaynaktan aktarılmıştır: E. A. Güvel, Politik İktisat ve Akıl, Alfa Yayınları, İstanbul, 1998, s. 157).

Yukarıda verilen bilgiler neticesinde kurum kavramını şu şekilde tanımlamak mümkündür: Kurumlar; toplum tarafından geniş şekilde paylaşılan, süreklilik kazanmış ve insan davranışlarının sınırlarını belirleyen temel değerler topluluğudur. Buna göre; toplum bireylerinin ortak davranışlarını, eylemlerini, alışkanlıklarını, geleneklerini, değerlerini ve inançlarını ifade eden kuralların tümüne kurum denilebilir. Bir anlamda kurumlar toplumu tanımlayan ve oluşturan “*sosyal çimentoyu*”⁸ oluştururlar.

Kurumların içinde barındırdıkları temel özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz (Aktan ve Vural, 2006a, 8):

- Kurumlar, bir arada yaşayan insanların davranışları ve eylemleri sonucu oluşur.
- Kurumlar uzunca bir süreci kapsayan ve zaman içerisinde değişen bir yapıya sahiptirler.
- Kurumların oluşmasında, kabul edilmesinde ve yaygınlaşmasında bilgi, öğrenme ve tecrübe çok önemli bir rol oynar.
- Kurumlar her toplumda aynı değildir. Her toplumun kendine ait farklı alışkanlıkları, gelenekleri ve değerleri vardır.
- Kurumlar hem resmi hem resmi olmayan kurallar bütünüdür.

Neale ise bir kurumun üç özelliğe sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bunlardan birincisine göre; bir insan grubunun varlığının olması gerekmektedir. İkinci özelliğe göre; bu insan grubunun, yürüttüğü faaliyetlere tekrarlanma, istikrar ve sonucun tahmin edilmesini sağlayacak kurallara sahip olması gereklidir. Üçüncü özelliğe göre ise; bu toplumda, söz konusu etkinlik ve kuralları açıklayan yahut meşrulaştıran ortak bakış açılarının olmasıdır. Bu üç unsur göz önüne alındığında denebilir ki bir kurum, grup tarafından paylaşılan ortak bakış açılarının bir araya getirdiği durumlardır (Demir, 1996, 174–175).

İçerdiği anlam itibarıyla kurum kavramına yakın benzerliği olan ve çoğu zaman da birbirlerinin yerlerine kullanılan bir takım kavramlar bulunmaktadır. İşte kurum kavramının anlamını daha iyi kavrayabilmek için, bu yakın benzerliği olan kavramlarda kısaca tanıtılması faydalı olacaktır.

⁸ Bu tanımlı Amerikalı sosyolog J. Eisher 1989’da kitap başlığı olarak kullanmıştır.

Kurum kavramı ile yakın ilişki içerisinde olan kavramların başında, **“kural”** kavramı gelmektedir. Kurallar, insanlar arasındaki ilişkilerde davranışlarımıza yön veren, sınırlayan ve toplum tarafından uyulması gereken ilkelerdir (Aktan ve Vural, 2006b, 1). Kurumlar da, insan davranışlarına çerçeve çizen bu kuralların toplamından oluşmaktadır. Örneğin, yalan söylememek veya sözünde durmak birer kuraldır. Bu iki kuralı da içine alan benzer nitelikli birçok kural bir araya gelerek ahlak kurumunu oluşturur (Demir, 2006, 42). Kurum kavramı ile benzer kavramlardan biri de **“değer”** kavramıdır. Bütün sosyal bilimler için önemli olan değer kavramı, çok farklı disiplinler tarafından ele alınmakta ve çıkış noktasına bağlı olarak da birbirinden az çok farklı tanımlar ortaya konmaktadır. Sosyolojik olarak değer, kişiye ve gruba yararlı olan, istenilen ve beğenilen her şey olarak tanımlanabilir⁹. Kısacası değer, toplum ve birey tarafından istenilen, arzu edilen ve bunun neticesinde o bireyi yada grubu diğerlerinden ayıran ortak bir özelliktir (Hofstede, 2000, 7). Değerlerin ilk dışlaşma yani toplum tarafından içselleştirilme biçimleri normlardır¹⁰ (Aydın, 2006, 19). **“Norm”** kavramı da, kurum kavramı ile benzerlik gösteren kavramlardan birisidir. Norm, kültürel açıdan arzu edilir ve uygun olarak değerlendirilen davranış beklentisidir (Marshall, 1999, 533). Yani norm, bir toplumda genel kabul görmüş ortak davranış kurallarıdır. Bunlar, yasalardan farklı olarak yaptırım gücü ve yetkisi bir otoriteye bağlı olmayan enformel kurallardır (Aktan ve Vural, 2006,10). Bu açıdan bakıldığında normlar, kurumların enformel bölümünü oluşturmaktadır. Diğer bir benzer kavram ise, **“kültür”**dür. Kültür, insan toplumunda biyolojik olarak değil, toplumsal araçlarla aktarılıp iletilen her şeyi anlatır (Marshall, 1999, 443). Bu açıdan kültür, birey, grup ya da toplumun düşünce, inanç, duygu, görenek ve alışkanlıklar gibi zihinsel ve ruhsal niteliklerinden oluşan psikolojik ve toplumsal özelliklerin toplamıdır.¹¹ Bir bakıma kültür, toplumda genel kabul görmüş değerler, kurallar ve kurumların toplamından oluşmaktadır (Hofstede, 2000, 10). Bu açıdan bakıldığında kültür, toplumsal kurumları da kapsayan çok daha geniş bir kavramdır (Aktan ve Vural, 2006c, 73). Ayrıca kurum ile **kuruluş (örgüt)** kavramı

⁹ Değerler, olumlu ve olumsuz olabilir. Örneğin dürüstlük bir değerdir, aynı zamanda dürüst olmamak da bir değerdir. Ancak genelde değerlerin, olumsuz yönü değil de olumlu yönü üzerinde durulur ve arzu edilen, istenilen bir olgu olduğu düşünülür (Hofstede, 2000, 10).

¹⁰ Örneğin dürüstlük bir kişi için olumlu bir değerdir. Bu değer bütün toplum tarafından paylaşılması yada benimsenmesi, o toplumun ahlaki değerlerini şekillendirir ve ahlak normunu oluşturur. Bu normun, yazılı yasalara yansması neticesinde de ahlak kuralları oluşur. Bütün bunların neticesinde toplumun ahlak kurumu oluşmuş olur.

¹¹ K. Tosun, *“Yönetim ve İşletme Politikası”*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayın, No:232, İstanbul, 1990. (Tanım şu kaynaktan aktarılmıştır: Bakan, İ. ve T. Büyükbeşe, *“Kurum Kültürü”*, Kurumsal Kültür, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayını, No: 195, Ankara, 2006.)

arasındaki farkı da vurgulamak gerekir. Kurumlar gibi kuruluşlarda, insanlar arasındaki etkileşime bir kimlik kazandırmaktadır. Kuruluşlar; siyasi (siyasi partiler gibi), iktisadi (firmalar, ticaret odaları gibi), sosyal (vakıflar, dernekler gibi) veya eğitim (okul, üniversiteler gibi) amaçlı oluşumları kapsamaktadır. Kuruluşlar ortak bir hedefe ulaşmak amacıyla bir araya gelmiş bireylerden oluşan gruplardır. Bir anlamda kurumlar; oyunun kuralları olarak yorumlanırken, kuruluşlar da bu oyunun oyuncularını ifade edilmektedir (North, 2002, 11–12).

Kurumları, formel (dışsal) ile enformel (içsel) kurumlar şeklinde ikiye ayırabiliriz. Formel ya da dışsal kurumlar; toplumsal yaşamı kontrol eden veya düzenleyen bir otorite tarafından ayarlanır ve oluşturulur. Buna göre, regülasyonlar, idari düzenlemeler birer formel kurum olarak gösterilebilir (North, 2002, 64; Aktan ve Vural, 2006b, 9). Bu kurumlar, yasal yollarla empoze edilen kanunun meşru kullanımı sonucunda ortaya çıkan kesin yaptırımlarla ilgilenir (Kasper ve Streit, 1998, 4). Formel kurumlar; siyasi (yargısal), ekonomik ve sözleşmelerden oluşmaktadır. Siyasi kurumlar, devletin öncelik sırasını, onun temel karar alma yapısını ve denetim mekanizmasını tanımlar. Ekonomik kurumlar, mülkiyet haklarını ve bu hakkın ortaya çıkardığı ekonomik hakları tanımlar. Sözleşmeler ise, ekonomik mübadeleye ilişkin anlaşmalara ait özel hükümleri içerir (North, 1997, 3). Enformel ya da içsel kurumlar; sosyal etkileşim sonucu kendiliğinden ortaya çıkan kurumlardır (Aktan ve Vural, 2006b, 9). Buna göre, insan deneyimlerinin ve insana faydalı olmayı amaçlayan geçmişteki sonuçların bir araya gelmesinden oluşan kurumlara, enformel kurumlar denilmektedir. Örnek olarak; gelenekler, örfler ve normlar sayılabilir (Kasper ve Streit, 1998, 4). Genellikle bu kurumlar, “sosyal sermaye” olarak da ifade edilirler (Ahsan, 2001, 8). North’a göre (2002, 56); enformel kurumlar, tekrarlanan insan etkileşimini koordine etmek için ortaya çıkan kısıtlardır ve üç aşamada karşımıza çıkarlar. Bu kısıtlar öncelikle, formel kurumların uzantıları, ayrıntılaşmış ve değiştirilmiş halleri olarak gerçekleşmektedir. Daha sonra ise, toplumsal olarak onaylanan davranış normları şeklinde oluşmaktadır. Üçüncü ve son aşamada ise standartlaşmış olan içsel davranış kalıpları olarak oluşmaktadır.

Genel olarak enformel kurallar, yazılı olmayan ve ihlal edilmeleri durumunda toplumun resmi kurumları tarafından değil de toplum tarafından kınama, dışlama gibi yöntemlerle cezalandırılan kısıtlardır. Formel kurumlar ise, yazılı olarak belirlenmiş ve

ihlalleri durumunda resmi kurumlar tarafından cezai müeyyideye tabi tutulan kısıtlardır (Azfar, 2002, 2).

1.1.1.2. Kurumun Oluşumu ve Değişimi

Kurumlar nasıl ortaya çıkmıştır? Sosyolojik olarak kurumların oluşumu iki yolla açıklanabilir: “*Eylemlerden değerlere*” ve “*Değerlerden eylemlere*”.

Durkheim sosyolojisine göre, kurum gibi bütün sosyo-kültürel olgular toplumsal şartların bir ürünü olarak ortaya çıkarlar. “*Eylemlerden değerlere*” olarak ifade edilen bu mekanizma şu şekilde gerçekleşmektedir:

Eylemler → Alışkanlıklar → Normlar → Kurumlar → Değerler.

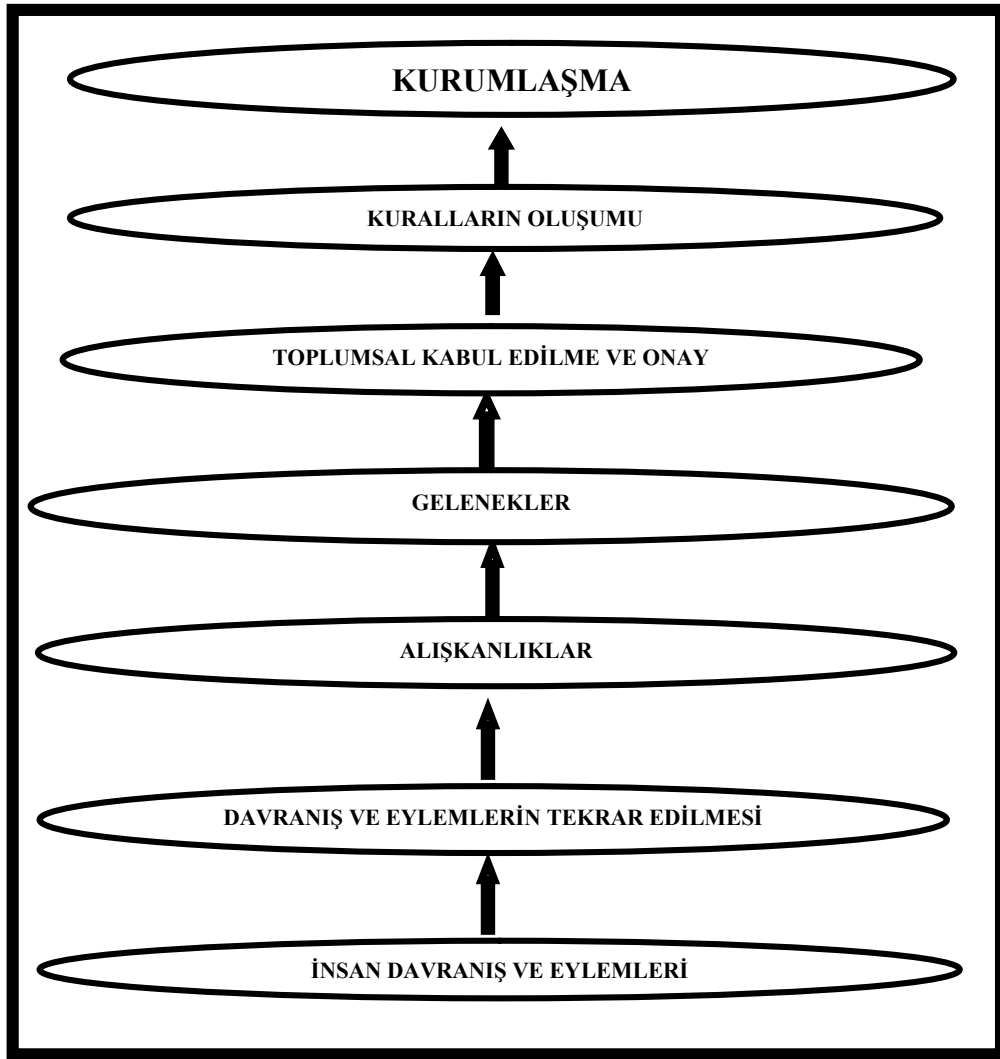
Buna göre; insan önce ihtiyaçlarını gidermek için eylemlerde bulunur. Bu eylemler tekrarlandıkça alışkanlıklara dönüşür. Bu alışkanlıklar zamanla kurala bağlanır ve böylece normlar ortaya çıkar. Normlar birer soyut ve sürekli eylem kalıbına dönüşerek kurumları oluşturur. Oluşan bu kurumlar kendine özgü değerler üretirler. Şüphesiz bu süreç sosyal olguların tümünün oluşumu açıklamada yetersiz kalmaktadır. Zaten günümüz sosyolojisi de bütün sosyal olguların karşılıklı olarak birbirlerini etkilediklerini ve bu etkileşimin tek yönlü olmadığını kabul etmektedir. Bu bağlamda sosyal olguların oluşumunun açıklanmasında diğer yöntem olan “*değerlerden eylemlere*” süreci de kullanılır. Bu süreç şu şekilde işlemektedir:

Değerler → Yargılar → Normlar → Kurumlar → Eylemler.

Buna göre değerler, bir sosyal yaşam sürecinin sonunda belirlenen bir durum olmaktan öte, bir veri olarak vardır. Bir başka toplumdan hazır olarak alınan bu değerler, tümdengelimci bir yolla önce yargılara aktarılır sonra normlaşır ve kurumlaşarak eylemlere dönüşür (Aydın, 2006, 25-26).

Kurumsal iktisat bağlamında da kurumların oluşumu ile ilgili olarak bu sosyolojik izah tarzı benimsenmekte ve kurumların oluşumu, enformel ve formel kurumlar çerçevesinde iki farklı şekilde yorumlanmaktadır. Buna göre enformel kurumlar, uzunca bir zaman dilimi içerisinde toplum tarafından geniş kabul gören

kurallardan oluşmaktadırlar. Şekil 1.1’de de gösterildiği gibi insanlar bir davranış ve eylemde bulunurlar, bu davranış ve eylemler zaman içerisinde tekrarlanır ve toplum tarafından alışkanlıklara dönüşür. Oluşan bu alışkanlıklar ise zamanla gelenek haline alır. Gelenekler de, toplum tarafından benimsendiği için kural haline dönüşür ve oluşan bu kurallar zamanla toplum tarafından içselleştirilerek kurumsallaşır (Aktan ve Vural, 2006c, 69).

Şekil 1. 1: Kurumların Oluşumu

Kaynak: Aktan ve Vural (2006c); “Kural ve Kurumların oluşumu”, Kurallar, Kurumlar ve Düzen, Ed. C. C. Aktan, SKP Yayınları, No. 193, Ankara, s.70.

İnsanlar tarafından gerçekleştirilen her eylem ve davranışın her zaman kurumsal bir şekle dönüşeceği diye bir kaide yoktur. Toplum tarafından yararlı olduğu veya insan isteklerini tatmin etmekte başarılı olduğu anlaşılan her türlü davranış ve düzenleme, zamanla tekrarlanır ve kurumsal bir yapıya bürünür. İnsan isteklerini tatmin etmekte başarısız olan davranış ve düzenlemeler reddedilir ve devam etmez. Böylece kuralların birçoğu kademeli geri beslemeler ve ayarlamaların evrimsel sürecinde, toplum içindeki günlük yaşantımızı değiştirir ve etkiler.

Formel kurumlar ise; açık yasalar ve düzenlemelerle yapılır ve dizayn edilir. Daha sonra hükümet gibi, toplum dışındaki bir otorite tarafından zorla kabul ettirilir. Bazı kurallar, politik süreci seçen ve toplum dışından hareket eden ajanlar tarafından dizayn edilir ve topluma empoze edilmeye çalışılır. Bunlar eninde sonunda yasallaştırılmış baskı ile kabul ettirilir ve kurum haline dönüşür (Kasper ve Streit, 1998, 4-5).

Veblen de kurumların oluşumunu, güdü ve düşünce alışkanlıkları kavramı ile açıklamıştır. Buna göre, güdüler eylemin amacını belirlemekte ve toplumda genel düşünce ve davranış alışkanlıklarının oluşmasına yol açmaktadır. Oluşan bu düşünce alışkanlıkları zamanla bütün toplum tarafından benimsenen bir olgu haline gelmektedir ki bu safhada bunlar kurum adını almaktadır. Yani Veblen'e göre kurumların ortaya çıkması, düşünce alışkanlıklarının zaman içerisinde bir konsensüse dönüşmesi ile gerçekleşmektedir. Bununla birlikte kurumsal yapının bu oluşumu, birçok içsel gelişme süreci sonucunda gerçekleşmektedir. Her şeyden önce maddi hayattan elde edilen değerler hayatın diğer alanlarında da bir referans haline gelmektedir. Dinsel, siyasi, hukuki, iktisadi ve diğer bütün alanlar bu değerlerden etkilenmekte ve bunun neticesinde bütün toplum aynı ortak payda etrafında değerlendirilmektedir. Böylelikle kurumsal yapı kendi içerisinde içsel olarak tutarlı hale dönüşerek, toplumun ortak kimliğini oluşturmaktadır (Yılmaz, 2000, 115).

Formel kurumlar, kurumsal yapının önemli bir bölümünü oluştururlar. Fakat bu formel kurumların etkinliği aynı zamanda etkin ve güçlü bir enformel kurumların da varlığı ile mümkündür. Bir otorite tarafından oluşturulan formel kurumların, toplumun gelenek ve göreneklerine, değer yargılarına uygun bir şekilde dizayn edilmesi gerekir. Eğer toplumda geçerli formel kurumlar ile enformel kurumlar arasında bir çatışma

varsa, bu toplumda kargaşa ve belirsizliğe yol açar (Aktan ve Vural, 2006c, 68). Gerek formel gerekse enformel kurumların etkinsizliği, ekonomik, politik ve sosyal olarak olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu nedenle formel ve enformel kurumlar, hem kendi içerisinde tutarlı hem de birbirleri ile tutarlı bir şekilde oluşmalıdır (Nee, 2003, 19).

Kurumsal iktisadın kurum kavramına bakış açısı Neo-klasiklerden farklılık arz etmektedir. Neo-klasik görüşün veri olarak aldığı ve statik bir özellik yüklediği kurum kavramı, kurumsalcı düşüncede şu şekilde yorumlanmaktadır: Buna göre kurum, zaman içerisinde konversiyonlarla, davranış kalıplarıyla, genel hukuk gibi kavramlarla, bireyler arası sözleşmelerle gelişir ve değişime uğrar. Kurumsal yapıda meydana gelen bu değişim bazen çok yavaş gerçekleşir bazen de daha hızlı bir şekilde gerçekleşebilir. Enformel kurumların değişimi uzunca bir zaman dilimini alırken, formel kurumlar bir gecede gerekli yasal düzenlemeler ile değiştirilebilirler (North, 1992, 7). Williamson da (2000, 596-597) enformel kurumların değişiminin, formel kurumlara göre daha uzunca bir süreyi kapsadığını ifade etmiştir. Ona göre enformel kurumlar *sosyal yapıda*¹² birinci seviyede yer alırlar ve değişimi diğer seviyelere göre bir hayli uzun zamanı alır.

Veblen'e göre kurumsal değişim, toplumsal hayattaki değişimlere düşünce alışkanlıklarının¹³ uyumu ile gerçekleşmektedir. Düşünce alışkanlıkları da teknolojik değişimle beraber zaman içerisinde değişmektedir. Bu bağlamda toplumsal hayattaki değişimlerin temel sebebi teknolojik değişimdir (Yılmaz, 2000, 116). Teknolojik ilerleme düşünce alışkanlıklarını değiştirmekte, düşünce alışkanlıklarının değişmesi ise

¹² Williamson, sosyal yapıyı oluşum ve değişim açısından dört derecede ele almış ve bunları değişimin zorluğu ve yavaşça gerçekleşmesi açısından birinci dereceden dördüncü dereceye kadar sıralamıştır. Buna göre birinci derece, "sosyal derinlik" olarak adlandırılmakta ve toplumda değişimi en geç olan tabakayı oluşturmaktadır ki bu tabakada enformel kurumlar olarak nitelendirebileceğimiz, örf, adet, gelenek, norm gibi etmenler yer almaktadır. İkinci derecede ise, kurumsal çerçeve olarak adlandırılmakta ve değişimi birinci dereceye göre daha kolay ve kısa olan bir süreyi kapsamaktadır ki bu tabakada formel kurumlar olarak nitelendirebileceğimiz yasal ve yazılı düzenlemeler yer almaktadır. Üçüncü ve dördüncü derecede ise yönetim ve kaynak dağılımı ile ilgili olan ve değişimi uygulanan iktisat politikaları ile çok kısa süreleri kapsayan durumlar yer almaktadır (Williamson, 2000, 595-596).

¹³ Veblen'e göre insan davranışlarını etkileyen en önemli faktör, düşünce alışkanlıklarıdır. Düşünce alışkanlıkları da zaman içerisinde teknolojik gelişmeye bağlı olarak değişebilmektedir. Teknolojik değişimin nedeni ise "içgüdülerdir". İnsanlarda teknolojiyi ortaya çıkaracak ve geliştirecek içgüdüsel bir dürtü vardır. Veblen'e göre bu dürtü üç şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi, "ustalık içgüdü"dür. Ustalık içgüdü insan doğasında icat yapma, çalışma ve üretme duyguları olduğunu varsaymaktadır. İkincisi "ebeveynlik içgüdü"dür. Buna göre, insanlar hiçbir karşılık beklemeden gelecek kuşakları koruma çabası içindedir. Üçüncü olarak da insanlarda "merak içgüdü" bulunmaktadır. Bu içgüdüye göre insanlar yeni bilgiler peşinde koşmaya ve ustalık içgüdü ile birleştğinde yeni teoriler üretmeye çaba sarf etmektedirler (Güvel, 1998a, 159)

kurumları değiştirmektedir (Güvel, 1998a, 159). Genel olarak Veblen’de kurumsal değişim kavramı, “teknoloji”¹⁴ orijinli bir şekilde yorumlanmaktadır. Buna göre, kurumsal değişim;

İçgüdüler→Teknoloji → Düşünce Alışkanlıkları →Kurumsal Yapı

şeklinde gerçekleşmektedir.

Ayres de, kurumsal değişim sürecinde anahtar rolü, “teknoloji”ye yüklemiştir. Ona göre; teknolojik gelişme, içinde faaliyet göstermekte olduğu ekonomik durumu değiştirmek yoluyla kurumsal yapı üzerinde bir değişim gücü uygulamaktadır (Yılmaz, 2000, 138). Bu noktada Ayres de Veblen gibi kurumsal değişimi, “teknoloji” orijinli yorumlamıştır.

Commons ise kurumsal değişimin iki farklı kaynaktan oluştuğunu ifade etmiştir. Bunlardan birincisi, yasama organlarıdır. Buna göre, Monark ve ya diğer mutlak yönetici konumunda bulunan kişilerin sahip oldukları gücün bir sonucu ve ya yasama organlarının kanun yapma sürecinin bir ürünü olarak, yeni kurallar ortaya çıkar ve bu kurallar, zamanla bütün toplum tarafından benimsenerek yeni bir kurumsal yapıya yol açarak, değişimi sağlamış olurlar. Değişime yol açan ikinci kaynak ise, gelenek ve mahkeme içtihatlarıdır. Ortak uygulama ve geleneklerin anlaşmazlıklarını çözen mahkemelerin içtihatlarının bir sonucu olarak yeni kurallar ortaya çıkar ve çıkan bu kurallar zamanla toplum tarafından içselleştirilerek yeni kurumsal yapıya doğru bir değişime neden olur. Kısacası Commons, kurumsal değişimi, siyasi ve hukuki karar verme süreçleri ve devlet dışında oluşan kolektif örgütlerin etkinlikleri bağlamında ele almıştır (Demir, 1996, 115).

Günümüz kurumcu iktisatçıların önemli ismi D. North’a (2002, 108-110) göre ise kurumlar zaman içerisinde değişmekte ve bu değişimi gerçekleştiren anahtar faktör yada değişimin kaynağı “görelî fiyat değişimi” olmaktadır. Değişimin öznesi ise

¹⁴ Kurumculara göre teknoloji, bir uygarlık içerisinde elde edilmesi mümkün olan ve fiilen kullanılan araç ve donanımlar ile teknik ve anlayış düzenini ifade eder. Dolayısıyla bir toplumun teknolojisi, onun ortak bir birikimidir ve kolektif olarak bir kültür içerisinde üretilip geliştirilir. Teknolojik gelişme, üretilen mal ve hizmetlerin nitelik, nicelik ve kompozisyonlarındaki değişimler ile yeni elde edilme yöntemlerinin geliştirilmesini sağlar. Teknolojinin bu itici gücü, yeni örgütlenme tarzları ve farklı düşünce biçimlerinin oluşmasını sağlar ki buda sonuçta kurumların da değişimine yol açar (Demir, 1996, 99).

kurumsal çerçevede var olan teşviklere göre davranan bireysel girişimcidir. North bu süreci şu şekilde izah etmektedir: “ *Kurumlar değişirler ve görelî fiyatlardaki temel değişimler, bu değişimin en önemli kaynağıdır. İktisatçı olmayanlar için değişen görelî fiyatlara bu kadar ağırlık vermek anlaşılmayabilir. Ancak görelî fiyat değişimleri insan etkileşimlerinde bireylerin teşviklerini değiştirir, bu tür değişimin bir diğer kaynağı da zevklerdeki değişimdir*”.

Böylelikle görelî fiyatlardaki değişim, insanların zevk ve tercihlerinde bir değişime yol açar. Zevk ve tercihlerdeki bu değişimde, bunları gidermek için girişimcilerin ve onların oluşturdukları kuruluşların kendilerini bu yeni fırsatlardan yararlanmak için değiştirmesine yol açar. Bunun sonucunda kaynağını, görelî fiyatların oluşturduğu ve girişimciler (kuruluşlar) tarafından gerçekleştirilen bir değişim süreci yaşanmış olur. Kısacası bu süreç şu şekilde gerçekleşmektedir:

Görelî Fiyatlardaki Değişim → Zevk ve Tercihlerde Değişim → Kuruluşlarda Değişim → Kurumlarda Değişim.

Bununla birlikte North, kurumsal değişimin altında rekabet kavramının da etkili olduğunu ifade etmektedir. Kendisine göre ekonomide kıt kaynakların varlığı kurumları ve kuruluşları rekabete yöneltmektedir. Buna göre kurum ve kuruluşlar rekabet yönünden avantaj elde etmek için bilişim ve teknolojiye yatırım yapmakta olup bu durumda toplumun üretim, tüketim, gibi genel yapısında değişikliğe yol açarak kurumsal değişime neden olmaktadır (North, 2007, 22).

Genel olarak kurumların değişimi iki temel etken çerçevesinde izah edilmektedir: Buna göre kurumsal değişiminin birinci kaynağı, teknolojik değişim iken ikinci kaynağı ise, görelî fiyat yapısındaki değişim olmaktadır (Hira and Hira, 2000, 272).

Toplumların gelişmişlik derecesi ile kurumsal değişim arasında da bir ilişki mevcuttur. Buna göre, toplumların gelişimi ile birlikte, kurumsal yapının da karakteristik özelliği değişmektedir. Toplumların gelişimi ile birlikte daha karmaşık bir hale gelmesi, yazılı olmayan gelenekler ve göreneklerden yazılı yasalara geçişi

hızlandıracaktır. Başka bir deyişle toplumsal gelişme ile birlikte, enformel kurallardan formel kurallara doğru bir değişim yaşanacaktır (North, 2002, 64).

Genel olarak kurumcu düşünce çerçevesinde kurumlar, toplumun geçmişten gelen alışkanlık ve davranışlarının bir bütünlük arz etmesinden oluşan ve merkezi bir otorite tarafından topluma empoze edilen bir takım kuralların benimsenmesinden meydana gelen ortak değerlerdir. Oluşan bu kurumlarda, politik, sosyal ekonomik ve kurumsal faktörlerin etkisi ile de zamanla değişime uğrayarak (Aoki, 2007, 26) yeni kurumsal yapıların oluşmasına yol açabilmektedir.

1.1.1.3.Kurum ve Ekonomik Yapı

Kurumların ekonomik etkilerini ortaya koymadan önce, “kurum-birey” ve “kurum-toplum” arasındaki etkileşimin açıklanması çok daha yararlı olacaktır:

Kurum-Birey:

Sosyal bilimler kapsamında birey ile kurum arasındaki ilişkilerin niteliğine ilişkin tartışmaların tarihi çok eskilere gitmektedir. Bu yüzden bir çok sosyal bilimci, farklı şekilde bu konu ile ilgilenmiştir. Bazıları nihai açıklama birimi olarak bireyi, bazıları da kurumu temel almıştır. Bu alanda, belirleyici unsur olarak bireyi esas alan “*Metodolojik bireycilik ya da hedonistlik*”; belirleyici unsur olarak kurumu esas alan ise “*Metodolojik bütüncülük ya da holistik*” olarak ifade edilmektedir (Demir, 2003, 21). Bunlardan bireyi esas alan yaklaşıma göre; kurumları, bireysel eylem ve davranışlar ortaya çıkarır. Bireysel eylem ve davranışların temelinde ise kişisel çıkar güdüsü yer almaktadır. Kurum-birey arasındaki ilişkide etkileşim bireyden kuruma doğru gerçekleşmektedir. Bunun tam karşısında yer alan *holistik* yaklaşıma göre ise, önemli ve belirleyici olan sosyal ve kurumsal yapıdır. Buna göre birey, içinde doğduğu ve büyüdüğü toplumun normlarını içselleştirerek kendisini oluşturur. Böylelikle bireyin eylem ve davranışlarında içinde bulunduğu sosyal yapının ya da kurumun etkili olduğu ifade edilir. Bu bakış açısına göre ise kurum-birey ilişkisinde etkileşim, kurumdan bireye doğru gerçekleşmektedir (Demir, 1996, 114).

Başka bir ifade ile bireyin davranışları, sadece bir içsel değişken olan uyarılar (güdüler) tarafından değil, dışsal bir değişken olan toplum tarafından da belirlenir. Bu

bağlamda bireyin ekonomik ilişkilerinde birbirini etkileyen birimler, ekonomik faaliyetleri için temel olan sosyal alanın (örneğin iş çevresinin) ötesinde toplum bütününe ve sosyal tabakanın sahip olduğu değer sistemi ve rol beklentilerinden önemli ölçüde etkilenir. Zira toplumda var olan değer ve norm sistemleri ekonomik karar birimlerinin davranışlarında etkili olmaktadır. Bunun neticesinde bireyin davranışlarını, toplumun değer ve normlarını da içine alan çok sayıdaki değişkenin etkileşimi doğrultusunda değerlendirmek gerekmektedir (Erkan, 2004, 45).

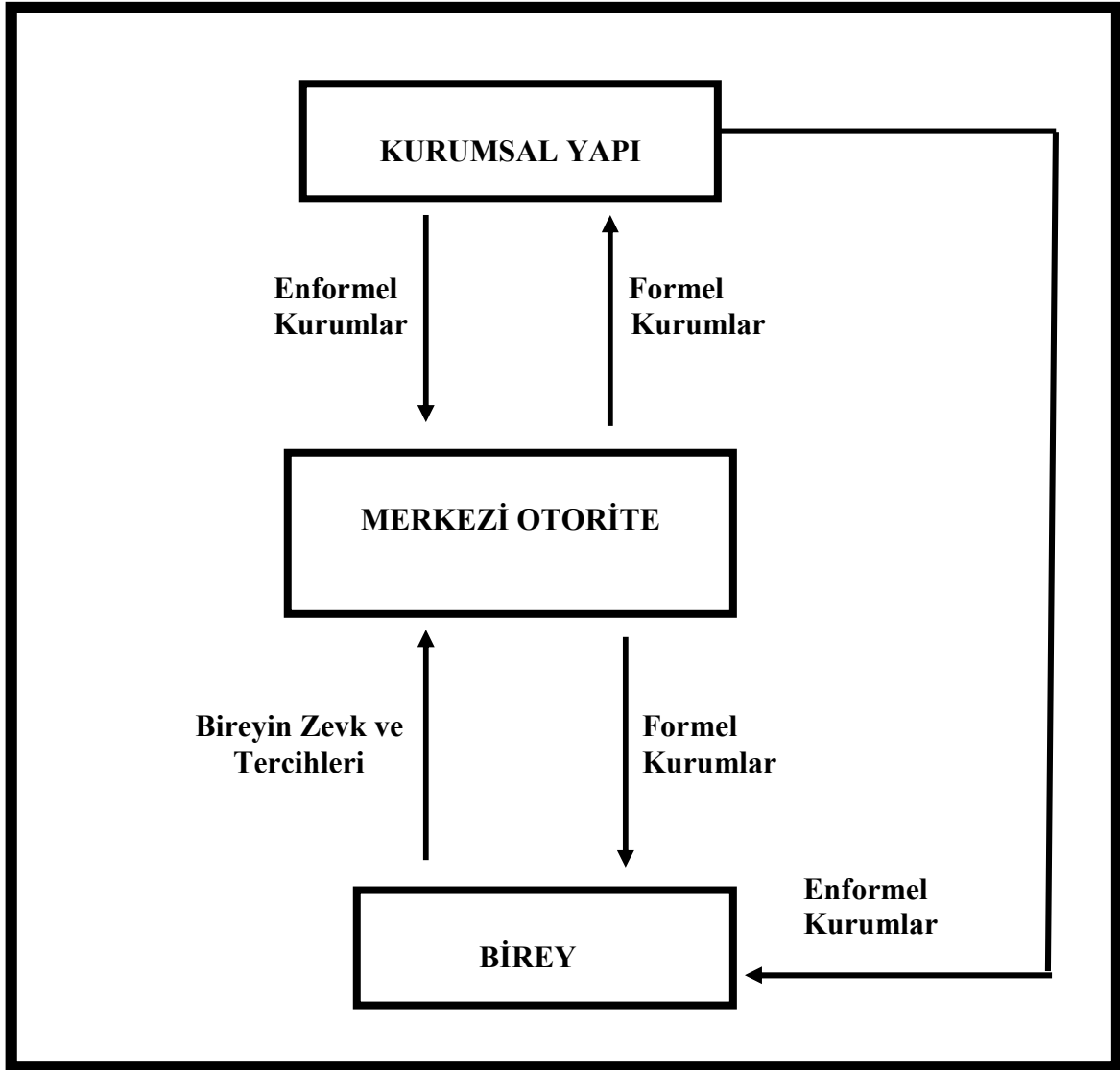
Kurumcu düşünceye göre insan davranışlarını şekillendiren temel etken güdüler yani bireysel çıkarlar değil, kurumlardır. Bu kurumsal faktörler de, güdülerini şekillendirir (Demir, 1996, 139). Çünkü kurumcu düşünceye göre, bireysel amaçlar, bir sosyal bütünlük içerisinde ve bir takım toplumsal güdüler (gelenek, alışkanlık, kültür, kurum gibi) tarafından motive edilerek ortaya çıkar. Bu bağlamda bu sosyal bütünlüğü göz ardı ederek bireyi, analizin odağına yerleştirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Sonuç olarak iktisadın, bireyin sadece hedonist davranışlarını değil aynı zamanda amaçlı ve alışkanlıklara dayalı eylemlerini önceden amaçlanan ve amaçlanmayan sosyal denetim biçimlerini de incelemesi ve bunun için metodolojik bireycilik yanında metodolojik bütüncülüğü yani holistik bir yaklaşımı da kullanması gerekmektedir (Güvel, 1998a, 157).

Kurumcu düşüncede, metodolojik olarak holistik yaklaşım daha etkin bir şekilde kendini göstermekle (Nee, 2003, 45) birlikte bu düşünce bütün kurumcu düşünceler için geçerli olmayabilir. Zira eski kurumcu düşünce, birey-kurum ilişkisinde etkin ögenin kurum olduğu ve birey davranışlarını kurum orijinli açıklamaya çalışırken, yeni kurumcu düşünce birey-kurum ilişkisinde etkin ögenin birey olduğunu ve birey davranışlarından kurumu anlamaya çalışmaktadır. Örneğin eski kurumcuların önemli isimlerinden Commons'a göre, bireyin davranışlarının oluşmasında anahtar faktör kurumlardır. Ona göre, birey davranışlarının şekillenmesinde belirleyici faktör, toplu eylemdir (collective action) ve bu toplu eylem, kurumsal yapının kendisidir. Böylelikle bireysel davranışın yorumlanmasında klasik ve hedonistlik okulun izah tarzı terk edilmeli ve kurumcu düşüncenin, kurumu esas alan yaklaşımı benimsenmelidir (Commons, 1931, 4). Diğer taraftan yeni kurumsalcıların önemli isimlerinden North'a göre ise kurum-birey ilişkisinde belirleyici faktör kurum değil bireydir. Ona göre kurumların oluşumunda ve değişiminde anahtar faktör, göreceli fiyat değişimi olmaktadır.

Böylelikle bu fiyat değişikliği karşısında bireysel zevk ve tercihler değişmekte ve yeni bir kurumsal yapı ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak kurum-birey ilişkisinde, özne birey olmaktadır (North, 2002, 108). Kısacası, eski kurumcuların holistik, yeni kurumcuların ise hedonistlik bir anlayışa sahip olduklarını söyleyebiliriz (Toboso, 2001, 767; Keizer, 2007, 4).

Genel olarak, eski ve yeni kurumcu düşüncenin birey-kurum arasındaki etkileşimdeki bu farklılığına rağmen, kurumcu düşüncenin bu konudaki temel bakış açısını yansıtmak için ortak bir yol bulunmuş ve “*kurumsal bireycilik*” kavramı kullanılmıştır. Bu kavram sayesinde, eski ile yeni kurumcu düşüncenin bu konudaki bakış açısındaki farklılık göz ardı edilerek, kurumcu düşüncenin bu konudaki temel metodolojik açılımı oluşturulmaya çalışılmıştır (Toboso, 2001, 768). Bu kavram, kurumcuların iktisadi bireylerin ekonomik süreçteki rol ve konumlarına ilişkin görüşleri tanımlanırken kullanılmaktadır. Buna göre, bireyler, bir yandan içinde bulundukları mevcut kurumsal yapı ile kısıtlı fakat aynı zamanda bireysel tercihlerine göre söz konusu yapıyı değiştirme gücüne sahiptirler (Demir, 1996, 179). Williamson’a göre de, gerek bireysel tercihlerin kurumsal yapı gerekse kurumsal yapının bireysel tercih üzerindeki etkisi, merkezi otorite ya da karar mercii tarafından gerçekleşmektedir (Nee, 2003, 6). Buna göre, mevcut kurumsal yapının belirlediği sınırlar dahilinde birey birtakım tercihlerde ve davranışlarda bulunurken bu davranışlar hem merkezi otorite tarafından kurumsal yapının şekillenmesinde kullanılır hem de kurumsal yapının temel özellikleri merkezi otorite tarafından belirlenen kurallar yolu ile bireysel davranışları etkiler (Şekil: 1.2).

Bu doğrultuda, kurumcu düşüncenin kurum-birey ilişkisi konusundaki yaklaşımı, bireyin özgürlüğünü yok eden, her türlü yetkiyi birey dışı faktörlere yükleyen bir yaklaşım değildir. Bu yaklaşımda toplum içindeki bireyler, kurumların belirlediği koşullardan başka alanlara sapsa mümkün olmayan varlıklar olarak algılanmamaktadır. Kurumlar bir yandan insan davranışlarına sınırlama getirirken diğer yandan da onların amaçlarına daha kolay ulaşmaları için seçenekler sunmaktadırlar. Kısacası kurumsal düşünce, kurum-birey ilişkisinde, bireyin içinde yaşadığı toplum ile sürekli bir etkileşime dayalı bir ilişkiye sahip olduğunu ve bu ilişkinin hem kurumdan bireye hem de bireyden kuruma doğru bir şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir (Demir, 1996, 176–177).

Şekil: 1. 2. Kurum- Birey İlişkisi

Kaynak: Williamson, O. (1994); "Transaction Cost Economics and Organization Theory", Handbook of Economics Sociology, Ed. N. Smelser and R. Swedberg, New York. (Aktarım: Nee, V. (2003), "The New Institutional in Economics and Sociology", CSES Working Paper Series, No: 4, November.)

Kurum-Toplum:

Kurumcu düşünceye göre kurumlar, yazılı yasalardan (formel kurumlardan) yazılı olmayan yazılara (enformel kurumlara) kadar uzanan geniş bir yelpazede yer

alan, insanların ve toplumların siyasi, ekonomik ve sosyal yaşantılarını şekillendiren unsurlardan oluşmaktadır.

Kurumların bir toplumda oynadığı en önemli rol, bireyler arasındaki ilişkilerde istikrarlı bir yapı oluşturarak belirsizliği azaltmaktır (North, 2002, 13). Bunun dışında kurumların, bireylerin sosyal davranışlarını kolaylaştırma, düzenleme, denetleme ve sınırlandırma gibi işlevleri de bulunmaktadır (Aktan ve Vural, 2006b, 8). Bu doğrultuda, kurumlar, belirsizliği azaltarak işlem maliyetini¹⁵ düşürmekle beraber toplumda dürüstlük ve güven de telkin ederler. Buna göre, kurumların anahtar görevleri, kuralları gelişigüzel değil sistematik olarak kolaylaştırma ve bu şekilde anlaşılabilir hareket ve olay modelleri oluşturmaktır. Bu temel işlevini yerine getiren kurumlar, sosyal bunalımların ve sosyal etkileşimlerin aşırı maliyetli olduğu yerde, güven ve işbirliği de verir. Ayrıca kurumlar, belirsiz bireysel davranışları ve muhtemelen fırsatçıları kısıtlayan ve bu suretle insan davranışını daha öngörülebilir yapan, refah oluşumuna katkı sağlayan unsurlardır (Kasper ve Streit, 1998, 2–3). Bunlara ilaveten North’a göre (2002, 12) kurumsal kısıtlamalar, bireylerin yapmalarının yasak olduğu faaliyetleri tanımlayarak bireylerin, ne tür davranışları hangi sınırlar çerçevesinde gerçekleştireceklerine yardımcı olmaktadır.

Genel olarak kurumların toplumda gerçekleştirdiği işlevleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Aktan ve Vural, 2006d, 80);

- Kurumların en önemli işlevi toplumsal düzeni sağlamalarıdır.
- Kurumlar belirsizliği ortadan kaldırır.
- Kurumlar toplumsal ilişkilerde güven ortamı oluştururlar.
- Kurumlar insan ilişkilerinde yol gösterici bir işleve sahiptirler.
- Kurumlar işlem maliyetini azaltırlar.
- Kurumlar insan davranışlarında sürekliliğe ve istikrara neden olurlar.

¹⁵ İşlem Maliyeti; neoklasik iktisadın belirttiği ve sadece üretim safhasından ibaret olan maliyet kavramından farklı bir durumdur. Bu kavrama göre maliyet; ekonomik bir mal ve hizmetin transferi, korunması ve elde edilmesi için gereken tüm maliyetlerden oluşmaktadır. İşlem maliyeti, ekonomik faaliyet içerisinde üç şekilde görülebilmektedir. Bunlar; Arama maliyeti, Pazarlık maliyeti ve Uygulama maliyetidir. (Ayrıntılı Bilgi için bkz: F. Oğuz; Mülkiyet Hakları “Bir Ekonomik analiz”, Roma yayınları, Ankara, Kasım, 2003, s. 25-29).

Kurum ve Ekonomik Yapı:

Kurum ile toplumsal yapı arasındaki bu etkileşim, kurum ile ekonomik yapı arasında da çok yoğun bir etkileşimin söz konusu olmasına yol açar. Veblen'e göre, ekonominin işleyişini anlamak için, bireysel davranışları şekillendiren kurumsal faktörlere bakmak gerekir. Ona göre kurumsal yapının temel belirleyicisi olan teknoloji, ekonomik gelişmenin de temel belirleyicisidir. Teknoloji, hem üretimin maliyet yapısını şekillendirirken hem de kaynakların dağılımını etkilemekte ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmaktadır (Tsuru, 1993, 62). Gruchy da ekonomik yapı ile teknoloji arasındaki ilişkiye dikkat çekmiş ve kurumsal yapının kaynağı olan teknolojinin, ekonomik sistemdeki kaynakların dağılımına ve buna bağlı olarak iktisadi açıdan güçlü grup ve ulusların oluşumuna, sanayileşme sürecine ve ulusların iktisadi amaçlarının belirlenmesine yol açtığını belirtmiştir (Tsuru, 1993, 1).

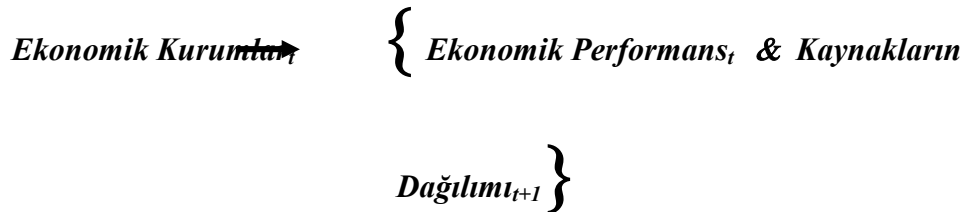
Kurumsal yapı, ekonomik aktörlerin davranışlarını sınırlayan, yönlendiren ve motive eden bir işleve sahiptir (Acemoğlu, Johnson and Robinson, 2004, 2). Kurumsal yapıların ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini (özellikle yeni kurumsal iktisatçılar açısından) analiz etmede, işlem maliyeti, bilgi maliyeti ve bireysel rasyonellik gibi kavramlara ağırlık verilmektedir (Güvel, 1998a, 263).

Coase 'in belirttiği üzere (1998, 72) işlem maliyeti, kurumların yapısına bağlıdır ve etkili bir kurumsal yapı işlem maliyetini azaltan ve davranışlara bir standart getiren temel işleve sahiptir (Hira and Hira, 2000, 270). Düşük işlem maliyeti ve bunun yol açtığı düşük üretim maliyeti sayesinde de ekonomik yaşamda canlılık gerçekleşir ki buda ekonomik sistemin daha etkin bir şekilde işlemesine ve ekonomik performansın artmasına yol açar (Ahsan, 2001, 8). Diğer taraftan kurumsal yapı, bilgi asimetrisinin¹⁶ (ya da asimetrik bilgi) ve sınırlı rasyonelliğin yol açtığı, ekonomik mübadelelerdeki fırsatçılığı ortadan kaldıran ve bunun sonucunda ekonomik yaşamda daha güvenilir ve dürüst bir yaşamın oluşmasına da yol açmaktadır (Lambsdorff and Teksöz, 2005, 157; Eggertsson, 2002, 5; Richter, 2005, 174). Böylelikle düşük işlem maliyeti ve güvenilir ekonomik yapı, ekonomide etkinliği mümkün kılar ve ekonomik büyümenin altında yatan koşulları ortaya çıkarır. Düşük işlem maliyeti ve güvenilir ekonomik koşulların

¹⁶ Asimetrik bilgi; bir bilginin o bilgiyi kullanan taraflarca eşit biçimde sahip olunmaması durumudur. Örneğin, satılan bir malın özellikleri konusunda alıcı ve satıcının bilgilerinin farklı olması gibi (Demir, 2003, 199).

yol açtığı etkin ekonomik yaşam, kurumsal yapının bir sonucudur (North, 1997, 2). Başarılı ve etkili makro ekonomik performans, kurumsal yapının bir fonksiyonudur. Eğer ekonomik aktörler etkin bir şekilde koordine olurlarsa, onların performansı daha iyi olur ki buda daha iyi bir ekonomik performans demektir. İşte ekonomik aktörlerin etkin ve başarılı olması da ancak ve ancak etkin bir kurumsal yapı ile mümkündür (Kenworthy, 2005, 4).

Kurumsal yapı, iktisadi hayatta önemlidir. Çünkü bu kurumsal yapı, toplumdaki ekonomik dürtü ve teşvikleri etkilemekte ve bu dürtü ve teşvikler, bireysel ihtiyaçları, tercihleri ve gereksinimleri belirlemektedir. Böylelikle kurumsal yapının yönlendirdiği birey, iktisadi davranışlarını da buna göre şekillendirerek ekonomik yapının da oluşmasında ve değişmesinde rol oynamış olur (Nee, 2003, 33). Örneğin, mülkiyet haklarının olmadığı bir kurumsal yapıda bireyler, yeni fiziksel sermaye biriktirmek için ve yeni teknolojik yatırımlar için çok fazla istekli olmazlar. Böyle bir durumda ekonomik performansı olumsuz etkilemektedir (Acemoğlu, Johnson and Robinson, 2004, 2). Bu bağlamda kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Buna göre; toplumdaki ekonomik aktörlerin davranışlarını etkileyen dürtü ve motivasyonlar (ki kurumsal yapı tarafından şekillenmektedir), ekonomideki yatırım, sermaye birikimi, üretim organizasyonu gibi faaliyetlerin gerçekleşmesini sağlayabilirler. Ekonomik kurumlar sadece ekonomik büyümeyi değil, ekonomideki kaynakların dağılımını da etkilemektedirler. Kurumlar ile ekonomik yapı arasındaki ilişki aşağıdaki süreç doğrultusunda gerçekleşmektedir. Buna göre, ekonomik kurumlar ya da iktisadi kurumsal yapı, aynı dönem içerisinde ekonomik performansı etkilemekte buda bir sonraki dönemde kaynakların dağılımını şekillendirmektedir¹⁷ (Acemoğlu, Johnson and Robinson, 2004, 5):

¹⁷ Kurumsal yapının ekonomik büyüme üzerine olan etkileri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Acemoğlu, D., S. Johnson And J. Robinson (2004); “Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth”, NBER Working Paper, No. W10481, May, s. 1-29.

North'a göre de, ekonomik yapı ile kurumsal yapı arasında yoğun bir ilişki mevcuttur. Buna göre, ekonomik performansın temelinde, ekonomik ve politik kurumlar, toplumun dürtü ve teşviklerini biçimlendiren dinler, mitler ve dogmalar önemli bir etkiye sahiptir. North kurumsal yapı ile ekonomik performans arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir: Her şeyden önce, ekonomik performans formel kuramlar ile enformel kurumların bir karışımından oluşur ve ülkelerin farklı gelişmiş derecesi göstermesi de bu kurumsal yapının ülkeler arası farklılığından kaynaklanır. İkinci olarak ekonomik kurumları tanımlayan ve zorlayan politikalar, ekonomik performansı anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Üçüncü olarak da uzun dönem büyümenin anahtarı dağılım etkinliği değil, uyum etkinliğidir. Başarılı politik ve ekonomik sistemler şoklara, değişmelere dayanaklı esnek kurumsal yapıları içinde barındıran sistemlerdir (Güvel, 1998a, 264-266).

Kısacası kurumlar, gerek bireyleri gerekse toplumu bir takım dürtü ve teşviklerle, etkilemekte ve bu etki aynı zamanda ekonomik yaşama da yansıtılmaktadır. Böylelikle kurumsal yapılar, ekonomik büyüme, gelişme, verimlilik gibi iktisadi sonuçlar üzerinde etkili olan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kheralland and Kirsten, 2001, 11).

Bu bölümle ilgili olarak sonuç olarak şunlar ifade edilebilir. Kurumlar her toplumun kendi özgün yapısı doğrultusunda şekillenmekte ve sürekli bir değişim yaşamaktadır. Kurumlar, bireyler ve insan toplumlarının davranış biçimlerini belirlemekte, ekonomik yaşamda etkin bir role sahip olmaktadır. Ayrıca kurumların oluşumu, işleyişi ve gelişimi toplumlar arasında önemli ölçüde farklılaşmakta ve bu farklılık da toplumların ekonomik performanslarında farklılığa yol açmaktadır (Mihçı, 2005, 65).

1.1.2.Kurumsal İktisadın Temel Özellikleri

Kurumsal iktisat, iktisadi sistemlerdeki değişimleri ve onların zaman içerisindeki dönüşümlerini çözümlmek için bütünsel bir araştırma programına ihtiyaç duyar. Bu doğrultuda kurumsal iktisat, toplumsal sistemin kendisinin bir değişken olduğunu kabul eder ve iktisadi sistemin bu toplumsal sistemin diğer alanlarıyla nasıl ilişkide olduğunu keşfeden disiplinler arası bir yaklaşımı temsil eder. Bunu da, hukuk, tarih, antropoloji, felsefe gibi farklı bilim ve çalışma alanları ile birlikte çalışarak

gerçekleştirir. Kurumsalcı düşünce, çok geniş ve farklı düşünce akımlarını içerisinde barındırmasına rağmen en belirgin özelliği, ekonomik yaşamda “bütüncül” ve “evrimci¹⁸” bir bakış açısına sahip olması ve kurumların önemini vurgulamasıdır.

Genel olarak değerlendirildiğinde kurumsal iktisadın temel özelliklerini şu şekilde özetlenebilir (Savaş, 2000, 646-648; Tekeoğlu, 1993, 173-175):¹⁹

- *Kurumcu düşünceye göre, ekonomiyi parçalar halinde değil, bir bütün olarak değerlendirmek gerekir.* Ekonominin bütünü çoğu zaman, parçaların toplamından farklıdır. İktisadi olguları, tek tek bireylerin davranışlarının incelenmesi ile açıklamak olanaksızdır. Örneğin, bir sendikanın davranışını, o sendikanın üyelerini tek tek inceleyerek açıklamak yanıltıcı sonuçlar ortaya koyabilir. O yüzden ekonomiyi kısmi olarak değil bütüncül bir bakış açısı ile incelemek gerekir. Ayrıca kurumcu düşünce ekonomik faaliyet kavramını daha da genişleterek, ekonomik olayları, siyasi, tarihi, kültürel, dini ve ideolojik yönleri ile ele almıştır.
- *Kurumcu düşünce, ekonomik yaşamda kurumlara büyük önem verir.* İktisadi mübadelelerde kurumlar, merkezi etkin bir rol oynarlar. Bu düşünceye göre kurumlar, sadece mevcut yapılanmayı değil, daha ileriye doğru inşa edilecek insan davranışlarının organize edilmiş yapılanmalarını da kapsar. Kurumcular, ekonomik yaşamın, merkezinde bireyler değil kurumların olduğunu ve iktisadi kuralların bireyler tarafından değil, kurumlar tarafından şekillendiğini ifade eder.
- *Kurumcu düşünce, iktisadi analizlerde “evrimci” bir yaklaşımı benimsemiştir.* Çünkü toplum ve toplumun kurumları devamlı bir değişim içerisinde ve bundan dolayı ekonomik yaşamda “denge”

¹⁸ Bilimin genel olarak açıklamaya çalıştığı doğa olayları (insan-doğa ilişkileri ve insan-insan ilişkileri), temelde iki bakış açısı ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlar; *Evrimeci* bakış açısı ve *yaratılışçı* bakış açısıdır. Yaratılışçılığa göre, bütün varlıklar ayrı ayrı ve bir anda bugünkü biçimleriyle yaratılmışlardır. Hiç değişmemiş ve değişmeyeceklerdir. Evrimci bakış açısı ise; canlılar dünyasındaki varlıklarla onların niteliklerini, birbirleriyle ve cansız doğa ile ilişkilerini; ortaya çıkış ve gelişmelerini, yok oluşlarını zamanın akışı içinde değerlendiren bir bakış açısıdır. (**Kaynak:** H. Türk, Kurumsal Yaklaşımlar Işığında İnsanın Biyokültürel Evrimi, Bilim Yayınları, No. 38, Ankara, 1996, s.3)

¹⁹ Bu bölümde çoğunlukla V. Savaş (İktisadın Tarihi, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s.646-648) ve M. Tekeoğlu (İktisadi Düşünceler Tarihi, Adana, 1993, s. 173-175) kaynaklarından yararlanılmış olup, burada yer alan bilgilere farklı kaynaklardan ilaveler eklenmiştir.

değil “hareket” esastır. Dolayısıyla geleneksel iktisadın, zaman ve yer farkını göz ardı edip evrensel yasalar bulmaya çalışması doğru değildir.

- *Kurumcu düşünce, değişime verdikleri önem neticesinde normal denge kavramını reddetmiş ve onun yerine “devresel nedensellik ilkesini” benimsemiştir.* Devresel nedensellik, kurumcu iktisatçıların ekonomiyi karşılıklı etkileşim halindeki unsurların karmaşık bir bütünü olarak görmelerinin doğal bir sonucudur. Kurumculara göre, iktisat teorileri soyut ve farazi değil gerçek durumlara tekabül eden kavramlara dayalı olarak geliştirilmelidir. Bunun sonucunda da iktisadi süreçlerin gerçek zaman içinde işledikleri göz önüne alınarak iktisadi modellerin de varsayımsal denge durumlarına değil, değişim sürecine yönelmesi gerekmektedir (Demir, 1996, 145). Böyle bir ilke benimsendiği zaman, devletin ekonomiye ne zaman ve hangi kurumlar ile müdahale edeceğini belirlemek daha kolay olacaktır. Kısacası, istikrarı sağlamanın tek yolu vardır o da devletin ekonomiyi sürekli gözetmesi ve yönlendirmesidir.
- Kurumcu düşünce, geleneksel teorinin ekonomik sistemde bir uyum olduğuna dair görüşlerine karşı çıkmaktadır. Bu düşünceye göre, *ekonomide uyum değil çıkarlar arası çatışma vardır.* İşverenle işçi, üretici ile tüketici arasında uyum değil çatışma vardır. Bu nedenle bu gruplar arasında uyumu sağlayacak siyasi iktidarın düzenleyici rolüne gereksinim vardır ve bu siyasi gücün ekonomide gözetim, denetim ve müdahalesi gereklidir.
- *Kurumcu düşünce, gelir ve servetin daha adil dağılımını sağlamak için liberal ve demokratik reformları destekler.* Ancak piyasa kuralları ile kaynakların etkili dağılımı ve gelirin adil bölüşümünün sağlanamayacağını ileri sürer.
- *Kurumcu düşünce, metodolojik olarak “tümdengelim” metodu yerine “tümevarım” metodunu tercih etmiştir.* Böylelikle istatistiksel verilerin toplanması ve teorilerin bu verilere dayandırılmasını savunmuştur. Kurumculara göre, ekonomik sistemin incelenmesinde ve değerlendirilmesinde soyut çıkarsamalardan ziyade gerçek

bulguların ortaya konması ve buna bağlı değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir.

- *Kurumcu düşünceye göre, ekonomik sistemler açık ve dinamik bir özellik gösterirler.* Bu özellik, iktisadi sistemin sadece ekonomik öğelerle ve statik olarak açıklanmayacağı, sürekli değişen ve açıklamalarda farklı disiplinlerden yaralanan bir sistem ve düşünce olduğunu ifade eder. Ayrıca bu düşünce akımı, teknolojiyi ve endüstrileşmeyi, iktisadi ve sosyal organizasyonu etkileyen ve değiştiren temel öge olarak kabul eder (Tsuru, 1993, 101; Demir, 1996, 67).
- *Kurumcu Düşüncenin felsefi dayanağı, Deneyci felsefeye dayanan “Pragmatizm”dir.* Pragmatizmin etkisi altında, Akılcılığın özne-nesne ayrımından farklı bir anlayışa dayanılarak özne ile nesne, kurum kavramı çerçevesinde ilişkilendirilmiştir. Yerleşik iktisadın “akıl sahibi özne” üzerindeki vurgusuna karşılık kurumcu düşüncede, özne-nesne etkileşiminde vurgu, öznenen yani insandan çok nesne yani kurumlar üzerinde odaklaşmaktadır. Bu nedenle bu düşünce okulunda, zihnin çalışma yolları yerine kurumların nasıl işlediği ve kurumsal değişmelerin insan davranışı üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur (Güvel, 1998a, 157).
- *Bilgi bağlamında kurumcular, belirsizlik ve sınırlı rasyonellik üzerinde dururlar.* Ayrıca dünyanın algılanması ve incelenmesinde bilgi kadar inanç sistemine de vurgu yaparlar. Psikolojik alanda da kurumcular, neoklasik teorinin ifade ettiği hazcılığı reddetmekte, insan davranış ve tercihlerinin oluşumunda ağırlıklı olarak gelenek, alışkanlık ve sosyal kimliğin önemini vurgulamaktadırlar (Demir, 1996, 68).
- *Kurumcu düşüncede değer teorisinin temeli, “araçsal değer teorisine” dayanmaktadır.* Buna göre değerlemeyi mümkün kılan ölçütler, metafizik amaçlar nedeniyle dışsal olarak belirlenemezler ve bizzat toplumsal gelişim sürecinin içinden çıkarlar. Bu bağlamda bu düşünce okulunda değer, kültürel kökenli olduğu savunulmaktadır (Demir, 1996, 159).

Sonuç olarak kurumsal iktisat denilince akla; bireysel eylemden ziyade toplu eylemi yansıtan ve kurumlara önem veren, ekonomiye evrimsel bir bakış açısı ile bakan, deneysel gözlemlere ağırlık veren, devletin müdahalesine olumlu yaklaşan bir düşünce akımı akla gelmektedir. Bu açıdan, kurumcu iktisat, ekonomik sistemin kontrolünde hem özel sektörü hem de kamu sektörünü gerekli gören bir “karma ekonomi” olarak nitelendirilebilir (Tsuru, 1993, 101).

Kurumcu düşüncenin yukarıda anlatılan ortak özelliklerine rağmen çok geniş bir düşünce akımını temsil etmesi, farklı düşünce akımları tarafından beslenmesi zaman içerisinde kendi içerisinde bölünmelere yol açmıştır. Bundan sonraki bölümde bu konu ele alınacaktır.

1.1.3.Kurumsal İktisadın Farklılaşması

Ekonomik yapının şekillenmesinde en önemli faktörün kurumlar olduğunu vurgulayan kurumsal iktisatçılar, çalışmalarını genelde iki gelenek içinde sürdürmektedir. Bu iki geleneğin farklılaşmasındaki temel nokta, kurumların rolü ve işlevine ilişkin yaklaşım farklılığıdır. Bu iki farklı geleneğin oluşmasının temelinde, iki eski kurumcu olan Veblen ve Commons’un görüşlerinin farklılığı yer almaktadır. Veblen’in çalışmalarını izleyenler, Veblen-Ayres çizgisi olarak sınıflandırılmakta ve “*eski kurumcu iktisat*” yada “*neokurumcu iktisat*” diye tanımlananlar birinci kurumcu geleneği; Commons’un çalışmalarını izleyenler ve “*yeni kurumcu iktisat*” diye bilinenler ise ikinci kurumcu geleneği oluşturmaktadır (Demir, 1996, 86).

Birinci kurumcu gelenekte yer alanlar, neoklasik iktisadi çözümlemeyi tamamen dışlayan bir yaklaşım içerisinde olup, çalışmaları temelde *teknoloji-kurum* ikilemine dayanmaktadır. Buna göre teknoloji, ekonomiyi geliştiren itici bir güç iken kurumlar ise iktidar ve statüleri koruyan ve bu yüzden yeni teknolojilerin geliştirilmesini engelleyici unsurlar olarak yorumlanmaktadır. Commons’u izleyen ikinci gelenek ise, ekonomik performansı teknoloji ve kurumları da kapsayan bir dizi faktörün ürünü olarak yorumlamaktadır. Buna göre kurumlar, teknolojinin dayattığı gelişmenin önünde engeller değil, teknolojik alternatifler arasında tercihi ortaya çıkaran bir seçim tarzı olarak görülmektedir. Ayrıca bu gelenek, neoklasik iktisadi çözümlemeyi tamamen reddetmek yerine eksikliklerini tamamlayıp buna göre uygun çözümlemeler geliştirmeyi uygun görmektedir (Demir, 1996, 87; Samuels, 1991, 4). Kısacası bu gelenek kurumcu

düşünce ile neoklasik iktisat arasında bir köprü kuran ve buna uygun çözümlemeler getiren bir düşünce akımını yansıtmaktadır.

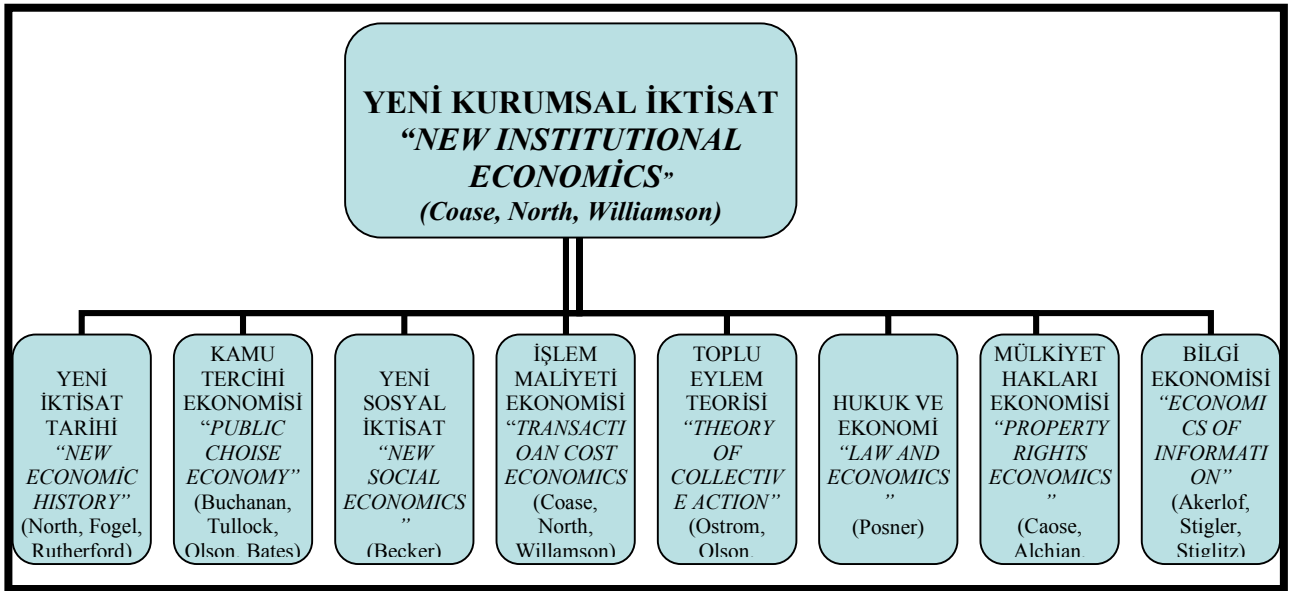
Genel olarak bu farklı bakış açıları, kurumcu düşüncenin, iktisat literatüründe en genel hatları ile “*eski kurumsalcılar*” ve “*yeni kurumsalcılar*” olarak ayrılmasına neden olmuştur.²⁰ Bizde bu çalışmada bu şekilde bir ayrıma bağlı kalıp, bu iki okul hakkında, ayrı ayrı bilgiler vermektense birbiri ile karşılaştırma yaparak açıklamalarda bulunmayı yeğleyeceğiz.

1.1.3.1. Eski ve Yeni Kurumsal İktisat

Önceki kısımda da belirtildiği gibi, kurumcu düşünce, birisi Veblen’in diğeri de Commons’un görüşlerine dayanmak üzere iki koldan gelişimini sürdürmüştür. İşte bu gelişim içerisinde Veblen geleneğine bağlı olarak gelişen kurumcu düşünce, “*eski kurumcu iktisat*” diye tanımlanmaktadır. Bir anlamda eski kurumcu düşünce, kurumcu düşüncenin 19. yüzyılın sonlarından günümüze kadar gelen tarihsel süreci içerisinde ilk ortaya çıkış dönemlerine denilmektedir (Demir, 1996, 203). Veblen-Mitchell-Ayres (Caose, 1998, 72) gibi düşünürlerin düşünceleri ekseninde gelişen bu okula göre, neoklasik iktisadi çözümlemeler tamamen reddedilmeli ve iktisadi çözümlemelerde kurumu orijine koyan açılımlar kabul edilmelidir. Keizer (2007, 4), eski kurumcu düşüncüyü “*Orijinal kurumcu düşünce (Original Institutional Economics)*” diye de nitelendirmiştir. Eski ya da (Keizer’in ifade ettiği gibi) orijinal kurumcu düşünceye göre, insan davranışlarını, evrensel, zamandan ve mekândan bağımsız bir şekilde yorumlamak doğru değildir. İnsan davranışlarına ve bu bağlamda toplumsal sisteme yön veren, kurumsal yapılarıdır. Bunun neticesinde sosyal bilimlerin öncelikli amacı, bu kurumsal yapıları ve bunların değişimini incelemek olmalıdır.

²⁰ Neokurumcu düşünce, eski kurumcu düşüncenin yeniden dirilişi olarak tanımlanmakta ve Ayres ve sonrası dönemi ifade etmektedir. İkinci dünya savaşı sonrası kurumcu düşüncenin etkisini kaybedip, neoklasik iktisadın tekrar popüler olduğu bir dönemde kurumcu düşüncüyü tekrar canlandırmak için yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Çoğunlukla eski kurumcu düşüncenin varsayımlarını benimsediği için, eski kurumcu düşüncenin devamı olarak yorumlanmakta olup çoğu zaman eski kurumcu düşünce ile birlikte ifade edilmektedir. Bundan dolayı kurumcu düşüncenin ayrımında, en genel hatları ile eski ve yeni kurumsal iktisat ayrımı yapılmaktadır. (Kaynak; Yılmaz, F, Heterodoks İktisat Okulları İçinde Kurumsalcıların Yeri ve Yöntembilimsel Bir Tahlil, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Bursa, 2000, s. 148-149; T. Eggertsson, “*Neoinstitutional Economics*”, The New Polgrove Dictionary Of Economics and The Law, Volume:2, 2002, s. 2; Ö. Demir, Kurumcu İktisat, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 202).

Kurumcu düşünce içerisinde Commons'cu geleneğe bağlı olarak gelişen ve neoklasik iktisadi çözümlmeleri reddetmek yerine eksikliklerini belirtip bunları telafi etmek isteyen bir düşünce akımı gelişmiştir. Bir anlamda kurumcu düşünce ile neoklasik iktisat arasında bir köprü kurulmak amaçlanmıştır. İşte bu amaç doğrultusunda çalışmalarını sürdüren ve içerisinde birçok farklı düşünce okullarını barındıran bu akıma, “yeni kurumcu iktisat” denilmektedir. Yeni kurumsal iktisat kavramı ilk kez O. Williamson tarafından 1975’de yazılan “*Markets and Hierachies: Analysis and Antitrust Implications*” isimli çalışma ile literatüre girmesine rağmen (Richter, 2005,163), bu düşünce akımının temellerini R. Caose’un 1937’deki “*The Nature of The Firm*” isimli çalışmasına kadar götürmek mümkündür (Caose, 1998, 72). Günümüzde de yeni kurumsal iktisat denildiği zaman çok sayıda düşünce okulu akla gelmektedir. Bu düşünce okullarının neler olduğu ve bazı önemli düşünürleri şekil

1.3’de gösterilmiştir.

Şekil:1.3. Yeni Kurumsal İktisadın Dalları

Kaynak: Kheralland, M ve J. Kirsten (2001): *The New Institutional Economics: Applications for Agricultural Policy Research in Developing Countries*, MSSD Discussion Paper, No. 41, June, s.

Yeni kurumsal iktisadın, farklı düşünce okullarını içerisinde barındıran yapısından dolayı, söz konusu bu düşünce akımının tanımını ve ortak özelliklerini tespit etmek kolay değildir. Yine de yeni kurumsal iktisat hakkında şu çıkarımlar yapılabilir. Yeni kurumsal iktisat, neoklasik iktisadın temel analiz mantığına dokunmadan, ilgi alanında ve inceleme nesnesinde değişiklikler yapılarak kurumcu

iktisat ile uzlaştırılmasını öngörmektedir (Demir, 1996, 204). Kısacası yeni kurumsal iktisat, neoklasik metodolojik araçlarla iktisadi kurumları analiz etme çabası olarak yorumlanabilir (Yılmaz, 2000, 150). Bunu yaparken de, “işlem maliyeti”, “asimetrik bilgi” ve “sınırlı rasyonellik” gibi kavramlar üzerinde önemle durmakta ve neoklasik iktisadın sıfır işlem maliyeti, bilginin tam olduğu ve bireylerin tam bilgi sahibi olmalarından dolayı rasyonel olduğu düşüncelerine karşı çıkmaktadır (Richter, 2005, 164; Hira and Hira, 2000, 269; Kheralland and Kirsten, 2001, 2). Langlois ise yeni kurumsal iktisat ile ilgili olarak şu tanımlamayı yapmıştır. Ona göre yeni kurumsal iktisat; kurumları analize dâhil etmesine rağmen teoriden yoksun olan eski kurumsal iktisat ve teori açısından bütünlük arz eden fakat kurumları analize dâhil etmeyen neoklasik iktisat ile köprü kuran bir düşünce akımıdır. Buna göre yeni kurumsal iktisat, hem teorik olarak yeterli hem de kurumları analize dâhil eden bir ekoldür (Kheralland and Kirsten, 2001, 2-3).

Kurumsal iktisadın kendi içerisinde farklılaşmasındaki temel nokta, neoklasik iktisada bakış açıları olmaktadır. Buna göre eski kurumcu iktisat, rasyonel iktisadi aktörler üzerine kurulu neoklasik iktisat yaklaşımının tamamen terk edilerek yerine iktisadi davranışın kültürel bağlam içerisinde meydana geldiğini varsayan yeni bir yaklaşımın konması gerektiğini vurgulamıştır. Oysa yeni kurumcu iktisatçıların birçoğuna göre, rasyonel tercih üzerine standart neoklasik yaklaşım tamamen terk edilmek yerine, yeniden düzenlenmeli ve genişletilmelidir (Demir, 1996, 68; Richter, 2005, 171).

Eski kurumcu iktisat, birey davranışlarının oluşmasında ve değişiminde kurumsal yapının önemini belirtmektedir. Buna göre birey davranışları, bireyin içerisinde bulunduğu kurumsal yapının bir ürünü olarak ortaya çıkmakta ve ekonomik ve toplumsal yapıyı etkilemektedir. Bir anlamda eski kurumcu iktisat “makro orijinli” olup, ekonomik sisteme sosyal ve iktisadi ya da genel bir ifade ile kurumsal bir çerçeveden bakmayı yeğlemektedir. Diğer tarardan. yeni kurumcu iktisat, ekonomik yapının şekillenmesinde kurumsal yapıların etkilerinin ötesinde bireyin davranışlarının önemini vurgulamaktadır. Buna göre bireyin davranışları doğrultusunda şekillenen kurumsal yapı, iktisadi yapılanmayı belirlemektedir. Bu açıdan bakıldığında yeni kurumcu iktisadın “mikro orijinli” bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir (Keizer, 2007, 4-5; Nee, 2003, 5). Bir anlamda eski kurumcular, bireyleri, kurumların çerçevesinde

davranan varlıklar olarak ele alırken, yeni kurumcular bunun tam tersine kurumları, bireylerin davranışlarıyla açıklamaya çalışmaktadır (Demir, 1996, 209). Başka bir ifade ile eski kurumcu iktisatçılar, çalışmalarında, holistik bir anlayışa vurgu yaparken, yeni kurumcu iktisatçılar, metodolojik olarak bireyci bir anlayışı benimsemişlerdir (Toboso, 2001, 766) ki bu durum iki ekol arasındaki farklılaşmada, önemli bir noktayı teşkil etmektedir (Parada, 2002, 110).

Diğer taraftan kurumların oluşumu konusundaki eski ve yeni kurumsal iktisatçılar arasındaki farklılık, bu kurumların değişimi noktasında da yaşanmaktadır. Buna göre; eski kurumsal iktisatçılara göre kurumsal değişimin anahtar faktörü, “teknoloji”dir. Teknoloji geliştikçe çoğunlukla birbiriyle çelişki içinde bulunan yeni sosyal yapı biçimleri ortaya çıkacaktır. Bu yeni sosyal yapı içerisinde, sosyal değerler ile bireysel değerler arasındaki çelişkilerin çözümü, uzlaştırıcı kural oluşturmaya doğru bir gelişmenin gerçekleştiği ölçüde sağlanacaktır (Demir, 1996, 205). Teknoloji, kurumsal bir yapının ögesi olduğu için bir anlamda değişim, bireysel güdelerle değil toplu eylemin yansıması sonucu gerçekleşmektedir. Oysa yeni kurumsal iktisatçılar değişimi, bireysel eylemin yansıması olarak yorumlamaktadırlar. Bu ise görelî fiyat yapısının değişimi ile gerçekleşmektedir. Görelî fiyat yapısı, bireysel zevk ve tercihleri değiştirerek, ekonomik ve sosyal kurumsal yapının da değişimini sağlamaktadır.

Ayrıca bu iki düşünce akımı arasındaki farklılıklardan bir tanesinin de, bilimsel yeterlilik üzerine olduğu ifade edilmektedir. Caose (1998, 72), Williamson (Kheralland and Kirsten, 2001, 2) ve Hira and Hira’ ye (2000, 269) göre; eski kurumcu düşünce, iktisat bilimine önemli katkılar sağlamalarına rağmen eleştiriden öteye gidemeyen, metodolojik tutarlılık konusunda zayıf ve teoriden yoksun çalışmalardır. Oysa yeni kurumcu düşünce, daha geniş bir düşünce alanını kapsayan, eleştiriden öte çözümler sunan, metodolojik ve teorik açıdan bütünlük gösteren bir akımdır. İşte bu özellik yeni kurumcu düşüncenin, toplumsal gerçekleri ortaya çıkarmasına ve bir okul olarak gelecek nesillere taşınmasını mümkün kılmaktadır.

Eski ve yeni kurumsal iktisat arasındaki bu farklılıklara rağmen her iki görüşün ortak noktada bulunduğu konular da söz konusudur. Her şeyden önce her iki düşünce akımı da, iktisadi alanda açıklayıcı faktör olarak bireylerin değil, kurumların esas alınmasını ifade etmektedir. Bununla birlikte gerek eski gerekse yeni kurumsal

iktisatçılar, iktisadın diğer sosyal bilimlerle (sosyoloji, hukuk, felsefe gibi) daha fazla ilişkiler içerisinde olmasını tercih etmektedir (Parada, 2002, 112). Yine her iki düşünce akımı, iktisadi olayları statik birer durum olarak değil, dinamik bir yapı çerçevesinde değerlendirmektedir. Kısacası her iki düşünce akımı iktisat biliminin, daha evrimci bir bilim olması gerektiğini ifade etmektedir (Aktan ve Vural, 2006d, 22).

Sonuç olarak yeni kurumcu iktisat, neoklasik iktisat teorisinin katı çekirdeğine pek itirazı olmaması ve hatta o katı çekirdekten doğmuş olması sebebiyle eski kurumcu gelenekle köklü bir biçimde ayrı düşmüştür. Buna rağmen, yeni kurumcu iktisatçıların, neoklasik iktisadın eksikliklerini belirtip, düzeltme girişimleri, kurum kavramını analize sokmaları, az da olsa eski kurumcu Commons'un fikirlerine vurgu yapmaları, bu iki okul arasında köprü kurulmasına yol açmıştır (Yılmaz, 2000, 155).

1.1.4. Kurumsal İktisat ile Neoklasik İktisadın Karşılaştırılması

Kurumcu iktisat her şeyden önce, neoklasik iktisadı eleştiren ve ona muhalif olarak ortaya çıkan bir düşünce okuludur. Bununla birlikte, iktisat tarihi literatüründe genel olarak, herhangi bir düşünce akımının kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koyabilmesi için takip ettiği en temel yol, kendi görüş ve düşüncelerini neoklasik iktisat ile kıyaslamaktır (Demir, 1996, 7). Bundan dolayı, daha önce farklı başlıklar altında ifade edilen bu kıyaslamalar ya da farklılıklar bu bölümde bir bütün olarak sunulmak istenmiştir.

Her şeyden önce kurumcu iktisat ile neoklasik iktisat arasındaki en temel fark kurum kavramına bakış açıları olmaktadır. Buna göre neoklasik iktisadi düşünce akımında, veri olarak kabul edilen ve bireysel davranışlardaki etkisi göz ardı edilen olan kurum kavramı, kurumcu düşüncede hayati bir işleve sahiptir. Kurumcu düşüncede kurum, bireylerin ekonomik davranışlarının şekillenmesinde anahtar rolü üstlenen bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında, iktisadi olayların analiz edilmesinde, bireysel davranışların incelenmesinden toplu ya da kurumsal yapıların incelenmesine geçilmesine, bir anlamda neoklasik iktisadi düşüncenin egemenliğinden kurumsal düşüncenin egemenliğine doğru bir değişimin göstergesi olarak da söz edilebilir (Commons, 1931, 652). Ayrıca kurumsal iktisatta kurum kavramı, sadece organizasyon boyutunda değil, çok geniş bir açıdan değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda, yaşanmış ortak tarih, örf ve adetler, inanışlar da kurum kavramı çatısı altında değerlendirilmiştir.

Bu da kurumsal iktisadın diğer disiplinlerle daha sıkı bir diyalog halinde olmasına yol açmıştır. Oysa neoklasik iktisat, iktisadi olayları incelerken sadece ekonomi biliminden yararlanmayı tercih etmektedir (Keizer, 2007, 4). Kısacası kurumsal iktisada göre ekonomik yapı, neoklasik iktisadın ekonomik yapısına göre daha açık bir özellik göstermektedir.

Neoklasik iktisatta, iktisadi olaylar, zaman ve mekândan bağımsız olarak gerçekleşen ve statik bir özellik gösteren yapıda iken kurumcu iktisatta iktisadi olaylar, zaman ve mekâna bağlı olarak ve sürekli bir değişim halinde olan bir şekilde yorumlanmaktadır. Kısacası, neoklasik iktisat, evrensel geçerliliği olan statik bir analiz yöntemi benimserken, kurumcular, evrensel değil evrimsel bir analiz yöntemi benimsemektedir (Keizer, 2007, 5).

Neoklasik iktisat, kaynakların tahsisi, gelir dağılımı, fiyatların ve istihdamın seviyelerinin belirlenmesi (Samuels, 1991, 2) gibi konularda evrensel geçerliliği olan bir tercih mantığı kurmaya çalışırken, kurumsal iktisat, böyle bir evrensel amaç ve tercih mantığı üzerinde durmaktansa, insanların hayatlarını sürdürmek için amaçlarını nasıl ve hangi ölçütlere göre formüle ettiklerinin yani somut ekonomilerin incelenmesine ağırlık vermektedir. Çünkü kurumcu düşünceye göre, deneysel olgu dünyası üzerine çalışmak, önsel olarak kurulmuş yapay tartışmalardan daha büyük önem taşımaktadır (Demir, 1996, 70). Ayrıca, kurumcu iktisatçılara göre, neoklasik iktisadın aşırı bir şekilde matematiksel yöntemleri kullanarak ekonomik çıkarsamalar yapmaları, kendilerini gerçek ekonomik yaşamdan uzaklaştırmıştır (Nee, 2003, 4). Örneğin Commons, ekonomik yaşam ile ilgili olarak aşırı derecede matematiksel yöntemlere başvurulması, gelecekte ekonomi biliminin, ekonomi mühendisliği haline dönmesine yol açacağını ifade etmiş ve neoklasik iktisadın aşırı matematiksel yöntemlere başvurmasını eleştirmiştir (Commons, 1931, 656).

Neoklasik iktisada göre, ekonomide tam bilgi durumu söz konusudur (Akça, 2007, 41) ve bu tam bilgi durumu hem bireyin rasyonel olmasına hem de ekonomik işlemlerde, işlem maliyetinin sıfır olmasına yol açar. Oysa kurumsal iktisatçılar, neoklasik iktisadın bu varsayımlarının gerçekçi olmadığını ve bu varsayımlara dayalı neoklasik iktisadi çözümlemelerin de gerçek ekonomik yaşamı yansıtmadığını ifade etmişlerdir. Çünkü gerçek ekonomik yaşamda, tam bilgi değil eksik bilgi durumu vardır

(Akça, 2007, 41) ve bu durumda bireylerin sınırlı rasyonel olmalarına ve işlem maliyetlerinin sıfır olmamasına yol açmaktadır. İşte kurumlar, toplumdaki bilgi eksikliğini ortadan kaldıran ve bunun sonucunda işlem maliyetlerini azaltan bir işleve sahiptirler (Kheralland and Kirsten, 2001, 2; Hira and Hira, 2000, 269).

Genel olarak, kurumsal iktisat, iktisadi davranışlarla ilgili olarak neoklasik iktisadın, aşırı şekilde soyutlanmış analiz yöntemlerine, evrensel ve statik bakış açısına karşı çıkmakta ve ekonomik yaşamda bireylerin değil kurumların ve grup davranışlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde yolsuzluk olgusunun kavramsal boyutu ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikli olarak yolsuzluğun tanımı ayrıntılı bir şekilde verilecektir. Daha sonra yolsuzluğun, temel unsurları anlatılıp tarihsel gelişimi hem ülkemiz hem de dünya ülkeleri açısından ortaya konulacaktır. Bundan sonra ise yolsuzluğun sınıflandırılması yapıp türleri konusunda bilgiler verilecektir. Son olarak da yolsuzluk kavramı ile kurumsal iktisat arasındaki ilişkiler ele alınacak ve bir takım tespitler ortaya konulacaktır.

2.1. Yolsuzluğun Tanımı ve Temel Unsurları

Belli bir ayrıcalık elde etmenin maliyeti olan yolsuzluk olgusu (Chafuen and Guzman, 2000, 53), geçmişçi çok eskilere dayanan (Bardhan, 1997, 1320), değişik şekil ve fonksiyonlarda, birçok neden ve sonuçları olan karışık ve çok yönlü (Aidt, 2003, 632) bir kavramdır. Bu olgu, ekonomik ve politik yaşamda yapısal bir problem olmakla birlikte aynı zamanda kültürel ve bireysel anlamda da ahlaki bir problem olarak da ortaya çıkmaktadır (Andving, J.C. ve Diğerleri, 2000, 9; Luo, 2004, 121). Bu anlamda yolsuzluk, etik açıdan, sosyolojik bir olgu olduğu kadar, toplumsal refah ve gelişmeye etkilerinden dolayı da aynı zamanda ekonomik bir olgu olarak da ele alınmaktadır. Yolsuzluk kavramı; siyaset bilimi, sosyoloji, ekonomi, kamu yönetimi, hukuk, psikoloji gibi çeşitli bilim dalları tarafından araştırılan disiplinler arası bir konu konumundadır (Khan, 2004, 2; Aidt, 2003, 632; Cuadrado, 2005, 8). Bu doğrultuda; Huntington (1970) yolsuzlukları karşılaştırmalı siyaset bilimi (Comparative Policy) çerçevesinde incelemiş ve modernleşme yaklaşımını geliştirmiştir (Andving and Moene, 1990, 63). Susan Rose-Ackerman (1978) yolsuzlukları ekonomik yaklaşım doğrultusunda incelemiştir.²¹ P. Mauro (1995) ve P. Bardhan (1997) yolsuzlukla ekonomik gelişme arasındaki ilişkileri incelemiştir. J. Nye (1970) ise yolsuzlukları siyasal gelişme (Political development) kapsamında ele almıştır. R. Klitgaard (1988) konuyu, yetkinin kötüye

²¹ Bu döneme kadar iktisat bilimi yolsuzluk konusunu, Becker'in "Suç ve Ceza Ekonomisi", ile Krueger'in "Rant Kollama Ekonomisi" çerçevesinde ele almış ve yolsuzluğu refah kavramı ile ilişkilendirmiştir. 1975'de Rose-Ackerman ile iktisat biliminin, yolsuzluk olgusuna bakışı farklı bir boyut kazanmıştır. Normatif bir incelemeden pozitif bir incelemeye geçilmiş ve yolsuzluğun ekonomik etkileri daha analitik boyutta ele alınmıştır (Cadot, 1987, 223).

kullanılması bağlamında değerlendirmiştir. Wertheim (1970) ise konuya sosyolojik açıdan bakmıştır (Akçay, 2001, 4).

Yolsuzluk konusu 1980'lere kadar, kapsamlı bir şekilde sosyolojinin, politik bilimin, tarihin, kamu yönetiminin ve hukuk biliminin inceleme konusu olmuştur. Bu tarihten itibaren yolsuzluğun seviyesinin belirlenmesi konusunda yapılan ampirik araştırmalar ve ilerlemeler, iktisat biliminin de bu alana yönelmesine ve kapsamlı araştırmalar yapmasına yol açmıştır (Abed and Gupta, 2002, 3).

O halde; birçok bilim adamı tarafından ortak kullanılan bir terim konumunda olan (Çelen, 2007, 23) ve değişik sosyal bilimleri ortak bir araştırma merkezinde birleştiren (Andving, 1991, 53) yolsuzluk kavramı nasıl tanımlanmaktadır? İşte bu bölümde; yolsuzluk kavramı ile ilgili literatürde yer alan tanımlamalar ve bu kavramın temel unsurları aktarılacaktır.

2.1.1.Yolsuzluğun Tanımı

Yolsuzluk olgusu İngilizcede, "corruption" sözcüğü ile ifade edilmekte olup bu kelime, Yunanca "corruptus (spoiled) ve "corrumpere" (to ruin, to break into pieces) kelimelerinden türetilmiştir (UNODC, 2004, 23). İngilizcede corruption sözcüğü ile *"kamu görevinin yerine getirilirken, rüşvet ya da kayırma gibi etmenlerle dürüstlükten ve bağlılıktan sapma ya da uzaklaşma"*²² kastedilmektedir. Türkçede ise yolsuzluk, *"Bir görevi bir yetkiyi kötüye kullanma, suiistimal, nizamsızlık"*²³ olarak tanımlanmaktadır.

Yolsuzluk üzerine yapılan tartışmalar öncelikli olarak, bu kavramın tanımının yapılması ile başlar. Çünkü yolsuzluğun sosyoloji, hukuk, siyaset, ekonomi bilimi gibi farklı disiplinler tarafından üzerinde çalışılan bir konu olması, tanımında çeşitliliğe yol açmaktadır. Ayrıca yolsuzluk kavramı, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, kültürden kültüre göre farklılık göstermekte ve değişebilmektedir. Bazı kültür ve normlarda yolsuzluk olarak nitelendirilebilen davranışlar, diğer bazı toplumlarda yolsuzluk olarak algılanmamaktadır. Bu durum ise, gerek bilim adamlarının gerekse farklı disipline sahip görüşlerin, yolsuzluk üzerinde kolay uzlaşmaya varamamasına neden olmaktadır

²² The Oxford English Dictionary. (Tanım şu kaynaktan aktarılmıştır: J. Martinez-Vazquez, F. J. Arze and J. Boex, Corruption, Fiscal Policy and Fiscal Management, USAID Pres, October, 2004, s. 12.)

²³ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayını, Cilt 2, Ankara, s. 1640

(Morgan, 1998, 8; Akçay, 2001, 6; Lambsdorff, 2007, 18). Bunun sonucunda yolsuzluk kavramı ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Ancak her bir tanımın eksik kaldığı noktalar bulunmaktadır. Tıpkı bir körün, fili tasvir etmesi gibi, yolsuzluğu da tasvir etmek zor olmaktadır. Bununla birlikte yolsuzluk, tasviri zor ama fark edilmesi kolay bir olgudur. Çoğu koşulda değişik gözlemciler, belirli davranışların yolsuzluk kapsamı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği konusunda hem fikir olmuşlardır. Ama ne yazık ki bu davranışın gözlemlenmesi çoğu zaman zordur. Çünkü yolsuzluk faaliyetleri tipik olarak “gün ışığında” ya da göz önünde gerçekleşen bir faaliyet değildir (Tanzi, 1998, 564).

Yolsuzluğun tanımındaki belirsizlik ve tartışmalar, bu kavramı daha anlaşılır bir şekilde ifade etmek için farklı görüş ve tanımlamaların birbiri ile yarışmasına yol açmıştır (Abuom, 2004, 6). Bunun neticesinde literatürde, yozlaşma, iltimas veya rüşvet gibi kavramlarla aynı anlamları içeren yolsuzluk olgusunun, kendisini oluşturan unsurların farklı derecelerle değerlendirilmesi sayesinde değişik tanımları ortaya çıkmıştır (Özsemerci, 2003, 4).

Yolsuzluk kavramı ile en genel anlamda; “*Kamusal gücün özel amaçlar için kötüye kullanılması*” kastedilmektedir (Gray and Kaufman, 1998, 7; Rose-Ackerman, 1999a, 91; Bardhan, 1997, 1321; Klitgaard, 1988, 23; Lambsdorff, 2007, 16) ki Dünya Bankasının da kullandığı tanım budur (Tanzi, 1998, 564).

Bununla birlikte literatürde çok sayıda, değişik disiplinlere ve düşünürlere ait yolsuzluk tanımlamaları da mevcuttur. Bunlardan bazıları şunlardır:

Joseph S. Nye (1967, 419), yukarıda ifade edilen ve birçok bilim adamı tarafından da paylaşılan yolsuzluğun bu genel tanımındaki “özel amaçlar” ile ilgili noktayı biraz daha açıklayan farklı bir tanım yapmıştır. Buna göre yolsuzluk; “*“Kamu hizmetinde özel bazı nedenlerden dolayı (aile, ya da yakınlık ilişkisi gibi) parasal veya mevkisel bir çıkar sağlama davranışı; özel çıkar sağlama amacıyla çeşitli yollarla kuralların ihlal edilmesi; örneğin, rüşvet, nepotizm, kaynakların yanlış yönlendirilmesi ve benzeri şekillerde çıkar sağlama”* faaliyetidir. Yine aynı şekilde **D. Bayley** (1966, 720) de, “özel amaçlar” ile ilgili noktaya vurgu yaparak yolsuzluğu; “*Parasal olan ya da parasal olması gerekmeyen kişisel çıkarlar için yetkinin kötüye kullanılması*” şeklinde tanımlamıştır. **Shleifer ve Vishny**’e (1993, 599) göre ise yolsuzluk; “*Kişisel*

kazanç sağlamak amacıyla kamu mallarının kamu görevlilerince satışına” denir. **Heidenheimer** göre yolsuzluk; “*özel ve kamu sektörünün aktörleri arasında, ortak malların kullanılmasında yasalara aykırı olarak özel çıkar sağlayan ödemeler*” şeklinde ifade edilmiştir (Andving ve Diğerleri, 2000, 11). **M. Khan** (1996, 13) yolsuzluğu; “*Servet, güç veya statü gibi motiflerle kamu otoritesi konumundaki görevlinin, resmi (hukuki) kurallardan sapması*” olarak yorumlamıştır. **S. Krueger** (1974, 291) yolsuzluğu rant kollama kavramı ile açıklamıştır. Ona göre yolsuzluk; “*devlet tarafından kısıtlanan ekonomik faaliyetler sonucu yaratılan rantların yasa dışı yollarla elde edilme biçimidir*”. **Klaveren** yolsuzluğa; kamu görevini işletme gibi gören bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bunun neticesinde de yolsuzluğu; “*kamu görevini bir işletme gibi gören ve buradan elde ettiği geliri ençoklaştırmaya çalışan devlet memurluğu olarak*” tanımlamıştır (Johnston, 2001, 18). **Huntington** ise yolsuzluğu; modernleşme süreci ile birlikte değerlendirmiş ve bu olguyu “*modernleşen toplumlarda yerleşmiş davranış kalıplarından sapma*” olarak ifade etmiştir (Tosun, 2002, 21). Buna göre; otokritik yönetimden demokratik yönetime doğru dönüşüm, bir modernleşme sürecidir ve bu süreçte genellikle yolsuzluklarda artışlar gerçekleşir (Shleifer and Vishny, 1993, 610). Çünkü modernleşme ile birlikte toplumda yeni servet ve güç kaynakları ortaya çıkmakta, bu da yolsuzluklar için yeni fırsatlar oluşturmaktadır (Klitgaard, 1988, 66). **Johnston** (2001, 17) yolsuzluğa davranışsal bir bakış açısı ile yaklaşıp bu kavramı şu şekilde tanımlamıştır. Ona göre yolsuzluk; “*kamu gücünün ya da kaynaklarının, özel çıkarlar için kötüye kullanılması davranışdır*. **Alatas**, yolsuzluğu, toplumun sosyal değerleri açısından incelemiş ve bu kavramı şu şekilde tanımlamıştır. Ona göre yolsuzluk; “*özel çıkarlar için kamu yetkisinin, sosyal değerlere aykırı olarak kullanılması*”dır (Morgan, 1998, 10). Aynı şekilde **Acham** da yolsuzluğu toplumun sosyal değerleri açısından ele almış şu tanımlı yapmıştır. Ona göre yolsuzluk; “*kişisel kazançlar için, toplumun beklenen normlarından sapma*” halidir ki bu durum kamunun çıkarına aykırı bir durum teşkil etmektedir (Schweitzer, 2005, 16).

Şuana kadar farklı düşünürler tarafından değişik şekillerde tanımlanan yolsuzluk olgusu; bürokrat, kamu çalışanı gibi kamu görevlerini gerçekleştiren kişiler kapsamında değerlendirilmiş olup, bu tanımların ortak noktası, yolsuzluğu sadece kamu sektörü ile özdeşleştirmeleridir (Vazquez, Arze and Boex, 2004, 12; Lambsdorff, 2007, 16). Oysa yolsuzluğu bu şekilde sadece kamu sektörü ile sınırlandıran yaklaşım, zamanla eksik bulunmuş ve özel sektörü de kapsayacak şekilde yeni yolsuzluk tanımları yapılmıştır.

Bu doğrultuda, **Uluslararası Şeffaflık Örgütü** (Transparency International-TI)²⁴, tarafından özel sektörü de kapsayacak şekilde yeni yolsuzluk tanımı yapılmıştır²⁵. Buna göre yolsuzluk; “*Emanet edilmiş yetkinin özel çıkarlar için kötüye kullanılması*” şeklinde tanımlanmış ve böylelikle kamu ve özel sektör bir arada değerlendirilmiştir. Yine aynı şekilde **Asya Kalkınma Bankası** (Asian Development Bank), tarafından hazırlanan bir raporda yolsuzluk; “*kamu veya özel sektördeki bir görevin kişisel kazanç elde etmek için kötüye kullanımı*” şeklinde tanımlanmıştır (Thomas ve Meagher, 2004, 3). **Birleşmiş Milletler Bölgeler Arası Suç ve Adalet Araştırmaları Enstitüsü**’nün bir raporunda ise yolsuzluk; “*kamu ve özel sektör kuruluşlarının karar verme mekanizmalarındaki yozlaşma ve bozulma*” şeklinde tanımlanmıştır. **Avrupa Birliği Konseyi** de, yolsuzluğu sadece kamu sektörü açısından değil özel sektörü ve sivil toplumu da dâhil ederek daha geniş bir perspektiften tanımlamıştır (Bailey, 2000, 4). Bu doğrultuda 4 Ocak 1999 tarihli Avrupa Konseyi Yolsuzluklarla Mücadele Özel Hukuk Sözleşmesinin (Civil Law Convention on Corruption) 2. Maddesinde yolsuzluk, kamu ve özel sektör ayrımı gözetmeksizin her iki sektörü de kapsayacak bir şekilde tanımlanmıştır. Buna göre yolsuzluk, “*.....doğrudan doğruya ya da dolaylı yollardan kişinin yürüttüğü görevi veya işinin gerektirdiği davranışı yasalara uygun bir şekilde gerçekleştirmesinde sapmalara yol açacak rüşvet veya başka her türlü yasa dışı menfaatin talep edilmesi, teklif edilmesi, verilmesi ya da kabul edilmesi*” olarak tanımlanmıştır (Şanlı, 2006, 538). **Tanzi** de yolsuzluğu kamu sektörü ile özdeşirmesine rağmen, özel sektörü de içine alan bir tanım yapmıştır. Bu doğrultuda yolsuzluk; “*Kişinin kendisine veya ilgili bir başkasına çıkar sağlamak için kasıtlı bir uygunsuzluk hali yaratmasıdır*” (Tanzi, 1998, 564). **I. Senior**’da, gerek dünya bankasının gerekse birçok bilim adamı tarafından kabul edilen -kamusal gücün özel çıkarlar için suiistimali-tanımını, özel sektörü kapsamadığı için eleştirmiş ve özel sektörü de içine alan bir yolsuzluk tanımının daha doğru olacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda kendisi

²⁴ Uluslararası Şeffaflık Örgütü; merkezi Berlin’de olan ve 1993 yılında kurulan uluslararası sivil toplum örgütüdür. Örgütün temel amacı; küresel anlamda yolsuzluğa karşı mücadele politikaları saptamak ve bu konuda ülkeleri bilgilendirmektir (**Kaynak:** <http://www.transparency.org>).

²⁵ Uluslararası Şeffaflık Örgütüne göre, yolsuzluğun sadece kamu sektörünü kapsayacak şekilde tanımlanması eksik bir tanımlama olacaktır. Nitekim örgüt, Mart 2003 tarihinde Viyana’da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesinin 5. dönem görüşmeleri sırasında yayınladığı bir bildiri ile özel sektördeki yolsuzluk olgusuna dikkat çekmiş ve özel sektördeki yolsuzluk olgusunun kabul edilmesine dair şu gerekçeleri belirtmiştir: a) Birçok ülkede özel sektör, kamu sektöründen daha büyüktür. b) Özelleştirme, kaynak yaratma gibi nedenlerle iki sektör arasında ilişkiler mevcut olmaktadır, c) Özel sektördeki yolsuzluğu hoş görmek aynı zamanda kamuya olan güveni de sarsmaktadır, d) OECD nezdinde ve birçok ülkede özel sektöre karşı da harekete geçme ihtiyacının hissedilmesi (**Kaynak:** U. Şanlı, “Yolsuzlukla Mücadelede İstihbarat servislerinin Rolü ve Etkisi”, Yolsuzluk, Ed. S. Aydın, Turhan Kitabevi, 2006, Ankara, s. 538).

yolsuzluğu; “*belli bir otoriteye sahip kişilerin, belli bir fayda elde etme koşuluyla belli kişileri kayırması*” olarak yorumlamış ve bu tanımda hem kamu sektörünü hem de özel sektörü bir arada değerlendirmiştir.²⁶ **D. Osterfeld** de yolsuzluğu hem devlet içindekiler hem de devlet dışındakilerle birlikte değerlendirmiş ve şu şekilde tanımlamıştır. Ona göre yolsuzluk;

“1) Kamu sektörü dışındaki kişilerin kendi çıkarlarına doğrudan katkıda bulunacak şekilde, (a) mevcut yasalardan ya da politikalardan kaçınmak suretiyle ve/veya (b) mevcut yasaların ya da politikaların değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması suretiyle çıkarlar sağlamaları.

2) Devletin içindeki kişilerin kendi mevkilerini kullanarak kendilerine, ailelerine ve yakın dostlarına (a) doğrudan veya dolaylı olarak bazı çıkarlar temin etmek suretiyle veya (b) bazı yasa ve politikaları yürürlüğe koymak veya yürürlükten kaldırmak suretiyle bazı çıkarlar sağlamaları” durumudur (Osterfeld, 2001, 13-14).

Türkçe literatürde ise yolsuzlukla ilgili yer alan tanımların bazıları şunlardır: **R. Çulpan’a** göre yolsuzluk; “*kamu görevlilerinin yapılmaması gereken işlemleri yapmaları ya da yapmaları gereken işlemleri çabuklaştırmaları karşılığı çıkar sağlamaları*” durumudur (Özsemerci, 2003, 4). **A. Ü. Berkman** ise yolsuzluğu şu şekilde tanımlamıştır: Yolsuzluk; “*Maddi ve ya maddi olmayan amaçlara yönelik olarak kamusal yetkinin kişisel çıkar amacıyla yasa dışı kullanımını içeren davranış ve eylemler*”dir (Tosun, 2002, 21). Son olarak da **F. Adaman, A. Çarkoğlu ve B. Şenatalar**, yaptıkları bir çalışmada yolsuzluğu; “*yakın ilişkiler kurarak, kendisi ve yakınları için bu davranıştan bazı avantajlar sağlamaya yönelik kasıtlı ve uygunsuz olaylar*” olarak tanımlamışlardır (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatalar, 2001, 13).

Sonuç olarak yolsuzluk olgusunu ifade etmek için birbirinden farklı çok sayıda tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamaların çoğu, yolsuzluğu kamu sektörü ile özdeşleştirmektedir. Ama buradan yolsuzluğun özel sektör faaliyetlerinde bulunmadığı

²⁶ Ayrıntılı bilgi için: I. Senior (2004); “*Corruption, The Government and The Private Sector: Why It Matters and What Can Be Done*”, Institute of Economic Affairs, Published by Blackwell Publishing, Oxford, s. 23.

sonucu çıkarılmamalıdır. Özellikle büyük işletmelerde alım satım işlerinde hatta iş adamı alırken yolsuzluk olgusuna rastlanmaktadır. Ayrıca hükümet tarafından düzenlenen özel sektör faaliyetlerinde de yolsuzluk gerçekleşmektedir. Örneğin; bir taksi şoförünün alması gereken fiyattan daha fazlasını yolcudan istemesi ya da bir doktorun verilmeyen bir hizmet için ücret talebinde bulunması bunlara bir örnek oluşturmaktadır (Tanzi, 1998, 564).

Literatürde çok sayıda ve değişik şekilde mevcut olan bu yolsuzluk tanımları, **Khan'a** (1996b, 684) göre; normatif ve pozitif olmak üzere iki farklı şekilde gruplandırılabilir. Normatif tanımlamaya göre, yolsuzluk iki şekilde tanımlanır: Bunlardan birincisi “*Etik normlardan sapma*” olarak ifade edilirken ikincisi “*kamu yararına zarar veren davranışlar*” olarak nitelendirilebilir. Normatif tanımlama, daha çok toplumdaki etik ve ahlaki değerlere önem vermektedir. Bunun sonucunda da yolsuzluğun tanımlanması ve boyutları, toplumlar arasında farklılık gösterebilmektedir. Pozitif tanımlamaya göre ise yolsuzluk, parasal veya parasal olmayan bir takım kazançlar için kamu görevlilerinin “*yasal normlardan sapması*” olarak ifade edilmektedir ki burada bütün toplumlar için aynı şekilde geçerli olan yasal değerler dikkate alınmaktadır. Bu tanımlama, normatif tanımlamaya göre evrensel geçerliliği daha fazla olan bir tanımdır ve iktisatçıların da genelde üzerinde durduğu ve ilgilendiği yolsuzluk tanımı bu grupta yer almaktadır.

Yine aynı şekilde yolsuzluğun tanımları üzerine **Heidenheimer**'in yaptığı bir çalışmada,²⁷ bu kavrama ilişkin tanımlamalar üç ana başlık altında değerlendirilmiştir. Bunlar: “*Kamu görevi odaklı (Public –Office-centered)*”, “*Piyasa odaklı (Market-centered)*” ve “*Kamu çıkarı odaklı (Public-interest-centered)*” şeklindedir.

Kamu görevi odaklı yaklaşıma göre; yolsuzluk, kamu görevlilerinin, bu görevlerini gerçekleştirirken, bir takım özel kazançlar için kurallardan sapması şeklinde yorumlanmaktadır. Bu yaklaşımı ifade etmek için de yukarıda ifade edilen Joseph S. Nye'nin tanımı örnek gösterilmektedir. *Kamu yararı odaklı yaklaşıma göre* yolsuzluk; toplumun refahına olumsuz katkıda bulunan bir davranış şeklinde algılanmaktadır. Buna göre; eğer kamusal güce sahip kişilerin bu gücü kullanırken yaptıkları eylemler,

²⁷ **Ayrıntılı Bilgi:** Arnold Heidenheimer (1989); “*Terms, Concepts and Definitions: An Introduction*”, Political Corruption: A Handbook, Ed. A. Heidenheimer, M. Johnston and V. LeVine, New Brunswick, NJ:Transactions.

kamusal çıkarları ihlal ediyor ve kamu yararına zarar veriyorsa bir yolsuzluk olgusundan söz edilebilir. *Piyasa merkezli yaklaşıma göre* ise yolsuzluk; Klaveren'in tanımında da belirttiği gibi, bireylerin kamu görevlerini bir işletme gibi görüp, buradan elde ettiği kazancı ençoklaştırmak için kamu görevini kötüye kullanan kişilerin yaptıkları eylemler olarak yorumlanmaktadır (Johnston, 2001, 18–19, Abuom, 2004, 6; Morgan, 1998, 8–9; Akçay, 2001, 7–8; Philp, 1997, 440–441).

Genel olarak yolsuzlukla ilgili yapılan tanımlar, çok geniş kapsamda tanımlayıcı ve anekdotlara dayalı olarak yapılan tanımlamalardır ve bu tanımlar çoğunlukla yolsuzluğun nedenlerine göre yapılmaktadır. Bu doğrultuda, **T. Nas, A. C. Price ve C. T. Weeber** (1986, 108), yaptıkları ortak bir çalışmada yolsuzluğu, “*davranışsal tanımlama*” ve “*Neo-klasik tanımlama*” şeklinde iki tanımlama yaklaşımı yöntemi ile açıklamaya çalışmışlardır.

Davranışsal tanımlamalar, yolsuzluğu, kamu görevlilerinin sahip olduğu güçlerini kişisel çıkarlar için kötüye kullanması şeklinde ele almaktadır. Bu yaklaşım, kurumsal ve politik reformlar oluşturmak ve çeşitli yolsuzluk faaliyetlerinin sonuçlarını incelemek amacıyla yolsuzluk olgusunu belirlemeye çalışmaktadır. Bunu yaparkende yolsuzluğu bireyin gerçekleştirmiş olduğu davranışlar kapsamında incelemektedir. Neo-klasik yaklaşım ise, yolsuzluk olgusunu bireysel eylemden ziyade siyasetin ve politik koşulların yol açtığı ve tüm toplumu etkileyen yapısal faktörler bağlamında ele almaktadır (Nas, Price and Weeber, 1986, 109-110).

Yolsuzluk kavramı, günümüzle karşılaştırıldığında eskiden daha geniş bir anlama sahipti. Örneğin; Plato, Aristo, Thucydides, yolsuzluğu bireyin eylemlerinden ziyade tüm toplumun ahlaki durumunu nitelemek için kullanmışlardır. Çünkü o dönemlerde krallık, prenslik ve imparatorluklarda hükmedenlerin ahlaki durumu ile toplumun ahlaki durumu birbirleriyle yakından ilintiliydi. Toplumlar, demokratikleştikçe, bölündükçe ve belli süreçlerle sistemleşince demokratik süreçlerin sınırları ve haklılığı etrafında etno-politik hususlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da yolsuzluğun tüm topluma genellenmesi, demokrasilerin olduğu yerlerde pek de mümkün olmamaktadır. İşte bu noktadan hareketle günümüz koşullarında yolsuzluk, toplum geneline mal edinmekten çok, belli bir pozisyonda bulunan kişileri etkilemeye çalışan münferit bireylerce işlenmiş eylemler bağlamında değerlendirilmekte

ve yolsuzluk tanımlaması daha çok davranışsal tanımlama kapsamında yapılmaktadır (Johnston, 1996, 323).

Yolsuzluğun tanımlarını çoğaltmak mümkündür. Hangi şekilde tanımlanırsa tanımlansın yolsuzluk, kişisel çıkarlar için, yasalardan veya etik değerlerden sapma durumunu ifade etmektedir. Bu anlamda yolsuzluk, toplumsal çıkarın özel çıkar lehine kurban edilmesidir (Güvel, 1998b, 27). Bu bazen mevcut yasalardan ve kurallardan sapma, bazen de mevcut yasalara ve kurallara bağlı olmakla beraber toplumun genel değerlerine aykırı davranmak şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin bir politikacının kendi seçim bölgesine yaptığı olağanüstü harcamalar yasalara uygun olsa bile toplumun genel değerlerine aykırı olabilir ki bu tür bir davranış da yolsuzluk olarak algılanır. Böyle bir durum ise toplumsal olarak yozlaşmaya ve bozulmaya işaret etmektedir. Yolsuzluk, hem kamu sektörünü hem de özel sektörü kapsayabilecek bir şekilde toplumun her alanında görülebilmektedir. Buna rağmen genel kanı, yolsuzluğun, kamu kesimini ilgilendiren bir olgu olduğu yönündedir. Çünkü kamu sektöründeki yolsuzluğun, özel sektördeki yolsuzluktan daha önemli bir problem olduğu ve kamu sektöründeki yolsuzluğun engellendiği zaman, özel sektör yolsuzluğunun da kontrol altına alınabileceği kabul edilir (Andving, J.C. ve Diğerleri, 2000, 14). Bizde bu çalışmada yolsuzluk olgusunu açıklamak için; Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi kuruluşlar ve yolsuzluk alanında çalışma yapan araştırmacıların çoğunun benimsedikleri - *Kamusal gücün özel amaçlar için kötüye kullanılması*- tanımını referans alıp, çalışmayı bu tanım çerçevesinde sürdüreceğiz. Yolsuzluğun gerek bu tanımı gerekse daha önce ifade edilen diğer tanımları incelendiğinde, bu kavramla ilgili üç önemli nitelik ya da unsur ortaya çıkmaktadır. Bunlar; “yetki”, “yetkinin kural dışı kullanımı” ve “çıkar öğeleri”’dir. Bundan sonraki bölümde bu unsurlar anlatılacaktır.

2.1.2. Yolsuzluğun Temel Unsurları

Yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasında üç temel unsur bulunmaktadır: Ortak yetki ile donatılmış kişi ya da gruplar, bu kişi ve grupların mevcut kuralları ihlali ve üçüncü olarak da bu kuralların ihlali sonucu kişi ve grupların çıkar elde etmesi durumudur. Kısacası bunlar; yetki, yetkinin kural dışı kullanımı ve çıkar sağlama öğeleri olarak da ifade edilebilir.

2.1.2.1. Yetki Unsuru

Yolsuzluğun tanımları incelendiğinde göze çarpan en önemli özelliklerden bir tanesi; belli bir takdir gücüne sahip kişi ya da grupların varlığıdır ki buna yetki unsuru da diyebiliriz. Yolsuzluk faaliyeti çoğu zaman, karşılıklı ilişkiyi içerdiğinden (zimmet suçu hariç) çok taraflı bir eylem olmaktadır. Taraflardan birisi, belli yetkilerle donatılmış olan “yetkili”yi oluşturmaktadır. Bu yetkili kamu otoritesinin temsilcisi olan kamu görevlisi olabileceği gibi aynı zamanda özel sektör temsilcisi de olabilir. Fakat yolsuzluk olgusu denildiği zaman çoğunlukla kamu otoritesi akla geldiği için, buradaki yetkili kavramı ile de kastedilen genellikle bu kamu otoritesinin temsilcisi olan ve belli bir takım takdir gücüne sahip olan kamu görevlisi olmaktadır. Bu anlamda bir yolsuzluk faaliyetin gerçekleşmesi, her şeyden önce belli yetkilere sahip bir kamu görevlisinin varlığına bağlıdır. Bu kamu görevlisinin, bir takım özel kazançlar için sahip olduğu yetkiyi kural dışı ya da genel ahlak anlayışının dışında kullanması, yolsuzluk eyleminin de gerçekleşmesine yol açar (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2006, 6).

2.1.2.2. Yetkinin Kural Dışı Kullanımı

Toplumsal yaşam ve devletin örgütlenmesi çeşitli yazılı kurallar (yasalar) ve yazılı olmayan fakat geçmişten günümüze kadar o topluma yerleşmiş bir takım normlardan oluşmaktadır. Yazılı kuralların (yasaların), ihlali durumunda devlet bir takım yaptırım uygulama gücüne sahip olmaktadır. Yolsuzluk olgusunda da, kamu görevlisinin bir takım özel (maddi veya maddi olmayan) kazançlar için bu yazılı kuralları ihlali durumu söz konusudur. Ancak yolsuzluğa konu olan olgunun her zaman yasalara aykırı olması gerekmez. Toplumun genel ahlak anlayışına ve normlarına aykırı olan davranışlarda, yolsuzluk kavramı çatısı altında değerlendirilebilir (Lambsdorff, 2007, 16). Bazen kamu görevlisi, yasalara uygun hareket ettiği halde, memurluk sıfatının kötüye kullanılması suretiyle de bir takım faydalar elde etmektedir. Kamu görevlisi, devletin sağladığı bir takım olanakları, kendisine çıkar sağlayan kişilere tahsis edebilir ya da kamu işlemlerinde o kişilere avantajlar tanıyabilir. Örneğin, bir kamu ile ilgili bir işlemin hızlandırılması amacıyla alınan rüşvet eyleminde yasalara aykırılık söz konusu olmamakta ama çıkar karşılığında bazı kişi ya da gruplara, bir takım avantajların sunulması gerçekleşmektedir. Yine aynı şekilde kamu görevlisinin yasalara uymak kaydıyla toplumun ortak yararına ters düşmesine rağmen, kamu kaynaklarını, bir takım popülist uygulamalar neticesinde bazı insanlara ve bölgelere tahsis etmesi de bu açıdan

değerlendirilebilir. Burada kamu gücünü elinde bulunduran kişi ya da kişiler yasal düzenlemeleri ihlal etmemekte ama bulunduğu kamu görevinden kişisel yarar sağlamaktadır (Özsemerci, 2003,7-8).

Kısacası; yolsuzluk olgusu, belli yetkilerle donatılmış kamu görevlisinin bu yetkilerini bir takım özel kazançlar için, gerek yasalara gerekse toplumun genel ahlak anlayışına aykırı olarak kullanması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

2.1.2.3. Çıkar Unsuru

Ekonomi ilminin temel olgusu, “homo economicus” yani “ekonomik insan” yani kendi çıkarını her şeyin üstünde tutan insandır. Buna göre; değişik ülkelerde farklı şekilde gerçekleşen yolsuzluk faaliyetlerini açıklayan ve evrensel bir geçerliliği olan temel bir insani unsur bulunmaktadır: “*Kişisel Çıkar*”. Bu çıkar tanımı, kişinin kendi ailesi ya da arkadaş gruplarının refah ve mutluluğunu içerebilir. Sosyologların “*hırs*” ve “*tamah*”, iktisatçıların ise “*faidanın ençoklaştırılması*” olarak ifade ettikleri kişisel çıkar güdüsü, iyi yönetildiği takdirde, üretici etkinliklerine yönlendirilerek, etkin kaynak kullanılmasını sağlayabilmektedir. Diğer taraftan, kötü yönetilen kişisel çıkar ise, toplumsal refah konusunda yıkıcı bir etki yaparak kaynakların etkin kullanılmamasına yol açabilmektedir. Kişisel çıkar güdüsünün, üretim ve tüketim sürecinde denetlenememesi yolsuzlukların oluşmasına yol açmaktadır (Aydın, 2006, 7).

Thomas Hobbes da, 1651 tarihinde yazmış olduğu “Leviathan” adlı eserinde, toplumların yozlaşması ile kişisel çıkar arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Hobbes, insanoğlunun doğal ortamdaki hayatının; yalnız, yoksul, çirkin, kaba ve kısa olduğunu belirtmiştir (Doron and Sened, 2001, 45; Öner, 2005, 39). Ona göre bu doyumsuz insanoğlu, sosyal norm ve kuralların olmadığı doğal hayatta amaçlarına (çıkarlarına) ulaşabilmek için tüm araç ve olanakları kullanabilecek ve bu doğrultuda kendi çıkarı için yasadışı faaliyetlerde bulunabilecektir. Yani yolsuzluk eylemini gerçekleştirebilecektir (Lambsdorff, J. G, M. Taube ve M. Schramm, 2005, 201).

Yolsuzluğun oluşması için en az iki ya da daha fazla kişinin çıkarının bulunması gerekir. Bu çıkar, yolsuzluk olaylarında maddi bir nitelik (*rüşvet* veya *zimmet*) taşıyabileceği gibi, bazı durumlarda, kayırmacılık (*nepotizm*, *kronizm* veya *patronaj*) gibi doğrudan ekonomik bir anlamı bulunmayan ilişkiler şeklinde de karşımıza

çıkabilmektedir. Her iki koşulda da yetkili kişi ya da kişiler, yetkilerini özel bir amaç için kurallara aykırı bir biçimde kullanmaktadır. Aynı şekilde; ekonomik ve siyasal nüfuzun kullanılması da bir etkileme aracıdır. Siyasi ya da ekonomik güce sahip kişiler bu güçlerini kullanarak yetkili kişiden ayrıcalıklı bir işlem yapılmasını isteyebilirler. Bu durumda kişi, ileride kendisi için kullanabileceği bir çıkar olanağına sahip olmaktadır (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2006 7; Lambsdorff, 2007, 16).

Sonuç olarak; bir yolsuzluk olgusunun gerçekleşmesi, her şeyden önce belli bir takım otoriteye sahip olan yetkilinin, bu yetkisini, kişisel çıkar ya da kazanç için ihlal etmesi neticesinde gerçekleşir. Burada yetkilinin, bu yetkisini ihlal etmesi bazen yasalara aykırı davranması bazen de mevcut yasalara uygun fakat toplumun genel ahlak anlayışına aykırı davranması sonucu gerçekleşmektedir.

Yukarıda anlatılan bu üç unsurun birleşimi ile gerçekleşen yolsuzluk, günümüz dünyasında karşımıza çıkan yeni bir durum değildir. Geçmişi çok eskilere kadar giden ve günümüzde de önemini artıran bir olgudur. İşte bundan sonraki bölümde yolsuzluğun bu gelişimi anlatılacaktır.

2.2. Yolsuzluğun Tarihçesi

Yolsuzluk yeni bir olgu değildir. Bu olgunun, insanoğlunun sosyal örgütler (devletler) kurması yani sosyal hayatın başlamasıyla birlikte ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Pearson, 2003, 4). Yolsuzluk değişik zamanlarda, değişik yerlerde farklı biçim ve yoğunlukta cereyan eden bir olgu olmuştur (Bardhan, 1997, 1320). Örneğin M.Ö. 350 yıllarında Aristo, “Politika” adlı eserinde yolsuzluktan bahsetmiştir. Aristo bu eserinde, devletlerin hazinelerini çalma ve yozlaşmadan koruyabilmek için bütün parasal işlemlerin halkın gözü önünde gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır (Shah, 2006, 2).

Tarihsel gelişim sürecinde ulusal devletlerin oluşmadığı dönemlerde yolsuzluklar, günümüzdeki yolsuzluklardan biraz farklıdır. O dönemlerde ülke toprakları ve hazine tamamen sultanın veya kralın malıdır. Bu noktadan hareketle o dönemdeki yolsuzlukların, günümüzde anladığımız yolsuzluk kavramından farklı bir işleyiş içinde gerçekleştiği söylenebilir. Yine de yolsuzluk egemen gücün koyduğu kurallardan sapma ya da krala hizmet eden görevlilerin yapmaları gereken işlemleri

yapmamaları biçiminde ele alındığında ve teknik anlamıyla kamu görevi/görevlisi kavramlarının henüz oluşmadığı dönemlerde de varlığını çeşitli örneklerle kanıtlamaktadır (Tosun, 2002, 27).

Tarihte ilk yolsuzluklar Sümerlerde görülmektedir. Sümerolog Veysel Donbaz'ın çözdüğü M.Ö. 4000 yıllarına ait Sümer tabletleri rüşvetin tarihteki ilk belgesi niteliğindedir.

“Sümer Okul Günleri” adını taşıyan bir tablette başarısız bir öğrenciden söz edilmektedir. Bu öğrencinin ailesi de çocuklarının derslerinde başarılı olmasını istemektedir. Bu amaçla öğretmeni eve davet ediyorlar. Öğretmeni yedirip, içiriyor, hatta türlü hediyelerde veriyorlar. Bütün gecenin bu şekilde geçtiği yazılı olan tablette, başarısız öğrencinin daha sonra aniden sınıfın en başarılı öğrencisi olduğuna ilişkin bilgi de verilmektedir. Öğrenci bundan sonra sınıfın şefi yani başkanı yapılmaktadır. Bu olay resmen rüşvetin ilk belgesidir (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2006, 15).

M.Ö 400 yıllarında Kautilya tarafından hazırlanan ve Hint hukukunun temel kaynaklarından sayılan “Arthashastra”da yolsuzlukla ilgili şu ibareler yer almaktadır;

“Nasıl dilin ucundaki balı (veya zehiri) tatmamak mümkün değilse, devlete hizmet edenlerin de kralın hâsılatının en azından küçük bir parçasını yiyip bitirmemesi mümkün değildir. Nasıl sudaki bir balığın su içip içmediğini tespit edemezsek, devlete hizmet edenlerin de kendileri için para alıp almadıklarını tespit edemeyiz.” (Bardhan, 1997, 1320).

Yine aynı kitap da, zimmete para geçirmenin kırk yolundan da söz edilmektedir (Bardhan, 1997, 1320).

2300 yıl önce Brahman Başbakanının yolsuzluğun 40 yolunu saydığı; eski Çin'de ise, rüşveti önlemek üzere memurlara, maaşlarına ek olarak "yang-lien" adıyla bir ek ödeme yapıldığı bilinmektedir (Klitgaard, 1988, 7).

İlk çağın önemli hukuk eserlerinden Hammurabi Kanunlarında ise, rüşvetle ilgili bir konuda hüküm veren yargıcın, sonradan bu hükmü değiştirmesi halinde görevinden alınacağı, bir daha kesinlikle yargıçlık yapamayacağı ve davaya konu olan miktarın on iki katı tutarında tazminat ödeyeceği hükmü yer almıştır (Akalın, 2006, 80).

Eski Yunan'da para ve mal düşkünlüğü bir hayli yaygındı. Yoksul insana kötü gözle bakılırdı. Memurlar arasında rüşvet olayının artması sonucunda, ünlü Yunanlı Hatip ve devlet adamı Demostenes (İ.Ö. 384-322) kendini rüşvetle mücadelede adanmış, ancak kendisi de rüşvet almak suçundan mahkûm olmuştur (TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2006, 15).

Platon, *“Devlet memurları hiçbir hediye almadan hizmet etmelidirler. Buna uymayanlar yargı kararlarıyla cezalandırıldığında cenaze merasimi yapılmadan gömülmelidirler”* demiştir. On dördüncü Yüzyılda İbn-i Haldun, toplumlarda yolsuzluklarının görülmesinin esas nedeninin, insanların üstün bir sınıfa dâhil olmak ve bu üstün sınıfın gerçekleştirdiği lüks harcamaları finanse etmek olduğunu ifade etmiştir (Klitgaard, 1988, 7). Büyük Fransız düşünürlerinden Dante, yedi yüzyıl önce rüşvetçileri cehennemin en derinlerine koyarak, Ortaçağ'da yolsuz davranışlara duyulan nefreti yansıtmıştır. Büyük İngiliz yazarlarından Shakspeare'de bazı oyunlarında yolsuzluğa önem vermiş, çürüme ve rüşvetle ilgili şikâyetlerini dile getirmiştir (Tanzi, 1998, 559-560).

Eski İran'da birçok rüşvet olayının gerçekleştiği ve bunların gerekli cezalar ile cezalandırıldığı anlaşılmaktadır. Eski İran, “Satraplıklar” denilen yönetim bölümlerine ayrılmıştı. Her bölgenin başında Satrap denilen yöneticiler (valiler) bulunmaktaydı. Ahemenitler dönemindeki satrapların bol miktarda rüşvet aldıkları bilinmektedir. Yargıçların rüşvet aldıklarının tespit edilmesi halinde, çok sert cezalara maruz kalmaları söz konusuydu. Bu dönemde, “Kralın Gözü” denilen müfettişler aracılığıyla memurların çalışmaları izlenmiş, daha sonra kurulan divanlarda da ülkede yaşayanların bu konu üzerine olan şikâyetlerinin dinlenmesi gerçekleşmiştir (Tosun, 2002, 27).

Roma Hukukunda bilinen ilk toplu hukuk derlemesi “Oniki Levha Kanunu”dur. Bu Kanun, rüşvet alan yargıcı ölümle cezalandırıyordu. Roma'da memurlukların alım satımı hastalığı Kiliseye geçmişti. Bu bozukluğa “Simoni” adı veriliyordu. Simoni

kavramının kapsamına zamanla her çeşit ruhani menfaatin herhangi bir dünyevi karşılıkla alınıp satılması anlamı girmiştir. Böylece Kilise Hukuku, simoni aracılığı ile rüşvetin kapsamını genişletmiştir (Akalan, 2006, 81). Ortaçağ Fransa'sında da yoğun bir şekilde rüşvete rastlamak mümkündür. O dönemde, “*pot de vin (şarap testisi)*” kelimesi günümüz Fransızcasında rüşvet anlamında kullanılmaktadır. Çünkü ortaçağda şarap çok değerli bir üründü ve halk tarafından devlet memurlarına veya kralın adamlarına rüşvet olarak verilmekteydi (Öner, 2005, 40).

Yolsuzluğun gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de izlerine rastlamak mümkündür.²⁸

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş aşamalarından başlamak üzere yolsuzlukların, özellikle rüşvetin izlerine rastlandığı birçok tarihçi tarafından ifade edilmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Bursa Kadısının askeri örgütün ilk aşaması sayılan “yaya” sınıfını oluştururken rüşvet aldığı söylenmektedir (Altun, 2004, 6). İnalçık ise çalışmasında Osmanlı Devleti'nde rüşvet ve görevi kötüye kullanma olaylarının yaygınlığını üç belgeye dayanarak aktarmaktadır. Bunlardan birincisi; Defterdar Ali Bey'in sorumlu olduğu ve görevini kötüye kullanması ile ilgili Osmanlı Devleti'ne sunulan bir gizli rapor metnidir. İkinci belge; “kötüye kullanma” suçunun müfettişler tarafından ortaya nasıl çıkarıldığını, çalınan fonların nasıl tazmin edildiğini anlatmaktadır. Üçüncü belge ise; 17. yüzyılda iltizam sistemi ile ilgilidir.

Tarih kitaplarında Osmanlı Devletine rüşveti ilk bulaştırmanın Şemsi Paşa olduğu belirtilmektedir. Tarihçi Peçeve'nin, bir başka tarihçi Ali'den aktararak yazdıklarına göre, III. Murat'ın vezirlerinden Şemsi Paşa ataları Kızıl Ahmetli ailesinin öcünü almak için bir bahane bulup, padişaha 40.000 altın rüşvet almayı kabul ettirmiştir. Böylece rüşvet hastalığını devletin en yüksek katına da bulaştırdığını tarihçi Ali'ye bizzat kendisi anlatmıştır²⁹. Aynı Şemsi Paşa bu olaydan sonra padişaha verilen dilekçeleri yüklü

²⁸ Ayrıntılı bilgi için; A. Mumcu, Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet, İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı, 1985; Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara.

²⁹ “Bugün Kızılakmetli (İsfendiyaroğlu) intikamın Al-i Osman'dan aldım. Anlar bizim ocağımıza su koydukları gibi, ben dahi onların ocağını söndürecek bir başlangıç düzenledim. Rüşvete dadandırıdım ve hatta 40 bin altın bir büyüyecek lokma idi yutturdum. Bundan sonra bunlar rüşvet almaktan baş alamazlar ve rüşvet ile devletleri sebat bulmazlar!” (İsfendiyaroğlu Şemsi Paşa). **Aktarım:** Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 11)

miktarda rüşvet karşılığı almaya ve aldığı bu rüşvetlerin bir bölümünü de padişaha vermeye başlamıştır (Özsemerci, 2003, 26).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde yolsuzlukları ile ünlü olan ve “Rüşvet Babası” olarak da anılan sadrazam Rüstem Paşa döneminde, devlet işlerinde hediye kabul edilir olmuş, hediye-rüşvet geleneği başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman’ın ölümünden sonra, artık rüşvet verilmeden hiçbir makam elde edilemiyor, memurluklar arttırma ile satılıyordu. Bu arada bazı padişahların rüşvet aldıkları tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir: Osmanlıda III. Murat rüşvet alan ilk padişah kabul edilir.³⁰ Rüşvet alması idamının sebeplerinden olan padişah da vardır. Sultan İbrahim’in idam fetvasında devlet hizmetlerini rüşvetle ehliyetlilere vermek de onun katlini gerektiren suçlardan birisi olarak görülmüştür (Akalan, 2006, 89; Altun, 2004, 11).

Osmanlı Devleti döneminde, rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede ilk ciddi önlemler, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile alınmaya çalışılmış ve bir yıl sonra 1840 yılında yürürlüğe giren Ceza Kanunnamesinin beşinci faslında, rüşvet suçu geniş şekilde düzenlenmiştir. 1849 yılında bütün memurlara yönelik olarak rüşvet almayacaklarına ilişkin yemin etme usulü getirilmiş ve 1855 yılında ise yürürlüğe giren nizamname ile rüşvet sayılacak ve sayılmayacak hediyeler tespit edilmiştir. Yine bu dönemde padişah ve yüksek rütbeli memurlar başta olmak üzere, devleti idare edenlerin rüşvet almamak üzere Kuran’a el bastığını bilinmektedir. Ancak bütün çabalara rağmen, istenen sonuçlar elde edilememiştir (Akalan, 2006, 90).

Büyük divan şairi **Fuzuli**; devletin kendisine bağladığı 9 akçe maaşı alamaması nedeni ile Celalzade Mustafa Paşa’ya yazdığı bir mektup şeklinde şiirinde rüşvetçi memurları anlatırken kullandığı “*selam verdim rüşvet değildir diye almadı*” ifadesi o dönemdeki yolsuzluğun boyutlarını anlatan ve dillerde dolaşan güzel bir örnektir.

Böylelikle dünya tarihinin değişik dönemlerinde farklı şekil ve derecede kendine yer bulan yolsuzluk olgusu aynı zamanda Osmanlı Devletinde de geniş yer bulmuş, özellikle de 16. yüzyıl ile birlikte sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamda etkinliğini

³⁰ IV. Murat, 1938 yılındaki Revan seferi sırasında, Küçük Ahmet Paşa’dan Şam eyaletinde kalması karşılığında 20 bin altın istemiştir (**Aktarım**: Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 12)

artırmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte onun yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de, yolsuzluk olgusu farklı dönemlerde kendini göstermiştir.

Nitekim daha Cumhuriyetin ilk yıllarında yolsuzluk olayları görülmeye başlanmıştır. Tek partili siyasal hayatın hâkim olduğu bu dönemde, Bahriye Eski Bakanı İhsan Eryavuz ile Bilecik Milletvekili Fikret Onuralp, “*Havuz-Yavuz*”³¹ davası adıyla anılan bu olaydan dolayı yüce divana sevk edilmiş (1928 Yılı) ve sanıklarının mahkûmiyetine karar verilmiştir.

1946'da çok partili demokrasiye geçilmesinden sonra da, yolsuzluk söylentileri eksik olmamıştır. Dönemin Gümrük ve Tekel Bakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün beraat ettiği ve bakanlığın birçok memurunun adının karıştığı bir yolsuzluk davasından çok az kişi mahkûmiyet almıştır. Bununla birlikte, olaya adı karışanların çoğunun siyasi geleceği bu gelişmelerden olumsuz etkilenmiştir (TBMM Araştırma Komisyon Raporu, 2006, 20).

1950'lerde yaygınlık kazanan popülist politikalar 1960 sonrası dönemde de etkisini sürdürmüştür. 1960'ların ikinci yarısından itibaren ve özellikle 1970'lerde ivme kazanan bürokrasinin “siyasallaşması” sürecinde, “siyasal kayırmacılık” ve “nepotizm” yaygınlaşmıştır. Bu dönemde, Türk siyasal hayatında onlarca yıldır etkin olan siyasal iktidarlardan güç alan ve aile ve akraba ilişkisine dayanan, “*hayali ihracat*” ve “*mobilya yolsuzlukları*” başta olmak üzere, yeni yolsuzluk türleri Türkiye'nin

³¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizlerden kaçarak Osmanlı sığınan iki gemi Göben (Yavuz) ve Brezlau (Midilli) gemileri, savaş sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetimine geçmiştir. Fakat bu gemiler eski ve bakıma ihtiyacı olan gemilerdir. Bu gemilerin bakımı için ilk olarak 1924'de TBMM, 2 milyon liralık bir bütçe koymuştur. Hükümetin bu girişimini duyan Enver Paşanın eniştesi Ömer Nazım Bey, Alman Blohm und Voss şirketinin temsilciliğini alır. Ömer Nazım Bey, daha sonra Bilecik milletvekili olan arkadaşı Fikret Bey'e ortaklık teklif etmiştir. Bu ikiliye birkaç ay sonra Osmaniye milletvekili İhsan Bey de katılır. Böylelikle, yabancı sermayedarlarla olan ilişkileri Nazım Bey, İhsan ve Fikret Beyler ise hükümetle olan ilişkileri yürütecektir. Diğer taraftan Yavuz gemisinin onarımı için öncelikli olarak bu gemiyi taşıyacak bir havuza ihtiyaç vardır. Bu arada Bahriye Vekâletine (Denizcilik Bakanlığına) İhsan Bey getirilir ve bu tamir işini devralır. Bir takım nedenler ve süreçlerden sonra bu havuzun yapım işini Alman Flander firması üstlenir. Ne yazık ki bu firma havuzu şartnamede belirttiği ne tarihte nede şekilde bitirmemiştir. Daha sonra ise bu havuzun yapım işini, İhsan bey'in 20 yıllık arkadaşı olan Sapancalı Hakkı Bey'inde ortağı olduğu Fransa'nın Saint Nazaire şirketi alır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yolsuzluk davası olarak da bilinen bu Yavuz-Havuz davası, 16 Nisan 1928'de sonuçlanmıştır. Anlaşılması güç çıkar ilişkilerinden oluşan davanın seyrine ilişkin mahkeme verdiği kararla İhsan Bey'i havuz ihalesine fesat karıştırmak ve rüşvet almak almaya teşebbüs etmekten suçlu bularak 2 yıl ağır hapis ve memuriyetten men cezası vermiştir. Diğer zanlılardan Nazım ve Fikret Beylere de dörder ay hapis ve 100'er lira ağır para cezası verilmiş, Sapancalı Hakkı Bey'e de bir yıl hapis cezası verilmiştir. (Kaynak: Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 101-104)

gündemini sarsmıştır. Bu konularda, TBMM'ye pek çok soruşturma önergesi verilmiş; ancak bu önergelerden yüce divana kadar uzananı olmamıştır.³²

1980 sonrası dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde yolsuzluk olgusunun diğer dönemlere göre daha fazla bir şekilde gerçekleştiği bir dönem olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte geçmiş dönemdeki bazı siyasilerin hakkında yolsuzluk soruşturmaları açılmış ve 13 Nisan 1982 tarihinde Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İlgüzar, 16 Mart 1982 tarihinde de Gümrük ve Tekel Bakanı Tuncay Mataracı görevini kötüye kullanmak suçlarından Yüce Divan'da mahkûm olmuşlardır. 1980'lerden bu yana ortaya çıkan başlıca yolsuzluk olayları arasında, Devlet Bakanı İsmail Özdağlar'ın adının karıştığı rüşvet yolsuzluğu, F-16 savaş uçağı alımıyla ilgili rüşvet olayı,³³ İstanbul Bankası yolsuzluğu, Jaguar Olayı,³⁴ Karayolları Yolsuzluğu, İSKİ yolsuzluğu, İLKSAN yolsuzluğu, TÜRKBANK yolsuzluğu, TURBAN yolsuzluğu,³⁵ Hayali İhracat yolsuzlukları sayılabilir. Yüce Divan'a son olarak, 13 Temmuz 2004'de, eski Başbakan Mesut Yılmaz ile Devlet eski Bakanı Güneş Taner, Enerji ve Tabii Kaynaklar eski Bakanları Cumhur Ersümer ve Zeki Çakan sevk edildiler. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir başbakan Yüce Divan'a sevk edilmiş oldu (TBMM Araştırma Komisyon Raporu, 2006, 21).

³² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 167-203

³³ 1986'da Amerikan Kongresinin hakkında soruşturma açtığı General Dynamics şirketinin Rum asıllı eski başkan yardımcısı Panayotis Takis Veliotis, şirketin ürettiği F-16 savaş uçaklarıyla ilgili antlaşmanın yapılabilmesi için Türkiye'de 23 milyon dolar rüşvet dağıttığını açıklamıştır. Şirket 276 adet uçak satışı için Türkiye, Güney Kore, Yunanistan ve Mısır'da üst düzey kişilere milyonlarca dolar rüşvet dağıtmıştı. Türkiye ilgili şirketten 160 adet savaş uçağı almış ve bu konu ile ilgili olarak gözler Dönemin hava kuvvetleri komutanı Tahsin Şahinkaya'ya çevrilmişti. (Kaynak: Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 232).

³⁴ Galeri sahibi Zeki Küçükberber'in otomobil ihracatının serbest bırakılması ve vergilendirmenin fatura üzerindeki fiyattan yapılması yönündeki talebi, Başbakan Turgut Özal tarafından çıkartılan bir kararname ile yerine getirilmiştir. Özal'ın bu iyiliğini karşılıksız bırakmak istemeyen Jaguar Türkiye Distribütörü Zeki Küçükberber, Başbakanın kızı Zeynep Özal ile damadı Asım Ekrem'e son model bir jaguar hediye etmiştir. (Kaynak: Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 210).

³⁵ 1991 seçimleri ardından Süleyman Demirel'e yakınlığıyla tanınan Ömer Bilgin, TURBAN Genel müdürlüğüne atanmıştır. Ömer Bilgin o dönemde, Çiller ailesinin şahsi harcamalarını TURBAN'ın kasasından ödettirdiği ileri sürülmüştür. Bu konu üzerine Meclis araştırma komisyonu inceleme başlatmış ve Ömer Bilgin hakkında ağır suçlamalarda bulunmuştur. Yapılan incelemede, Ömer Bilgin'in, kurumu aile oteli gibi kullandığı öne sürülmüş ve hakkında "yolsuzluklara göz yumarak görevi kötüye kullandığı" gerekçesi ile yargı incelemesi başlatılmıştır. (Kaynak: Ş. Altun, Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi, Agora Kitaplığı 44, Ekim 2004, Ankara, s. 244).

Yolsuzluk olgusu, yakın tarih içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde sıkça görüldüğü ve bundan dolayı önemli bir konu olarak gündemdeki yerini koruduğu³⁶ gibi dünya üzerinde de son dönemlerde önemini koruyabilmiştir. Bresson'a (2000,11) göre; son dönemlerde üç önemli olay, yolsuzluğun günümüz dünyasında hala önemli bir konu olduğunun göstergesidir. Bunlardan birincisi; 1992'de İtalya'da, bazı politik partilerin yasadışı elde ettiği fonlar ve kamu görevlilerinin özel çıkarlar için bu görevlerini suiistimalleri neticesinde başlayan "temiz eller" operasyonunun gerçekleşmesidir. İkincisi, 1996'da Dünya Bankası Başkanı Wolfensohn'un, yolsuzluğu, gelişmekte olan ülkelerin "kanseri" olarak yorumlaması ve bununla mücadelede ağırlık vermesi gayretidir.³⁷ Üçüncüsü ise, 1997'de OECD'ye üye ülkelerin, yolsuzluğa karşı birlikte mücadele konusunda bir uzlaşya varmaları ve bu konuda ortak bir strateji uygulamayı kabul etmeleri davranışıdır. Bununla birlikte Financial Times Gazetesi, 1995 yılını "yolsuzluklar yılı" olarak ilan etmiştir (Tanzi, 1998, 560). 2005 yılında Davos'da gerçekleştirilen "Dünya Ekonomik Forum"'unda yolsuzluklarla mücadele önemli başlıklardan biri olarak dikkat çekmiştir. Yine aynı yıl içerisinde uluslararası yardım ve finans kurumları da yolsuzlukla mücadelede daha fazla önem vermişlerdir (Kaufman, 2005, 41). Ayrıca yakın tarihte yolsuzluk suçlamasından dolayı birçok ülkede hükümetler yıkılmış (Mauro, 1998, 11), devlet başkanları istifa etmiştir³⁸ (Klitgaard, 1988, 1; Tanzi, 1998, 559). Bu ve buna benzer durumlar, yolsuzluğun hala günümüz dünyasının önemli sorunlarından biri olduğunu göstermektedir. Tanzi'ye göre (1998,

³⁶ F. Adaman, A. Çarkoğlu ve B. Şenatarlar 'ın 2001 yılında yaptıkları "Hane halkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzlukların Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler" isimli çalışmasında, hane halkı arasında yapılan bir ankette yolsuzluk, Türkiye'de enflasyon ve işsizlikten sonra %14 gibi bir oranla üçüncü en önemli sorun olarak görülmüştür. (**Kaynak:** F. Adaman, A. Çarkoğlu ve B. Şenatarlar (2001); "Hane halkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzlukların Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler, TESEV Yayınları, No. 24, İstanbul, s. 38).

Yine aynı şekilde F. Adaman, A. Çarkoğlu ve B. Şenatarlar 'ın 2003 yılında yaptıkları bir çalışmada, iş dünyası ile yapılan bir ankette, yolsuzluk Türkiye'de, enflasyondan sonra çözülmesi gereken en önemli sorun olarak görülmüştür. (**Kaynak:** F. Adaman, A. Çarkoğlu ve B. Şenatarlar (2003); İş Dünyası Gözünden Türkiye'de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler, TESEV Yayınları, Şubat, İstanbul, s. 91).

³⁷ Bu doğrultuda Dünya Bankası, 1999 ve 2000 yıllarında, "Yolsuzlukla Mücadelede Hareket Planı (Anti-Corruption Action Plan)" hazırlamıştır. Bu planlarda, yolsuzlukla mücadele daha kapsamlı ve derinlemesine ele alınmış, ulusal ve uluslar arası boyutta mücadelede önem verilmiştir. (**Kaynak:** World Bank (2000); "Helping Countries Combat Corruption", World Bank Publisher, Haziran, s. 2).

³⁸ Örneğin; Paraguay, Meksika, Zambiya, Sudan, Ekvator, Brezilya, İtalya ve Hindistan gibi ülkelerde yolsuzluk siyasi sistemin yeniden yapılanmasına yol açmıştır. (**Ayrıntılı bilgi için; M. Johnston (1997); "Public Officials, Private Interests and Sustainable Democracy: When Politics and Corruption Meet", Corruption and The Global Economy, Ed. K. A. Elliott, Washington: Institute for International Economics, s.65-66; K. A. Elliott (1997); "Corruption as An International Policy Problem: Overview and Recommendations", Corruption and The Global Economy, Ed. K. A. Elliott, Institute for International Economics Publisher, s. 175).**

560-561), günümüz dünyasında yolsuzluk olgusuna gösterilen ilgi önceki dönemlerden daha fazladır ve bunun böyle olmasının birkaç sebebi vardır. Bunlar:

- Soğuk Savaş döneminde, sanayileşmiş ülkeler, bir takım politik kaygılar nedeni ile yolsuzluk olgusunu (Kongo, Zaire gibi ülkelerde olduğu gibi) görmezlikten gelmiştir. Bu savaş döneminin bitmesi ile birlikte yolsuzluk olgusu, ülkeler tarafından görmezlikten gelinmemeye başlanmıştır.
- Eskiden, Merkezi-planlamacı ülkelerde muhtemelen bilgi eksikliği ya da yolsuzluk hakkında konuşma isteksizliği, bu olgunun göz ardı edilmesine yol açmıştır. Günümüzde ise bu tür ülkelerde (Nikaragua, Tanzanya gibi ülkeler), dış finansal yardımların gerçekleşebilmesi için bu konular daha rahat konuşulmaya başlanmıştır.
- Dünyada son dönemlerde çok sayıda ülkede demokratik hükümetler göreve gelmiştir. Buna paralel olarak özgür ve aktif medya ve sivil toplum örgütlerinin çalışmaları sonucunda yolsuzluk olgusu, daha yoğun bir şekilde ele alınmıştır.
- Küreselleşmenin etkisi ile yolsuzluğun yaygın olduğu ülke ile daha düşük seviyelerde cereyan ettiği ülkelerin yakın ilişki içerisinde bulunmaları gerçekleşmiştir. Bu tür bir gelişme de, uluslararası boyutta yolsuzluğa olan ilgiyi artırmıştır.
- Uluslararası Şeffaflık Örgütü gibi hükümet dışı (sivil toplum kuruluşları) kuruluşlar, yolsuzluk konusunda halkı bilgilendirmeye ve birçok ülkede yolsuzlukla mücadele faaliyetlerinde bulunmalara başlamışlardır. Son zamanlarda IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlar ve diğer uluslararası kuruluşlar, yolsuzluklarla mücadele konusunda aktif rol almaya başlamışlardır. Ayrıca yolsuzlukla ilgili yapılan ampirik çalışmalar, bu sorunun ekonomik maliyetinin fark edilmesine yol açmıştır.
- Ekonomik kararlar alınırken piyasa koşullarına daha fazla bağımlı hale gelmesiyle rekabet ve verimlilik kaygısının ön plana çıkması gerçekleşmiştir. Bu bağlamda yolsuzluğun piyasa koşulları üzerinde doğurduğu düşünülen bozucu etkiler daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.

- Son olarak, ABD'nin özellikle bazı uluslararası örgütlerdeki etkinliği, çok önemlidir. Amerikalı politika yapıcıları, Amerikan ihracatçılarının, yabancı kamu görevlilerine rüşvet vermelerine yasal izin olmadığı için zarar gördüklerini iddia etmektedirler. Çünkü Amerikan firmaları için, yabancı kamu görevlilerine rüşvet verilmesi bir suçtur ve vergiden düşürülmemektedir. Oysa diğer OECD ülkelerinde son dönemlere kadar durum böyle değildi ve bu durum diğer ülkelerin ihracatçılarına bir avantaj tanıyordu. Bunun sonucunda Amerika'nın yaptığı baskılar neticesinde bu durum değişmiş, yolsuzluk konusunda daha radikal önlemler alınmıştır.

Myint'e (2000, 33-34) göre ise günümüz dünyasında yolsuzluğa olan ilginin artmasının arkasında üç neden yatmaktadır. Birinci neden; yolsuzluğun evrensel bir sorun olması. Zira yolsuzluk, hem gelişmiş hem de gelişmemiş tüm ülkelerde, gerek özel sektör gerekse kamu sektöründe ve yine aynı şekilde gerek ticari işletmelerde gerekse kar amacı gütmeyen kuruluşlarda ortaya çıkan evrensel bir sorundur. İkinci neden olarak; yolsuzluğun günümüz politik yaşamında çok daha fazla bir öneme sahip olmasıdır. Buna göre, içinde bulunduğumuz dönemde yolsuzluk suçlamasından dolayı birçok hükümet görevini bırakmış, hakkındaki iyi izlenimleri kaybetmiştir. Yolsuzlukla ilgili haberler medyada çok daha fazla bir oranda yer almış ve baş sayfalardan verilmiştir. Kısacası son dönemlerde gerek politik yaşamda gerekse medyada yolsuzlukla ilgili konular ve etkileri çok daha fazla bir şekilde yer almıştır. Üçüncü neden olarak ise; günümüz dünyasında ülkelerin ekonomik gelişmesinde ve modernizasyonun da yolsuzluk kavramının etkisi çok daha fazla önemsenmiş ve bu da yolsuzluğa olan ilgiyi artırmıştır. Ayrıca Öner'e (2005, 41) göre günümüz ekonomilerinde; farklı toplumlarda yaşayan insanların yaşam kalitesini iyileştirme ve sosyal adaletsizlik sorunlarına olan yoğun ilgi aynı zamanda yolsuzluk olgusuna olan ilgiyi de arttırmıştır.

Sonuç itibariyle yolsuzluk, geçmişi çok eskilere dayanmasına rağmen önemini günümüzde de sürdüren hatta daha fazla bir oranda sürdüren bir olgudur. Yolsuzluk ilkel toplumlardan, modern toplumlara kadar bütün yaşamda kendine yer bulmuştur. Yolsuzluk, günümüz modern toplumlarında çok daha fazla bir oranda gerçekleşen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle de, 1990'lardan sonra bütün dünyada

yolsuzluk faaliyetlerinde patlamalar yaşanmıştır. Bu gelişme ise, dünya bankası, IMF, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların yolsuzlukla mücadelede ağırlık vermesine yol açmıştır (Collier, 2002, 2). Günümüz dünyasında yolsuzluklarla mücadelede özel bir önem verilmesi bir tespiti doğrulamaktadır: *Uygurlık ilerledikçe kan suçları azalmakta; hile suçları artmaktadır.*

Peki, geçmişi çok eskilere dayanan ve günümüzde de varlığını sürdüren yolsuzluk olgusu, nasıl ve hangi şekillerde gerçekleşmektedir. Şimdi bu bölümde bunları ele alacağız.

2.3. Yolsuzluğun Sınıflandırılması ve Türleri

Yolsuzluk, karışık ve çok yönlü bir kavramdır. Bu özelliğinden dolayı, ekonomik ve toplumsal yaşam içerisinde birbirinden farklı şekil ve türde yolsuzluk faaliyeti ile karşılaşılabilir. Yolsuzluk olgusu kavramsal olarak, ortaya çıkış biçimi, etkileri, boyutları gibi özellikler bakımından farklı şekil ve türde tanımlanabilir. Bu bölümde yolsuzluğun sınıflandırılması ve türleri hakkında bilgiler verilecektir.

2.3.1. Yolsuzluğun Sınıflandırılması

Literatürde, yolsuzluğun sınıflandırılması konusunda yapılan çalışmalar incelendiğinde, birbirinden farklı şekilde yapılmış çalışmalar göze çarpmaktadır. Bu çalışmalarda yolsuzluk olgusu, siyasal ya da yönetsel, büyük ya da küçük, maddi unsur içeren ya da içermeyen, sistemli ya da arızı şeklinde değişik isimlerle sınıflandırılmaktadır. Bununla birlikte hangi yolsuzluk davranışının hangi başlık altında değerlendirileceği konusunda kesin yargıların olmadığı bilinmektedir. Örneğin, birçok çalışmada siyasi yolsuzluk ile büyük ölçekli yolsuzluk türü ile kastedilen yolsuzluk olgusu, aynı özellikleri taşımaktadır.

Tanzi'ye göre ise (1998, 565); yolsuzluk faaliyetleri şu şekilde sınıflandırılabilir. Buna göre yolsuzluklar;

- Bürokratik (küçük ölçekli) veya politik (büyük ölçekli) olabilir;
- Maliyeti azaltıcı (rüşvet veren için) veya menfaat artırıcı nitelik taşıyabilir.

- Rüşvet teklif edenden veya rüşvet talep edenden kaynaklanabilir.
- Zorunlu olarak veya kişisel rızaya dayalı olarak verilebilir.
- Merkezi hükümette veya yerel yönetimlerde rastlanabilir.
- Tahmin edilebilir nitelikte veya keyfi olabilir.
- Nakit bir ödeme içeren veya içermeyen şeklinde olabilir.

Genel olarak biz de bu çalışmada yolsuzluğu; küçük-büyük ölçekli, yönetsel-siyasal, arızı-sistemik-sistemli, iyi-kötü olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandıracğız.

2.3.1.1. Küçük ve Büyük Ölçekli Yolsuzluklar

Yolsuzlukları, boyutları açısından bir ayrıma tabi tutmak istersek, bunu küçük ölçekli yolsuzluklar (Petty Corruption) ve büyük ölçekli yolsuzluklar (Grand Corruption) şeklinde ayırabiliriz. Bu şekildeki bir sınıflandırma, yüksek derecedeki kamu görevlilerinin büyük miktarlarda gerçekleştirdiğı yolsuzluklar ile düşük seviyedeki kamu görevlisinin küçük miktarlarda gerçekleştirdiğı yolsuzlukları ayırt etmek için kullanılır. Buna göre küçük yolsuzluklar, düşük ve orta düzeydeki memurların bir tür bahşış (tips) olarak aldıkları küçük miktardaki rüşvetleri tanımlamak için kullanılırken, büyük yolsuzluklar yüksek düzeyli bürokratların ve politikacıların aldıkları rüşvetleri ifade etmektedir (Jain, 2001, 73; Hutchinson, 2005, 3; Rose-Ackerman, 1999b, 2).

Yolsuzluk kavramını eğer mübadele kavramına benzer şekilde yorumlarsak, bu işlemde alıcı ve satıcı (tedarikçi) olmak üzere iki tarafın varlığından söz ederiz. Alıcıyı, bu işlemin sonunda belli bir fayda elde edecek kişi, satıcıyı da yine belli bir kazanç elde etmek için bu işleme izin veren kişi olarak tanımlayabiliriz (Rose-Ackerman, 1999, 3).

Tablo: 2.1. Boyutlarına göre Yolsuzlukların Sınıflandırılması

	Zaman	Alıcılar	Satıcılar (Tedarikçiler)
<i>Küçük Ölçekli Yolsuzluk</i>	Günlük Yolsuzluklar	Bireysel Vatandaşlar	Düşük seviyedeki Kamu görevlileri
<i>Büyük Ölçekli Yolsuzluk</i>	Politik Egemenlik süresince	Ekonomik Gruplar ve Bireyler, Sivil Toplum Örgütleri	Politikacılar, Politik partiler ya da üst düzey kamu görevlileri

Kaynak: Pedersen, K. H. and L. Johansen (2005); “*Corruption: Commonality, Causes and Consequences Comparing 15 Ex-Communist Countries*”, 13th NISPAcee Annual Conference, May 19–21, Moscow.

Bu kapsamda tablo 2.1.’de de gösterildiği gibi büyük ölçekli yolsuzlukta satıcı tarafını, politikacılar, politik partiler oluştururken; alıcı tarafını, ekonomik bireyler ve gruplar oluşturmaktadır. Küçük ölçekli yolsuzluklarda ise, satıcı tarafını kamu hizmeti sunan düşük seviyedeki memurlar oluştururken, alıcı tarafını ise bireysel vatandaşlar oluşturmaktadır (Pedersen and Johansen, 2005,6).

Küçük ölçekli yolsuzluklar, büyük ölçekli yolsuzluklara oranla daha sıklıkla gerçekleşir. Fakat bu tür yolsuzluklar genellikle ihmal edildiklerinden veya önemsiz sayıldıklarından resmi kayıtlara suç olarak yansımamaktadır. Ama yaygınlık ve toplumda yol açtığı etki açısından bakıldığında bu tür yolsuzluklar, büyük yolsuzluklar kadar yüksek düzeydedir ve sistemin ana belirleyici olmaktadır (Kelebek Etkisi).³⁹

³⁹ Kelebek Etkisi; Bir sistemin başlangıç verilerindeki ufak değişikliklerin, büyük ve öngörülemez sonuçlar doğurabilmesine verilen isimdir. Bu isim, E. N. Lorenz’in hava durumuyla ilgili verdiği örnekten geliyor: Amazon ormanlarında bir kelebeğin kanat çırpması, Avrupa’da fırtına kopmasına sebep olabilir. Kelebek Etkisi’ni 1963 yılında Edward N. Lorenz bilgisayarıyla hava durumuyla ilgili hesaplar yaparken buldu. İlk hesaplamasında 0,506127 sayısını başlangıç verisi olarak kullandı. İkinci hesaplamada ise 0,506 sayısını verdi. İki sayı arasında sadece yaklaşık 1/1000 (binde bir), yani bir kelebeğin kanat çırpmasının yarattığı rüzgârla eşdeğerde fark olmasına rağmen, süreç içinde ikinci hesap birinci hesaba karşın çok farklı neticeler verdi. Bir kelebeğin kanat hareketinin yüzlerce kilometre ötede bir fırtınaya neden olabileceğini temel alan bu etki, “her şey birbirine bağlıdır, tüm canlılar ve tüm nesneler ilintilidir” şeklinde bir yargıya ulaşan teorinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kelebek Etkisi teorisine göre, karmaşık ve düzensiz bir sistemde girdilerdeki çok küçük bir değişiklik çıktılarda büyük oranlarda değişikliklere yol açmakta ve çoğu zaman göz ardı edilen bu küçük ayrıntılar sonuçları beklenmedik

Küçük yolsuzlukların birim tutarı ve sıklığı birbirleri ile çarpıldığında topluma verdiği zararın maddi boyutu neredeyse büyük yolsuzluklar ile eş düzeydedir (Çelen, 2007, 29). Büyük ölçekli yolsuzluklar, demokratik sistemin unsurları olan siyasi partilere, parlamentoya ve hükümete olan güveni sarsarak demokrasiye zarar vermektedir. Küçük ölçekli yolsuzluklar ise, toplumun yasal sistemine olan güveni olumsuz etkileyerek toplumda ahlaki bir çöküntüye yol açmaktadır (Pedersen and Johansen, 2005,7). Ayrıca büyük ölçekli yolsuzluklar, ekonomide yatırımları ve kamu gelirlerini olumsuz etkilediği gibi ekonomik kararlarda rasyonellikten uzaklaşmaya da yol açabilir (Rose-Ackerman, 1999b, 8).

2.3.1.2. Siyasal ve Yönetmel Yolsuzluklar

Yolsuzluk kavramı denildiği zaman çoğunlukla kamu yetkisinin, kişisel kazançlar için suiistimali kastedilmektedir. Bu bağlamda kamusal yetki, iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi siyasal işlemlere, ikincisi ise yönetmel işlemlere yönelik olarak kullanılmaktadır. Siyasal işlemlere ilişkin kamu yetkisinin, siyasal yönetim sürecinde çıkar gözetilerek, mevcut yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması siyasal yolsuzluk ya da politik yolsuzluk olarak nitelendirilebilir. Çoğu zaman siyasal yolsuzluk, mevcut yasalara aykırı bir şekilde gerçekleşmek yerine bir çıkar kümesinin kendisine sağladığı menfaat karşılığında yeni yasal düzenlemelere, regülasyonlara ya da politik değişikliklere giderek de gerçekleşir ki böyle bir durumda yasalara aykırılıktan söz edilemez. Kamuya ait bir yetkiyi kullanmakla görevli (bürokrat), bu yetkiyi, yetkinin verilmiş nedenlerinin dışında başka bir amaç için bilinçli ve kurallara ya da yasalara aykırı olarak maddi veya manevi bir çıkar karşılığı kullanması, yönetmel yolsuzluk ya da bürokratik yolsuzluk olarak tanımlanabilir (Hutchinson, 2005, 4; Thomas ve Meagher 2004, 17).

Yolsuzlukların ağırlıklı olarak siyasal ya da yönetmel olarak görülmesi, ülkelerin yasalarından ve sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yolsuzluklar genellikle, siyasal yolsuzluklardır. Çünkü bu tür ülkelerde, bürokratların rüşvet gibi yolsuzluk faaliyetine bulaşmasını engelleyecek yasal düzenlemelerin etkinliği söz konusudur. Bu durum, bu tür ülkelerde idari sürecin yolsuzluklara yer vermemesinden dolayı kişi ya da grupların siyasal sisteme etkide bulunarak, isteklerini

gerçekleştirme seçeneğini tercih etmesine ve bunun neticesinde siyasi yolsuzlukların, gelişmiş ülkelerde daha fazla bir oranda gerçekleşmesine yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise hem siyasi hem de yönetsel yolsuzluklar yoğun olarak görülebilmektedir. Çünkü bu tür ülkelerde hem yolsuzluğu engelleyecek gerekli yasal düzenlemelerin etkinsizliği hem de seçkin sınıf ile devlet bürokrasisi arasındaki yakın ilişkilerin varlığı, her iki yolsuzluk türünün de ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 49–50).

Literatürde çoğu zaman, siyasi ve yönetsel yolsuzluk ile büyük ölçekli ve küçük ölçekli yolsuzluk kavramları aynı anlamlar için kullanılır. Siyasi yolsuzluklar aynı büyük ölçekli yolsuzluklar gibi, parlamenterlerin ve siyasi partilerin mevcut yasalar üzerinde değişikliğe giderek gerçekleştirdiği, büyük miktarlardaki yolsuzluklardır. Yönetsel yolsuzluk da aynı küçük ölçekli yolsuzluk gibi, düşük seviyedeki kamu görevlilerinin kişisel kazançlar için yasaları aykırı davranması sonucu, sıklıkla oluşan yolsuzluklardır (Jain, 2001, 73–75; Hutchinson, 2005, 4; Morgan, 1998, 15).

2.3.1.3. Arızı, Sistematik ve Sistemli Yolsuzluk

Riley, yolsuzlukları üç kategoride incelemiştir. Bunlar; *Arızı (Incidental)*, *sistematik (Systematic)* ve *sistemli (Systemic)* yolsuzluklar olarak adlandırılmaktadır. Arızı ya da tesadüfî yolsuzluklar (Incidental Corruption), küçük ölçekte gerçekleşen yolsuzluklardır. Bu tür yolsuzluklar, düşük seviyedeki kamu görevlileri (polis memuru, gümrük görevlisi gibi), tarafından gerçekleşir. Küçük çapta zimmete para geçirme, rüşvet ve kayırmacılık şeklinde ortaya çıkabilir. Makro ekonomik maliyetleri nispeten az olan bu tür yolsuzluklarla mücadele etmek çok zordur (Evans, 2004,7; Akçay, 2001, 16).

Thomas ve Meagher (2004; 16); bu tür yolsuzlukları, fırsatçı yolsuzluklar olarak adlandırmaktadır. Onlara göre bu tür yolsuzluklar, toplumun genelinde yaygın olmayan sadece sahip olduğu kamu yetkisinin kendisine tanıdığı bir takım fırsatları değerlendiren kişilerin neden olduğu yolsuzluklardır. Aynı şekilde, Hutchinson da (2005, 4) bu tür yolsuzlukları, izole edilmiş (isolated corruption) yolsuzluklar olarak nitelendirmektedir. Çünkü bu tür yolsuzluklarda toplumun çoğunluğu (kurumlar ve bireyler), yasal sistemi desteklemektedirler. Yani bir yasadışı faaliyet olan yolsuzluk toplumun geneli tarafından benimsenmeyen, dışlanan bir faaliyet olmaktadır.

Sistematik (systematic) yolsuzluklar, organize edilmiş fakat kurumsallaşmamış yolsuzluklardır. Bu tür yolsuzluklarda büyük kazançlar sağlanır ve çoğu zaman büyük skandallara yol açar. Kamu görevlilerinin, politikacıların ve iş adamlarının karıştığı yolsuzluk türüdür. Büyük çaplı rüşvetler ve zimmete para geçirme, siyasi amaçlı yardımlar, ekonomik imtiyazlar sağlama şeklinde ortaya çıkmaktadır (Akçay, 2001, 17). Bu tür yolsuzluklar, kamu gelirlerini etkilemekte, ekonomik gelişmeyi ve ticaret hadlerini değiştirebilir. Ayrıca bu tür yolsuzluklarla mücadele etmek için köklü reformlara ihtiyaç vardır (Evans, 2004, 8).

Sistemli yolsuzluklar (systemic corruption), yolsuzluğun yoğun bir şekilde üst derecedeki ekonomik ve siyasi kurumlar içerisine yerleşip, kurumsallaştığı yolsuzluk tipidir (Johnston, 1997, 8). Üst kademedeki bürokratların, politikacıların, iş adamlarının dâhil oldukları yolsuzluk türü olup çok büyük çaptaki rüşvet ve zimmete para geçirme, devlet fonlarının hortumlanması şeklinde ortaya çıkar (Akçay, 2001, 17). Bu tür yolsuzluklar, sosyal sistemin içerisine o kadar yerleşmiştir ki artık yolsuzluklar normal karşılanmaya başlamıştır (Schweitzer, 2005, 19). Böyle bir durum, dürüst olmanın, rasyonel bir davranış olarak algılanmadığı ve çalmanın devletin bütün kurumlarında normal bir davranış olarak benimsendiği “*Kleptokrasi*”⁴⁰ devlet anlayışının ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Evans, 2004, 8; Rose-Ackerman, 1999a, 115). Bir anlamda toplumsal davranışları bir dizi oyunlar olarak yorumlarsak bu anlayışın egemen olduğu toplumlarda “*oyunun kuralı, çalmak*” olmaktadır (Teorell, 2007, 2).

2.3.1.4. İyi ya da Kötü Yolsuzluklar

Yolsuzluk kavramının iyi ya da kötü şeklinde bir ayrıma tabi tutulmasının temelinde bu kavramın, ekonomik yaşamda yol açtığı etkilerin belirleyiciliği söz konusudur. Buna göre kötü yolsuzluklar; verimsiz ve sosyal açıdan israf niteliğinde bir rant kollayıcılık şeklidir. Bu durum, piyasayı tahrip etmekte, işlem maliyetlerini artırarak yatırımları caydırmakta, kamu gelirleri azaltmakta, gelir dağılımını

⁴⁰ Kleptokrasi; politik yozlaşmanın (ya da çalmanın) devletin bütün kademesinde hâkim olduğu bir devlet düzenidir. Bu düzende, siyasal faaliyetin bütün aktörleri (politikacılar, bürokratlar, baskı ve menfaat grupları) kendi faydalarını maksimum yapmak için davranışlarda bulunurlar. Kısacası Kleptokrasi düzeni, çalma (hırsızlık) düzeni olarak nitelendirilir (Kaynak: S. Rose-Ackerman, (1999a); Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform, Cambridge University Press, s.113; J. Charap and C. Harm (1999); “Institutionalized Corruption and Kleptocratic State”, IMF Working Paper, WP/99/91, July, s.6). Örneğin; Zaire Hükümetinin 1965-1997 dönemleri arasındaki Marshal Mobutu dönemi (ki Mobutu Rejimleri diye de ifade edilir), Nijerya’nın 1993-1998 yıllarında General Sani Abacha liderliğinde geçirdiği dönemler, bu duruma en güzel örneklerdir.

bozmaktadır (Güvel, 2004a, 75). İyi yolsuzluklar ise; ekonomik verimliliği artırarak büyümeye olumlu katkıda bulunan yolsuzluk tipleri olarak ifade edilir. Buna göre, iyi yolsuzluklar; aşırı ve katı merkeziyetçi yapıların hantallığını azaltmakta, ekonomideki belirsizlikleri ortadan kaldırmakta, kaynakların etkin kişi ve grupların elinde toplanmasına yol açarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.⁴¹

D. Osterfield de yolsuzluğun ekonomik etkileri açısından tasnifini, “Genişletici Yolsuzluklar (Expansive Corruption)” ve “Daraltıcı Yolsuzluklar (Restrictive Corruption)” adı altında yapmıştır. Buna göre; piyasaların esnekliğini ve rekabetini artıran, sosyal açıdan verimli fırsatları çoğaltan yolsuzluklar, genişletici yolsuzluklar olarak adlandırılmaktadır. Daraltıcı yolsuzluklar ise sosyal faydayı artıran fırsatları azaltan ve böylece ekonomik kalkınmaya olumsuz katkıları olan yolsuzluklardır (Osterfield, 1994, 6).

Bliss ve Tella (1997, 1003) ise yine aynı bakış açısı (yani yolsuzluğun ekonomik etkileri) doğrultusunda yolsuzluğu; “*Maliyet Azaltıcı (Cost-reducing)*” ve “*Üretim fazlalığı kaydırıcı (Surplus-shifting)*” şeklinde sınıflandırmıştır. Buna göre; yolsuzluk ödemeleri neticesinde maliyetlerde bir azalma gerçekleşiyor ise buna maliyet azaltıcı yolsuzluklar denilir. Örneğin gümrüklerde, vergi maliyetinden kurtulmak için kamu görevlilerine ödenen rüşvet gibi. Diğer taraftan, yolsuzluk ödemeleri ya da masrafları yeni firmaların piyasaya girmesine engel olup, var olan kişi ya da firmaları koruyorsa buna da üretim fazlalığı kaydırıcı yolsuzluk denilir. Zira böyle bir durum piyasaya yeni firmaların girmesini engelleyeceğinden, üretimde azalmaya yol açacaktır.

2.3.1.5. Yolsuzlukla İlgili Yapılan Diğer Sınıflandırmalar

Yolsuzluk olgusunun sınıflandırılmasında genellikle yukarıda ifade ettiğimiz; büyük-küçük ölçekli yolsuzluk, siyasi-yönetmelik yolsuzluk, iyi-kötü yolsuzluk, arazi-sistemik-sistemli yolsuzluk ayrımları yapılmaktadır. Oysa bunun dışında da bazı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bunlardan bir tanesi, TBMM Yolsuzluk Araştırma

⁴¹ Literatürde birçok bilim adamı yolsuzlukların ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığını ifade etmektedir. Bu konuda; Samuel P. Huntington, Nathaniel H. Leff, Francis T. Lui gibi bilim adamları, yolsuzluğun pozitif katkıları konusunda bir literatür oluşturmaktadırlar. (Kaynak: P. Bardhan, “Corruption and Development: A Review of Issues”, Journal of Economic Literature, Vol. 35, September, 1997, s. 1322–1323; R. Klitgaard, Controlling Corruption, University of California Press, England, 1988, s.30–35).

Raporunda yapılmıştır. Buna göre yolsuzluk; “*doğrudan ceza yaptırımına bağlanmış yolsuzluk türleri*” ve “*dolaylı ceza yaptırımına bağlanan veya suç sayılmayan yolsuzluk eylemleri*”nden oluşmaktadır (TBMM Araştırma Komisyon Raporu, 2006, 8). Doğrudan ceza yaptırımı oluşturan yolsuzluk kategorisinde; ülkelerin mevcut ceza yasalarında veya diğer kanunlarında bir suç eylemi olarak tanınan unsurların gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkan yolsuzluk türleri kastedilmektedir. Örneğin Türkiye’de 3628 sayılı kanun ile rüşvet, zimmet gibi yolsuzluk türleri, doğrudan ceza yaptırımı oluşturan yolsuzluk faaliyetleridir. Diğer taraftan ülkelerin mevcut ceza yasalarında veya diğer kanunlarında bir suç eylemi olarak tanımlanmayan unsurların gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkan yolsuzluk faaliyeti ise, dolaylı ceza yaptırımına bağlanan veya suç sayılmayan yolsuzluk eylemleri olarak adlandırılır. Buna göre, lobicilik, rant kollama, kayırmacılık gibi eylemler bu kategoride değerlendirilmektedir (TBMM Araştırma Komisyon Raporu, 2006, 12).

Yolsuzluğun bir başka tasnifi ise, “*maddi çıkar karşılığı yolsuzluk*” ve “*maddi çıkar gözetmeyen yolsuzluk*” şeklinde yapılan tasniftir. Maddi çıkar karşılığı yolsuzluk faaliyeti, kamu görevlilerinin yetkilerini maddi kazanç gözeterek yasal düzenlemelere aykırı bir biçimde kullanması sonucu ortaya çıkan rüşvet, haraç, zimmet gibi yolsuzluk faaliyetleridir. Diğer taraftan, kamu görevlisinin bulunduğu kamu görevini gerçekleştirirken, maddi unsurların dışında bir takım avantajlar için yasalara aykırı olarak davranması da, maddi çıkar gözetmeyen yolsuzluk şeklinde tanımlanır. Maddi unsur içermeyen bu tür avantajlar; kamu görevlisinin eş-dost gibi yakınlarını haksız yere ve yasalara aykırı olarak kayırması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Özsemerci, 2003, 20).

2.3.2. Yolsuzluğun Türleri

Kamu gücünün, bir takım özel çıkarlar için suiistimali olan ve içeriği, etkileri ve boyutları açısından farklı şekillerde sınıflandırılan yolsuzluk olgusu, günlük hayatta değişik tür ve isim altında ortaya çıkmaktadır. Bunlardan önemli olan bazıları şunlardır:

2.3.2.1. Rüşvet

Yolsuzluk türleri içerisinde en yaygın olan (Morgan, 1998, 26) rüşvet, kamu görevlilerinin kamusal mal ve hizmetlerin arz edilmesinde görev ve yetkilerini kötüye

kullanarak, muhatap oldukları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı işlem yapmaları ve bu suretle para ve/veya diğer şekillerde bir menfaat elde etmelerini ifade etmektedir. Kısacası rüşvet, belli bir çıkar için görev ve yetkinin kötüye kullanımıdır. Bu görev ve yetkinin kötüye kullanımı ise iki şekilde olur: Bunlardan birincisi, kanuna uygun olan kamu işlemlerinin daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için, görev ve yetkinin kötüye kullanılmasıdır. İkincisi ise kanuna uygun olmayan kamu işlemlerinin bir çıkar karşılığı yapılması halinde gerçekleşen, görev ve yetkinin kötüye kullanılması halidir. Bunlardan birincisine, “*çabuklaştırıcı rüşvet*”, ikincisine ise “*Ağırlaştırıcı rüşvet*” denilmektedir (Aktan, 2001, 53).

Rüşvet iki tarafın katılımı ve bu iki tarafın rızası sonucu gerçekleşen yasadışı bir eylemdir. Bu özellik rüşveti, diğer bir yolsuzluk türü olan irtikâp’ (zorla yiyicilik)tan ayıran bir unsurdur.

Gündelik yaşamda çoğu zaman rüşvet ile hediye ve bahşiş kavramları birbiri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Gerçektende rüşvet ile hediye arasındaki fark çok ince bir çizgidir ve toplumdan topluma bu çizgi farklılık gösterebilir. Yine de en genel hatları ile rüşvet ile hediye ve bahşiş arasındaki farkı şu şekilde ifade edebiliriz: Rüşvet kanunlarla yasaklanmış ve belli bir cezaya bağlanmış olan bir suçtur. Kamu görevlisi, bilinçli olarak rüşvet verenle yaptığı anlaşma gereği, kamu görevini yasalara aykırı olarak yerine getirir. Hediye ve bahşiş de ise böyle bir karşılıklı çıkar ilişkisi yoktur ve verilen mal sembolik niteliktedir (Akalan, 2006, 118; Tanzi, 1998, 565; Rose-Ackerman, 1999, 93). Ayrıca yolsuzluk gizlilik gerektirirken, hediye de böyle bir şart söz konusu değildir (Bailey, 2000, 5; Rose-Ackerman, 1999, 94).

2.3.2.2. İrtikâp

Yolsuzluğun bir diğer türü olan irtikâp, kamu görevlisinin karşısındaki kişi ya da grupların işini yapmak için zorla para ya da başka değerli varlıklar talep etmesidir (Andving ve Diğerleri, 2000, 17). İrtikâp eyleminde, kamu görevlisinin karşısındaki kişiyi işini yapması için zorla bir bedel ödemeye zorlaması bu kavramın çoğu zaman, “*zorla yiyicilik*” (Aktan, 2001, 56), “*haraç*”, “*aktif yiyicilik*” (Özçelik, Yaşar ve Önder, 2006, 95) gibi adlarla da ifade edilmesine de yol açmaktadır.

2.3.2.3. Zimmet

Tek taraflı olma özelliği nedeniyle diğer yolsuzluk türlerinden ayrılan zimmet kavramı (TBMM Araştırma Komisyon Raporu, 2006, 10), kamu görevlisinin, para ya da mal niteliği taşıyan bir kamusal kaynağı yasalara aykırı, olarak kişisel kullanımı için harcaması ya da kullanmasıdır. Örneğin, bir kamu görevlisinin devlete ait bir arabayı ya da bilgisayarını kendi özel kullanımına tahsis etmesi, ya da devlete ait bir parayı, yasalara aykırı olarak memurun şahsi harcamaları için kullanması veya alması zimmet olarak tanımlanabilir (Özsemerci, 2003, 20).

Zimmet suçu iki şekilde meydana gelebilir. Kamu görevlisi, ya kendisine emanet edilmiş olan malı doğrudan doğruya kendisinin veya başkasının üzerine geçirir, ya da doğrudan doğruya değil de hile kullanarak kendisine bırakılan bir malı üzerine geçirir. Birinci halde basit zimmet suçu, ikinci halde ise nitelikli zimmet suçu oluşur ki buna “*ihtilas*” da denir (Akalan, 2006, 129).

2.3.2.4. Kayırmacılık

Kamu kesiminde daha çok karar alma sürecinde ortaya çıkan bir yozlaşma türü de, “*kayırmacılık*”dır. Türkçede halen kullanılan Arapça kökenli “*İltimas*” kavramı, esasen kayırmacılık ile eş anlamlıdır. İltimas kelime anlamı itibariyle “haksız yere ve yasa dışı kayırma, arka çıkma” anlamlarına gelmektedir (Aktan, 2001, 57). Bu arka çıkma ya da ayrıcalık sağlanması, maddi çıkar gözetilmekten çok, bağlılık ve yükümlülükler nedeni ile yapılabilir (Özçelik, Yaşar ve Önder, 2006, 97). Halk dilinde kullanılan “*torpil*” kavramı da iltimas ve kayırmacılık kavramlarına karşılık gelmektedir. Kayırmacılığın değişik türlerinden bazıları şunlardır (Özsemerci, 2003, 20-21):

Akraba Kayırmacılığı (Nepotizm) ; Bir kimsenin beceri, kabiliyet, başarı ve eğitim düzeyi vb. faktörler dikkate alınmaksızın sadece politikacı, bürokrat ve diğer kamu görevlileri ile olan akrabalık ilişkileri esas alınarak bir devlet görevinde istihdam edilmesine ya da tayin edilmesine, akraba kayırmacılığı ya da nepotizm adı verilmektedir.

Eş-Dost Kayırmacılığı (Kronizm); Kamu görevlilerinin işe alınmasında liyakat (yeterlik) ve eşitlik ilkeleri yerine eş-dost ilişkileri esas alınması suretiyle yapılan kayırmacılıktır.

Siyasal Kayırmacılık (Partizanlık ya da Patronaj); Siyasal partilerin, iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak, bu kimselere haksız menfaat sağlamalarına “siyasal kayırmacılık” adı verilmektedir. Önce hukuk dışı olarak yürütülen bu tür faaliyetler daha sonraları çıkarılan yasalarla hukuki bir hale dönüştürülebilir (Yereli, 2003, 80).

Hizmet Kayırmacılığı; Siyasal iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidarda kalabilmek amacıyla bütçe tahsisatlarını, oylarını maksimize edecek şekilde kendi hedefleri doğrultusunda seçim bölgelerine ya da sektörlere tahsis etmesi ve böylece bütçe kaynaklarını yağmalamasıdır (Yereli, 2003, 80).

2.3.2.5. Rant Kollama

Kamu kesiminde genellikle ekonomik karar alma sürecinde ortaya çıkan bir yolsuzluk türü de, rant kollama (Rent Seeking) faaliyetidir. Rant kollama çoğunlukla kamunun tekel gücüne sahip olduğu alanlardaki mal ve hizmetlerin sunulması ve dağıtımında ortaya çıkan bir durumdur (Klitgaard, 1988, 43). Devletin mal ve hizmet sunulması ve dağıtımıyla ilgili olarak uyguladığı kısıtlayıcı politikalar, piyasanın rekabetçi bir yapıdan tekelci bir yapıya bürünmesine yol açmaktadır. Tekelci bir piyasada elde edilen kar, rekabetçi bir piyasaya oranla daha yüksek olacaktır ki bu durum birey ve firmaların daha fazla bir oranda rant kollama faaliyetinde bulunmalarını teşvik edecektir (Elliott, 1997, 182). Çıkar ve baskı gruplarının, devlet tarafından “suni”⁴² olarak yaratılmış bir ekonomik transferi elde etmek için giriştikleri faaliyetlere rant kollama denilmektedir. Başka bir ifade ile rant kollama kavramı; bireylerin ve grupların kamu politikalarını bireysel çıkarlarını artıracak servet transferlerini

⁴² Ekonomide rant iki şekilde ortaya çıkar. Bunlardan birincisi; gerçek rant kavramıdır. Bu kavrama göre; rant, ekonomideki arz ve talep arasındaki ilişkilere göre ortaya çıkmakta ve bu kavram daha ziyade toprağın, belirli bir süre sonra sahibine çalışmadan bir gelir getirmesi anlamına gelmektedir. Suni rant ise, bizzat devlet tarafından bazı ekonomik faaliyetler üzerine sınırlamalar konulması ve ya ekonomik faaliyetlerin bizzat devlet tarafından düzenlenmesi suretiyle ortaya çıkmaktadır (Aktan, 2001, 62; Oğuz, 2003, 156-157).

gerçekleştirmek amacıyla kullanmaları faaliyeti olarak da tanımlamak mümkündür (Oğuz, 2003, 156).

Rant kollama kavramını yolsuzluk bağlamında düşünürsek; takdir gücüne sahip üst düzey kamu görevlileri ve politikacılar, birtakım özel kazançlar için, kamu kaynaklarının kullanılması ve dağıtımında tekel oluşturarak bazı kişi ya da gruplara kolaylık sağlamaktadırlar. Gerçekleşen bu durum, piyasanın rekabetçi bir yapıdan tekelci bir yapıya dönüşmesine yol açmaktadır ki böyle bir durum da piyasada etkinlik ve verimsizliği yol açacaktır.⁴³ Diğer taraftan devletin uyguladığı ekonomik kısıtlar neticesinde oluşan suni rantlar, firmaların zamanlarını ve güçlerini üretim için değil bu rantı elde etmek için kullanmalarına yol açmaktadır. Elde edilen bu rantlar neticesinde baskı ve çıkar grupları ile üst düzey kamu görevlileri kendi özel çıkarlarını artırırken, kamu çıkarlarını zedelemektedirler (Klitgaard, 1988, 43; Lambsdorff, 2007, 110). Ekonomik karar alma sürecinde “rant kollama” şeklinde yolsuzluğun yaygınlaşması ile birlikte zamanla ortaya bir “rant kollayan toplum ya da rantıye sınıfı” çıkmaktadır (Aktan, 2001, 62).

2.3.2.6. İçeriden Öğrenenlerin Ticareti

İçeriden öğrenenlerin ticareti; henüz kamuoyuna açıklanmamış olan gizli bilgilere, bulunduğu görev konumu dolayısıyla sahip olan kamu görevlisinin bu bilgileri akrabalarına, eş ve dostlarına ya da üçüncü kişilere karşı parasal ya da parasal olmayan çıkarlar için dışarıya sızdırmasına denir. Örneğin; bir ülkede devalüasyonun yapılacağı bilgisinin bu kararı bilen kamu görevlilerince, eş-dost ya da üçüncü kişilere sızdırılması, bu kapsamda değerlendirilir. İçeriden öğrenenlerin ticareti, kamu sektöründe görüldüğü gibi özel sektörde de sıkça görülen bir yolsuzluk türüdür (Akçay, 2001, 22).

2.3.2.7. Lobicilik

Lobicilik, çıkar ve baskı gruplarının siyasal karar alma sürecinde, iktidar partilerini, muhalefet partilerini, bürokratları etkileyerek, kendi menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeleridir (Yereli, 2003, 80). Bu tür faaliyetlerle, kamu sektöründe en uygun kararın alınması engellenmektedir. Lobicilik faaliyetleri; seçimler

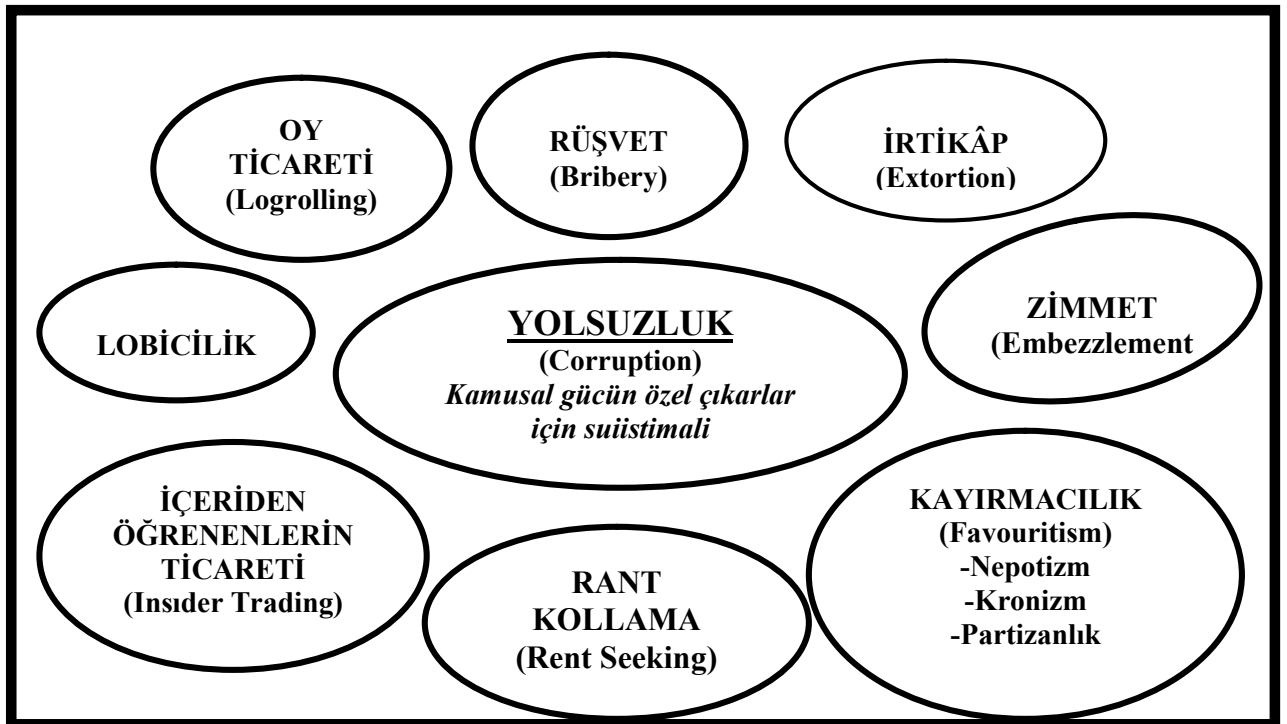
⁴³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: G. Tullock (2003); “*The Origin Rent-Seeking Concept*”, International Journal of Business and Economics, Vol.2, No. 1, s. 1-8.

aşamasında bir siyasal partiye maddi ya da diğer şekillerde yardımda bulunma, seçimlerden sonra milletvekillerini çeşitli şekillerde etkileyerek, parlamentoda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlama, biçimlerinde ortaya çıkabilmektedir.

2.3.2.8. Oy Ticareti

Oy ticareti, yasama faaliyetlerinin yürütüldüğü aşamada ortaya çıkan siyasal bir yozlaşma türüdür. Yasama faaliyetini yürüten parlamentoda siyasal kararların alınmasında siyasal partiler menfaatleri doğrultusunda parlamentoya sunmuş oldukları kanunları karşılıklı olarak desteklemelerine “oy ticareti” denir. Bu bir anlamda karşılıklı oy alışverişi ya da ticaretidir.

Oy ticareti bazı durumlarda parlamentonun karar alma sürecini hızlandırabilir. Parlamentoda sıkı ve sert kurallara bağlanmış olan yasama işlevlerini hızlandırabilir. Ancak çoğu durumda oy ticareti siyasal yozlaşmaya neden olabilmektedir. Uygulamada daha çok siyasal partilerin “ortak çıkarları” doğrultusunda birbirlerini destekledikleri görülmektedir. Örneğin, milletvekili maaşlarının yükseltilmesi, emekli ikramiyesinin artırılması, milletvekili emekliliğinin kolaylaştırılması gibi konularda milletvekillerinin daha kolay anlaştıkları görülmektedir (Özsemerci, 2003, 22).

Şekil: 2.1: Yolsuzluğun Türleri

Genel hatları ile yolsuzluk, şekil 2.1’de de gösterildiği gibi değişik şekil ve türde gerçekleşen bir olgudur. Bu farklılığa rağmen, hemen her yolsuzluk olayının benzer yönleri vardır. Yolsuzluk olayının temel karakteristik özellikleri şöyle sıralanabilir (Hasdemir, 2006, 60);

- Yolsuzluk olayına daima birden fazla insan karışır. Hırsızlık ya da zimmete para geçirme olaylarında durum farklı olabilir, fakat yolsuzluğun kahramanı en az iki kişidir.
- Yolsuzluk genellikle gizlilik gerektirir. Ancak toplumun tümünün yolsuzluğun egemenliği altına girdiği, yolsuzluk olaylarına karışanların çok güçlü destekçilerinin bulunduğu durumlarda artık gizliliğe gerek duyulmaz.
- Yolsuzluk olgusu karşılıklı sorumlulukları ve karşılıklı çıkarları içerir. Sorumluluk ve çıkarların parasal olması zorunluluğu yoktur.
- Yolsuzluk olaylarını doğuracak yöntemlere başvuran kimseler, girişimlerini gizlemek için yasal bir takım mazeretlerin gerisine sığınır. Yasalarla açıkça çatışmaktan kaçınırlar.
- Yolsuzluk olaylarına karışanlar belirli arzuları olup bunları gerçekleştirme imkânına sahip olan kişilerdir. Elllerinde yeterli yetkileri yoksa en azından söz konusu arzuların gerçekleşmesini sağlayacak etkiye sahiptirler.
- Herhangi bir yolsuzluk olayı, toplumun aldatılmasını, hile yapılmasını gerektirir.
- Yolsuzluğun her türlü toplumdaki güven duygusunu zedeler. Yolsuzluk olgusunda şahsi çıkar mutlaka toplumsal çıkarların üzerinde tutulur.

2.4.Yolsuzluk Kavramının Kurumsal İktisat Çerçevesinde Değerlendirilmesi

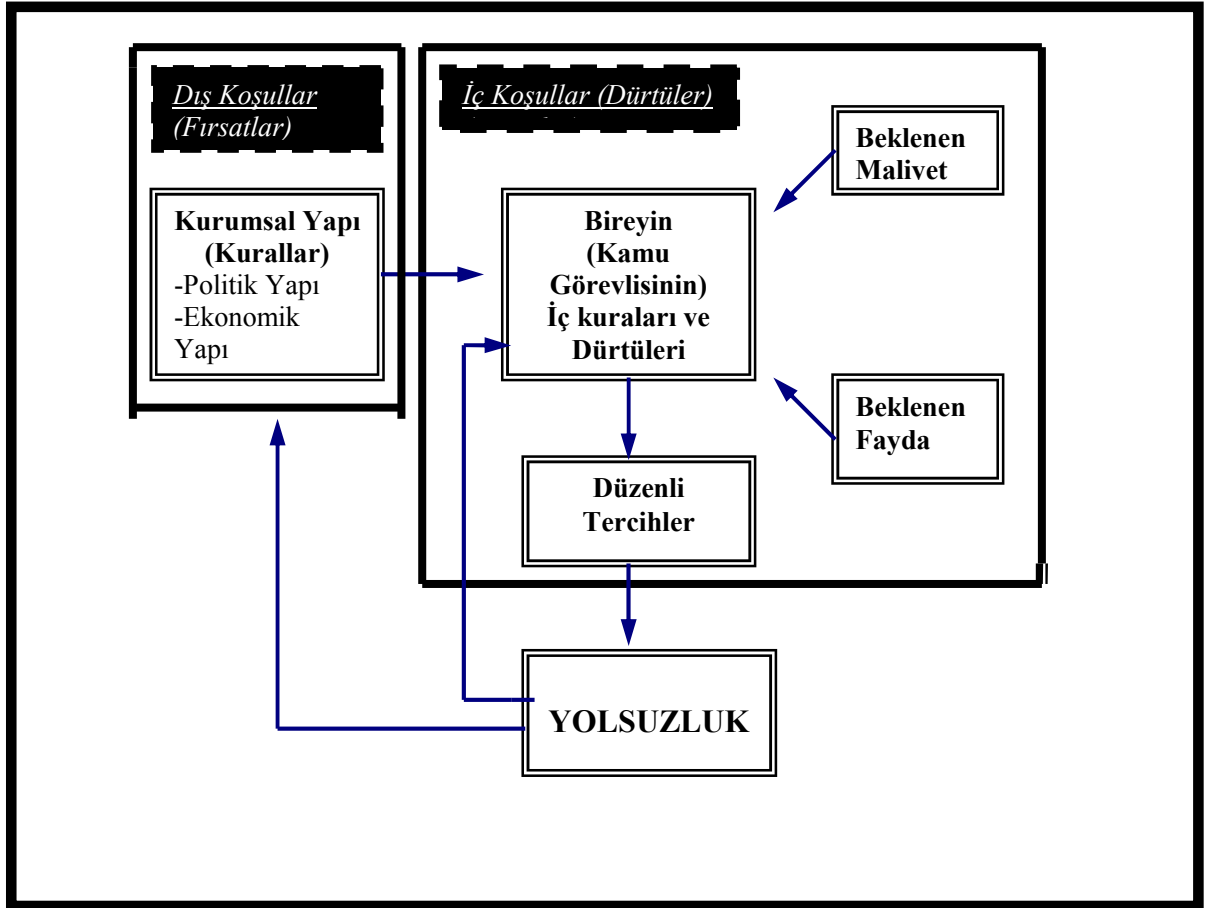
İktisat biliminin temel olgusu, “homo economicus” ya da “ekonomik insan” yani kendi çıkarını her şeyin üstünde tutan insandır. Bu özellik, farklı toplumlarda gerçekleşen değişik uygulamaları açıklayan ve evrensel bir niteliği olan temel bir insani unsurdur. Sosyologların “hırs” ve tamah”, iktisatçıların ise “yararın en çoklaştırılması” şeklinde tanımladıkları kişisel çıkar güdüsünün, üretim ve tüketim sürecinde denetlenememesi, yolsuzluğun oluşmasına ve yaygın hale gelmesine yol

açabilmektedir. Yaklaşık bin yıl kadar önce Wang An-Shih Çin'deki yolsuzluğu “*kötü kanunlar*” ve “*kötü insanlar*” olarak tarif etmiştir. Çünkü kötü kanunları yapan ve uygulayan insandır. Toplumların, tarihsel ve kültürel değerleriyle evrensel kriterler arasındaki farklılıklara rağmen yolsuzluk olgusunu açıklayan ve evrensel bir niteliğe sahip olan temel etken, “*kişisel çıkar*” yani insan boyutudur (Aydın, 2006, 7). Peki, insan davranışları nasıl şekillenir?

Kurumsal iktisat birey davranışlarının şekillenmesinde genel olarak “holistik” bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu yaklaşıma göre, birey davranışlarında önemli ve belirleyici olan sosyal ve kurumsal yapılardır. Birey; içinde doğduğu ve büyüdüğü toplumun normlarını içselleştirerek kendisini oluşturur. Böylelikle bireyin eylem ve davranışlarında içinde bulunduğu sosyal yapının ya da kurumun etkili olduğu ifade edilir. Bireysel amaçlar ya da çıkarlar ancak ve ancak bir sosyal bütünlük içerisinde ve bir takım toplumsal güdüler (gelenek, alışkanlıklar, kültür, kurum gibi) tarafından motive edilerek ortaya çıkar. Kısacası kurumsal iktisat perspektifinden bakıldığında, ekonomik aktörlerin yani bireylerin davranışlarını sınırlayan, yönlendiren ve motive eden temel etken, kurumsal yapılardır (Demir, 1996,114). Kurumsal yapı çatısı altında ifade edeceğimiz değer, ideoloji, norm gibi etmenler, birey davranışlarını ve bunun bir sonucu olan yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini saptayan faktörleri oluşturmaktadır (Schramm ve Taube, 2002, 3). Bu doğrultuda kurumsal iktisat perspektifinden baktığımızda, *kurumsal yapı, yolsuzluk olgusunun oluşmasında ve ortadan kaldırılmasında etkin olan kişisel çıkar ögesine yön veren önemli bir etmen olmaktadır.*

Şekil 2.2.’de kurumsal yapının bireysel karar alma sürecindeki etkisi ve bunun yolsuzluğa nasıl yol açtığı gösterilmektedir. Buna göre, yolsuzluk eyleminin gerçekleşmesi, iki farklı yapının etkisi ile olmaktadır. Bunlar, kurumsal faktörler olarak ifade edilen dış koşullar ya da başka bir ifade ile “*fırsatlar*” ve bireyin iç yapısı ile ilgili olan iç koşullar ya da başka bir ifade ile “*dürtüler*”’dir. Bireysel karar alma sürecinde, hem bireyin dışındaki faktörler (kurumsal yapı-fırsatlar) hem de bireyin iç yapısındaki faktörler (dürtüler) etkili olmaktadır. Buna göre, bireyler karar alırken gerek siyasi, ekonomik, kültürel gibi dış faktörlerin etkisinde kalmakta gerekse de bu dış faktörlerinde etkilediği ve aynı zamanda yolsuzluk faaliyetinin ortaya çıkaracağı fayda ve maliyetlere dikkat ederek karar vereceği iç faktörlerin etkisi ile karar verirler. Verilen

bu kararlar daha sonra düzenli davranışlara ve bu da yolsuzluğa yol açar. Ayrıca gerçekleştirilen bu yolsuzluk davranışı, aynı zamanda bu kurumsal yapıda hem dış çevreyi hem de iç çevreyi etkilemektedir. Kısacası yolsuzluk bir sonuç iken belli bir dönem sonra neden olmaktadır (Collier, 2002, 4).

Şekil:2.2. Kurumsal Tercih-Yolsuzluk İlişkisi

Kaynak: M. W. Collier (2002); “*Explaining Corruption: An Institutional Choice Approach*”, Crime, Law and Social Change, 38: s. 4

Bu durumu yani yolsuzluğun hem kurumsal faktörlerin bir sonucu hem de bu kurumsal faktörlerin belirleyicisi olduğunu Lambsdorff da, 2001 yılında yazdığı “*How Corruption in Government Affect Public Welfare*” isimli çalışmasında basit bir şekil (Şekil: 2.3.) ile ifade etmiştir.

Buna göre; zayıf kurumsal yapı, yolsuzluğun yeşermesi için verimli bir zemin oluşturmaktadır. Örneğin, etkinsiz regülasyonlar (düzenlemeler), yolsuzluğun oluşmasına yol açabilir.⁴⁴ Bununla birlikte, kurumsal yapıdan yolsuzluğa doğru olan bu etki tek yönlü değildir. Aynı şekilde yolsuzluktan zayıf kurumsal yapıya doğru da bir etki söz konusudur. Örneğin yolsuzluğun ekonomide yaptığı birçok olumsuz tahribat (yanlış üretim kararları, rekabetin zarar görmesi, yanlış regülasyonlar gibi) da, var olan kurumsal yapının zayıflamasına yol açmaktadır (Lambsdorff, 2001, 4).

Şekil:2.3. Zayıf Kurumsal Yapı ve Yolsuzluk Sarmalı

Kaynak: J. G. Lambsdorff, “How Corruption in Government Affect Public Welfare”, Center for Globalization and Europeanization of The Economy, Discussion Paper. 9, Göttingen, January, 2001, s.4.

Veblen’e göre kurumsal iktisat ile yolsuzluk arasında şu şekilde bir bağ vardır. Veblen her şeyden önce kurumları, alışkanlıkların bir sonucu olarak nitelendirir ve bu kurumların, içgüdüsel davranışları yönlendireceğini ifade etmektedir. Ona göre bu yönlendirme, ekonominin kurumlarını üretken ya da açgözlüce bir amaca hizmet etmesine göre iki gruba ayrılmaktadır: Kıskançlığa dayalı olmayan menfaati koruyan iktisadi kurumlar, ileri götürücü, üretken niteliktedir. Kıskançlığa (yıkıcı) dayalı menfaati koruyan kurumlar, yağmacı ve açgözlüce güdüler yansıtır ve bu yüzden geri

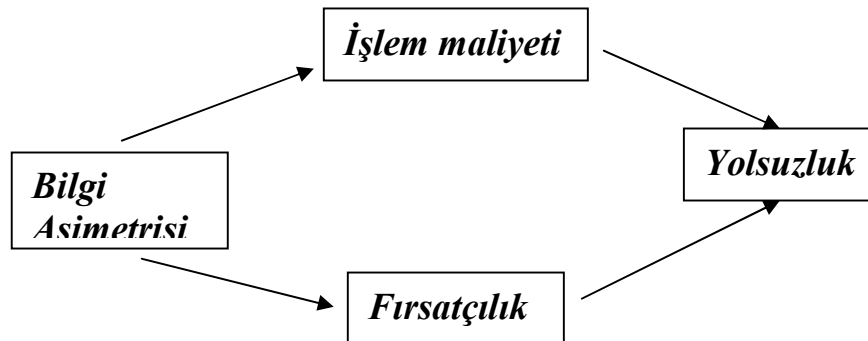
⁴⁴ Bu konuda H. G. Broadman ve F. Recanatini, 2002 yılında yaptıkları ortak bir çalışmada, kurumsal yapı ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi ele almışlar ve beş kurumsal faktörün yolsuzluk üzerindeki etkisini vurgulamışlardır. Bu çalışmaya göre; fiyat ve üretim kararlarındaki merkeziyetçi yapı, eksik rekabet koşulları, etkinsiz regülasyonlar, iyi yönetim konusundaki ve mülkiyet haklarındaki yetersizlikler, yetersiz dış ticaret ve dış yatırımlar gibi kurumsal faktörler yolsuzluğun oluşmasına ve genişlemesine yol açmaktadır. (**Kaynak:** H. G. Broadman and F. Recanatini (2002); “Corruption and Policy: Baca tok The Roots”, Policy Reform, Vol. 5, February, s.38-43).

götürücüdürler. İşte toplumlarda bu geriye götürücü özellikleri yansıtan yıkıcı kurumların olması, toplumsal yozlaşmanın en temel kaynağını oluşturmaktadır (Demir, 1996, 96).

Kurumsal iktisat, kurumsal yapıların, bireylerin ekonomik faaliyetleri üzerindeki etkilerini analiz etmede üç önemli kavrama işaret etmektedir. Bunlar; “*bilgi asimetrisi*”, “*işlem maliyeti*” ve “*sınırlı rasyonellik*” kavramlarıdır. Aynı zamanda bu üç kavram, bu düşünce okulunun, yolsuzluk olgusuna bakış açısını da şekillendirmektedir.

Kurumsal İktisat, Neo-klasiklerin ifade ettikleri bireyin rasyonelliğini, işlem maliyetinin veri olduğunu ve bilginin tam olarak herkes tarafından elde edildiği ve bilindiği (bilgi simetrisi), bir sistemi benimsemeyip, sınırlı rasyonelliği, işlem maliyetinin değişken yapısını ve bilgi asimetrisini benimsemiş (Teksöz, 2002, 44) ve toplumlarda kurumların önemini vurgulamaktadır. Kurum kavramını sadece organizasyon boyutunda ele almayıp, çok geniş bir açıdan incelemektedir. Bu doğrultuda, yaşanmış ortak tarih, örf ve adetler, inanışlar da kurum kavramı çatısı altında değerlendirilir.

Kurumsal iktisadın üzerinde önemli durduğu “sınırlı rasyonellik” ve işlem maliyeti” kavramları, yolsuzluk olgusunu açıklamada önemli bir role sahiptirler. Çünkü yolsuzluk, işlem maliyetinin ve ekonomide belirsizliğin olduğu durumlarda çok daha fazla bir şekilde gerçekleşmektedir (Gray and Kaufman, 1998, 8). Buna göre; aşağıda şematik olarak gösterildiği gibi;

Sınırlı rasyonellik, sistem içerisinde bilgi asimetrisinin varlığını ortaya çıkarır. Bilgi asimetrisinin olduğu yerde ise işlem maliyeti ve fırsatçılıktan söz edilebilir (Oğuz, 2003, 41) ve bu kavram veri değil değişken bir unsur olarak algılanmalıdır. Böylelikle, ekonomik aktivitelerdeki bilgi asimetrisinin ve işlem maliyetinin varlığı, bireyleri bir takım yolsuz davranışlara yönlendirebilmektedir. Çünkü bireyler sahip oldukları bilgi avantajlarını kişisel çıkar güdüsü sayesinde kendi lehlerine dönüştürmeye kalkışmakta ve toplumsal yozlaşmaya zemin hazırlamaktadırlar (Lambsdorff, 2003, 5; Lambsdorff ve Teksöz, 2005, 156; Shah, 2006, 11).

Bir toplumun ahlaki, hukuki ilkeleri gibi kurumsal özellikleri, o toplumdaki iktisadi ilişkilerin seyrine yön veren en önemli faktörlerden biridir. İnsanların ahlak ve hukuk kuralları gibi kurumsal düzenlemeler sayesinde ortak kurallara uygun davranmaları, belirsizliği azaltarak, gerek ekonomik yaşamda gerekse sosyal ilişkilerin diğer boyutlarında, temiz, dürüst ve adil davranışların görülmesine yol açacaktır (Demir, 1999, 60) .

Eggertsson'da, kurumsal iktisat-yolsuzluk ilişkisine yine bu sınırlı bilgi açısından yaklaşmış ve şu çıkarsamayı yapmıştır. Ona göre; kurumsal düşüncenin ilk aşaması ve iktisatta Stiglitz tarafından ortaya konulan “bilgi devrimi”, sınırlı veri göstergelerini ve bu veriye ulaşmanın kişiden kişiye değiştiği zaman ne olacağını keşfetmesidir. Buna göre sözleşmelerde, bilgiye daha rahat ve kolayca ulaşan kişiler, sınırlı bilgiye sahip kişilere karşı kendilerini koruma yolları bulmaları konusunda motive eden hile ve aldatma avantajlarına sahiptirler (Eggertsson, 2002, 670). Böyle bir durumun varlığı ise toplumdaki yozlaşmanın temel nedeni olarak gösterilmektedir. Bu noktada kurumsal yapı, bu bilgi asimetrisini ortadan kaldıran ve ekonomik aktivitelerde işlem maliyetini ve fırsatçılığı azaltarak yolsuzluğu engellemede önemli bir işleve sahip olmaktadır⁴⁵ (Lambsdorff, 2002, 233).

Klasik iktisatçılarca benimsenen doğal düzen görüşüne göre, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar daima örtüşmektedir. Oysa Veblen diğer kurumcu iktisatçılar gibi, piyasalarda eksik rekabet olgusunu kabul eder ve bu doğrultuda kişisel çıkar ile

⁴⁵ Kurumsal yapıların birey ve toplum üzerine etkileri, çalışmanın birinci bölümünde, “kurum-birey” ve “kurum-toplum” adlı başlıklarda ayrıntılı olarak verildiğinden burada kapsamlı bir açıklama yapılmamıştır.

toplumsal çıkarın her zaman örtüşmeyeceğini ifade eder.⁴⁶ Örneğin yolsuzluk yapan bir kamu görevlisi, kendi faydasını artırırken toplumun diğer kesimlerinin faydasını azalttığını düşünebiliriz. İşte bu noktada bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarların örtüşmeleri için bir işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu işbirliği de, kurumların belirleyeceği kurallar ile gerçekleşmektedir (Savaş, 2000, 651). Yani;

Bireysel Çıkarlar ↔ Kurallar ↔ Toplumsal Çıkarlar.

Buna göre; kurumsal yapı, kişisel çıkar ögesinin toplum çıkarları doğrultusunda şekillenmesinde de önemli bir işleve sahip olmaktadır.

Başka bir kurumcu olan (yeni kurumsal iktisatçı) Galbraith de yolsuzlukla kurumsal düşünce arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir. Ona göre, çağdaş ekonomilerde “planlı sistem” adını verdiği oligopolcü yapılarla, “piyasa sistemi” adını verdiği rekabetçi yapılar bir arada bulunmaktadır. Ancak gücü elinde tutan planlı sistemdir. Planlı sistem, hem üretimin yönünü kontrol etmekte hem tüketici hâkimiyetini dışlamakta, hem de kamusal mal ve hizmetlerin üretimini kendi refahı yönünde fakat toplumun aleyhinde yönlendirmektedir. Üstelik planlı sistem bütün bu konularda bürokrasi ile işbirliğine girişerek çıkarlarını mükemmel bir şekilde yönetmektedir (Tekeoğlu, 1993, 188).

Veblen’in “gösteriş tüketimi” (conspicuous consumption) kavramı da; kurumsal iktisadın yolsuzluğu açıklamak için kullandığı çıkarsamalardan biri olarak da kabul edilebilir. Buna göre gösteriş tüketimi kavramı, toplumlarda fazla tüketen, çok

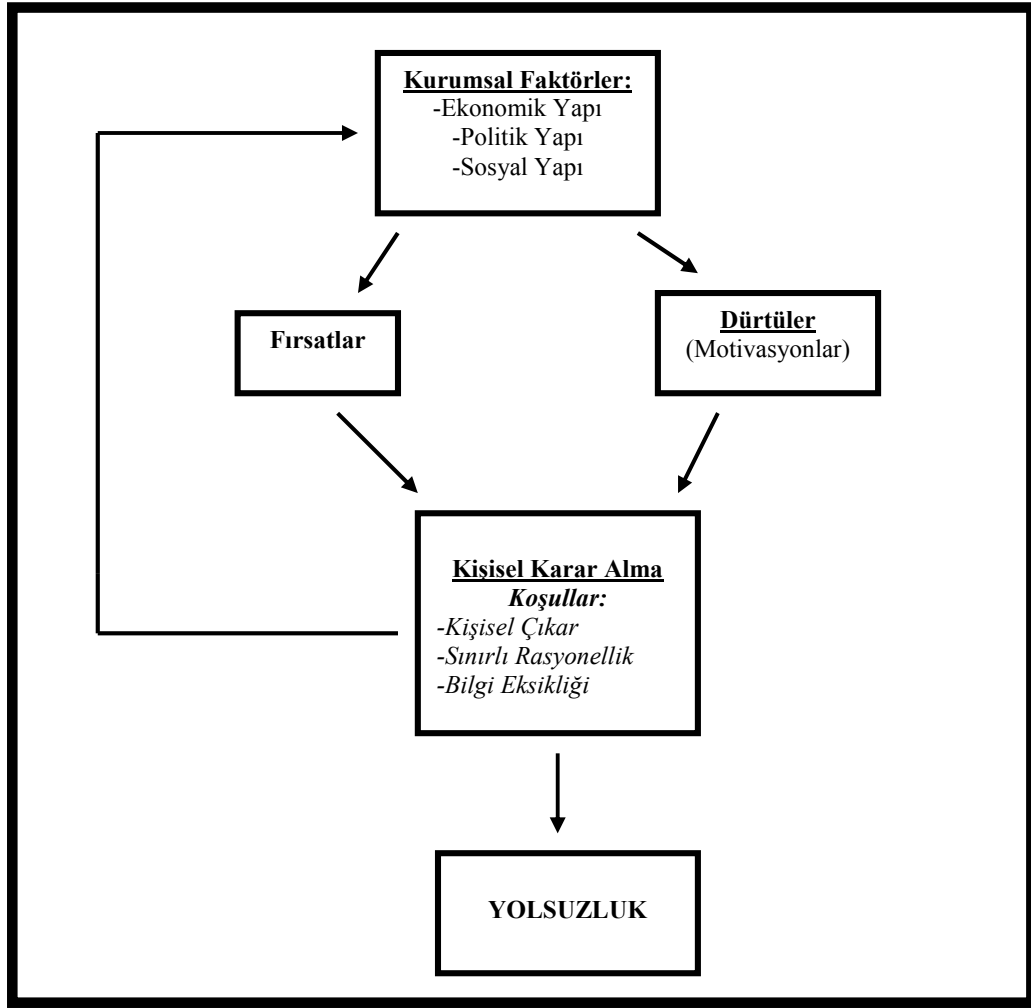
⁴⁶ Bu konuda temel bir örnek Garrett Harding’ın “Otlak Trajedisi” öyküsüdür. Harding bu öyküde, toplumun benimsediği ve uyguladığı kurallar tarafından engellenmeyen ya da kısıtlanmayan bireysel davranışların, toplum için nasıl bir felakete yol açabileceğini göstermektedir. Öyküye göre;

“Bir köyde herkesin hayvanlarını serbestçe otlatılabileceği bir otlak vardır. Bu otlakta her çobanın olabildiğince çok sığır otlatmaya çalışması doğaldır... Trajedi burada yatar. Her birey, sınırlı bir dünyada sürüsünü sınırsızca artırmaya zorlayan bir sistem içine hapsedilir(başka bir ifade ile bireysel çıkarları peşinde koşmaları temel ve öncelikli amaçtır). Ortak alanların serbestçe kullanılabileceğine inanılan bir toplumda, herkes kendi kişisel çıkarını kollayarak koşuşturan insanlar, felakete doğru yol almaktadır....”

Yazar; aşırı nüfus artışı, kirlilik, aşırı avlanma ve sınırlı kaynakların kurutulması konularını bu bağlamda ele alıyor. Ulaştığı sonucu göre, dünyanın her yerinde insanlar, bu konularda bireysel çıkarları doğrultusunda bağımsızca hareket etmelerinin kısıtlanması gerektiğini anlamalı ve bir tür ortak kurallarla bu sınırlandırmayı kabul etmelidir. Böylelikle bu ortak kurallar bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasında bir bağ kurmuş olmaktadır (**Kaynak:** Dixit, A. K. And B. J. Nalebuff (2003); Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life, Çev. N. Arık, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s.331).

harcamalarda bulunan, kişilerin daha çok takdir ve saygı gördüğünü belirtmektedir. Bu durumda, bireyleri, yasal olarak kazandıklarından daha fazla bir gelire sahip olmaya ve daha çok tüketime yitmektedir. Toplumlarda saygı ve itibar kazanmanın yolu bu şekilde gerçekleşirse bireyler, daha fazla gelire sahip olmak için bir takım yasadışı gelir elde etme yöntemlerine yönelebilirler ki bu durum, bireyleri yolsuzluğa yönlendiren faktörlerin başında gelmektedir (Savaş, 2002, 658).

Bilindiği gibi yolsuzluğun temelinde yatan unsurlardan bir tanesi, kişisel çıkar güdüsüdür. Commons, kurumsal düşünce ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi bu açıdan ele almış ve “kıtlık” kavramı üzerinde durmuştur. Ona göre iktisadi hayatı düzenleyen ilkelerin en başında bu kavram gelmektedir. Ayrıca bu kavram, insan ilişkileri problemini de ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kıtlık bireyler arasında çıkar çatışmasına yol açmakta bu da toplumsal olarak yozlaşmaya yol açmaktadır. Commons’a göre bu süreçte eğer kurumsal kısıtlar mevcut ise bu çıkar çatışmaları sorunu çözülebilecek yoksa bireysel şiddetle çözülebilecektir (Demir, 1996, 111). Yine aynı şekilde eski siyaset bilimcilerinden Thomas Hobbes, 16. yüzyılda tarihinde yazmış olduğu “Leviathan” adlı eserinde, insanoğlunun doğal ortamdaki hayatının; yalnız, yoksul, çirkin, kaba ve kısa olduğunu belirtmiştir (Doron and Sened, 2001, 45; Öner, 2005, 39). Ona göre bu doyumsuz insanoğlu, sosyal norm ve kuralların olmadığı, herkesin kendi gücü ile ayakta kalabildiği bu doğal hayatta, yaşamını sürdürebilmek ve amaçlarına (çıkarlarına) ulaşabilmek için, her şeyi yapmaya muktedir bir varlıktır. Hatta Hobbes’e göre bu varlık, karşısındaki insanı yaşamı önünde bir tehdit olarak algılıyorsa, bu kişi diğerinin bedeni üzerinde dahi hak sahibidir ki bu hak pratikte, kişinin gücü yetiyorsa ya karşısındaki insanı öldürerek ya da egemenliği altına alarak gerçekleşmektedir (Lagerspetz, 2004, 227-228). Bu bağlamda Hobbes’e göre doğal durumda bireyler arasındaki ilişkileri belirleyen ve biçimlendiren temel güdü, bireysel çıkar güdüsüdür (Ekici, 2006, 81). İşte bu güdü doğrultusunda, yaşamda kalmak ve başarılı olmak isteyen birey, yolsuzluk davranışına da yönelebilmektedir. Bu noktada, sosyal norm ve kuralların varlığı toplumun sosyal ilişkilerine bir düzen getirdiği gibi (Lagerspetz, 2004, 227), kaynak dağılımı, gelirin yeniden bölüşümü gibi ekonomik faaliyetlerin şeklini de belirleyecek, iktisadi ilişkilere bir düzen getirecektir. Bir anlamda kurumlar, kuraldışı yani yolsuzluk faaliyetlerinin de gerçekleşmesini engelleyecektir (Lambsdorff, J. G, M. Taube ve M. Schramm, 2005, 200).

Şekil:2.4. Kurumsal Yapı-Birey-Yolsuzluk Sarmalı

Sonuç itibariyle, yolsuzluk olgusu, kamu görevlisinin bir takım özel kazançlar için bulunduğu kamu görevini kötüye kullanması sonucu oluşur. Bu olgunun gerçekleşme nedeninin temelinde “kişisel çıkar” güdüsü yer almaktadır. Yani insan. İşte bu noktada kurumsal iktisat, insan davranışlarının şekillenmesinde, klasik iktisattan farklı bir bakış açısı ortaya koyarak, yolsuzluk olgusuna yeni bir açılım kazandırmıştır. Buna göre, toplumlarda yolsuzluk eyleminin temel nedeni, sınırlı rasyonelliğin yol açtığı bilgi asimetrisinin, hem işlem maliyetinin oluşmasına hem de ekonomide fırsatçılığa yol açmasıdır. Bu sorunun çözümü de, birey davranışlarının şekillenmesinde temel belirleyici olan kurumsal yapıdır. Çünkü kurumsal yapılar, mevcut yasal ve yasal olmayan kurallarla, birey davranışları üzerinde kontrol gücüne (fırsatlara) ve motivasyonuna sahiptir (Rose-Ackerman, 1999a, 98) ve bu fırsat/motivasyonlar birey davranışına yön çizerek yolsuzluk eyleminin gerçekleşip, gerçekleşmeyeceğine etkiye

bulunurlar (Şekil:2.4). Aynı zamanda bu kurumsal yapı, bireysel çıkarlar ile toplumun ortak çıkarları arasında da bir köprü kurar. Bu nedenle yolsuzlukla ilgili gerçekleştirilecek çalışmalar da sadece iktisadi bir takım açıklamalarla değil farklı disiplinleri de içinde barındıran öğretilerle gerçekleştirilmelidir (UNODC, 2004, 5).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİSAT BİLİMİ AÇISINDAN YOLSUZLUK OLGUSU

Bu bölümün temel odak noktası, yolsuzluk ile iktisat bilimi arasındaki etkileşimin neler olduğu ve bu etkileşimin nasıl gerçekleştiği konusudur. Lakin yolsuzluğun ekonomik analizine başlamadan önce, diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisi de kısa bir şekilde ortaya konulacaktır. Bu doğrultuda bu bölümde öncelikli olarak yolsuzluk kavramı sosyoloji bilimi bağlamında ele alınıp sosyal bilim kapsamında yolsuzluk üzerine bilgiler verilecektir. Daha sonra ise ayrıntılı bir şekilde iktisat bilimi açısından yolsuzluk konusuna yer verilecektir. Bu çerçevede öncelikli olarak yolsuzluk olgusu, temel iktisadi inceleme araçları yöntemi ile ele alınacaktır. Bu süreçte üç temel yaklaşım kullanılacaktır. Bunlar, Asil-Vekil yaklaşımı, Oyun kuramı yaklaşımı ve Shleifer- Vishny (S-V) Modeli'dir. Daha sonra ise; ülkeler sıfır yolsuzluk düzeyi ile yaşayabilirler mi? Sorusuna cevap aranacak ve ülkeler için olması gereken optimal yolsuzluk düzeyinin ne olduğu vurgulanacaktır. Bunun için de öncelikli olarak yolsuzluk düzeyini ortaya koymak için, arz ve talep yönteminden yararlanılacak daha sonra optimal yolsuzluk düzeyinin ne olması gerektiği sorusuna marjinal maliyet eğrileri yardımıyla cevap aranacaktır. Son olarak da yolsuzluğun ülkeler boyutu ele alınacak ve bu doğrultuda ülkelerin maruz kaldığı yolsuzluğun boyutları hem teorik hem de rakamsal veriler ışığında ele alınacaktır.

3.1. Sosyal Bilim Açısından Yolsuzluk

Yolsuzluk olgusu, değişik sosyal bilimleri ortak bir araştırma merkezinde birleştiren bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle sosyal bilimlerin hemen hemen her dalı yolsuzluk konusunu kendi disiplini açısından ele almış ve açıklamaya çalışmıştır. Konunun bu kadar yaygın bir şekilde ilgi odağı olmasının üç nedeni vardır: Bunlardan birincisi, geçmişte ve günümüzde olduğu gibi, muhtemelen gelecekte de bu konunun bütün insan toplulukları tarafından incelenmesi ve sorunun gerek ilkel toplumlarda gerekse ileri ve kompleks toplumlarda mevcut olmasıdır. İkinci olarak, amaçları çok yönlü insan davranışları analiz etmek olan ve sosyal bilimler çatısı altında toplanan farklı disiplinlerin, bir insan davranışı unsuru olan yolsuzluğu da ilgi alanları içerisinde düşünmeleri ve bu doğrultuda konuya yaklaşmalarıdır. Üçüncü olarak ise, bilimin

özellikle de sosyal bilimlerin kollektif bir çalışmaya gitmek mecburiyetinde olması gereğidir. Eğer sosyal bilimler insan davranışlarını, toplulukları ve kültürü izah edecek ise bu ancak disiplinler arası bir işbirliği ile mümkün olmaktadır (Hasdemir, 2006, 25).

Sosyal bir olay olan yolsuzluğun oluşmasına materyal olarak ekonomik sistem neden olabilir, ancak işin moral ya da ahlaki tarafı ihmal edilmemelidir. Bu nedenlerden dolayı yolsuzluğu sadece ekonomik bir olay olarak görmeyip, sosyal yanını da hesaba katmak gerekmektedir. Toplum tarafından nasıl ele alındığı ve ne gibi yaptırımlara konu edildiği de burada önem taşımaktadır (Hasdemir, 2006, 10). Bu çerçevede Huntington'un modernleşme teorisi ve bunun yolsuzluğa etkisi, bu konudaki yol gösterici olan en önemli açıklamalardan birisidir. Huntington, 1968 tarihli "*Political Order in Changing Societies*" isimli kitabında, modernleşmenin, yolsuzluğu nasıl beslediğini üç madde kapsamında ifade etmiştir. Buna göre (Akçay, 2001, 36);

- Modernleşme sürecinde, toplumun temel değerleri ve normları değişmektedir. Eski ve yeni normların birbiriyle uyumsuzluğu ortaya çıkmaktadır. Toplumdaki norm ve değerlerin değişmesi neticesinde, yeni kaynakların ve fırsatların kullanılması meşrulaşmaktadır.
- Modernleşme, sanayileşmeyi hızlandırmaktadır. Bunun sonucunda da toplumda sürekli olarak bir takım yeni gruplar ve güçler, söz konusu yeni kaynak ve fırsatları elde etmek için siyasal karar alma sürecinde etkili olmak için bir takım yolsuz faaliyetlere yönelmektedirler.
- Modernleşme ile birlikte siyasal kurumlar ve kurallar sürekli olarak değişmekte ve sistemin biçimsel kontrol yapılarında boşluklar meydana gelmektedir. Böylece siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörler bu boşluklardan yararlanma fırsatı aramaktadırlar.

Yolsuzluk da bir tür suçtur ve suçun oluşumu hakkında geçerli olan teoriler aynı zamanda yolsuzluğun oluşumu içinde geçerli olabilmektedir (Lederman, Loayza and Soares, 2001, 4). Bu çerçevede sosyoloji biliminin, toplumdaki bireylerin neden suç işlediğine dair geliştirdiği teoriler, yolsuzluk olgusunu açıklamak için de kullanılabilir. Suçun neden gerçekleştiğini açıklamaya yönelik olan bu teoriler aynı zamanda bireyin neden yolsuzluk eylemini de gerçekleştirdiğini (sosyoloji açısından) de açıklamaktadır. Bu teorilerin ne olduğu aşağıda açıklanmaktadır.

3.1.1. Suçu-Yolsuzluğu Açıklayan Sosyolojik Teoriler⁴⁷

Sosyolojik teoriler genellikle sosyal normlar, sosyal organizasyonlar, sosyal yapı, sosyal statü, sosyal değişim ve sosyal çatışma ile yozlaşmış davranış ilişkisine yoğunlaşmaktadır. Sosyolojik teoriler yolsuzluğun nedenlerini sosyal yapıya, onun değerlerine, normlarına ve kurumlarına bağlarlar. Bu çerçevede sosyolojide, yolsuzluk gibi toplum tarafından suç olarak görülen davranışları açıklamak için şu teoriler kullanılmaktadır.

3.1.1.1. Gerilim Teorisi

Gerilim teorisinin mimarı olan Robert K. Merton, Durkheim'in anomi⁴⁸ hakkındaki fikirlerinden ciddi oranda etkilenmiştir.

Merton, Durkheim'in anomi kavramını geliştirerek gerilim kavramını ortaya koymuştur. Buna göre, toplumda kabul edilmiş normlar ile sosyal gerçeklerin çatışması sonucu bireysel davranışlara yansıyan gerilim durumu söz konusu olur. Bu teoriye göre, bir toplumda başarısız bireyler çevrelerinde kendilerine göre başarılı bireylerle karşılaştırıldıklarında kendi durumları noktasında rahatsız olurlar. Eşitsizlik ne kadar fazla ise, bu gerilme o kadar yüksek ve düşük statülü bireylerin suç işleme kararları da o kadar fazla olacaktır (Kar and Cömertler, 2007, 2-3).

Merton'a göre endüstrileşmiş ve gelişmiş ülkelerdeki değer yargıları maddi başarıları ve bunlara yasal yollardan ulaşma şekillerini işaret etmektedir. Bu toplumsal değer yargılarına göre, başarıya ulaşmak için kişinin yaşamın hangi noktasında bulunduğu önemi yoktur ve çok çalışmak ve disiplin sahibi olmak yeterlidir. Ancak yine Merton'a göre, gerçek yaşamda şartlar ve durum bu şekilde değildir. Çünkü yaşam şartları içinde birçok insana ilerlemek için geleneksel fırsatlar ya çok sınırlı miktarda tanınmakta ya da hiç tanınmamaktadır. Bu durumda kişiler maddi başarıyı elde edememekten dolayı kendilerini yeteneksiz ve suçlu hissetmektedirler. Bu şartlar bireyin üzerinde yasal olan veya olmayan başka bir araçla ilerlemeye çalışma

⁴⁷ Bu bölüm; İ. Hasdemir'in "Sosyolojik Bakış Açısıyla Yolsuzluk Olgusu" isimli yüksek lisans tezinden özetlenerek alınmıştır.

⁴⁸ Durkheim tarafından literatüre yerleştirilen bu kavram, standartların ve değerlerin kaybolması neticesinde sosyal düzenin bozulması anlamına gelmektedir. Anominin olduğu toplumlarda çözülme, yozlaşma gibi suç teşkil eden davranışlar çok sık görülmektedir.

noktasında, büyük bir baskı yaratmaktadır. Bu nedenle denilebilir ki, sapma ekonomik eşitsizliklerin ve fırsat eşitsizliklerin bir yan ürünüdür. Bu durum onları suç işlemeye teşvik edici bir motivasyon yaratmaktadır (Maingot, 1994, 57).

3.1.1.2. Alt Kültür Teorileri

Alt kültürel teorilerin ortak özelliği, sosyal yapı içindeki bir takım grup veya alt kültürlerin, toplumun diğer kesimlerinden farklı bir yaşam tarzına sahip oldukları, suçu onayladıkları ve suç oluşumuna neden olacak değerler sistemi geliştirdikleri yönündedir. Bu nedenle, bu sosyal yapı içerisinde yer alan veya bu yapı içerisinde yer alan kişi/gruplarla ilişkiye giren bir birey, zamanla bu grubun değer yargılarını benimsemekte ve bu yapıya uyum göstermektedir. Bu uyum süreci sonunda, yolsuzluk ve benzeri suç eylemini onaylama veya bu eylem içerisinde yer alma davranışı gözlenmektedir.

Alt kültürel yaklaşımı temelde, kültürlerin çatışması yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın yolsuzluk bağlamında değerlendirilmesinde göz önünde tutulan temel unsur, yolsuzluk eylemini normalleştiren ve da içselleştiren kültürlerin zamanla diğer kültürleri de etkilemesi ve bunun sonucunda yolsuzluk eyleminin toplumsal olarak normalleştirilmesidir.

3.1.1.3. Sosyal Ekoloji Teorileri

Ekoloji, denildiğinde kavram olarak çevresel şartlar ve belli bir ortamda bulunan varlıkların, yaşadıkları çevre ile olan ilişkileri akla gelmektedir. İnsan ekolojisi de insan ve çevre arasındaki ilişkiyi esas almaktadır. Bazı bilim adamlarınca şehir teorileri, bazıları tarafından sosyal ekoloji teorileri, bir kısım teorisyen tarafından ise sosyal düzensizlik teorileri olarak adlandırılan bu teoriler temelde aynı konuyu, yani insan, çevre ve suç ilişkisini incelemektedirler. Çevre ve suç ilişkisi üzerine çalışanlarca suç, çevrenin değişimi ile birlikte ortaya çıkan sosyal değişimlerin bir sonucu olarak açıklanmaktadır. Bu teori bağlamında yolsuzluk da, bir suç türü olarak çevresel faktörlerin etkisi ile ortaya çıkabilmekte ve artabilmektedir. Örneğin bir takım kamu hizmetlerinden yararlanmak için, rüşvet vermenin yoğun olduğu ve bunun normal bir davranış olarak algılandığı Afrika ülkelerinde yolsuzluğun gerçekleşmesindeki en büyük etken, bu çevresel unsurdur.

3.1.1.4. Sosyal Süreç Teorileri

Bu teoriler yasalara uyan bireyler yerine suçlu bireyi ortaya çıkaran süreçle ilgilendirirler. Bu teoriye göre suç bir öğrenme süreci sonucunda ortaya çıkar. Suçu gerçekleştiren kişiler başlangıçta normal ve dürüst kişilerdir. Fakat daha sonra suçu öğrenmektedirler. Bu teoriye göre bireyler bir elbise modelini taklit eder gibi davranış kalıplarını da taklit ederler. Suçlu toplumun hâkim davranışı olan çürüme ve yozlaşma, toplum tarafından dışlanan değil problem çözen davranış olarak algılanmaya başlanmaktadır.

3.1.1.5. Kontrol Teorileri

Kontrol teorisine göre, kişinin topluma olan bağlılığı zayıfladığında veya yok olduğunda suçlu davranış ortaya çıkmaktadır. Hirschi'ye göre, toplumdaki bütün bireylerin yasaları ihlal etme potansiyeli vardır. Burada açıklanması gereken, neden bazı insanların suç işlemediğidir. Bunun cevabı kişilerin aile, arkadaş ve okul, işyeri gibi sosyal kurumlara olan bağında yatar. Kişinin toplumla olan bağı zayıfladığında veya koptuğunda toplumun üyeleri üzerindeki sınırlamaları, bu kişi için geçerliliğini kaybeder ve kişi hukuk kurallarını ihlal edebilir. Bu bağlar güçlü olduğunda kişi suç işleyerek kariyerini, çevresiyle olan sosyal ilişkilerini ve güvenliğini tehlikeye atacağını düşünerek suçtan uzak durur .

3.1.2. Sosyal Bilimler Çerçevesinde Yolsuzluğu Açıklayan Düşünce Okulları

Sosyal bilimler çerçevesinde yolsuzlukla ilgili gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde bu olgu, üç temel düşünce okulu etrafında değerlendirilebilir. Bunlar; ahlaki düşünce okulu, fonksiyonist/revizyonist düşünce okulu ve çözüm arayan düşünce okuludur (Akçay, 2001, 34). Ahlaki düşünce okuluna göre; yolsuzluk, ahlak dışı ve etik olmayan bir davranış olmakta ve toplumda ahlak anlayışının ve otoriteye olan saygının yok olmasına yol açmaktadır (Abuom, 2004, 6). Kültürel görüş olarak da ifade edilen bu düşünce okulunun önemli temsilcileri, Banfield, Wrath, Simpkins M. McMullan sayılabilir. Bu kişiler yaptıkları çalışmalarda yolsuzluğun, ekonomiye olumsuz katkıları olduğu gibi sosyo-politik alanda da tahribatlara yol açtığını vurgulamışlardır (Montinola and Jackman, 2002, 148). Fonksiyonalist ya da revizyonist düşünce ise genellikle yolsuzluğu, sosyo-ekonomik yaşamda oynadığı rol konusunda değerlendirmekte ve

yolsuzluğun sosyo-ekonomik gelişmeye katkı sağlayan bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, yolsuzluk, piyasa sistemine katkı sağlayan, toplumda şiddetin yerine alternatif bir durum oluşturan ve kamu politikalarına halkın katılımını artıran bir işleve sahiptir (Abuom, 2004, 6). Başka bir ifade ile bu düşünce okuluna göre yolsuzluk, modern ekonomilerde sermaye birikiminin önündeki problemleri azaltan ve idari işlemlere esneklik kazandıran, verimli bir süreçtir (Montinola ve Jackman, 2002, 148). Ayrıca bu düşünce okuluna göre yolsuzluk, ekonomide en uygun kaynak dağılımına da yol açtığı için ekonomiye olumlu katkı sağlamaktadır. Buna göre, kamudan belli bir hizmeti almak için teklif edilecek rüşvet miktarı, bu hizmeti almak için en uygun ölçeğe ve olanaklara sahip kişi/firma tarafından teklif edilecek miktar olacaktır. Bir anlamda rüşvet miktarı üzerinde yaşanacak bir rekabet neticesinde en yüksek rüşveti, en düşük maliyetle üretimi gerçekleştirecek olan firma verebilecektir. Bu durumda, bu işi, en uygun kişi/firmaların alması sonucuna yol açacak ve ekonomide kaynak dağılımında etkinliğe yol açacaktır (Lien, 1990, 153-154; Kurer, 1993, 264). Bu okulun en önemli temsilcileri, S. Huntington, J. Nye, H. D. Bayley, N. H. Leff ve J. Scott'tır (Akçay, 2002, 35). Kısacası ahlaki düşünce okuluna göre yolsuzluk, kötü ve zararlı bir olgu olarak algılanırken, fonksiyonalist ya da revizyonist düşünce okuluna göre ise faydalı ve iyi bir olgu olarak algılanmaktadır (Johnston, 1986, 459; Lien, 1990, 153). Yolsuzluk olgusunu açıklamaya çalışan üçüncü düşünce okulu ise çözüm arayan düşünce okuludur. Bu okul, yolsuzluğa daha geniş bir sosyal açıdan yaklaşmakta ve bu olguyu disiplinler arası bir yaklaşımla ele alarak çözüm önerileri geliştirmektedir (Abuom, 2004, 7). Bu okulun önemli temsilcileri ise; R. Klitgaard, S. Rose-Ackerman ve K. R. Hope sayılabilir (Akçay, 2002, 38).

Netice itibariyle yolsuzluk, sadece iktisadi veya sosyolojik bir olgu değildir. Farklı disiplinleri bünyesinde barındıran kompleks bir kavramdır. Yolsuzluğu ortaya çıkaran koşullar ne sadece ekonomik unsurlar nede sosyal unsurlardan ibarettir. Bu çerçevede yolsuzluk ekonomisi konusu da ele alınırken, farklı disiplinlerin bu konu üzerine yapmış olduğu çalışmalarında göz önünde bulundurulması daha faydalı olacaktır. Örneğin Şekil:3.1'de de görüldüğü gibi yolsuzluk ekonomisinin temelinde siyasal, iktisadi gibi unsurlar yer almakta ve bunlar sosyal yapıyı şekillendirmektedir. Şekillenen bu sosyal yapı ise daha sonra tekrar yolsuzluk olgusunu etkilemektedir.

3.2. İktisat Bilimi Açısından Yolsuzluk

İktisat bilimi her şeyden önce analitik düşünme yöntemidir ve bu yöntem, bireysel ve sosyal yaşamın her alanına uygulanabilmektedir. İktisat öncelikli olarak, “insan” ile ilgilidir; bir “sosyal bilim”dir. Birey ve toplum ile ilgili her konu, iktisadın inceleme ve araştırma kapsamına girmektedir. Son dönem iktisatçıların çalışmaları incelendiğinde, iktisadın inceleme konularının çeşitliliği göze çarpmaktadır. İktisat bilimi günümüzde, spordan sağlığa, göçten hukuka, anayasal düzenden politik düzene, siyasetten dine, dil’den eğitime, evlilikten aile yapısına kadar çok değişik konularda çalışmalarını sürdürmektedir (Güvel, 2004b, 3). İşte iktisadın inceleme alanına giren bu değişik konulardan bir tanesi de “yolsuzluk” olgusudur.

Literatürde yolsuzluk olgusu henüz yeni gelişen bir kavramdır. Son zamanlara kadar bu olgu, sosyolojinin, politik bilimin ve kamu yönetiminin bir çalışma alanı olmuş iken günümüzde iktisat bilimi de ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle Becker (1968), Rose-Ackerman (1975), Klitgaard (1988) ve Tanzi (1998) yolsuzluğu iktisat bilimi çerçevesinde ele almış ve incelemişlerdir. Ekonomistler çoğunlukla yolsuzluğun ekonomik sonuçları üzerine odaklanmışlardır. Bununla birlikte birkaç çalışma yolsuzluğun nedenleri üzerine yoğunlaşmıştır (Abed ve Davoodi, 2000, 3).

Yolsuzluğun ekonomik analizi, Becker’in 1968 de yaptığı “suç ve ceza” modeli ve “*principal-agent*” teorisi ile başlar (Gurgur ve Shah, 2000, 6; Bowles, 1999, 464). Becker’in (1968) modeli, fayda ve maliyet analizine dayanmaktadır. Burada rasyonel tercihler neticesinde oluşan bir fayda maksimizasyonu amaçlanmaktadır. Bu modele göre birey davranışını yönlendiren etmenler; yasal yollardan ve yasadışı yollardan elde etmeyi planladığı geliri ile yasadışı faaliyetin yakalanması neticesinde karşılaşacağı ceza miktarıdır. Bireyin yasal olmayan bir eylem sonucu elde edeceği gelir, faydasını; yakalanma olasılığı sonucuna göre yakalandığında alacağı ceza ise maliyetini oluşturacaktır. Temel olarak, yasadışı faaliyet, bu faaliyetten elde edilecek kazançla doğru orantılı, bu faaliyetin cezası ile de ters orantılıdır. Burada bireylerin yasal işlerden elde edeceği gelirin düşük olması, kişilerin yasal olmayan alternatiflere yönelmesine temel teşkil edebilir. Çünkü bu durumda yasal olmayan bir faaliyetin alternatif (fırsat) maliyeti (yasal

gelir) düşüktür. Bu yasal gelirin yüksekliğinin fırsat maliyetini artıracak anlamına da gelir. Sonuç olarak, Becker (1968), suç işleyenlerin bir fayda ve maliyet analizi sonucu (eğer fayda maliyetten büyük ise) suç işlemeye karar verdiklerini ifade etmektedir.⁴⁹ Principal-agent modeli ise, Rose-Ackerman ve Klitgaard'ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri bir model olup (Gurgur ve Shah, 2000, 6), kamu görevlisi ile bu kamu görevlisini görevlendiren otorite arasındaki ilişkilerdeki bilgi ve fayda farklılığını temel alan bir modeldir.

İktisat biliminin, yolsuzluk konusuna ilgi göstermesi birkaç alanla birlikte başlamıştır. Özellikle ekonomik gelişme ve bunun yolsuzlukla ilişkisi konusu ile başlamıştır diyebiliriz. Yolsuzluğun ekonomik analizi, Rose-Ackerman'ın 1975'de öncülüğünü yaptığı ve daha sonra birçok iktisatçı tarafından da gerçekleştirilen teorik çalışmalarla başlamıştır. Bu çalışmaların ortak noktası, rasyonel bireyi temel almaları ve bu bireyin faydasını maksimum yapmak için yolsuzluk faaliyetine yönelmesi durumudur (Andving, 1991, 58-59; Morgan, 1998, 12).

İktisat biliminin yolsuzluk olgusu ile ilgili ilk bilgileri kısır ve yetersizdi. Bu bilgiler çoğunlukla yolsuzluğu, rant kollama davranışı kapsamında değerlendirmiş olup, hükümetlerin yaptıkları regülasyon ve kısıtlamalar neticesinde oluşan rant kavramının, yolsuzluğun nedeni de olduğunu vurgulamıştır. Daha sonraları ise yolsuzluk alanında kantitatif bilgilerin artması ile birlikte yolsuzluğun ekonomik analizi, daha geniş kapsamlı ele alınmış ve inceleme alanları artmıştır (Mauro, 1998, 11). Günümüzde ise Yolsuzluğun ekonomik analizi, disiplinler arası ele alınmakta ve “*Yolsuzluğun Kurumsal İktisadı*” adı altında yeni bir literatür oluşmaktadır (Lambsdorff, 2007; Lambsdorff, Taube and Schramm, 2005, 203).

3.2.1. Yolsuzluğu Ortaya Çıkaran Temel İktisadi Koşullar

Tilman (1968); yolsuzluğun kamusal hizmet piyasasında gerçekleşen bir olgu olduğunu ifade etmiştir (Güvel, 1998b, 27). Bu çerçevede kamusal hizmet piyasasını da

⁴⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: G. S. Becker (1968); “Crime and Punishment: An Economic Approach”, Journal of Political Economy, Vol. 76.

kapsayan iki temel özellik -aksak rekabet ve bilgi yetersizliği- yolsuzluğun oluşmasına yol açmaktadır.

Yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan en temel faktör, piyasanın rekabetçi durumudur. Yolsuzluk çoğunlukla aksak rekabet koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasanın özelliği, yolsuzluk olgusunu açıklamak için göz önünde tutulması gereken en önemli kriterlerden biridir. Yolsuzluk olgusunu açıklamak için kullanılan diğer önemli bir kavramda, bilgi yetersizliği kavramıdır. Zira yolsuzluk ancak ve ancak bir tarafın, belli konularda bir takım bilgi avantajlarına sahip olduğu durumlarda gerçekleşebilir. Bu çerçevede yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran temel iktisadi koşulları; “aksak rekabet piyasaları” ve “bilgi yetersizliği” olarak özetleyebiliriz.

3.2.1.1 Aksak Rekabet Piyasalarının Yol Açtığı Yolsuzluk

Aksak rekabet piyasaları denildiği zaman; tekel, tekeli rekabet ve oligopol piyasaları akla gelmektedir. Bu piyasaların en belirgin özelliği, piyasadaki denge üretim ve fiyat seviyelerin arz ve talebe göre değil, bu piyasada faaliyet gösteren ve tekel gücünü⁵⁰ elinde barındıran firma ya da merci tarafından belirlenmesidir. Fiyat ve üretim kararlarının bu şekilde belirlenmesi çoğu zaman, arz ve talep arasında dengesizliğe yol açmaktadır. Bu durum ise bir takım mal ve hizmetlerin sunulmasında ve tüketilmesinde, bazı kişi yada grupların çıkar elde etmesine yol açmaktadır.

Kamusal mal ve hizmet piyasası, sunduğu mal ve hizmetin niteliği gereği bir aksak rekabet piyasasıdır; bir monopol niteliğindedir. Bu piyasada mal ve hizmet sunulması sürecinde uygun şartlar⁵¹ gerçekleştiğinde bir takım haksız çıkar ve kazanç fırsatları oluşacak ve yozlaşma başlayacaktır. Bu süreç ise, kamusal hizmet piyasasını bir kara hizmet piyasasına⁵² dönüştürecektir (Güvel, 1998b, 27).

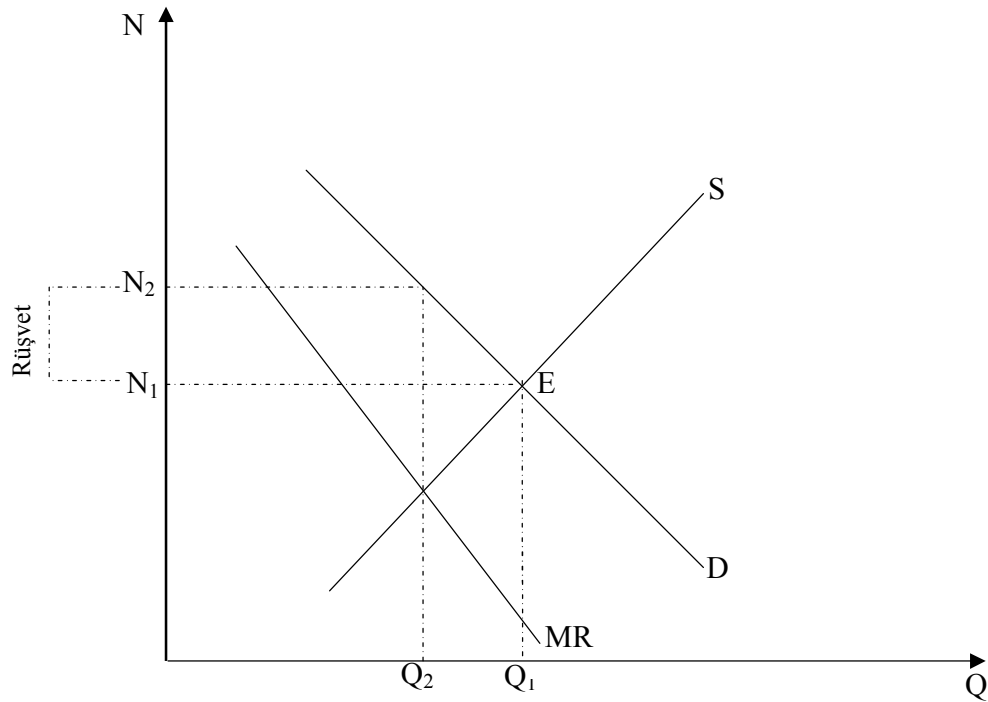
Bu süreç aşağıdaki şekil (şekil:3.2) yardımıyla açıklanabilir. Buna göre, kamusal hizmet üretimi serbest piyasa koşullarında gerçekleştirildiğinde hizmet üretiminin miktarı

⁵⁰ Tekel gücü; (Fiyat-Marjinal Maliyet /Marjinal Maliyet) yöntemi ile ölçülmektedir.

⁵¹ Arzın, talebi yeterince karşılayamaması durumunda, kıtlık rantı oluşur ve bu durum karaborsa ya da kayıt dışı piyasaların oluşmasına neden olur.

⁵² E. A. Güvel, Kara hizmet piyasasını, ticari işlemlerde yozlaşmanın yaygın olduğu bir piyasa türü olarak tanımlamıştır (Güvel, 1998, 26).

Q_1 ve fiyatı da N_1 olacaktır. Tekel koşullarında ise, bürokrat-politikacı kamusal hizmet üretimini azaltarak (Q_2 seviyesine) hizmetin fiyatını yükseltmeye yönelecektir. Başka bir ifade ile hizmet olanaklarının talep karşısında yetersiz kalması durumunda oluşacak fiyat artışı, bürokrat-politikacıya bir rant fırsatı doğuracaktır. İsteddiği miktarda kamusal hizmet alamayan vatandaşın talep baskısı, kamusal hizmet piyasası dışındaki yollardan ve daha yüksek bir bedel karşılığında (N_2 seviyesinde) karşılanacaktır. Ancak kamusal mal ve hizmetin fiyatı büyük ölçüde bütçe kanunu ile belirlendiğinden dolayı tekellerden farklı olarak bürokrat-politikacı, mal ve hizmetin bedelini yasal olarak artırabilmesi olanaklı değildir. N_1 ve N_2 arasındaki fark bu çerçevede kamusal hizmet piyasasına değil kara hizmet piyasasına yönelecektir. N_1 ile N_2 arasındaki bu fark, rüşvettir. Bu rüşvet, kamusal mal ya da hizmetin bürokrat-politikacı tarafından özellikle Q_1Q_2 kadar azaltılmasından dolayı kaynaklanmaktadır (Güvel, 1998b, 31).

Şekil:3.2. Aksak Rekabet ve Yolsuzluk

Kaynak: E. A. GÜVEL (1998b); “Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi”, İşletme Finans Dergisi, Mayıs, s. 31⁵³.

⁵³ Dergideki mevcut şekilde MR eğrisi belirtilmemiştir. Daha sonra bu çalışmanın orijinal hali yazarın kendisinden istenmiş ve kullanılmıştır.

Aksak rekabet koşullarının yol açtığı yolsuzluğu açıklayan en temel yaklaşım “Shleifer- *Vishny (S-V) Modeli*”dir. Bu bölümde bu yaklaşım anlatılacaktır.

3.2.1.1.1 Shleifer- Vishny (S-V) Modeli⁵⁴

Bu bölümde, yolsuzluk olgusu, basit bir model çerçevesinde açıklanacaktır. Modelde, pasaport yada ithalat lisansı gibi devletin üretilip sattığı bir kamu hizmetinin bulunduğu; bu malın homojen olduğu ve bu mala olan özel firmaların (yada kişilerin) talebinin de $D(p)$ eğrisi ile gösterildiği varsayımı yapılmıştır. Bu kamu hizmetinin üretimi, kullanımı, satımı ve denetlenmesi, bu mallar üzerinde her türlü tasarrufa sahip kamu görevlileri aracılığı ile gerçekleştirilmektedir. Bürokrasinin bu tür davranış kalıpları göstermesinin nedeni hizmet arzı yoluyla kendine bireysel çıkar sağlamak veya rüşvet alabilecek pozisyon yaratmaktır. Bunu yaparken soruşturmaya uğramak veya cezaya muhatap olmak gibi bir korkuları olduğu da söylenemez. Zira bu tür kamu hizmetlerinin satışında görevli kamu görevlileri üstleri ile bir çıkar paylaşım süreci içerisinde oldukları ve yolsuzlukları önlemeye yönelik kamuoyu baskısının zayıf olduğu varsayılmaktadır. Devlet kamu hizmetinin tek üreticisi olduğundan dolayı rekabetçi piyasadaki fiyat oluşum süreçleri geçerli olmayacaktır. Bu aşamada kamu görevlisinin kamuca üretilmiş bir malı satarken tekelleri konumunda bulunduğu ve amaç fonksiyonunun, toplanan rüşvet değerinin en çoklaştırılması olduğu düşünülmektedir.

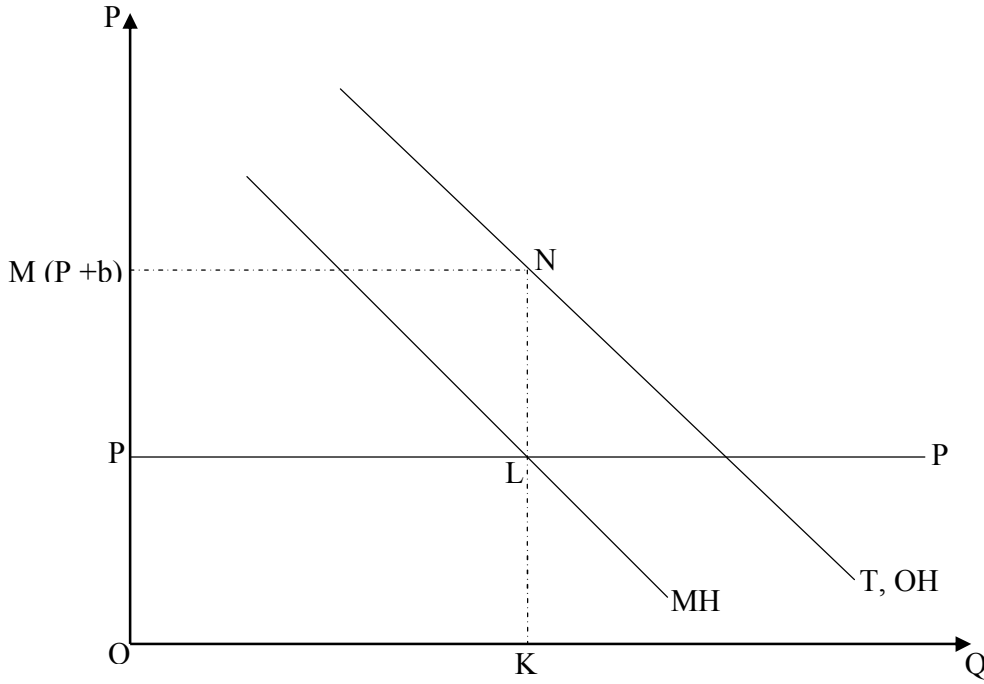
D talep edilen kamu hizmeti miktarını ve aynı zamanda ortalama hasıla ve dolayısıyla hizmetin fiyatını göstermektedir. Optimal fayda sağlama bazında kamusal hizmetin fiyatı p olarak belirlenmiştir. p kamusal hizmetin üretim maliyetleri ile bağımlı olarak marjinal maliyete karşılık gelmektedir. Diğer bir ifade ile kamu, ürettiği hizmeti maliyetinden kar amacı gütmeyen vatandaşlara sunmaktadır. p fiyattan satılan kamusal hizmet devlet hazinesine POKL kadar bir gelir meydana getirecektir. Fiyat düzeyine bağlı olarak talep edilen kamusal hizmet miktarı ve hazine geliri değişebilecektir. b ise, bürokratlar tarafından istenen rüşvet düzeyini göstermektedir. Burada iki farklı durumdan

⁵⁴ Burada yer alan model, A. Shleifer-R. Vishny’in, “Corruption” başlıklı ortak makalesinden özetlenerek alınmıştır. (Kaynak: A. Shleifer and R. Vishny (1993); “Corruption”, Quarterly Journal of Economics, Vol. 108, No.3, August, s. 600-607).

söz edebiliriz. Birincisi bürokrasinin kamu hizmetinin satışlarını zorlaştırıp, hizmet fiyatı (p) dışında ve buna ek olarak (b) kadar rüşvet talep etmesidir. Buna “*hırsızlıksız yolsuzluk yada çalma içermeyen (Corruption without theft)*” denilmektedirler. İkincisinde ise, kamu hizmetinin resmi fiyatı hiç ödenmeden, bürokratlara verilen rüşvet yardımıyla tüketicinin resmi fiyatın altında bir maliyetle hizmete sahip olunmasıdır. Bu da “*hırsızlıklı yolsuzluk yada çalma içeren (Corruption with theft)*” olarak isimlendirilmektedir. Bu iki durum aşağıda örnekler yardımıyla açıklanmaktadır.

Hırsızlıksız Yolsuzluk:

Burada üretilen ve satılan kamu hizmeti ithalat kotaları veya pasaport verilmesi olsun. Bu hizmetler karşılığında kamu otoritesi pasaport harcı veya ithalat kota harcı talep etmektedir. Bürokratlar kota kısıtının varlığı veya pasaport için gerekli süreçlerin ve belgelerin karmaşıklığı nedeniyle tüketicinin bu hizmeti resmi fiyatından almasını zorlaştırmakta, hatta engellemektedirler. Tüketicilerin alternatif maliyetlerinin varlığı durumunda rüşvet verme durumunda kalmaları söz konusu olabilmektedir. Burada rüşvet kamu hizmeti üzerinde alınan bir tür dolaylı vergi statüsündedir. Ama bu vergi devlet tarafından değil bürokratlar tarafından toplanmaktadır Hırsızlıksız yolsuzluk durumunda aşağıdaki şekilde (Şekil.3.3) görülebileceği gibi tüketiciler $p+b$ kadar fiyat ödemekte, karşılığında ise, OK kadar ithalat kotası veya pasaport hizmeti satın alabilmektedirler. p aynı zamanda marjinal maliyete karşılık geldiğinden, marjinal hâsılayı kestiği nokta ile ortalama hâsılayı gösteren talep doğrusunu kestiği nokta arasındaki alan, bürokratin sağladığı haksız kazancı göstermektedir. Kamu hizmetini satın alan vatandaşların toplam maliyeti (OKMN), hizmetin resmi maliyeti (POKL) ile bürokratik rüşvetin (PLMN) toplamından oluşmaktadır. Bürokratik rüşvet alanı, memurların rüşvet almak nedeniyle katlandıkları marjinal maliyetin rüşvet nedeniyle elde ettikleri marjinal gelire eşitlendiği noktaya kadar genişleyebilecektir. Bu nedenle rüşvet dahil fiyat her zaman hizmetin resmi fiyatının üzerinde gerçekleşecektir. Kamu hizmetlerinde arz kısıtının varlığı durumunda rüşvet, oluşacak aşırı talep baskısının frenlenmesine yol açacaktır. Bu durum talep fazlalığının emilmesine yardımcı olarak ve piyasanın dengeye gelebilmesine de yardımcı olabilecektir.

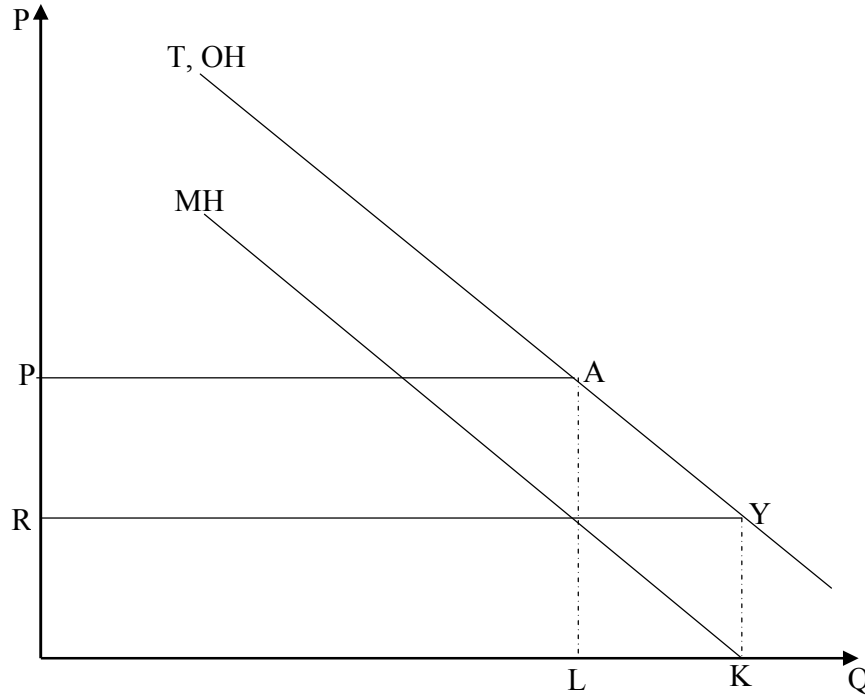
Şekil:3.3. Hırsızlıksız Yolsuzluk

Kaynak: A. Shleifer, R. W. Vishny, "Corruption", The Quarterly Journal of Economics, Vol: 108, No: 3, 1993, s. 603

Hırsızlıklı Yolsuzluk:

Hırsızlıklı yolsuzluk durumu ise Şekil: 3.4’de gösterilmektedir. Burada bürokrat tarafından bir kamu hizmeti satışı yapılmakta ve bu satış devlet kayıtlarında gösterilmemektedir. Diğer bir ifade ile hazineye hizmet satışlarından dolayı bir gelir kaydedilmemekte, satış saklanmaktadır. Bürokrat satıştan elde edilen gelirin tamamını kendine almaktadır. Satış fiyatı ise, rüşvet düzeyine eşit olmaktadır. Bürokratin yaptığı gizli satışların fiyatı, kamu hizmetinin resmi satış fiyatından düşük belirlenmektedir. Bu durum kamu hizmetini satın alan kişinin de işine gelmektedir. Böylelikle kamu hizmetine daha ucuz bir maliyetle ve hızlı bir şekilde sahip olabilmektedir. Bürokratin marjinal maliyeti ise, sıfır olarak gerçekleşmektedir. Bürokratin rüşvet nedeniyle elde ettiği haksız kazanç,

(OKRY) alanına karşılık gelmektedir. Hizmete ödenmesi gereken resmi fiyat ise, (OLPA)'nın alanı kadardır.

Şekil:3.4. Hırsızlık Yolsuzluk

Kaynak: A. Shleifer, R. W. Vishny, "Corruption", The Quarterly Journal of Economics, Vol: 108, No: 3, 1993, s. 603

Rüşvet nedeniyle kamu hizmetinin vatandaşlara olan maliyeti düşmekte, bu da hizmete olan talebi yükseltmektedir. Örnek olarak gümrüklerde mal kontrolü yapan memurun davranışı gösterilebilir. Yurt dışından gelen ekonomik değere sahip her mal gümrüklemeye tabi tutulmaktadır. Uygulanan rejime göre spesifik veya advalorem bir gümrük vergisi söz konusudur. Vatandaş da vergiyi ödeyip malı yurtiçine sokabilir. Hırsızlık yolsuzluk durumunda ise, vatandaş gümrük vergisinin altında bir değeri gümrük kontrolörüne ödeyerek, malı yurtiçine sokabilmektedir. Burada gümrük kontrolörü gümrük vergisinden daha düşük bir haksız kazanç elde etmektedir. Vatandaş resmi gümrük vergisinden daha az bir maliyet ile malını yurtiçine sokabilmektedir. Burada tarafların karşılıklı olarak faydalarının ençoklaştığı gözlenmektedir. Hırsızlık yolsuzluk durumunda bürokrat-

vatandaş arasında doğan karşılıklı çıkar ilişkisi, yolsuzluğun ortaya çıkmasını engellemektedir. Çünkü yolsuzlukların ortaya çıkması ve yargıya intikal etmesi genelde çıkar çatışmasının varlığını gerektirmektedir. Yukarıdaki işlemlerden zararlı çıkan ise, kamu hazinesidir. Gümrük yükümlülüklerinin toplamı kadar bir gelirden mahrum kalmaktadır. Bu gelirden mahrum kalma orta ve uzun dönemde kamu hizmeti arzı için gerekli kaynakların kısılmasına ve hizmet alımında dışlama ve kalabalıklaşma etkilerinin ortaya çıkmasına neden olabilecektir.

Bürokratların aldıkları rüşvet miktarı ile kovuşturmaya uğrama ve ceza alma arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Eğer kovuşturmaya uğrama ve cezaya maruz kalma riski rüşvet düzeyinden bağımsız ise, bürokratlarca talep edilen rüşvet miktarı nispeten istikrarlı seyredecektir. Alınabilecek rüşvet miktarı bürokratların ve kamu hizmetinin sunumunda, satışında denetlenmesinde sorumlu olma motivasyonlarını da etkileyebilecektir. Eğer bürokratların atandıkları kamu hizmetleri rüşvet üretebilme kapasitesine sahip değilse veya sınırlı ise, bu tür kamu görevlerine olan talep azalacaktır. Tersine durumda ise, bürokratlar o pozisyonu elde edebilmek için birbirleri ile yarışacaklardır. Diğer bir ifade ile alacakları rüşveti ençoklaştırmak için bürokratlar arasında pozisyon rekabeti yaşanacaktır. Hırsızlıklı yolsuzluk, kamu hizmeti tüketicilerinin kendi aralarındaki rekabetini engellemektedir. Kamu hizmetlerinin birçoğu özel mal ve hizmet üretiminde girdi olarak kullanılmaktadır. Girdi olarak kullanılan bu kamu hizmetlerinin bir kısmı, resmi fiyatından satın alınırken, diğer bir kısmı da resmi fiyatın altında bir rüşvet bedeli ile satın alınabilmektedir. Bu durumda resmi fiyattan satın alanlar ile rüşvetle satın alanlar arasında maliyet farklılaşması ortaya çıkacaktır. Bu maliyet farkları yolsuzluk yapan kişi veya kurumlara ciddi ölçüde avantaj sağlayacak, diğerlerinin ise piyasadan dışlanıp iflas etmelerine bile yol açabilecektir. Bu nedenle hırsızlıklı yolsuzluğun, rekabet eşitsizliği yarattığı söylenebilir. Hırsızlıksız yolsuzlukta ise, benzer saptırıcı etkilerin genelde görülmediği ifade edilebilir.

Sonuç olarak bu iki model arasındaki en önemli fark, devletin gelir kaybının söz konusu olup olmaması durumudur. Hırsızlıklı yolsuzluk modelinde devletin gelir kaybı çok daha fazla olmaktadır. Çünkü işlemler kayıt altına alınmamaktadır. Ayrıca hırsızlıklı yolsuzlukta, çoğunlukla rüşvetin değeri düşük olmasından dolayı kısa dönemde bir talep

fazlası oluşması söz konusu iken, uzun dönemde fazla miktardaki gelir kaybının, arzı sınırlandırarak, ekonomide mal üretiminde ve satışında bir kıtlık meydana getirebilmesi söz konusu olabilmektedir (Gupta, Davoodi ve Tiongson, 2001, 114).

Yolsuzluğun Endüstriyel Organizasyonu:

Yukarıdaki model bir kamu hizmetinin bütünüyle tek bir kamu otoritesi tarafından üretildiğinde ve satıldığında geçerli olmaktadır. Markos dönemi Filipinler ve komünist rejimdeki Sovyetler Birliği modele yaklaşan örneklerdir. Rüşvet, rejimin en altından en üstüne kadar dikey bir yapılanma göstermektedir. Bu yapılanmanın içerisindeki bir birimin toplam iradede bağımsız hareket etmesi düşünülemez. Bu nedenle tek otoritenin yolsuzluk karşısındaki davranış kalıbına benzer bir sonuç doğar. Aynı şekilde komünist rejimdeki Rusya'da rüşvet yapılanması yerel komünist partinin mutlak otoritesi altında ve farklı kamu birimlerinin tek otorite tarafında kontrol edildiği şekilde meydana gelmektedir. Ama gerçek hayatta birçok kamu hizmeti, birbirinin tamamlayıcısı olan birçok bağımsız kamu otoritesi tarafından üretilmektedir. Örneğin bir yerde eczane açabilmek için, Sağlık Bakanlığından, valilikten, belediyeden, itfaiyeden, v.b. birçok kamu otoritesinden izin almak gerekmektedir. Bu durumda, hırsızlıksız yolsuzluk süreçlerinin şekillenmesi farklılaşabilmektedir.

Tekel gibi davranan (joint monopolist agency) iki farklı kamu otoritesi tarafından arz edilen ve birbiri ile tamamlayıcı (complementary) özelliğe sahip kamu hizmetinin üretildiğini farz edelim. Bu iki hizmetin rüşvet dahil fiyatı p_1 ve p_2 olsun. Bu fiyatlardan X_1 ve X_2 kadar kamu hizmeti satılmış olsun. Sözü geçen kamu hizmetlerinin marjinal maliyeti ise, MC_1 ve MC_2 ile gösterilsin. Birim başına rüşvet ise, $p_1 - MC_1$ ve $p_2 - MC_2$ şeklinde ifade edilsin. Kamu hizmetlerinin satışlarından elde edilen gelir ise MR_1 ve MR_2 ile gösterilsin. Yukarıdaki koşullar altında tekel gibi davranan iki kamu otoritesi için rüşvet dahil fiyat (p) aşağıda gösterilmiştir. Buna göre;

$$MR_1 + MR_2 dx_2 / dx_1 = MC_1 \text{ olur.}$$

Kamu hizmeti birbiriyle tamamlayıcı özellik gösterdiğinden dolayı;

$$dx_2 / dx_1 > 0 \text{ ve } MR_1 < MC_1$$

ile optimum sonuca ulaşılabacaktır.

Bu durumda 1. hizmetten alınan rüşvetin değeri düşürüldüğünde 2. hizmete olan talep artacak bu da 2. hizmetten alınan rüşvetin yükselmesi sonucunu doğuracaktır. Buna bağlı olarak tekel gibi davranan iki farklı kamu otoritesi alacağı toplam rüşvet miktarını optimize etmeye çalışacaktır. İkinci alternatif ise, farklı kamu hizmeti üreticilerinin tekel gibi davranmayıp bağımsız hareket ederek rüşvet kazancını ençoklaştırmaya çalışmasıdır. Bu durumda kamu hizmeti üreten her bir otorite rüşvetten elde edeceği kendi kazancını düşüneceği ve üretim kararını diğerinin rüşvet kazancını düşünmeden ortaya koyacağı için dx_2 / dx_1 sıfır olacaktır. Her bağımsız üretici birim için optimum koşul $MR_1 = MC_1$ 'dir. Bağımsız kamu hizmeti üreticisi, rüşveti yükselttiğinde diğerinin talebini düşürecek ve ona zarar verecektir. Sonuçta ise hem bağımsız kamu hizmeti üreticilerinin her biri (daha az rüşvet şeklinde) hem de kamu hizmetini satın alan kişi ve kurumlar (daha az kamu hizmetini daha fazla rüşvet ödeyerek) bundan zarar göreceklerdir. Kendi rüşvet düzeyini ençoklaştırmak isteyen kamu üreticisi fazlalaştıkça ve rüşvet piyasasına giriş kolaylaştıkça bu durum daha da kötüleşecektir. Sonuçta piyasaya ne kadar fazla kamu otoritesi girerse, tüketiciler tarafından satın alınan kamu hizmeti azalacak ve buna bağlı olarak rüşvet o kadar düşecektir. Üçüncü alternatif ise, çeşitli tamamlayıcı kamu hizmetlerini sunan iki ya da daha fazla kamu idari biriminin bulunması ve ürettiği hizmetlerin genel kabul görür nitelikte olması olasılığıdır. Buna en iyi örneklerden biri Amerika Birleşik Devletlerinde sürücü ehliyeti veya pasaport hizmetinin farklı şehirlerde ve eyaletlerde satın alınmasıdır. Eğer A eyaletinde ehliyet veya pasaport alma daha fazla rüşvete tabi ise, vatandaşlar rüşvetin olmadığı veya daha az olduğu B eyaletinden bu hizmeti satın alabilirler. Böylelikle rüşvetin ortadan kaldırılması veya asgari düzeyde gerçekleşmesi sağlanmış olabilecektir. Burada, kamu hizmeti sunan otoritelerin, birbirleri ile rekabeti sonucunda oluşan bir yapı söz konusudur. Sonuç olarak üçüncü alternatifte rüşvet en düşük, birinci alternatifte orta düzeyde, ikinci alternatifte ise en yüksektir. Buna karşılık birincisinde elde edilen toplam (rüşvet) hasıla ikincisine oranla daha yüksek olacaktır. Tamamlayıcı kamu hizmeti üreten birimlerin birbirleri ile koordineli hareket etmeleri rüşvet gelirlerini arttırmaları bakımından belirleyici olabilmektedir.

Yukarıda sözü edilen bu üç durumun; birim rüşvet düzeyi, toplam rüşvet hâsılası ve etkinlik derecesi açısından sıralamasını tablo 3.1’de karşılaştırmalı olarak görmek mümkündür (Cingi, 2002, 9).

Tablo:3.1. Üç Modelin Karşılaştırılması

Model	Rüşvet Düzeyi	Toplam Rüşvet Hâsılası	Etkinlik Derecesi Sıralaması
<i>1. Tek Satıcı, Tüm Mallar</i>	Orta	En Yüksek	İkinci (Orta)
<i>2. Bağımsız Satıcılar (İki Ayrı Tekel)</i>	En Yüksek	Orta	Üçüncü (En Kötü)
<i>3. Rekabetçi Koşullar</i>	En Düşük yada Sıfır	En Düşük yada Sıfır	Birinci (En İyi)

Kaynak: S. Cingi, (2002); “*Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi Üzerine Notlar*”, Yolsuzluk ve Etkin Devlet, Ankara Ticaret Odası Yayını, Aralık, Ankara, s.9.

Shleifer ve Vishny’in bu çalışması, yolsuzlukla mücadele açısından da yol gösterici olmaktadır. Kamunun ürettiği yada sattığı mal ve hizmetlerdeki rekabetçi koşullar, yolsuzluğun düşük miktarda gerçekleşmesine de yol açmaktadır. Bu bağlamda piyasalar tekeli yapıdan rekabetçi yapıya doğru geliştikçe, yolsuzluk düzeyi ve hâsılası da azalmakta, ekonomik etkinlik sağlanmış olmaktadır (Gupta, Davoodi ve Tiongson, 2001, 114).

3.2.1.2 Bilgi Yetersizliği Sonucu Oluşan Yolsuzluk

Yolsuzluk daha öncede sıkça ifade edildiği gibi, bireysel çıkarlar için, kamu hizmetinin kötüye kullanılması durumuydu. Bu çerçevede sunulan kamu hizmetinden belli bir çıkar elde etmek için gerekli koşullardan biri de, bilgi avantajına sahip olmaktır. Bilgi avantajına sahip olan taraf -ki bu çoğu zaman kamu görevlisi konumundaki kişilerdir- bu avantajını kullanarak bir takım kazançlar elde etmektedir. İşte bu noktada bilgi avantajının yol açtığı yolsuzluk süreci aşağıda açıklanacak olan iki temel mikro iktisadi analiz yöntemi olan; “*Asıl-Vekil Modeli*” ve “*Oyun Kuramı*” çerçevesinde ele alınacaktır.

3.2.1.2.1 Asil-Vekil (Principal-Agent) Modeli

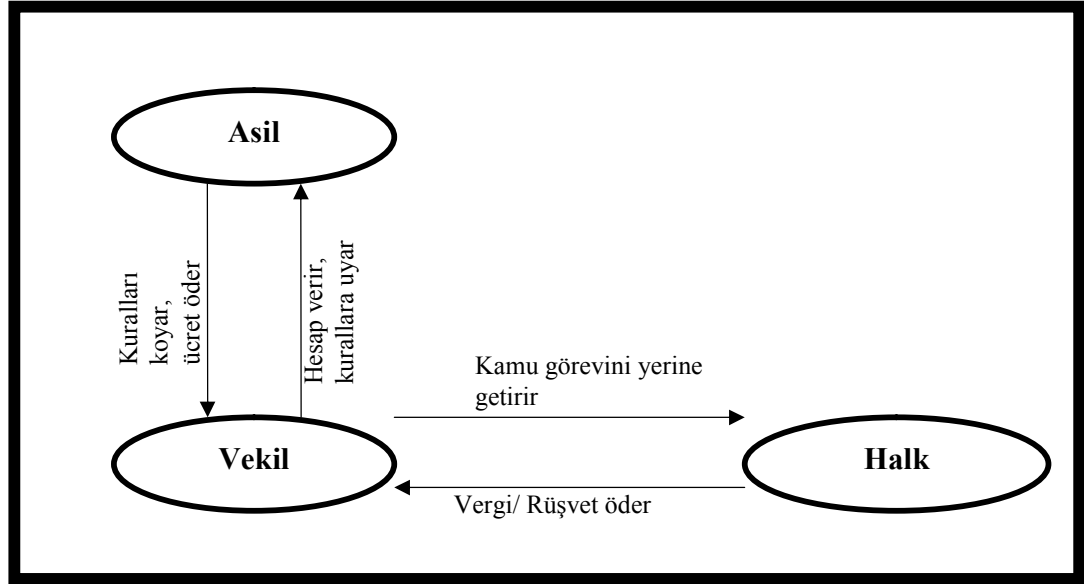
Yolsuzluk olgusunu açıklamak için sosyal bilimlerde birçok görüş ve modeller kullanılmaktadır. Ekonomi bilimi kapsamında genellikle, kamu görevlisinin yolsuzluk faaliyetinde bulunmasına yol açan dürtüleri hedef alan görüşler ele alınmakta ve incelenmektedir. Bu görüşlerden bir tanesi, “Asil-Vekil” olarak ifade edilebilecek olan, “*Principal-Agent*”⁵⁵ modelidir (Morgan, 1998, 12). Bu model, ilk olarak özel sektördeki yönetici ile işveren arasındaki ilişkilerde kullanılmış daha sonraları kamu yönetiminde bürokrat ile siyasetçi arasındaki ilişkilerde kullanılmıştır (Ararat, 2008, 27; Lambsdorff, 2007, 125). Rose-Ackerman, Jain ve Klitgaard yaptıkları çalışmalarda kamu sektöründeki yolsuzluk olgusunu bu model kapsamında incelemişlerdir (Lambsdorff, 2007, 63). Johnston (1996, 13), bürokratik yolsuzluğu açıklayan en uygun görüşün bu model olduğunu ifade etmiştir. Özellikle Klitgaard’ın 1988’deki çalışmasında⁵⁶ ortaya koyduğu “*Asil-Vekil-Halk (Principal-Agent-Client)*” modeli, az gelişmiş ülkelerdeki yolsuzluğu açıklamak için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yolsuzluğu mikro ekonomi açısından açıklamaya çalışan bu modelde, kamu görevlilerinin, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları için gerekli dürtü ve teşviklerin neler olduğu ortaya konulmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000, 103).

Şekil 3.5’de, bu modeldeki aktörler ve fonksiyonları gösterilmiştir. Buna göre; kamudaki hiyerarşik yapılanmanın en tepesinde bulunan hükümet (Principal), kamu görevlilerini (Agent) bir takım görevlerde görevlendirir ve onların uyması gereken kural ve düzenleri belirler (Gürgür ve Shah, 2000, 7; Andrew ve Stasavage, 1997, 13). Bu kurallar, halk ile ilişkilerde düzeni sağlayan unsurlardır. Kamu görevlisi, hükümet tarafından görevlendirilen ve bir takım kamu hizmetlerinin halka ulaşmasını sağlayan kişilerdir. Bu modeldeki diğer önemli bir aktör de, bu kamusal mal ve hizmetlerin sunulduğu, halk (client) dır. Halk, bir takım gereksinimleri için bu mal ve hizmetleri talep etmektedir (Lambsdorff, 2007, 63). Bazen halk kendisine sunulan bu mal ve hizmetin kullanımında bir takım avantajlar elde etmek için ya da kamu görevlisinin bu hizmeti sunan tekel

⁵⁵ Asil, başta hükümet olmak üzere, işveren, özel firma sahibi anlamına gelmektedir. Vekil ise, kamu ve özel sektör çalışanları anlamındadır. Bu çalışmada Principal-Asil (hükümet), Agent-Vekil (kamu görevlisi), Client ise Halk anlamında kullanılmaktadır.

⁵⁶ R. Klitgaard, (1988); Controlling Corruption, University of California Press, England, s. 69-74.

olmasından dolayı zorunlu olarak kamu görevlisine kural dışı (rüşvet) ödemelerde bulunabilir (Lambsdorff, 2007, 18).

Şekil:3.5. Asil-Vekil-Halk İlişkisi

Kaynak: Lambsdorff, J. G. (2007); The Institutional Economics of Corruption and Reform, Cambridge University Pres, s.19.

Bu modelin temel hareket noktası, hükümet ile kamu görevlisinin çıkarlarının ayrışmasıdır (Groenendijk, 1997, 208; Lambsdorff, 2007, 126). Bununla birlikte modelin bir takım önemli varsayımları vardır. Bunlardan en önemlisi, kamu görevlilerinin, bilgi avantajına sahip olmaları⁵⁷ (yani asimetrik bilgi durumu) ve ihtiyari karar alma güçlerinin varlığıdır.⁵⁸ Bu ihtiyari karar alma davranışları, hükümet tarafından bilinmemektedir (Lambsdorff, 2007, 63; Gürgür ve Shah, 2000,7). Başka bir ifade ile hükümet, kamu görevlisinin yaptığı davranışları gözlemleyememektedir. Yine bu modelin temel varsayımlarından bir tanesi de, hükümetin iyi niyetli (benevolent), kamu görevlilerinin ve

⁵⁷ Demir'e göre; "Asil-Vekil" modelinin özünde bilgi asimetrisi yatmaktadır. Ona göre bir yerde, "Asil-Vekil ilişkisi oluyorsa, orada asimetrik bilgi var demektir" (Demir, 2003, 199).

⁵⁸ İhtiyari karar alma durumunun varlığı, yolsuzluğun ortaya çıkmasına yol açan önemli etmenlerdendir (B. L. Benson and J. Baden, , 1985, 394-395). Bardhan'a (1997, 1337) göre, bürokratların, halka karşı olan görevlerinde, ihtiyari karar verme gücünün azaltılması, yolsuzluğu da azaltacaktır.

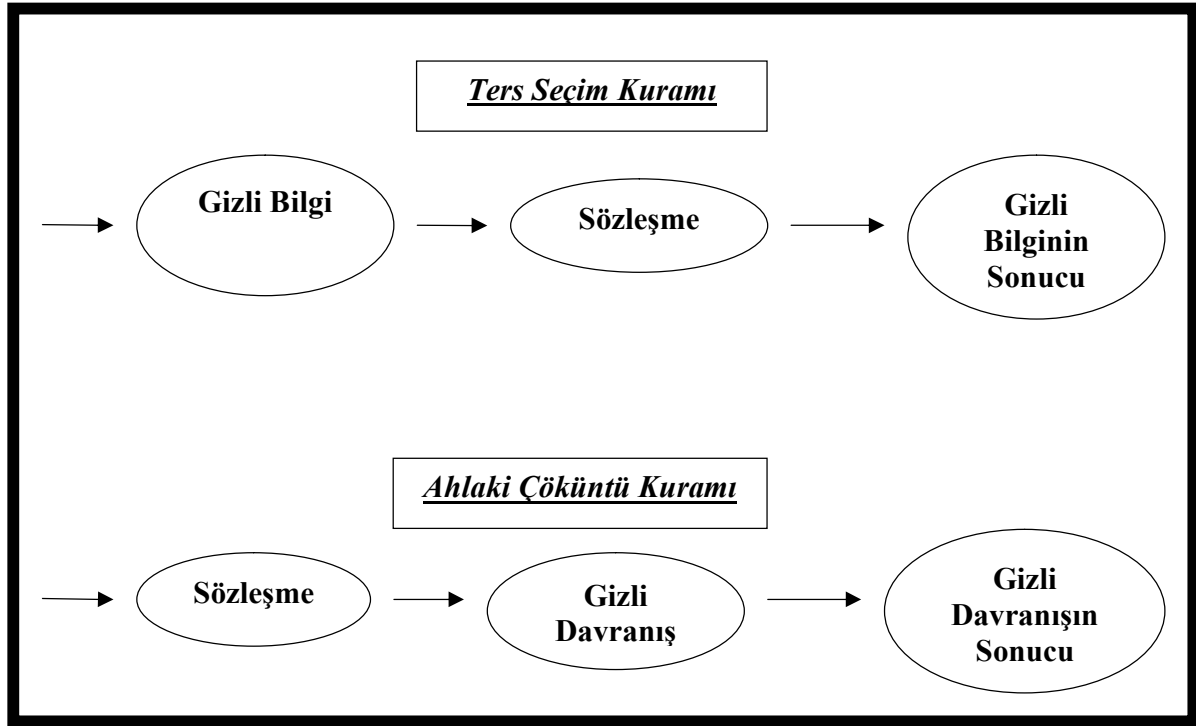
halkın ise faydalarını ençoklaştırmayı amaçlayan rasyonel bireyler olduğudur (Teksöz, 2002, 15).

İyi niyetli hükümet (benevolent principal) varsayımı üzerine kurulu olan bu modele göre, hükümetler, yolsuzlukla mücadelede büyük önem vermekte ve bu konuda gereken önlemleri hiç koşulsuz yerine getirmektedir. Oysa bu durum gerçek hayatta çok da rastlanan bir durum değildir. Zira gerçek hayatta, iyi niyetli hükümetler yerine, iyi niyetli olmayan (non-benevolent) hükümetlerin varlığı söz konusudur. Bu tür hükümetler de yolsuzlukla mücadelede gereken önemi vermemektedir. Çünkü çoğu zaman kendileri de bu tür faaliyetlerin içerisinde bilfiil bulunmaktadır. İşte bu durum neticesinde, birçok düşünür, gerçek yaşamda Asil-Vekil modelinin, yolsuzluk olgusunu açıklamada yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Ama yine de bu duruma rağmen, bu model bazı varsayımlar temel alındığı zaman (iyi niyetli hükümetin varlığı gibi), yolsuzluk olgusunu anlatan en iyi modellerden biri olarak görülmektedir (Teorell, 2007, 4).

En basit anlatımla bu modelin yolsuzluk olgusu ile arasındaki bağlantı şu şekilde ifade edilir: Burada hükümet, kamu görevlisine belli bir sözleşmeye dayalı olarak iş havale etmekte ve kendi adına hareket etme yetkisi vermektedir. Bu yetki devrini içeren sözleşmedeki eksik ve yanlış bilgilendirme, tahmin edilemeyen koşulların varlığı ve hükümet ile kamu görevlisi arasındaki bilgisel asimetrisi durumları, yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasında temel unsurları oluşturmaktadır. Sözleşme ile sağlanan yetki devri kamu görevlisi tarafından hükümet aleyhine ve kendi lehine çıkar sağlamak amacıyla kullanılması yolsuzluğu ortaya çıkarmaktadır (Çelen, 2007, 27). Örneğin şirketlerin daha düşük bir vergi ödemek için çalıştırdığı kişi sayısını, olduğundan az gösterip bunun karşılığında belli bir rüşvet bedelini kamu görevlisine ödemeye razı olması durumu (ki bu bedel kaçırıldığı vergi miktarından az olmalıdır), bu duruma örnek gösterilebilir. Böyle bir durum, hükümetin yeterli denetim ve kontrol sisteminin olmadığı, kamu görevlilerinin bilgi avantajına sahip oldukları koşullar çerçevesinde gerçekleşebilir. Birçok yolsuzluk olayının gerçekleşmesi de bu örneğe benzemektedir ki bu örnek bir anlamda, asil-vekil ilişkisinin gerçek yaşamda tatbikatıdır (Acemoğlu ve Verdier, 2000, 195).

Asil-Vekil Modeli, yolsuzluğun ekonomik analiz açısından bazı önemli ipuçları vermektedir. Her şeyden önce bu modelin dayanak noktası daha öncede ifade edildiği gibi, hükümet ile kamu görevlisinin çıkarlarının ayrışmasıdır. Hatta Klitgaard (1988, 24), “Asil-Vekil” modeli ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi bu özellik doğrultusunda açıklamıştır. Ona göre, yolsuzluk olgusunun oluşmasında bu iki aktörün (hükümet ve kamu görevlisi) çıkarlarının farklılaşması gerçeği yatmaktadır. Amacı faydasını ençoklaştırmak olan kamu görevlisi, sahip olduğu bilgi avantajını da kullanarak, hükümetin farkında olmayacağı bir takım faaliyetlerde bulunur. Bilgi asimetrisinin varlığı, hükümetin iki sorunla yüz yüze gelmesine yol açar: “*Ters Seçim Kuramı*” ve “*Ahlaki Çöküntü Kuramı*” (Andving ve Diğerleri, 2000, 105; Lambsdorff, 2007, 128).

Eksik bilginin yol açtığı bu iki durum şekil 3.6’da gösterilmiştir. Buna göre her iki durumun temelinde hükümetin, bir takım görevler için görevlendirdiği kamu görevlisi ve yaptıkları iş hakkında eksik bilgiye sahip olması unsuru yer almaktadır. Buna göre Ters Seçim Kuramı; hükümetin, kamu görevlisini işe almadan önce onun ve yapacağı iş hakkında eksik bilgiye sahip olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda kamu görevlisi, sahip olduğu bilgi avantajını ya da gizli bilgiyi (Hidden knowledge) kullanarak, kendi çıkarını artırmayı amaçlayabilir. Bunun sonucunda da kendi çıkarı için kamu çıkarını göz ardı etmiş olabilir. Ahlaki Çöküntü kuramın da ise; kamu görevlisi işe alındıktan sonra, yaptığı iş ve bu işin kendisine sağladığı fırsatlar hakkında daha fazla bilgi edinir ve bu bilgileri kullanarak gizli davranışlarda bulunur. Hükümetin bu gizli davranışlardan haberdar olması söz konusu olmamaktadır. Hükümet ahlaki çöküntü sorununu ortadan kaldırmak için iki yönteme başvurur. Bunlar; mükâfat ve cezadır. Mükâfat ile kamu görevlilerinin dürüst olmaları teşvik edilmektedir. Ceza yöntemi ise, yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesi durumunda karşılaşılabilecek maliyetin artmasına yol açmaktadır. Ters seçim kuramı, yolsuzluğu açıklamada önemli bir role sahip değildir. Daha çok yolsuzluk davranışının yayılmasına yol açar. Oysa ahlaki çöküntü kuramı, yolsuzluğu açıklamada direkt olarak kullanılan bir problemdir. Kısacası, belli kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için, hükümetler tarafından görevlendirilen kişilerin hakkındaki (Ters Seçim) ve yaptıkları görevlerle (Ahlaki Çöküntü) ilgili eksik bilgi, yolsuzluk olgusunun gerçekleşip gerçekleşmemesine yol açmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000, 106).

Şekil:3.6. Asimetrik Bilgi Problemi

Kaynak: Andving J. C. ve Diğerleri (2000); Research on Corruption: A Policy Oriented Survey, Commissioned by NORAD, Final Report, December, Oslo, s.106.

Asil-Vekil Modeli, yolsuzluğun ekonomik analizinde kullanılan önemli bir yöntemdir. Kısacası bu model, yolsuzluk olgusunu, bu olgunun gerçekleşmesi için gereken dürtü ve gerçekleşmemesi için gereken caydırıcı etkileri bir arada değerlendirerek açıklamaya çalışmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000, 103). Bu modele göre, birey, yolsuzluk faaliyetinde bulunması halinde katlanacağı maliyet ile elde edeceği fayda arasında bir değiş-tokuş durumundadır⁵⁹ (Boehm, 2007, 9). Eğer kamu görevlileri,

⁵⁹ Basit bir Asil-Vekil modeline göre; Vekil (A)'ın x ve y olmak üzere iki tür davranış içerisinde bulunabileceğini farz edelim. x'i tercih etmesi halinde, X sonucunu; y'yi tercih etmesi halinde ise Y sonucunu elde edecektir. A, bu iki alternatiften hangisini tercih ederse etsin, Asil (P)'e, karşı olan sorumluluğunu yerine getirmek zorundadır. Eğer P, A'nın davranışları hakkında eksik bilgiye sahip ve kontrol gücü zayıf ise, A'nın hangi davranışta bulunduğu değil kendisine karşı olan sorumluluğu yerine getirip getirmediğine bakacaktır. Bu doğrultuda A'nın sorumluluğu, kendisine yüklenilen görevi yerine getirmekten ibaret olacak ve bunu nasıl yerine getirdiği dikkate alınmayacaktır. P'nin, A hakkında değerlendirmesi de, yapılan eylemin nasıl gerçekleştiği ile değil sonucu doğrultusunda olacaktır. Diğer taraftan X veya Y sonucunun tercih edilmesi, A'nın değil P'nin etkisiyle olacaktır. Kısacası X ve Y'den hangisinin gerçekleşeceğine P, bu sonucun nasıl elde edileceğine ise A karar verecektir. Bu modeldeki temel varsayım P ile A'nın fayda fonksiyonlarının farklılığı durumudur. Buna göre

yolsuzluk eyleminden elde edecekleri faydaları bu eylemi gerçekleştirerek katlanacakları maliyetlerden fazla ise, yolsuzluk davranışında bulunacaklardır. Rasyonel birey oldukları farz edilen, kamu görevlileri iki tür davranış içerisinde bulunacaklar: ya yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecekler ya da yolsuzluk faaliyetinde bulunmayacaklardır. Eğer yolsuzluk faaliyetinde bulunmaz ise; kamu görevlisinin elde edeceği fayda, düzenli olarak elde ettiği gelir artı yolsuzluk eyleminde bulunmadığı için elde edeceği ahlak tatmininden ibaret olacaktır. Eğer yolsuzluk faaliyetinde bulunursa elde edeceği fayda, rüşvet miktarı ile yolsuzluk faaliyetinde bulunması dolayısıyla katlanacağı ahlaki maliyetin arasındaki farktan ibaret olacaktır. Bu ahlaki maliyet, kişinin içinde bulunduğu toplumun etik, kültürel, bölgesel koşullarına göre farklılık gösterebilmektedir (Klitgaard, 1988, 69). Yukarıda açıklanan bu basit durum Klitgaard'ın 1988'de ortaya koyduğu, "Potansiyel yolsuzluk eyleminde bulunacak vekilin (kamu görevlisi) karar ağacı" şemasında gösterilmiştir (Şekil:3.7).

P'nin fayda fonksiyonu; $U_P = U(a,b,c)$
 A'nın fayda fonksiyonu; $U_A = U(d,e,f)$ olsun.

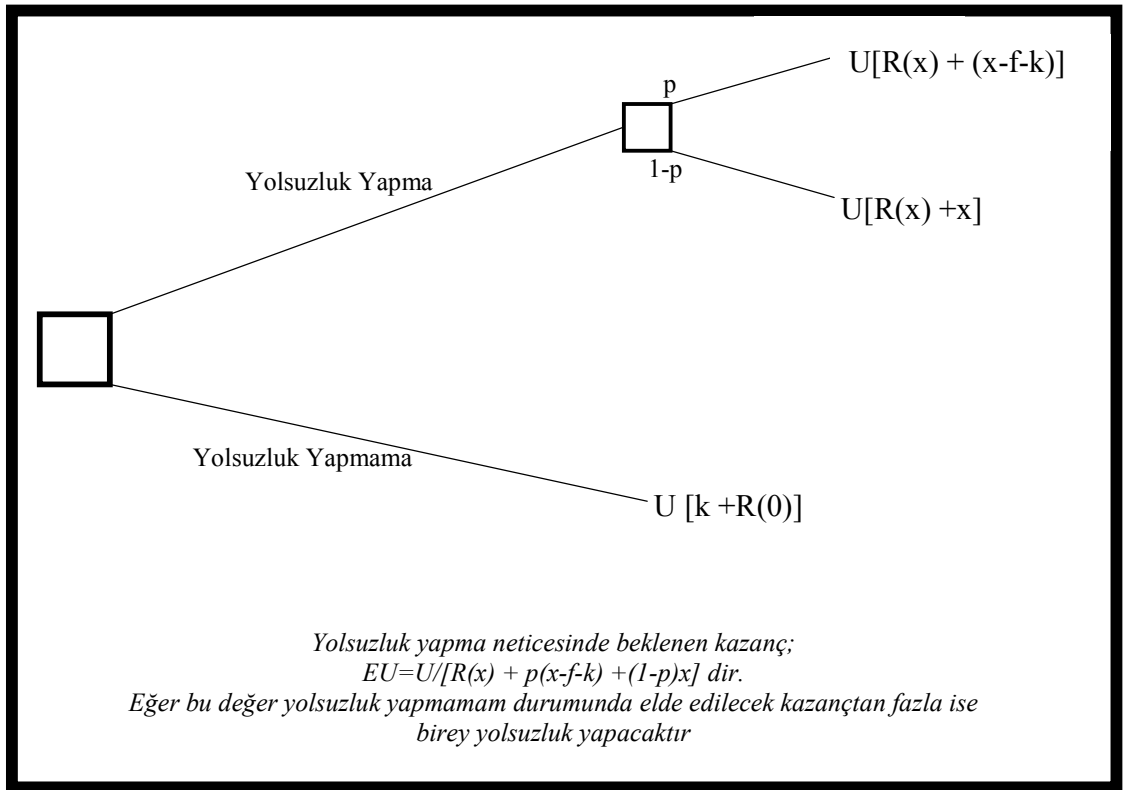
P'nin amacı refahını maksimum yapmaktır ve bunu uygun olarak X ve Y sonuçlarından elde edeceği U_P^X ve U_P^Y faydaları arasında tercihte bulunacaktır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ise; P, X sonucunu tercih edecektir.

A ise x ve y davranışlarının her hangi birini tercih ederek U_A^X veya U_A^Y faydalarını elde edebilecektir. Fakat burada tercih edilecek sonucun ne olacağına karar verecek kişi P olduğundan, $U_A^X > U_A^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ koşullarında bile A, x davranışını tercih etmek zorunda kalmaktadır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X > U_A^Y$ ise; P, X sonucunu, A'da x davranışını tercih edecek ve ortada bir yozlaşma ya da görevi kötüye kullanma olmayacaktır.

Eğer $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ durumu mevcut ise; P, X sonucunu tercih edecek, A ise kendi fayda maksimizasyonu için y davranışını tercih edecektir ki bu durum yozlaşmaya ya da görevi suiistimale yol açacaktır. (**Kaynak:** N.Groenendijk, "A Principal-Agent Model of Corruption", Crime, Law and Social Change, No.27, Kluwer Academic Publisher, Netherlands, 1997, s.211). Zira $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ durumu; A'nın sorumlu olduğu görevleri ile çıkarları arasında bir çatışma ortaya çıkmasına yol açar. Görevlerini yerine getirme sorumluluğu davranışlarını yönlendiren önemli bir güdü olmakla birlikte, ne tek ne de belirleyici ve etkin güdüdür. Böyle bir durumda, A'nın amacı, kişisel çıkar maksimizasyonuna ulaşmak ise, P'ye hizmet etmek, A açısından yalnızca bir yan kısıt olacaktır. Kişisel çıkar önderliği ilkesine göre hareket eden A mevcut yasaların getirdiği belli belirsiz kısıtlar altında görevlerini, faydalarını maksimum yapmak için kullanacaklardır. Böyle bir durumda A, P'nin kendinden beklediği sorumlulukları yapmak koşulu ile kendi faydasını artıracak (rüşvet, adam kayırmacılık, zimmet gibi) yolsuzluk faaliyetlerinde bulunabilecektir. (**Kaynak:** F. Telatar, İktisat Politikası, İmaj yayınları, Ankara, 2004, s. 195).

Şekil:3.7. Potansiyel Yolsuzluk Eyleminde Bulunacak Vekilin Karar Ağacı

Kaynak: Klitgaard, R. (1988): Controlling Corruption, University of California Press, England, s. 69.

Buna göre; vekil (kamu görevlisi), yolsuzluk eyleminde bulunmayarak, düzenli olarak elde ettiği gelirini yani ücretini (k) ve ahlaki tatmini (R_0) elde eder. Yolsuzluk eyleminde bulunması halinde ise, belli bir rüşvet (x) geliri elde eder. Ayrıca yolsuzluk eylemini gerçekleştirme durumunda kamu görevlisinin yakalanma (p), yakalanmaması ($1-p$) ve belli bir cezai müeyyideye (f) maruz kalma ihtimali vardır. Diğer taraftan kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirdiği için ahlaki bir maliyeti (R_x) söz konusu olmaktadır. Kişinin fayda fonksiyonu ise (U) olarak gösterilmektedir. Bu durumda kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmemesi şu koşula bağlı olacaktır: Eğer kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği beklenen fayda ($[R_x + p(x-f) + (1-p)x]$); yolsuzluk eyleminde bulunmayarak elde edeceği faydadan ($[k + R_0]$) fazla ise yolsuzluk eyleminde bulunacaktır. Bu durum aşağıdaki denklemde gösterilmiştir (Klitgaard, 1988, 71).

$$EU = U[Rx + p(x-f) + (1-p)x] \geq U[k + Ro]$$

Yine aynı şekilde Johnson da 1975’de yaptığı bir çalışmada Asil-Vekil ilişkisi çerçevesinde yolsuzluğun ortaya çıkmasını fayda maliyet analizi çerçevesinde ele almıştır. Ona göre kamu görevlileri, yolsuzluk faaliyetinden elde edecekleri fayda, yolsuzluk yapmayarak elde edeceği getiriden fazla ise yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecek yoksa gerçekleştirmeyecektir. Johnson, kamu görevlisinin, yolsuzluk faaliyeti içerisinde bulunması halinde elde edeceği bir birim faydayı, MU_c ; yolsuzluk faaliyeti içerisinde olmayarak elde edeceği faydayı da, MU_h olarak göstermiş ve yolsuzluktan vazgeçme oranını, MU_c / MU_h olarak belirtmiştir. Bu oran sıfırla bir arasında bir değerdir ($0 \leq MU_c / MU_h \leq 1$). Eğer bu oran sıfır olursa kamu görevlisi, yolsuzluk eyleminde bulunacak, 1 olursa ise yolsuzluk eyleminden vazgeçecektir (Johnson, 1975, 48).

Rijckeghem ve Weder yaptıkları ortak bir çalışmada, Asil-Vekil modeli çerçevesinde yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesinin üç faktöre bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Bu faktörlerden birincisi; teklif edilen rüşvetin değeridir. İkinci faktör; rüşvet alındığı zaman bunun yakalanma olasılığıdır. Bu olasılık ülkelerin saydamlık derecesine göre değişebilmektedir. Üçüncü faktör ise; yakalanma durumunda katlanılacak maliyettir ki buda yasal ücretin miktarına, cezaların yaptırım gücüne göre değişebilmektedir (Rijckeghem ve Weder, 2001, 293).

Huther ve Shah’da (2000, 2), yukarıda Rijckeghem ve Weder tarafından belirtilen durumu formülleştirerek, hangi durumda yolsuzluk eyleminin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ortaya koymuşlardır. Buna göre;

$$E\{B\} = N \times E\{G\} - Prob\{P\} \times \{P\} > 0$$

ise; kamu görevlisi yolsuzluk faaliyetinde bulunacaktır.

Burada;

$E\{B\}$: Yolsuzluk faaliyetinden beklenen toplam faydayı,

N : Yolsuzluk işlem sayısını,

$E\{G\}$: Yolsuzluk faaliyetinden beklenen kazancı,

$Prob\{P\}$: Yolsuzluk faaliyetinin ortaya çıkarılması olasılığını,

$\{P\}$: Yolsuzluk faaliyetinin cezasını, göstermektedir.

Asil-Vekil modeli, kurumsal iktisat ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi de göstermektedir. Çünkü bu modele göre, iyi niyetli hükümetlerin öncelikli amacı, yolsuzlukla mücadele olmaktadır. Bu bağlamda hükümetler, kamu görevlilerinin yolsuzluk eylemi içerisinde bulunmamaları için bir takım tedbirler alırlar⁶⁰ ki bu tedbirler kurumsal faktörlerden oluşmaktadır. Örneğin; piyasaların yapısı, hukuk sistemi, seçim ve yönetim sistemi gibi kurumsal özellikler, kamu görevlilerinin yolsuzluk eylemi içerisinde bulunup bulunmamasına neden olan bu kurumsal faktörler arasında sayabileceğimiz unsurlar arasında yer alabilmektedir (Teorell, 2007, 8).

Sonuç olarak Rose-Ackerman ve Klitgaard'ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri Asil-Vekil modeli (Gürgür ve Shah, 2000, 7), yolsuzluk açısından bazı önemli sonuçlar ortaya koymaktadır. Her şeyden önce, kamu görevlileri, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları halinde elde edecekleri fayda ile katlanacakları maliyet arasında bir değiş-tokuş yapmakta ve buna göre karar vermektedir. Ayrıca kamu görevlisi, tekel gücüne ne kadar çok sahip, ihtiyari karar verme durumu ne kadar yüksek ve hesap verilebilirliği ne kadar düşük ise yolsuzluk faaliyetini çok daha fazla bir şekilde gerçekleştirecektir (Klitgaard, 1988, 74; Xin ve Rudel, 2004, 295). Bu bağlamda kamu sektöründe, yukarıda

⁶⁰ Groenendijk'e göre (1997, 211-212) bu tedbirler; bir takım dürtüler, cezalar ve ikna etme yöntemleridir. Buna göre 31 nolu dipnotta aktarıldığı gibi Asil (A) ve Vekil (A)'nın fayda fonksiyonları ve kısıtları altında yolsuzluğun gerçekleşmesi; $U_P^X > U_P^Y$ ve $U_A^X < U_A^Y$ koşuluna bağlı idi. Eğer burada A'nın fayda fonksiyonunu $U_A^X > U_A^Y$ şekline dönüştürecek politikalar uygulanırsa, yolsuzluk ortadan kaldırılabilir. Bunlar üç şekilde olabilir:

Birincisi çeşitli *dürtüler*: Eğer A'nın x eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği faydayı artıracak dürtüler mevcut ise fayda fonksiyonu; $U_A^{x+B} > U_A^y$ olur ve A yolsuzluk eyleminde bulunmayabilir.

İkinci Yöntem: *cezalar*: Eğer A'nın y eylemini gerçekleştirmesi sonucu elde edeceği faydayı azaltacak cezalar mevcut ise fayda fonksiyonu; $U_A^x > U_A^{y+C}$ olur ve A yolsuzluk eyleminde bulunmayabilir.

Üçüncüsü *ikna* yöntemi: Eğer A'nın fayda fonksiyonu, P'nin fayda fonksiyonuna yakınlaştırılırsa (ortak çıkarların oluşturulması), yolsuzluk engellenebilir. Yani;

P'nin fayda fonksiyonu; $U_P = U(a,b,c)$

A'nın fayda fonksiyonu; $U_A = U(d,e,f)$

koşulu altında A'nın fayda fonksiyonu;

$U_{\underline{A}} = U(a,b,e,f)$

şekline dönüştürülürse, $U_{\underline{A}}^x > U_{\underline{A}}^y$ olur ve $U_{\underline{A}}^x > U_{\underline{A}}^y$ koşulu elde edilir.

Bu durumda yolsuzluğun azaltılmasına ya da ortadan kaldırılmasına yol açabilir.

anlatılan varsayımları içerisinde barındıran Asillik-Vekillik modelinin yaygınlığı, yolsuzluğun da yoğun bir şekilde gerçekleşmesine yol açacaktır (Rose-Ackerman, 1999a, 91).

3.2.1.2.2 Yolsuzluğa Oyun Kuramı Açısından Bakış

Oyun teorisi, kendine has yöntem ve özellikleri ile insan davranışlarını ve bu davranışların ne tür sonuçlar doğuracağını analiz etmeyi amaçlayan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bu anlamda oyun kuramı, iki ya da daha fazla kişinin (grubun) aldıkları karar neticesinde elde edecekleri kazançlarının, diğerlerinin kararları tarafından belirlendiği karşılıklı karar almanın gerçekleştiği durumları inceleyen bir kuramdır. Oyun teorisi karmaşık etkileşimli karar alma sürecinde çözüm için bir başlangıç sağlaması açısından güçlü bir yönetsel araçtır. Bu yönetsel araç, ekonomi, politika gibi birçok sosyal bilimlerin alanında kullanılan bir araştırma yöntemi konumundadır. Oyun teorisinin, iktisat bilimi ile yakınlaşması 1960 ve 1970’li yıllarda, genel denge, piyasalar (özellikle de oligopol piyasalar), firma ve tüketici kararları gibi konularla olmuş iken günümüz de çok daha fazla alanlarda oyun kuramından yararlanmaya başlanılmıştır (Morrow, 1994, 1).

David C. Kang, 2002 yılında yaptığı “*Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and The Philipinnes*” isimli çalışmasında yolsuzluk olgusunu, oyun kuramı çerçevesinde incelemiştir.⁶¹ Kang bu çalışmasında, yolsuzluğu kamu sektörü orijinli ele alıp, oyunun taraflarını “devlet” ve “iş âlemi” olarak belirlemiştir. Modelde devlet, uyumlu (güçlü) yada uyumsuz (güçsüz) pozisyonda olmaktadır. İş âlemi ise, az sayıda yoğunlaşmış yada çok sayıda dağılmış durumdadır.

İş âleminin yoğunlaşmış olması, iş grubunun çeşitli alanlarda faaliyet gösteren ve ekonominin birçok sektörünü kapsayan organize firmalardan oluşması anlamına gelmektedir. Üretim imkânlarını geniş bir alana yayan ve aktif büyüklüğü fazla olan bu tür firmalar, ekonomi içerisinde görece olarak ne kadar büyük olursa, politik etkisi de o kadar büyük olur ve gerektiğinde piyasayı yönlendirebilir. Ayrıca bu tür firmalar, devlet

⁶¹ Bu bölüm; E. A. Güvel’in, *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması* isimli kitabından özetlenerek alınmıştır. **Kaynak:** E. A. Güvel, (2004a); *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs, s.77-80.

müdahalesine ve dışsal güçlere karşı direnci güçlü olacaktır. Diğer taraftan genel ekonomi içerisinde görece olarak küçük olan, düşük aktif büyüklüklerine sahip olan firmalar ise, devlet ve dışsal müdahalelere karşı direnci daha güçsüz olacaktır.

Devletin uyumlu (güçlü) olması, politik otoritenin, iktidarın, sosyal etkilerden bağımsız olarak karar alabilmesini; politik liderlerin bürokratlar ve politik organizasyonların üzerinde tam bir kontrole sahip olmaları anlamına gelmektedir. Parçalanmış (güçsüz) devlet ise, politik otoritenin ancak yumuşak politikalar güderek ayakta kalabildiği, devletin biçimi ve işleyişi konusunda politik organizasyonu çatışmalar içerisinde olduğu; bürokratların ise kendi çıkarları için kamu çıkarlarına zarar verecek davranışlar içerisinde olduğu politik ortamı ifade etmektedir. Kısacası, uyumlu devlet, kontrol gücüne sahip olan, parçalanmış devlet ise kontrol gücüne sahip olmayan devlettir.

Uyumlu ya da parçalanmış devlet ile yoğunlaşmış ya da dağılmış iş âlemi arasındaki etkileşim Tablo 3.2.'de gösterilen matriste analiz edilmektedir. Bu matriste görüldüğü gibi, devlet ile iş âlemi arasındaki etkileşim dört grup altında değerlendirilmiş ve buna bağlı olarak dört yolsuzluk tipi elde edilmiştir.

Tablo:3.2. Yozlaşmanın Dört Tipi

Devlet İş alemi	Uyumlu (Güçlü)	Parçalanmış (Güçsüz)
	I. <i>Karşılıklı Rehin (Bağlı)</i> Yozlaşma Tipi: <i>Mahkûmlar Çıkmazı</i> Yozlaşma Miktarı: Orta	II. <i>Rant Kollayıcı</i> Yozlaşma Tipi: <i>Aşağıdan yukarıya</i> Yozlaşma Miktarı: Büyük
Az Sayıda- Yoğunlaşmış		
Çok Sayıda-Dağılmış	III. <i>Yağmacı Devlet</i> Yozlaşma Tipi: <i>Yukarıdan aşağıya</i> Yozlaşma Miktarı: Büyük	IV. <i>Laissez Faire</i> Yozlaşma Tipi: <i>Kalıntı, Artık</i> Yozlaşma Miktarı: Az

Kaynak: E. A. Güvel, (2004a); Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması, Roma Yayınları, Ankara, s.79.

- **II. Güçsüz Devlet-Güçlü İş alemi:** *Rant Kollama modeli*; Devlet tarafından yaratılan rantlar iş alemine akmaktadır. Bu modelde rantların yada yozlaşmanın miktarı göreceli olarak diğer durumlara göre daha yüksektir.
- **III. Güçlü Devlet-Güçsüz İş alemi:** *Yağmacı Devlet Modeli*; Bu modelde devlet zayıf ve dağınık iş aleminin avantajlarını ele geçirmekte; politika otoriteleri rantları zorla ve yağmacı bir anlayışla talan etmektedir. Bu olguya “güçlü devletin paradoksu” da denilir. Güç ne kadar fazla ise istismarı da o kadar fazla olur. Tek bir tarafın güçlü olduğu II. ve III. modeller, yozlaşmanın da en fazla olduğu modellerdir.

- **IV. Güçsüz Devlet-Güçsüz İş alemi: *Laissez Faire Modeli***; Devlet içinde çeşitli çıkar grupları ve dağınık bir iktidar yapısı söz konusudur. Hiçbir grup tek başına etkili olamayacak ve politik piyasa şeffaf ve temiz olacaktır. Ne devlet ne de iş alemi diğerinin avantajlarını ele geçirme gücüne sahip sahiptir. Sömürü ve istismar son derece zordur; yozlaşma en düşük seviyededir (Güvel, 2004a, 77-80).

Sonuç itibariyle yozlaşmayı bu şekilde oyun kuramı şeklinde analiz eden bu çalışma, Lord Acton'un meşhur “*Her güç bozar; mutlak güç mutlak bozar*” sözünde öngörüldüğü gibi “devletin elindeki gücün yüksekliği oranında gücün kullanımı da bozulacak ve yolsuzluk miktarında artış olacak” (Güvel, 2004a, 76), sonucunu da doğrular niteliktedir.

Yolsuzluk ile Oyun Kuramı Arasında İlişkiye Kamu Yönetiminden Bir Örnek:

Oyun kuramı ile yolsuzluk olgusu arasındaki ilişkiyi başka bir örnek üzerinde de göstermek mümkündür. Buna göre; sunulan kamu hizmetinin birbirini tamamlayıcı birçok bağımsız kamu otoritesi tarafından üretildiği bir durumu düşünelim (örneğin bir yerde eczane açabilmek için, Sağlık Bakanlığından, ecza odasından, valilikten, belediyeden, itfaiyeden, v.b. birçok kamu otoritesinde izin almak gerekmektedir). Böyle bir durumda, sağlık bakanlığında ve valilikteki kamu görevlileri, bu hizmetin sunulması karşısında iki tür davranış tercihi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu iki kamu kurumunda çalışan ve birbirinden bağımsız ve habersiz olan kamu görevlileri (oyuncu), görevleri ile ilgili olarak, bu kamu hizmetini talep eden kişiden rüşvet ya da rüşvet almama arasında karar verecektir. Eğer her iki kamu görevlisi rüşvet almaya razı olurlarsa bu hizmeti elde etmek için yapılması gereken toplam harcama bedeli, hizmetin fiyatı artı rüşvet miktarı olacaktır. Eğer rüşvet talep edilmez ise bu hizmeti elde etmek için yapılması gereken toplam harcama sadece, hizmetin fiyatından ibaret olacaktır. Diğer taraftan bu kamu hizmetini talep eden kişi/kişiler, bu hizmetin kendilerine olan toplam masrafını ve bütçe kısıtını göz önünde tutarak, bu hizmeti talep edip etmeyeceğine karar verecektir. Eğer toplam harcama masrafı, bu hizmeti satın almak için düşündüğü ve planladığı tutarın üstünde gerçekleşirse, bu

hizmeti talep etmekten vazgeçecektir. Buna göre bu kamu hizmetini talep eden kişinin bu hizmet için ayırdığı toplam bütçe kısıtı; 30 birimdir ve bu 30 birimi, her iki kamu kurumunun sunduğu kamu hizmeti ve rüşvet miktarı için kullanmayı amaçlamaktadır. Bu kurumlarca sunulan kamu hizmetinin bedeli (her kurum için ayrı olarak) 10 birim talep edilebilecek rüşvet miktarı ise 10 birimdir. Bu bağlamda kamu kurumlarından her hangisi (Sağlık Bakanlığı), sunduğu kamu hizmeti için, kişiden rüşvet talep edebilir ya da etmeyebilir. Aynı şekilde, diğer kamu kurumu (Valilik) de bu kamu hizmeti için kişiden, rüşvet talep edebilir ya da etmeyebilir. Eğer her iki kamu kurumu, sundukları hizmet için herhangi bir rüşvet talebinde bulunmaz iseler, bu hizmetin kişiye maliyeti 20 birim (10 birim sağlık bakanlığı artı 10 birim valilik) olacaktır. Sadece kamu kurumlarından biri (örneğin valilik) rüşvet talep eder ve diğer kurum (sağlık bakanlığı) rüşvet talep etmez ise, bu hizmetin kişiye maliyeti 30 birim (valilik 20 birim artı 10 birim sağlık bakanlığı) olacaktır. Eğer her iki kamu kurumu da rüşvet talep ederse, bu hizmetin kişiye maliyeti 40 birim olacak ki bu tutar, o kişinin bu hizmet için harcamayı düşündüğü maksimum tutarı aşacaktır. Böyle bir durumda o kişi böyle bir kamu hizmetinden yararlanmak istemeyecek ve her hangi bir talepte bulunmayacaktır. Bunun sonucunda ne sağlık bakanlığına nede valiliğe her hangi bir ödeme gerçekleşmeyecektir. Oyunları, farklı özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür.⁶² Burada gerçekleşen oyun; tek zamanlı, işbirliksiz ve tekil bilgili bir özellik arz etmektedir.

Buna göre bu oyunu kurarsak;

1-Oyuncu sayısı ve oyuncular tanımlanır: $I = \{\text{Birinci kamu kurumundaki görevli, İkinci kamu kurumundaki görevli}\}$

⁶² Oyunlar farklı özelliklere göre sınıflandırılabilir. Buna göre; tek zamanlı oyunlar, veri bir zaman dilimi içerisinde tüm kararların eş zamanlı olarak alındığı ve tekrarlanmayan oyunlardır. Ardışık oyunlar ise bir defaya mahsus olmayan tekrarlanan oyunlardır. İşbirlikçi oyunlarda oyuncular arasında bir işbirliği sağlanır ve oyundan elde edilecek sonuçlar önceden her iki tarafça bilinir. İşbirliksiz oyunlarda ise oyuncular arasında bir ilişki söz konusu değildir bu tür oyunlarda, oyuncular arası işbirliğini kesin olarak yasaklayan ya da karşılıklı olarak rakiplerin birbirlerine karşı güvenlerinin olmadığı türde oynanan oyunlardır. Tümel bilgili oyunlar, oyuncuların kendi kişisel stratejilerini ve sonuç fonksiyonlarını diğer oyuncular gibi bildiği bir oyun şeklindedir. Ayrıca bu tür oyunlarda her oyuncu diğer oyuncuların tüm bilgiye sahip olduğunu bilmektedir. Tikel bilgili oyunlarda ise oyuncular, oyunun kurallarını ve kendi kişisel tercihlerini bilmekte, ancak diğer oyuncular sonuç ve tercih fonksiyonunu bilmemektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: J. D. Morrow (1994); Game Theory: For Political Scientists, Princeton University Press.)

2-Oyunun Stratejileri tanımlanır: $A_i = \{\text{Rüşvet talep etmeme, rüşvet talep etme}\}$, $i =$

Birinci kamu kurumundaki görevli, ikinci kamu kurumundaki görevli

3-Bu oyunun her olası sonucu için elde edilecek getiriler, bir kazanç matrisi ile gösterilir:

		2. Kamu görevlisi	
1. Kamu görevlisi		<i>Rüşvet Alma</i>	<i>Rüşvet Almama</i>
	<i>Rüşvet Alma</i>	0, 0 (A)	20, 10 (B)
	<i>Rüşvet Almama</i>	10, 20 (C)	10, 10 (D)

Mahkûmlar çıkmazı gibi 2x2 bir kazanç matrisi olan oyunlarda, denge noktasını bulmak çok kolaydır. Bunun için matrisin hücrelerine tek tek bakarak, *baskın ya da hâkim strateji (Domination Strategies)*,⁶³ saptanır ve optimal çözüme ulaşılır. Matriste, satırlar, birinci oyuncunun, sütunlar ise ikinci oyuncunun alma hakkına sahip olduğu kararları göstermektedir. Bu kararların ortaya çıkardığı sonuçların oyunculara etkisi de, kararların kesiştiği hücrelerde gösterilmektedir.

Bu oyunda, her iki oyuncu açısından da temel amaç, rüşvet gelirini ençoklaştırmaktır. Bu doğrultuda; 1. oyuncu açısından kazanç matrisini yorumlayalım. Eğer birinci oyuncu, ikinci oyuncunun rüşvet alacağını tahmin eder ve kendi de rüşvet alırsa, elde edeceği kazanç sıfır birim olacaktır (A hücresi), rüşvet almaz ise elde edeceği kazanç 10 birim olacaktır (C hücresi). İkinci oyuncunun rüşvet almaması durumunda, birinci oyuncu, rüşvet alırsa 20 birim bir kazanç elde edecek (B hücresi), yok rüşvet almaz ise 10 birim kazanç elde edecektir (D hücresi). Dolayısıyla ikinci oyuncu nasıl davranırsa davranırsa, rüşvet almak, birinci oyuncu için baskın stratejidir. Aynı durum ikinci oyuncu için geçerlidir ve burada da baskın strateji, rüşvet alma stratejisidir. Sonuç olarak her iki

⁶³ Baskın strateji; başka bütün seçenekleri geride bırakan, en çok kazanç sağlayan ve diğer oyuncuların hareketlerinden bağımsız olan bir hareket stratejisidir (Dixit and Nalebuff, 2003, 60).

oyuncu için baskın strateji, rüşvet alma stratejisidir. Bunun neticesinde her iki kurum da, rüşvet almayı tercih edecek ve matrisin A bölgesinde görülen biçimde her biri sıfır birim bir kazanç elde edecektir. Oysa bu çözüm pareto etkin bir çözüm değildir. Zira bireysel anlamda baskın olan strateji, her iki kurum tarafından da uygulandığında elde edilen kazanç (A hücresi), baskın stratejinin her iki kurum tarafından da uygulanmadığı durumda elde edilen kazançtan (D hücresi) daha azdır. Yani, $D > A$ durumu. Kendi kazançlarını artırmak için en uygun stratejiyi (baskın strateji), seçecekleri düşündüğümüz rasyonel bireyler, bu tür bir davranış içerisinde olmakla, kendi kazançları için en optimal sonuca ulaşmamış olacaklardır. Oysa her bir oyuncu, işbirliği içerisinde olsaydı (yani D hücresi), optimal faydalarını ençoklaştırma yoluna gideceklerdi. Fakat bir defalık oynanan bu tür oyunlarda işbirliğine gitmek mümkün değildir. Çünkü karşılıklı olarak oyuncuların birbirine güvenleri tam olarak sağlanamaz ve bir oyuncunun sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda diğer oyuncunun yaptırımı söz konusu olmayacaktır. İşte oyuncular arasında işbirliğinin söz konusu olmadığı, tek anlı bu tür oyunlarda bireysel davranmakla işbirliği yapmak arasındaki muhtemel çelişkileri ortaya koyan bu ikilemin, literatürdeki ismi, “*Mahkûmlar Çıkmazı*” olarak bilinmektedir.

Mahkûmlar çıkmazı, bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarların her zaman örtüşmeyeceğini de göstermektedir (Aktan, Sanver ve Sanver, 2006: 101). Yukarıda anlatılan bu olayda da, bu durum gösterilmiştir. Bireysel çıkarını ençoklaştırmak isteyen kamu görevlileri, bu amaç doğrultusunda davrandıklarında, toplumsal faydayı artırıcı değil aksine azaltıcı yönde bir sonuca yol açmaktadır. Bir anlamda bireysel çıkarlar için toplumsal çıkarların göz ardı edilmesi olan bu durum, yolsuzluk olgusunun da özünü oluşturmaktadır.

3.3.Yolsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi ve Optimal Yolsuzluk Düzeyi

Dünya Bankasının eski başkanlarından Wolfensohn’un, “*ülkelerin kanseri*” olarak yorumladığı yolsuzluk olgusu, farklı dönem ve topluluklarda değişik oranlarda kendini göstermiştir. Peki, bir ülke için ideal olan yolsuzluk düzeyi ne kadardır? Ya da hiç yolsuzluğun olmaması mümkün müdür? İşte bu sorulara cevap verebilmek için öncelikli olarak yolsuzluk düzeyinin nasıl belirlendiği sorusuna, arz-talep yöntemini kullanılarak

cevap aranacaktır. Daha sonra ise, optimal yolsuzluk düzeyinin belirlenmesi için, marjinal maliyet eğrilerinden yararlanılarak bir takım çıkarsamalar ortaya konulacaktır.

3.3.1. Yolsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi (Arz-Talep Yöntemi Yardımıyla)

Bilindiği gibi herhangi bir iktisadi olgunun, nasıl ortaya çıktığı, bu olguya yönelik olarak gerçekleştirilecek en uygun politikaların neler olması gerektiği ve etkileri konularında bize yol gösterici olarak kullanabileceğimiz en bilinen yöntem, “arz ve talep”dir (Mankiw, 1998, 51).

İktisat biliminin birçok konusunda olduğu gibi, yolsuzluk konusunda da arz ve talep yöntemi, önemli çıkarsamalar sunmaktadır. Bu bağlamda, yolsuzluk faaliyetinde bulunacak tarafların bu kararları ve yolsuzluk piyasasında gerçekleşecek optimal yolsuzluk düzeyinin belirlenmesi, yolsuzluk faaliyetini arz eden kişilerin, arz fonksiyonu ve yolsuzluk faaliyetini talep eden kişilerin ise, talep fonksiyonu çerçevesinde çözümlenebilecektir (Güvel, 2004b, 48; Broadman ve Recanatini, 2002, 39).

Yolsuzluğun gerçekçi bir şekilde açıklanması ya da incelenmesi her şeyden önce, bu olgunun kamu sektöründe çalışanlar arasında yolsuzluk faaliyetlerinin yapılmasını talep eden kişilerin ve bu faaliyetleri yerine getirmek için belli bir bedel talep eden kamu çalışanlarının varlığını açık bir şekilde kabullenmek ile başlamalıdır (Tanzi, 1998, 586). Başka bir ifade ile yolsuzluk piyasasında, arz tarafını, görevini suiistimal etmesi sonucu rüşvet alan kamu görevlisi (bürokrat) oluştururken, talep tarafını ise, bu kamu görevlilerine rüşvet teklif eden kişi ya da gruplar oluşturmaktadır (Andving ve Moene, 1990, 64). Bu iki kesimin dengeye geldiği nokta, o piyasa için optimal yolsuzluk düzeyini ve yolsuzluğun piyasa fiyatı olan rüşvetin (Güvel, 1998b, 29) denge değerini göstermektedir. Rüşvet, yolsuzluğu talep edenlere belli bir maliyet yüklerken, yolsuzluğu arz edenlere ise belli bir nakdi ve gayri nakdi menfaat sağlar (Çelen, 2007, 36).

Yolsuzluk için bir arz ve talep söz konusudur ve genel arz ve talep analizinde olduğu gibi burada da fiyat (rüşvet) önemli bir rol oynamaktadır. Yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmek için çeşitli teşvik edici unsurlar, bu arz ve talep fonksiyonunun esnekliğini

belirlemektedir. En basit haliyle, rüşvet veren kişi ya da gruplar, kamu görevlisinden bir şey (maliyeti düşürmek, faydayı artırmak gibi) talep etmekte ve kendi iradesi ile rüşvet vermeyi istemektedir. Kamu görevlisinin ise satabileceği bir şey vardır (örneğin yetki gibi) ve girdiği risk ve çabanın karşılığının ödenmesini istemektedir. Buna karşın, arka planda, kamu sektörünü oluşturan birçok birimin yürüttüğü faaliyetlerin tümünde kurumsal yapı mevcuttur. Rüşvet verenlerle (talep edenler) bunları kabul edenleri (arz edenler) etkileyen ortamı ve güdülerini belirleyen, izlediği politikalar ve yürüttüğü faaliyetler ile büyük oranda devlettir. Kısacası rüşvet veren (talep eden) ile rüşvet alan (arz eden) arasındaki ilişkiyi etkileyen temel unsur, kurumsal yapıdır (Tanzi, 1998, 587).

Sonuç olarak; yolsuzluğun arz ve talep fonksiyonları ile belirlenen optimal yolsuzluk ve rüşvet düzeyi, kurumsal yapıların neden olduğu fırsat ve güdülerle değişebilir. Bu değişim de, yolsuzluğun arz ve talep fonksiyonlarının, bu fırsat ve güdülere hangi yönde ve oranda tepki göstermesi neticesinde belirlenir.

3.3.1.1.Yolsuzluk Arz Fonksiyonu

Yolsuzluğu arz edenlerin, genelde yasadışı ya da etik dışı davranış neticesinde belli bir getiri elde eden kamu çalışanları olduğu kabul edilir. Esasen çalıştığı (özel veya kamu) kurumundaki yetkisini kullanarak, karşı tarafa belirli bir kazanç sağlamak karşılığında, haksız menfaat elde eden herkesin yolsuzluk arz ettiği ifade edilebilir. Bu yetki; öncelik sağlamak, maliyeti düşürmek, faydayı yükseltmek şeklinde olabilmektedir (Çelen, 2007, 36).

Yolsuzluğun arz fonksiyonu, kamu görevlisinin, yolsuzluk eyleminde bulunması ya da bulunmaması için gerekli dürtü ve fırsatların açıklanmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla öncelikli olarak, yolsuzluk yapan kişinin, Bentham'ın "*Birinci En İyi Teorem*"⁶⁴

⁶⁴ Birinci En İyi Teorem; ekonomiye hiç bir müdahalenin bulunmadığı, rekabet koşullarının tam olarak gerçekleştiği, bireylerin rasyonel oldukları bir durumdur. Birinci en iyi teoremin, insanlar üzerindeki etkilerinden biri de, onlara pusula etkisi yani yönlendirme işlevidir. Birinci en iyi, şu veya bu şekilde, bireyi rasyonel davranmaya yönlendirmektedir. Rasyonel davranma, bir fayda maliyet mukayesesi yaparak hareket etmek demektir. Modern iktisadi ve sosyal sistemlerin esas aldığı birinci en iyi açısından insanların rasyonel davranması, dürüst davranmasından daha önemlidir. Çünkü şayet bir insanın rasyonel olması sağlanabilirse, çeşitli müeyyideler ve ödüller yoluyla bu insanın dürüst davranması da sağlanabilir. Karar alırken fayda-maliyet analizi yapan birey, faydaları maliyetten fazla ise kararını olumlu biçimde veren kişi olarak

doğrultusunda beklenen net kazancını maksimize etme amacıyla hareket ettiği varsayılmaktadır. Bentham’a göre; “*insanı sapkın davranışa iten güç, suçun karıdır; suç işlemesini engellemek için kullanılan güç ise cezanın acısıdır. Bu güçlerden birincisi ne kadar büyükse suç işlenecektir; ikincisi büyükse suç girişiminde bulunulmayacaktır*” (Güvel, 2004b, 48-49). Yolsuzluğu da bir tür suç olarak algılasak,⁶⁵ yolsuzluğun arz fonksiyonu, ancak ve ancak bu eylemin gerçekleştirilmesi sonucu elde edilecek faydanın (karın), eylemin gerçekleştirilmesi sonucu katlanılacak maliyetten (cezadan) fazla olması koşulu ile ortaya çıkar⁶⁶ (Zhong ve Shu, 2004, 4). Yolsuzluğu arz edenlerin karşılaşacağı maliyetler; yakalanma riski, ceza miktarı, işten atılma ve bunun sonucunda yasal gelirinden ve konumundan mahrum kalma ile birlikte ahlaki olarak katlanacağı kayıplardan oluşmaktadır (Andving ve Moene, 1990, 68).

Bu çerçevede yolsuzluk arz fonksiyonu şu şekilde gösterilebilir (Rose-Ackerman, 1975, 189-190);

$$G(X) = X - J(X) - R(X) \text{ 'dir.}$$

Burada;

$G(X)$: Kamu görevlisinin kazancını

X : Elde edilecek toplam rüşvet gelirini,

$J(X)$: Beklenen ceza miktarını $J \geq 0$,

$R(X)$: Rüşvet almak neticesinde oluşacak reel ve ahlaki maliyeti $R \geq 0$,

tanımlanabilir. Böyle bir kişi, dürüst davrandığında elde edeceği faydaların karşılaşacağı maliyetlerden daha fazla olduğunu görürse, dürüst olmayan davranış göstermekten kaçınacaktır. Bu çerçevede, rüşvet, yolsuzluk gibi istenmeyen davranışlara karşı yeteri kadar caydırıcı müeyyide oluşturulamamış ve dürüst olanları yeterince ödüllendirememiş olan toplumlarda, bu gibi istenmeyen davranışların çok yaygın olması şaşırtıcı değildir (Türkkan, 2001, 33).

⁶⁵ Yolsuzluk da bir tür suçtur. Yolsuzluğu ortaya çıkmasına yol açan nedenler aynı zamanda suçun da ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Hatta yolsuzlukla ilgili birçok çalışmanın temelini Becker’in (1968), “Suçun ekonomik analizi” çalışması oluşturmaktadır (Rose-Ackerman, 1975, 189; Lederman, Loayza and Soares, 2005, 2).

⁶⁶ Yani; $S_Y = f\{p(+), c(-)\}$ 'dir.

Burada; S_Y ; yolsuzluğun arz fonksiyonunu, p ; elde edilen kazancı, c ise elde edilen maliyeti göstermektedir. $p(+)$ ve $c(-)$ işaretlerinden de anlaşıldığı gibi, yolsuzluk düzeyi ile bundan elde edilmesi beklenen kazanç (p) arasında pozitif, yolsuzluk neticesinde oluşacak maliyet (c) ile de negatif bir ilişki söz konusu olmaktadır.

göstermektedir.

Buna göre;

$$X \geq J(X) + R(X) \text{ veya } G(X) \geq 0$$

ise kamu görevlisi rüşvet alacaktır. Eğer bu durum oluşmuyor ise rüşvet almayacak ve yolsuzluk eylemi gerçekleşmeyecektir.

Diğer taraftan Andving ve Moene, (1990) yaptıkları ortak bir çalışmada diğer kamu görevlilerinin de davranışlarını göz önüne alarak farklı bir yolsuzluk arz fonksiyonu elde etmişlerdir.

Bu çalışmaya göre; kamu görevlileri yolsuzluk yapan; (y) ve yolsuzluk yapmayan; (1-y) şeklinde iki gruba ayrılmıştır. Ayrıca bürokratların yolsuzluk yapmaları durumunda katlanacakları maliyetlerde, birbirinden farklı olmaktadır. Bunun nedeni ise bürokratların ahlaki yapılarındaki ve bulundukları mevkilerin farklılığıdır. Bürokratlar; w şeklinde bir ücret almaktadırlar ve her bir bürokratin fayda fonksiyonu, elde ettikleri paranın doğrusal bir fonksiyonu olmaktadır. Bu durumda bürokratların önünde iki seçenek vardır: ya yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirecekler ya da gerçekleştirmeyeceklerdir. Gelecekte elde edilecek gelirin iskonto faktörü ise $\beta=1/(1+r)^{67}$ ’dir. Rasyonel bir bürokratin herhangi bir t döneminde elde etmeyi beklediği geliri;

$$V_{(t)} = w + \max [b - c + U_{(t)}, \beta V(t+1)] \text{’dir.} \quad (1)$$

Burada;

b : Rüşvetin değerini,

c : Bürokratin yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmesi sonucu katlanacağı maliyeti,

⁶⁷ Iskonto faktörü $\beta=1/(1+r)$, aynı zamanda şu dönemki bürokratik rejimin gelecekte de olma olasılığını gösterir. Bu durumun yüksek olması, r değerinin de yüksek olması demektir (Andvig and Moene, 1990, 68).

$b - c + U_{(t)}$: Yolsuzluk faaliyetinde bulunulması halinde t döneminde elde edilecek kazancı, göstermektedir.

Eğer bürokrat, yolsuzluk yapmama seçeneğini tercih ederse, sahip olduğu mesleğini koruyacak ve gelecek dönemde $\beta V(t+1)$ kadar gelir elde edecektir. Eğer bürokrat yolsuzluk yapma seçeneğini seçerse elde etmeyi beklediği kazancı;

$$U_{(t)} = (1-s) \beta V(t+1) + s[y(\beta V(t+1)) - B] + (1-y)(-b) \quad (2)$$

Burada dışsal bir belirleyici olan s ; yakalanma olasılığını göstermektedir ve $0 \leq s \leq 1$ arasında bir değer almaktadır. Buna göre bürokratin; yakalanma olasılığı s , yakalanmama olasılığı ise $(1-s)$ 'dir. Eğer bürokrat yakalanmaz ise, gelecek dönemdeki kazancı, 1 nolu denklemdeki değer olacaktır. Bürokrat, yolsuzluk yapmayan ya da yapan iş arkadaşları tarafından ihbar edilerek yakalanabilir. Bu durumda, iş arkadaşları, yolsuzluk yapan bürokrati üstlerine şikâyet ederler. Üstler ise hemen bu kişinin aldığı rüşvet gelirine el koyar ve işten çıkartırlar. Bunun neticesinde yolsuzluk yapan bürokratin gelecekte elde edeceği gelir, $s(1-y)$ yakalanma olasılığı ile $(-b + \beta 0)$ kadardır.

Eğer yolsuzluk yapan bürokratin yakalanmasına neden olan iş arkadaşı da yolsuzluk yapıyor ise, bürokrat bu arkadaşına kendisini şikâyet etmemesi ve bunun neticesinde mesleğini koruyabilmesi için rüşvet verebilir. Verilecek rüşvet, B^{68} ye eşittir. Bu analizde $B=b$ olduğu kabul edilmiştir. Bunun neticesinde yolsuzluk yapan bürokratin gelecekte elde edeceği gelir, $s y$ yakalanma olasılığı ile $(-B + \beta V)$ kadardır.

Yolsuzluk faaliyetini gerçekleştiren bürokrat ile bu duruma göz yuman diğer bürokratların yolsuzluk yapılmaması halinde elde edilecek kazancı, denklem 1'den kolaylıkla elde edilir. Buna göre yolsuzluk yapılmaması halinde elde edilecek kazanç;

⁶⁸ B farklı değerlerde olabilir:

- (i) $B=0$; Yolsuzluk yapan bürokratlar birbirini şikâyet etmezler. Bu durum, "kısasa kısas" olarak da nitelendirilen, sen beni şikâyet etme ben de seni etmeyim anlayışının olduğu durumdur.
- (ii) $B=0(\beta V(t+1))$; Bu durumda B değerini, iki taraf arasındaki pazarlıklar belirler.
- (iii) $B=b$; Şikâyet edecek iş arkadaşı, alınacak rüşvet ile aynı değerde bir ödemeyi kabul eder.

$$V = w / (1 - \beta) \text{ olacaktır.} \quad (3)$$

Eğer yolsuzluk yapma seçeneği tercih edilirse elde edilecek kazanç;

$$V_b = w + b(1-s) - c / 1 - \beta(1-s(1-y)) \text{ olacaktır} \quad (4)$$

Eğer bu değer (V_b), pozitif ise, yolsuzluk yapmanın daha yüksek bir dürtüsü olacak ve bürokratlar daha fazla oranda yolsuzluk faaliyetinde bulunacaklardır. *O halde $V_b > V$ ise rasyonel bürokrat yolsuzluk eyleminde bulunacak ve neticede yolsuzluk yapan bürokrat (y) sayısı artacaktır.*

Denklem 3 ile 4'ü aynı denklemde gösterirsek ve iskonto oranını $\beta = 1/(1 + r)$ olarak kabul edersek aşağıdaki denklemi elde ederiz;

$$c < (1-s)b - s(1-y)w/r. \quad (5)$$

Burada;

$(1-s)b - s(1-y)w/r$: Yolsuzluktan beklenen kazancı,

$(1-s)b$: Rüşvetin beklenen değerini,

$s(1-y)w/r$: Gelecekte kaybedilmesi beklenen geliri

c : Maliyeti, göstermektedir.

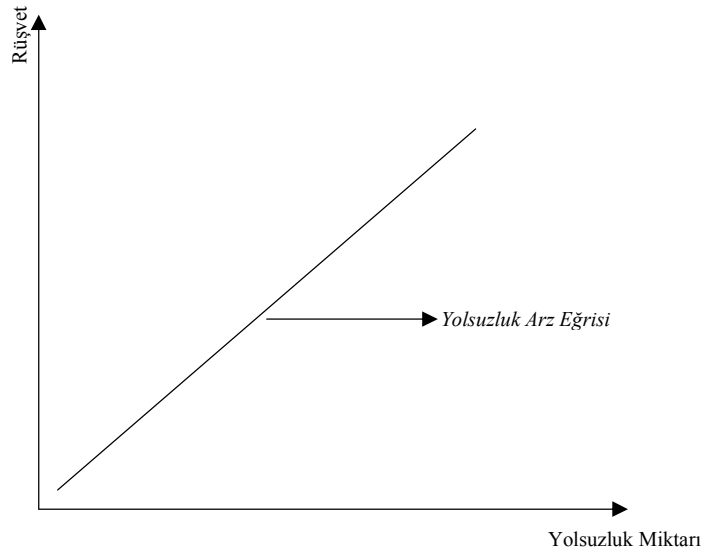
Eğer bürokratların yolsuzluk eylemini gerçekleştirmek neticesinde maruz kalacakları maliyet (c), beklenen parasal kazançtan $\{(1-s)b - s(1-y)w/r\}$ düşük ise, kamu görevlileri, yolsuzluk eylemini tercih edeceklerdir. Yolsuzluğun gerçekleşebilmesi için, $(1-s)b$ değerinin, maliyetlerden (c) fazla olması gerekir ki bu durum V_b 'nin pozitif olmasına yol açar.

Sonuç olarak yolsuzluk arz fonksiyonu; $(1-s)b - s(1-y)w/r$ denkleminde oluşacak ve her bir bürokratin yolsuzluk eylemini tercih etmesi, maliyetler ile birlikte; y , b , w , s ve r değerlerine bağlı olacaktır. Buna göre;

- Yolsuzluk eylemine karışmış bürokrat sayısının artması ($y \uparrow$),
- Rüşvetin değerinin artması ($b \uparrow$),
- Düşük ücret ($w \downarrow$),
- Yakalanma olasılığının düşüklüğü ($s \downarrow$),
- Yüksek iskonto oranı ($r \uparrow$),

yolsuzluk arzının artmasına yol açacaktır.

Yolsuzluk arz fonksiyonunun grafiksel gösterimi ise şu şekilde olmaktadır. Yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesini olanaklı kılan temel unsur, bu faaliyetten sağlanan kazançtır. Bu kazanç arttığı müddetçe, yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmek daha tercih edilen bir durum olacaktır. Bu çerçevede yolsuzluk düzeyi ile bunun karşılığında elde edilen kazanç arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum da yolsuzluk arz eğrisinin grafiksel olarak pozitif bir eğime sahip olmasına yol açmaktadır. Şekil. 3.8’de gösterildiği gibi yolsuzluk miktarı, yolsuzluğun fiyatı olan rüşvet miktarı ile beraber artmaktadır (Zhong ve Shu, 2004, 5).

Şekil:3.8. Yolsuzluk Arz Eğrisi

Kaynak: Zhong, N. and Y. Shu (2004); *The Causes, Consequences and Cures of Corruption: A Review of Issues*, July, s.5.

Yolsuzluk arz eğrisinin eğimini belirleyen diğer önemli bir unsur da, arz eğrisinin esnekliğidir. Bu esneklik, rüşvet miktarındaki nispi değişimin, yolsuzluk arzı üzerindeki değişmeye oranı şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile bu esneklik, rüşvetteki artış ve azalışa karşı yolsuzluk arz edenlerin duyarlılığını gösterir. Bu duyarlılığın fazla olması arz eğrisini, yatay eksene yaklaştıracak yani yatıklaştıracak ve yolsuzluk düzeyinde önemli farklılaşmalara yol açacaktır. Eğer esneklik düşük ise, arz eğrisi dikeyleşecek ve rüşvetteki artış ve azalışın, yolsuzluk üzerindeki etkisi kısıtlı düzeyde olacaktır (Çelen, 2007, 37).

3.3.1.2. Yolsuzluk Talep Fonksiyonu

Literatürde yolsuzluğun arz tarafı üzerine yeterince inceleme ve araştırma mevcut iken talep tarafı üzerine pek fazla durulmamıştır.⁶⁹ Oysa yolsuzluk genellikle (birkaç türü- zimmet gibi- hariç) iki tarafın karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri bir eylemdir. Bir anlamda hem arz hem de talep tarafı mevcut bir davranıştır. Bu bağlamda yolsuzluğu ortaya çıkaran dürtü ve fırsatların neler olduğunu daha iyi tanımlamak, yolsuzluğun denge koşullarını ortaya çıkarmak için sadece arz tarafını değil talep tarafını da incelemek gerekmektedir.

Yolsuzluğu talep edenler, genellikle belli bir kamusal mal ve hizmetin kullanılmasında avantaj elde etmek için, bürokratlara rüşvet teklif eden kesimdir (Andving ve Moene, 1990, 64). Bu kesim, rüşvet vererek elde edecekleri haksız kazancı ençoklaştırmak isterler. Yolsuzluk karşılığında ödedikleri bedel, elde etmeyi amaçladıkları menfaati azaltıcı etkide bulunan temel unsurdur. Yani, ödenilen rüşvet miktarının artması, yolsuzluk talep miktarını azaltacaktır. Çünkü yolsuzluk yapmak, yasal ve etik şekilde hareket etmeye nazaran çekiciliğini kaybedecektir (Çelen, 2007, 36-37). Buna ilaveten

⁶⁹ Yolsuzluğun talep fonksiyonu, rüşvet ile yolsuzluğu arz eden kamu görevlisinin bir fonksiyonudur. Yani; $D_Y = f(b, y)$ 'dir.

Burada;

D_Y ; Yolsuzluğun Talep fonksiyonunu,

b ; Rüşvetin değerini

y ; Yolsuzluk yapan bürokratı, göstermektedir.

Yolsuzluğun talep fonksiyonu; b ile ters orantılı, y ile doğru orantılıdır. Yani, y 'nin artması doğal olarak yolsuzluğun talep fonksiyonunun da artmasına yol açmaktadır. Bir anlamda yolsuzluğun talebi, yolsuzluğun arzı tarafından belirlenmektedir. Bundan dolayı yolsuzluğun arz ve talep analizinde çoğunlukla arz üzerinde durulmakta, talep kesimi ise pek önemsenmemektedir (Andvig ve Moene, 1990, 65-66).

yolsuzluğun talep fonksiyonu, bu yolsuzluk eyleminin gerçekleşmesi durumunda oluşacak maliyetlere (reel ve ahlaki), beklenen cezaya, üretimin gerçekleşmesi için gereken maliyetlere ve satış hâsılatına da bağlıdır.

Bu çerçevede yolsuzluk talep fonksiyonu şu şekilde gösterilebilir (Rose-Ackerman, 1975, 189-190):

$$\pi(X) = (P \times Q) - T - X - D(X) - N(X) \text{ 'dır.}$$

Burada;

$\pi(X)$: Yolsuzluğu talep eden kişi/firmaların kazancını,

P : Yolsuzluğu talep eden kişi/firmanın her bir birim üretiminin satış değerini,

Q : Yolsuzluğu talep eden kişi/firmanın üretim miktarını,

T : Üretimin toplam maliyetini,

X : Toplam rüşvet miktarını,

$D(X)$: Beklenen ceza miktarını $D \geq 0$

$N(X)$: Rüşvet vermek neticesinde oluşacak reel ve ahlaki maliyeti $N \geq 0$,

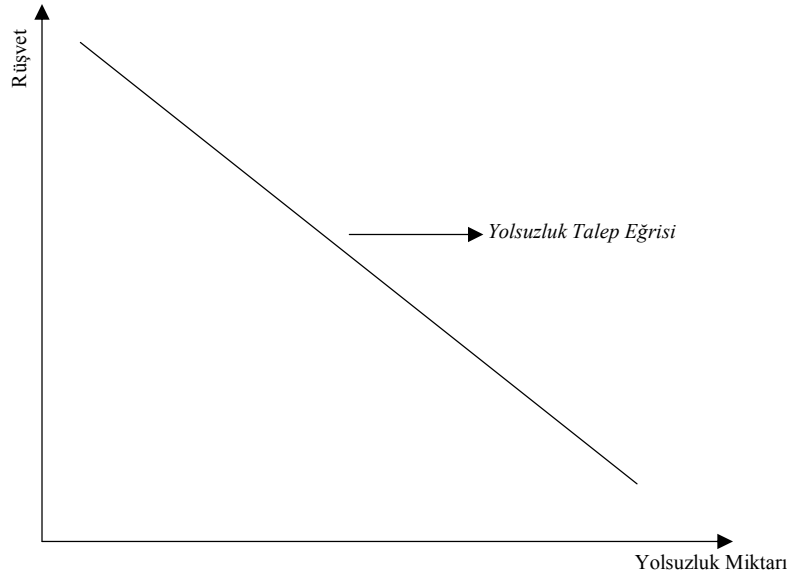
göstermektedir.

Buna göre;

$(P \times Q) \geq T + X + D(X) + N(X)$ ve ya $\pi(X) \geq 0$ ise kişi/firmalar rüşvet vereceklerdir. Eğer bu durum oluşmuyor ise rüşvet vermeyecek ve yolsuzluk eylemi gerçekleşmeyecektir.

Yolsuzluk talep fonksiyonunun grafiksel gösterimi ise şu şekilde olmaktadır. Yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesini olanaklı kılan temel unsur, bu faaliyetten sağlanan kazançtır. Fakat talep fonksiyonunda, kişi/firmaların ödedikleri rüşvet miktarı, yolsuzluk faaliyetinden beklenen kazancın üzerinde azaltıcı bir etkiye sahip olduğu için, rüşvet miktarının artması, yolsuzluk eyleminin talep edilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yani, rüşvet miktarı ile yolsuzluk talep miktarı arasında doğrusal olmayan bir ilişki mevcut olup bu durum da yolsuzluk talep eğrisinin grafiksel olarak negatif eğimli olmasına yol açmaktadır. Şekil. 3.9’da gösterildiği gibi yolsuzluk miktarı artarken, yolsuzluğun fiyatı olan rüşvet miktarı azalmaktadır (Zhong ve Shu, 2004, 5).

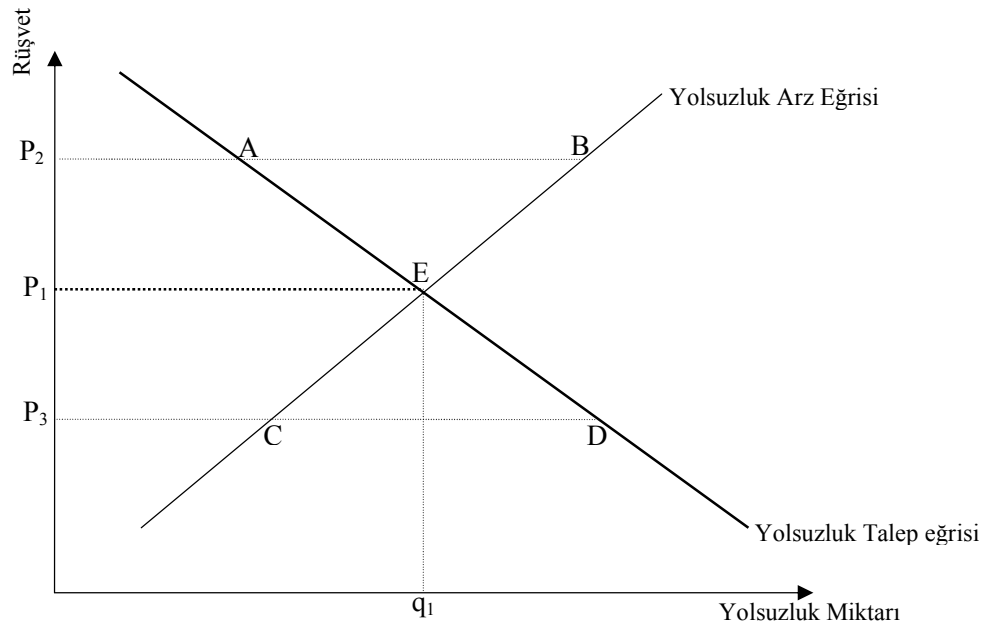
Şekil:3.9. Yolsuzluk Talep Eğrisi

Kaynak: Zhong, N. and Y. Shu (2004); *The Causes, Consequences and Cures of Corruption: A Review of Issues*, July, s.5.

Yolsuzluk talep eğrisinin eğimini belirleyen diğer önemli bir unsur da, talep eğrisinin esnekliğidir. Bu esneklik, rüşvet miktarındaki nispi değişimin, yolsuzluk talebi üzerindeki değişmeye oranı şeklinde ifade edilebilir. Diğer bir ifade ile bu esneklik, rüşvetteki artış ve azalışa karşı yolsuzluk talep edenlerin duyarlılığını gösterir. Bu duyarlılığın fazla olması talep eğrisini, yatay eksene yaklaştıracak yani yatıklaştıracak ve yolsuzluk düzeyinde önemli farklılaşmalara yol açacaktır. Eğer esneklik düşük ise, talep eğrisi dikeyleşecek ve rüşvetteki artış ve azalışın, yolsuzluk üzerindeki etkisi kısıtlı düzeyde olacaktır (Çelen, 2007, 37).

3.3.1.3. Denge Yolsuzluk Düzeyi

Denge yolsuzluk düzeyi, yolsuzluk arzı ile yolsuzluk talebinin birbiri ile kesiştikleri noktada oluşacaktır. Buna göre, şekil.3.10.'da, yolsuzluk arz eğrisi ile yolsuzluk talep eğrisinin kesiştikleri E noktası, bu denge noktasını göstermektedir. Burada denge yolsuzluk birim fiyatı, p_1 'e denge yolsuzluk miktarı ise q_1 'e karşılık gelmektedir. Yolsuzluk arz edenler, p_1 'den daha yüksek bir birim fiyat ile (örneğin p_2 gibi) hizmetlerini satmak istediklerinde, yolsuzluk talebi buna bağlı olarak kısılacak ve AB kadar bir arz fazlası ortaya çıkacaktır. Bu durumda yolsuzluk arz edenlerin sunum miktarlarını kısmaları gündeme gelecektir. Bunun tersi durumda ise; yani p_3 fiyatında, yolsuzluk talebi yolsuzluk arzını aşacak ve CD kadar bir talep fazlası oluşacaktır. Talep fazlası nedeniyle yolsuzluk birim tutarı artmaya başlayacak ve E noktasına yaklaşacaktır (Çelen, 2007, 36). Bu denge noktası da göstermektedir ki yolsuzluk hiçbir zaman sıfır seviyesine düşmeyecek ve daima var olacaktır.

Şekil:3.10. Denge Yolsuzluk Düzeyi

Kaynak: Çelen, M. (2007); Yolsuzluk Ekonomisi, İSMMO Yayını, Yayın no 77, İstanbul, s.37.

Böylece ulaşılan denge, kararlı bir dengedir. Yani diğer unsurlar değişmedikçe değişmeyecektir (Güvel, 2004b, 57). Bu diğer unsurlar, yolsuzluğun arz ve talebinin beklenen fayda ve maliyetini, rüşvetin seviyesi dışında etkileyen unsurlardan oluşmaktadır (Zhong ve Shu, 2004, 6). Bu unsurlar,⁷⁰ bireyin kendisinden kaynaklanan unsurlar olabileceği gibi kendisi dışında gerçekleşen unsurlar da olabilir. Kişinin kendinden kaynaklanan unsurlar ki biz bunlara “yolsuzluğun motivasyonları” diyebiliriz, kişinin inancı, beklentisi, maddi durumu, geliri, yakalanma durumunda cezai yaptırım gibi unsurlardır. Bireyin kendisi dışında kaynaklanan unsurlar (yolsuzluğun fırsatları), ekonomik (rekabet durumu, karar alma sürecinde bağımsızlık ve hesap verilebilirlik gibi), sosyal (eğitim seviyesi, etnik farklılık gibi) ve politik (demokrasinin gücü, basın özgürlüğü seçim sistemi gibi) koşullardan oluşmaktadır (Dabla-Norris, 2000, 3-4). Ülkelerin politik, ekonomik ve sosyal yapısına bağlı olarak şekillenen (Treisman, 2000, 402) (başka bir ifade ile kurumsal faktörlere) bu fırsat ve motivasyonlar, yolsuzluğun arz ve talebini etkileyerek, denge yolsuzluk düzeyinde değişimlere yol açmaktadır. Treisman 2000 yılında yaptığı bir çalışmada bu unsurların bazılarını belirtmiş ve yolsuzluk seviyesi üzerine olan etkilerini test etmiştir. Bu çalışma ile ortaya konulan unsurlar şunlardır (Treisman, 2000, 402-405):

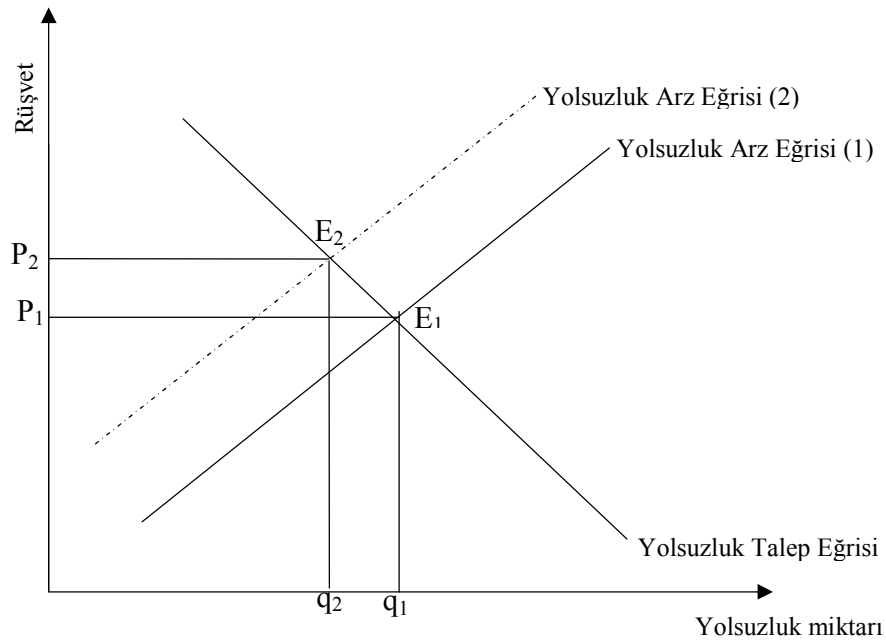
- *Etkili Hukuk Sisteminin Varlığı*; yolsuzluk eylemi neticesinde yakalanma oranını artırırken aynı zamanda cezai yaptırımın da fazla olmasına yol açacaktır. Bu durumda yolsuzluğu arz eden kamu görevlisinin ve talep eden bireyin/firmanın katlanacağı maliyetin artmasına yol açacaktır. Neticede etkili bir hukuk sistemi, veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye sahip olacaktır.
- *Basın özgürlüğü ve güçlü sivil toplumun varlığı*; yolsuzluk faaliyetlerinin ortaya çıkarılmasına ve toplum önünde sorgulanmasını artıracığı için, yolsuzluğun beklenen maliyetlerini artıracaktır. Bu da bir önceki unsur gibi, veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye yol açacaktır.
- *Demokratikleşme*; Yönetimin şeffaf olmasına, denetimlerin etkin olmasına ve aynı zamanda yargının da tam bağımsız olmasına yol açacaktır. Bu

⁷⁰ Yolsuzluğun fırsatları ve motivasyonları şeklinde tasnif edilen bu unsurlar bir sonraki bölümde kapsamlı olarak anlatılacağı için bu bölümde çok fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

durum, daha önceki iki koşul gibi yolsuzluğun beklenen maliyetlerini artırdığı için, veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye yol açacaktır.

- *Ülkelerin Gelişmiş Seviyesinin Büyüklüğü*; hem kişi başına düşen gelirin yüksek olmasına hem de nüfusun daha iyi eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmasına yol açacaktır. Bu durum ise bireylerin ek gelir elde etme için yolsuzluk faaliyetine yönelmemesine neden olacaktır. Zira düşük gelir veya yoksulluk, yolsuzluğun en önemli motivasyonudur. Neticede ülkelerin yüksek gelişmişlik düzeyi, yolsuzluğun veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye yol açacaktır.
- *Kamu sektöründe çalışanların ücretlerinin yüksekliği*; kamu görevlilerinin, yolsuzluk eylemini gerçekleştirmek için gereken dürtülerin ortadan kalkmasına yol açacaktır. Çünkü yüksek ücret, yolsuzluğun beklenen maliyetini artıracak ve bu durum neticede veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arzını azaltan bir etkiye yol açacaktır.
- *Devletin ekonomideki rolünün düşüklüğü*; yolsuzluğu ortaya çıkaran fırsatlarında oluşmasını azaltacaktır. Regülasyonlar, karmaşık vergi sisteminin varlığı, ihtiyari karar alma gücünü artıracığı için, yolsuzluğun gerçekleşmesi için de, uygun ortamlar oluşturacaktır. Ayrıca bu durum, tekelleşmeye de yol açacak ve yolsuzluğu gerçekleşmesini olumlu yönde etkileyecektir. Bundan dolayı devletin ekonomideki rolünün kısıtlanması, veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye yol açacaktır.
- *Ticari kısıtlamaların azlığı*; tekelleşmeyi ve rant kollama davranışlarını azalmaktadır. Belli malların ithalatına sınırlama getirilmesi ve ya ithalatın belli bir lisansa tabi tutulması, bu lisansı ve ya kotayı dağıtan kuruma ya da kişiye yolsuzluk yapma imkânı sağlayacaktır. Bu nedenle ticari kısıtlamaların (özellikle ithalat kısıtlamaları), kaldırılması ya da azaltılması, veri bir rüşvet seviyesi üzerinden yolsuzluk arz ve talebini azaltan bir etkiye yol açacaktır.

Sonuç itibariyle veri bir rüşvet seviyesi sabit kalmak koşulu ile yolsuzluğu etkileyen bu fırsat ve motivasyonlar, yolsuzluğun arz ve talebini etkileyerek denge yolsuzluk düzeyinin değişmesine yol açacaktır. Örneğin şekil 3.11.'de gösterildiği gibi yolsuzluk arzını azaltan koşullar (etkili hukuk sistemin varlığı, basın özgürlüğü ve sivil toplum örgütlerinin güçlülüğü, ekonomik gelişmiş seviyesi, ticari kısıtlamaların azlığı, yüksek ücret gibi), varlığı neticesinde yolsuzluk arzı azalacak ve yolsuzluk arz eğrisi sola doğru kayacaktır. Bu durum da, denge yolsuzluk düzeyinin azalmasına, denge rüşvet seviyesinin da artmasına yol açacaktır (Zhong ve Shu, 2004, 6).

Şekil:3.11. Denge Yolsuzluk Düzeyindeki Değişim

Kaynak: Zhong, N. and Y. Shu (2004); *The Causes, Consequences and Cures of*
A Review of Issues", July, s.6.

Corruption:

3.3.2 Optimal Yolsuzluk Düzeyinin Belirlenmesi (Marjinal Sosyal Maliyet- Marjinal Önleyici Maliyet Eğrileri Yardımıyla)

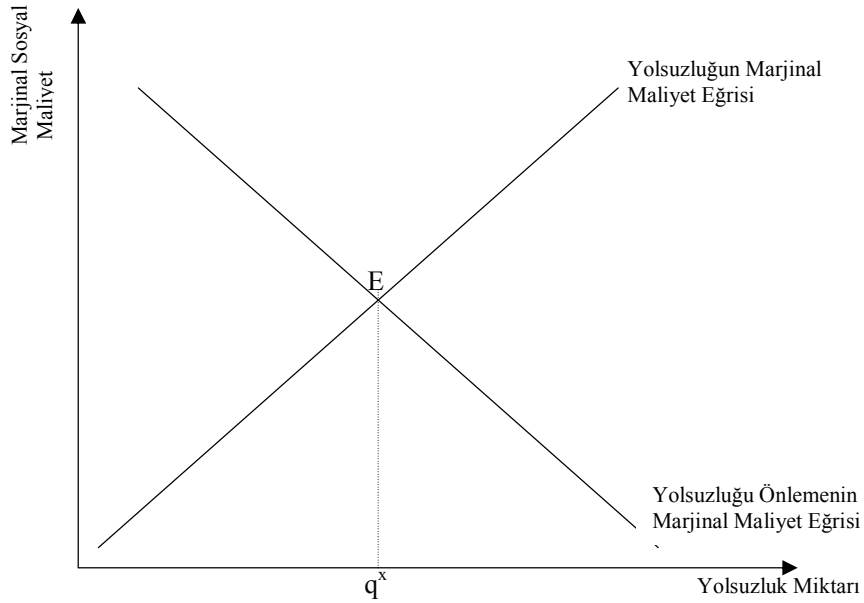
Optimal yolsuzluk düzeyinin sıfır olması mümkün müdür? Bir ülke için optimal yolsuzluk düzeyinin sıfır olması, ahlaki açıdan belki mümkün olabilir. Ama iktisadi açıdan

yolsuzluğu sıfır seviyesinde tutmak ya da bu seviyeye indirmek mümkün değildir (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 25-26). İktisadi açıdan yolsuzlukla mücadele, denge yolsuzluk düzeyinde belli bir azalış sağlayabilir. Fakat her mücadele programının beraberinde belli bir maliyeti olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin, kamuda ücret artışları ile yolsuzluk düzeyi azaltılabilir. Ama bu yöntem, beraberinde bütçe açıklarını ve enflasyonu artırabilir. Böyle olunca da belli bir yolsuzluk düzeyine katlanmak rasyonel hale gelmektedir (Acemoğlu ve Verdier, 1998, 1382).

Optimal yolsuzluk düzeyi, yolsuzluğu önlemek için yapılan maliyet (masraf) ile yolsuzluğun topluma olan maliyetleri tarafından belirlenmektedir. Her ülke yolsuzlukla mücadele için bir takım reform ve politikalar uygularlar. Uygulanan bu reform ve politikalar beraberinde bir takım maliyetler de ortaya çıkarır. Örneğin hükümetin saydamlığı artırmak için gerçekleştireceği denetim ve kontrol mekanizması, yeni maliyetlerin oluşmasına yol açar. İşte bu ve bunun gibi yolsuzlukla mücadele neticesinde ortaya çıkan bu maliyetlere, “*Yolsuzluğu Önlemenin Maliyeti (Corruption preventing cost)*” denilmektedir (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 26). Diğer taraftan yolsuzluk olgusunun gerçekleşmesi de gelir dağılımının ve kaynak dağılımının bozulması gibi bir takım olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bu tür maliyetlere de, “*Yolsuzluğun Maliyeti (cost of corruption)*” denilmektedir.

Klitgaard, optimal yolsuzluk düzeyini, şekil yardımıyla açıklamaya çalışmıştır (Şekil 3.12). Kendisi bu şekilde hayali olarak yolsuzluğun maliyet eğrisi fonksiyonu ve yolsuzluğu önlemenin maliyet eğrisi fonksiyonu türetmiş ve bu iki eğrinin kesiştiği noktayı, optimal yolsuzluk düzeyi olarak belirtmiştir (Klitgaard, 1998, 26).⁷¹

⁷¹ Şekilde bu eğriler anlatım kolaylığı için düz doğru şeklinde gösterilmiştir. Oysa bu eğriler, düz doğru yerine eğri şeklinde de olabilirler.

Şekil:3.12. Optimal Yolsuzluk Düzeyi (MM Eğrileri Yöntemiyle)

Kaynak: R. Klitgaard, Controlling Corruption, University of California Press, s. 26

Klitgaard; az sayıdaki yolsuzlukların topluma yükleyeceği maliyetin de az olacağını ancak yolsuzluk miktarı arttıkça bunun yaratacağı sosyal maliyetin de artacağını ileri sürmektedir. Ona göre yolsuzlukların toplumda egemen olması, davranış normlarının bozulması, ekonomik etkinsizliklerin oluşması, gelir ve güç dağılımının bozulması gibi olumsuzluklara yol açacaktır. Bundan dolayı yolsuzluk maliyet eğrisi, pozitif eğimli olacaktır. Çünkü yolsuzluk miktarındaki artış, yolsuzluğun sosyal maliyetinin de artmasına neden olmaktadır. Diğer taraftan, bir toplumda yolsuzluk olayları çok rastlanan bir durumda değilse, yolsuzluk olaylarını ortaya çıkarmak kolay olmayacak ve daha fazla bir önleme maliyetine ihtiyaç duyulacaktır. Eğer yolsuzluk olayları yaygın ise, bu olayların tespiti ve ortaya çıkarılması daha kolay ve daha az maliyetle gerçekleşecektir. Bundan dolayı yolsuzluğu önleme maliyet eğrisi, negatif eğimli olacaktır. Klitgaard'a göre optimal yolsuzluk düzeyi şekilde de görüldüğü gibi bu her iki eğrinin kesiştiği denge noktasında gerçekleşecektir (Klitgaard, 1998, 26). Bu nokta, son birim yolsuzluğu önlemenin maliyetinin, son birim yolsuzluğun maliyetine eşit olduğu denge noktasıdır (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 25-26) ki bu denge noktası da göstermektedir ki optimal yolsuzluk düzeyi hiçbir zaman sıfır olmayacaktır (Klitgaard, 1998, 27).

Sonuç olarak; optimal yolsuzluk düzeyi, yolsuzluğu önlemenin marjinal maliyeti ile yolsuzluğun topluma yansıyan marjinal maliyetin eşitlendiği zaman teorik olarak gerçekleşecektir. Bu şartlar altında yolsuzluğun tüm ülkelerde sıfırın üstünde kalmaya devam edeceğini düşünmek gerçekçi bir yaklaşımdır. Zira gerçek yaşamda da yolsuzluğun görülmediği hiçbir ülke (ister gelişmiş isterse gelişmemiş ülke) yoktur⁷² (Tanzi, 1998, 586-587).

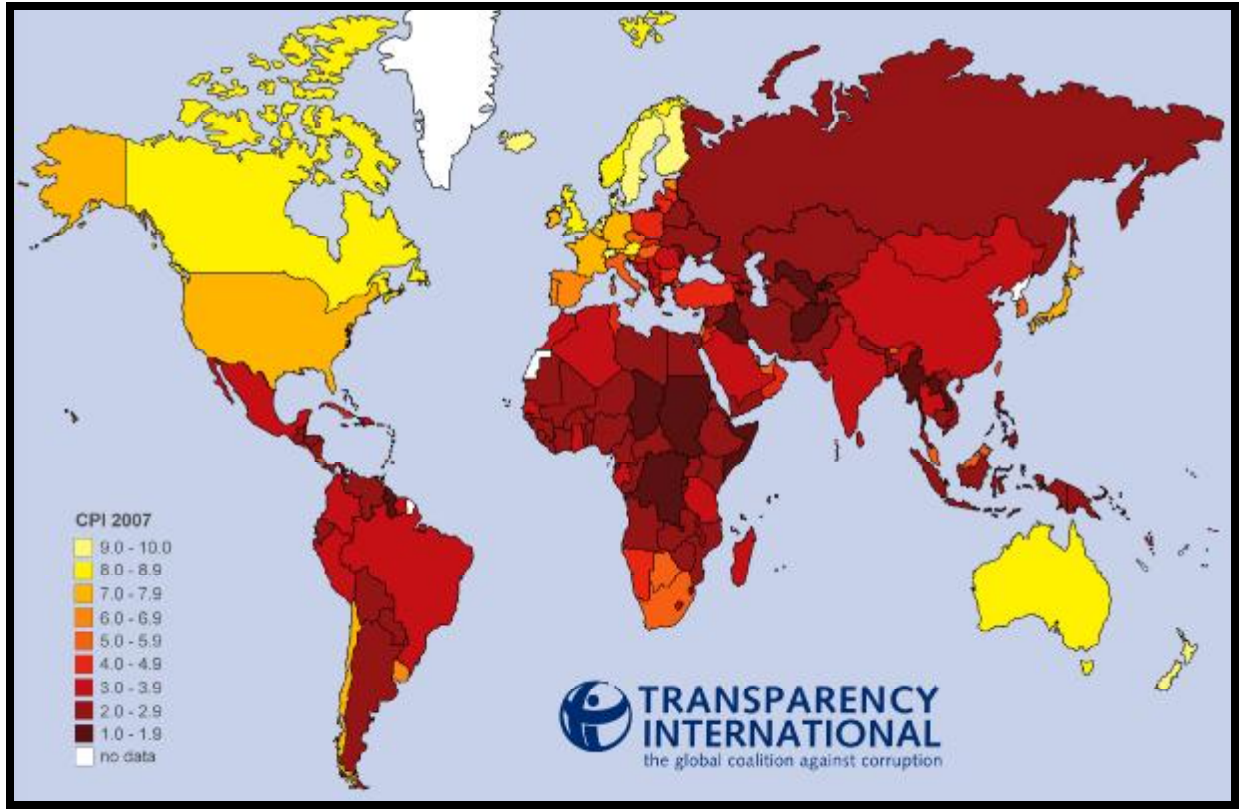
3.4. Yolsuzluk Düzeyinin Farklılaşması

Yolsuzluk evrensel bir olgudur. Toplumların tarihsel gelişimi süreci incelendiğinde her tür sosyal yapıda yolsuzluğun var olduğu, sıfır seviyelerinde gerçekleşmediği görülür. Yolsuzluğun bu evrenselliğinin yanında bir başka niteliği de göreceliğidir. Yolsuzluğu oluşturan unsurlar, toplumdan topluma ve hatta aynı toplumda bile zaman içerisinde farklılık gösterebilmektedir. Bir toplumda yolsuzluk olarak tanımlanan bir davranış başka bir toplumda yolsuzluk olarak tanımlanmayabilir. Hatta toplumların değişme ve gelişme süreci içinde, bir dönemde yolsuzluk olarak tanımlanan bir davranış başka bir dönemde yolsuzluk olarak tanımlanmayabilir (genellikle yazılı kuralları açısından). Bu çerçevede yolsuzluk, şekil:3.13’de de görüldüğü gibi dünyada farklı coğrafyalarda değişik seviyelerde gerçekleşen bir olgudur. Yolsuzluk genel olarak Afrika, Doğu Avrupa, Asya, Latin Amerika ve Ortadoğu bölgelerinde daha yüksek bir oranda gerçekleşirken, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika bölgelerinde daha az bir oranda gerçekleşmektedir.

Yolsuzluğun bu şekilde ülkeler ve bölgeler arasında farklılaşmanın sebebi olarak, bireylerin yolsuzluk eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmemelerine yol açan fırsat ve motivasyonların etkileşim derecesi gösterilmektedir. Başka bir ifade ile yolsuzluğa yol açan fırsat ve motivasyonları oluşturan ekonomik, hukuki, sosyal ve politik yapılar, yolsuzluğun

⁷² Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün (Transparency International), yaptığı yolsuzluk algılama (The Corruption Perception Index) endeksleri de bunu doğrular niteliktedir. Bu endeks, 0 ile 10 arasında bir değerlendirme yapmakta ve 0 yolsuzluğun %100, 10 ise yolsuzluğun hiç olmadığı durumu ifade etmektedir. Oysa yıllar boyu yapılan çalışmalarda 10 notunu elde eden hiçbir olmamıştır. İster gelişmiş isterse az gelişmiş ülke olsun, ülkelerde belli bir oranda yolsuzluğun gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Örneğin 2008 yılı yolsuzluk algılama endeksine göre; gelişmiş ve refah seviyeleri yüksek ülkeler olan Danimarka’da 9,3; İsveç de 9,3; Yeni Zelanda 9.3 gibi değerlerde yolsuzluk seviyesi tespit edilmiştir. (Kaynak: Transparency International, 2008 Corruption Perception Index)

lkeler arasında farklılaşmasına yol açmaktadır⁷³ (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 14; Paldam, 2001, 384).

Şekil:3.13. Yolsuzluğun Dünya Haritası

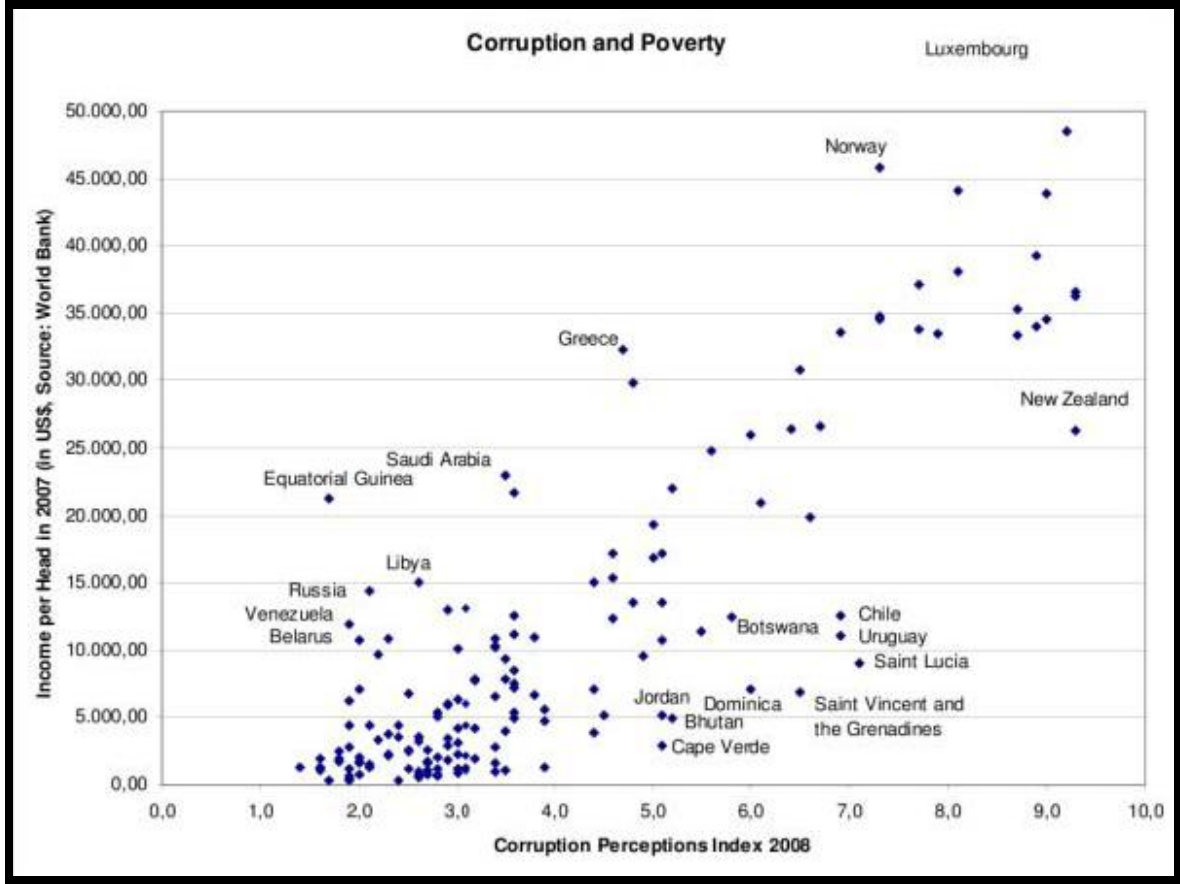
Kaynak: http://www.icgg.org/downloads/CPI_2007_worldmap.jpg, Erişim Tarihi: 14.05.2008.

Yolsuzluğun lkeler arasında farklılaşmasının nedenlerinden biri olan ekonomik unsurlar bağlamında ele alınan en temel gösterge, ekonomik gelişmişlik seviyesidir. Hatta bu unsur, ülkeler arasında yolsuzluğun farklılaşmasının, en temel sebebi olarak gösterilmektedir. Çünkü ekonomik gelişmişlik aynı zamanda ülkelerin politik, sosyal ve kurumsal yapılarının da şekillenmesinde önemli roller üstlenmektedir. Bu bağlamda ülkelerin ekonomik yapıları arasındaki farklılık, yolsuzluğun da farklılaşmasına yol açan esas etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Abed ve Davoodi, 2000, 7).

⁷³ Bu bölümde bu ekonomik, politik ve sosyal unsurlar hakkında kısa bilgiler verilip, bunlar hakkında ayrıntılı bilgi sonraki bölümde yer alacaktır. Bu bölümde daha çok, bu faktörlerin yol açtığı, ülkelerin yolsuzluk seviyelerindeki farklılaşma üzerinde durulacaktır.

Yolsuzluk, hem gelişmekte olan ÷lkelerde hem de gelişmiş ÷lkelerde g÷r÷lmektedir (Shleifer ve Vishny, 1993, 599). Bununla birlikte yolsuzluğun farklılaşması ile ilgili genel kanı; yolsuzluğun az gelişmiş ÷lkelerde daha yoğun bir şekilde gerçekleştiğidir (Scott, 1969, 317). Hatta yolsuzluk, az gelişmiş ÷lkelerin hastalığı olarak bile tanımlanmaktadır (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 14). Bunun temel nedeni olarak da; bu ÷lkelerde politik istikrassızlığın varlığı, hesap verilebilirliğin azlığı, etkin olmayan hukuki sistemin varlığı, tekelleşmenin ve ihtiyari karar alma durumunun olması gibi unsurlar g÷sterilmektedir (Gray ve Kaufman, 1998, 9; Oweye ve Bendardaf, 1996, 194). Ayrıca bu ÷lkelerde kişi başına d÷şen gelirin azlığı, d÷şük ücret ve yoksulluk da önemli nedenlerden sayılmaktadır (Elliott, 1997, 184).

Kısacası az gelişmiş ÷lkelerde mevcut olan zayıf kamu y÷netimi ve kurumsal yapı, yolsuzluğun en temel nedeni olarak g÷sterilmektedir (Shleifer ve Vishny, 1993, 615). Örneğin şekil 3.14’de g÷sterildiği gibi yolsuzluğun yoğun olarak gerçekleştiği ÷lkeler, kişi başına gelirin d÷şük seviyelerde olduğu ÷lkelerdir.

Şekil:3.14. Yolsuzluk ve Yoksulluk

Kaynak:http://www.icgg.org/corruption.cpi_2008_press.html. Erişim Tarihi: 14.05.2008.

Yine aynı şekilde 2008 yılı yolsuzluk algılama endeksine göre, dünya üzerinde yolsuzluğun en çok ve en az görüldüğü on ülkenin değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu durum Tablo:3.3’de gösterilmiştir. Buna göre; yolsuzluğun en çok görüldüğü ülkelerin az gelişmiş ülkeler, yolsuzluğun en az görüldüğü ülkelerin de gelişmiş ülkeler arasında yer alan ülkeler olduğu ortaya çıkmaktadır (Transparency International, 2008).⁷⁴

⁷⁴ Dünya Bankası ülkeleri, kişi başına düşen milli gelir açısından ülkeleri; düşük gelirli ülkeler, düşük orta gelirli ülkeler, yüksek orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler diye dört gruba ayırmaktadır. Buna göre; kişi başına düşen milli gelirin 935 \$’dan az olduğu ülkeler düşük gelirli ülkeler; 936-3,705\$ arasında olanlar düşük orta gelirli ülkeler; 3,705- 11,455\$ arasında olanlar yüksek orta gelirli ülkeler ve 11,456\$’dan büyük olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Tablo 3.3’de “en çok yolsuz on ülke”, kapsamında gösterilen ülkeler, dünya bankasının yaptığı bu tasnifte, az gelişmiş ülkeler statüsünde yer almakta; “en az yolsuz on ülke” ise gelişmiş ülkeler statüsünde yer almaktadırlar (World Bank, 2008, 291).

Tablo:3.3. Dünyada Yolsuzluğun En Çok ve En Az görüldüğü Ülkeler

<i>Yolsuzluğun En Az Görüldüğü</i> <i>10 Ülke ve</i> <i>Yolsuzluk Algılama Endeksi Notu</i>	<i>Yolsuzluğun En Fazla Görüldüğü</i> <i>10 Ülke ve</i> <i>Yolsuzluk Algılama Endeksi Notu</i>
Danimarka (9.3)	Somali (1.0)
İsveç (9.3)	Myanmar (1.3)
Yeni Zelanda (9.3)	Irak (1.3)
Singapur (9.2)	Haiti (1.4)
Finlandiya (9.0)	Afganistan (1.5)
İsviçre (9.0)	Sudan (1.6)
İzlanda (8.9)	Çat (1.6)
Hollanda (8.9)	Gine (1.6)
Avustralya (8.7)	Ekvator Ginesi (1.7)
Kanada (8.7)	Kongo Demokratik Cumhuriyeti (1.7)

Kaynak: Transparency International Corruption Perception Index, 2008

Yolsuzluk seviyesinin ülkeler arasında farklılaşmasına neden olan ekonomik koşulların dışında, bu farklılaşmaya yol açan, politik, sosyal ve kültürel koşullar da mevcuttur (Thomas ve Meagher, 2004, 21). Örneğin politik sistem doğası gereği (kendisine güç ve yetki verilecek kişi yada grupların seçilme süreçlerini belirleyen yasama ve yürütme kuralları ile bu kuralların uygulama süreçleri), ülkeler arasında yolsuzluk düzeyinde çok büyük farklar oluşturmaktadır. Bu çerçevede politik sistem tercihi olarak demokratik ilkelere daha çok saygı duyulan gelişmiş ülkelerde, demokrasinin daha kırılgan olduğu az gelişmiş ülkelere kıyasla yolsuzluk olgusuna daha az rastlanıldığı söylenebilir.⁷⁵ Ayrıca

⁷⁵ Bu durum demokrasinin çok güçlü olduğu ülkelerde, yolsuzluğun hiç olmadığı anlamına gelmez. Demokrasilerin çok güçlü olduğu ülkelerde bile yolsuzluk (çok yüksek düzeyde olmasa bile) görülmektedir (Rose-Ackerman, 1999, 57).

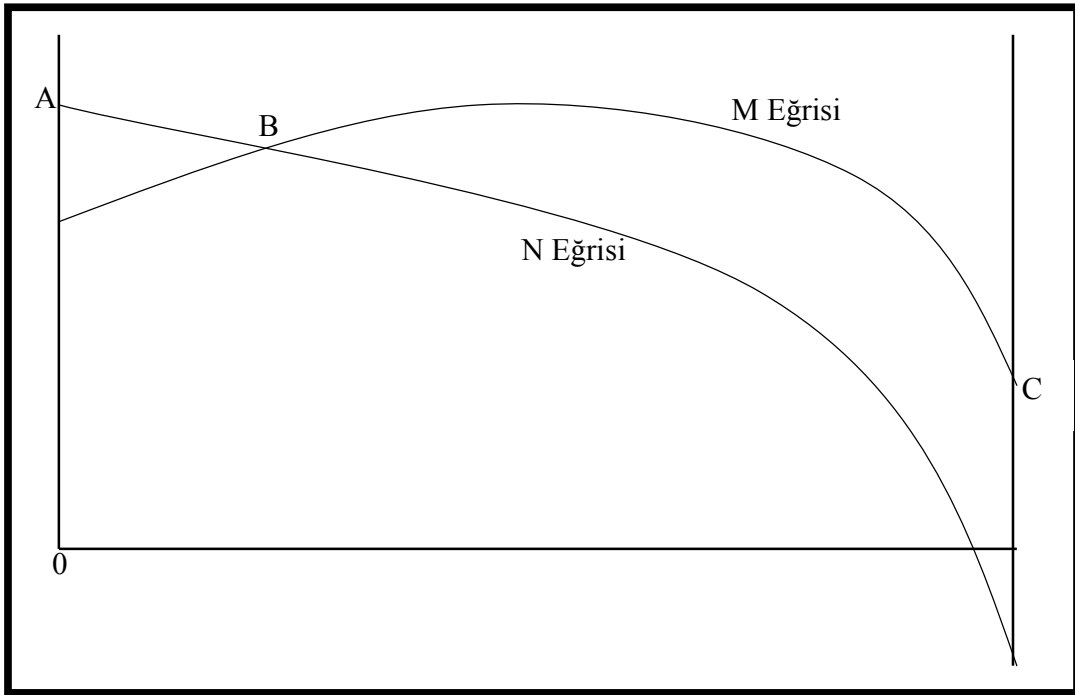
otoriter rejimlerin ve diktatörlüklerin bulunduğu ülkeler, belli bir grubun kaynaklara daha kolay erişimine olanak tanımasından dolayı, erkin kötüye kullanımına daha yatkın olmaktadır (Öner, 2005, 44). Bu durum ise politik ve ekonomik işlemlerde yolsuzluğun sıkça görülmesine yol açacaktır (Andving ve Diğerleri, 2000, 57). Bunun temel nedeni olarak da bu ülkelerde, demokrasinin yol açtığı, daha şeffaf, daha hesap verilebilir bir yönetimin olmamasıdır (Treisman, 2000, 404).

Kültürel koşullar da, yolsuzluğun oluşmasına ve gelişmesine etkiye bulunan önemli bir unsurlardır. Birçok araştırmacıya göre, Asya ve Afrika ülkelerinde yolsuzlukların yaygın olarak görülmesinin temel nedenlerinden biri, bu ülkelerde, yolsuzlukların bir tür bahşış ve ya kamudan hizmet alabilmek için ödenen kanunsuz bir harç olarak yorumlanması ve bunun normal bir davranış olarak algılanmasıdır (Çelen, 2007, 43; Andving ve Diğerleri, 2000, 65; Husted, 1999, 343). Böylelikle kültürel özellikler bazı ülkelerin daha çok bazılarının ise daha az yolsuzlukla yaşamalarına neden olmaktadır.

Ayrıca bir ülkede bürokrasi kültürü de yolsuzluğun farklılaşmasında önemli bir role sahiptir. Dürüst bürokratların egemen olduğu bir kurumsal yapıda, doğal olarak yolsuzluk miktarı da düşük seviyede gerçekleşecektir. Eğer çalmanın yada yolsuzluk yapmanın normal karşılandığı, belli bir cezai yaptırıma maruz bırakılmadığı toplumlarda yolsuzluk faaliyeti artacak ve bütün kamu hizmetlerinde egemen olan bir bürokratik kültür ortaya çıkaracaktır.

Bürokrasi kültürünün, ülkelerin yolsuzluk düzeyini etkisini Bardhan, bir şekil (şekil.3.15) yardımıyla açıklamaya çalışmıştır. “*Schelling Diagramı*”, olarak ifade edilen bu grafikte; yatay eksen yolsuzluğa bulaşmış bürokratların (işlemlerin) toplam bürokratlara (işlemlere) olan oranını göstermektedir. Burada M ve N eğrileri; yolsuzluğa bulaşmış (M) ve bulaşmamış (N) bürokratların marjinal faydasını göstermektedir. Şekle göre; N eğrisinin orijin üzerindeki noktasında hiçbir bürokratin yolsuzluğa bulaşmadığı, sonunda ise bütün bürokratların yolsuzluğa bulaştığı anlaşılmaktadır. N eğrisi ile gösterilen dürüst bürokratin faydası ilk bakışta yolsuzluğa bulaşmış bürokratlara oranla daha fazla iken, yolsuzluğa bulaşmış bürokratların toplam içerisindeki payı yükselmeye başlayınca, azalmaktadır. Nihayetinde bütün bürokratlar yolsuzluğa bulaştığında, dürüst bürokratin faydası sıfır

olmakta hatta negatif bile olmaktadır. M eğrisi ile gösterilen yolsuzluğa bulaşmış bürokratin marjinal faydası, ilk zamanlar düşük iken daha sonra yolsuzluğa bulaşan bürokrat sayısındaki artış ile birlikte yükselmekte ve bir noktadan sonra ise tekrar azalmaktadır. Bütün bürokratların yolsuz olduğu bir durumda, marjinal fayda pozitif olarak (fakat başlangıcın altında bir nokta) gerçekleşmektedir. Bu eğrinin önce artmasında, yolsuzluğa karşı etkili önlemlerin alınmamasından dolayı, yolsuzluğa bulaşmış bürokratların marjinal faydalarının yükselmesi belirleyici olmaktadır. Eğrinin daha sonra azalış trendine girmesinde ise, yolsuzluğa bulaşmış bürokrat sayısının artması ile birlikte bu bürokratların birbirleri ile rüşvet rekabetine girmeleri nedeniyle marjinal faydanın azalması süreci etkili olmaktadır (Bardhan, 1997, 1331-1332).

Şekil:3.15. Bürokrasi ve Yolsuzluk

Kaynak: P. Bardhan (1997); "Corruption and Development: A Review of Issues", Journal of Economic Literature, Vol: 35, No: 3, September, s. 1331

Şekil: 3.15’de; A, B ve C olmak üzere üç denge noktası oluşmaktadır. A ve C kararlı (istikrarlı) denge noktaları iken B noktası değildir. A noktasında bütün bürokratlar dürüst ve yolsuzluğa bulaşmamışlardır. C noktasında ise, bütün bürokratlar yolsuzluğa

bulaşmıştır. B noktasında ise, yolsuzluğa bulaşmış ve bulaşmamış bürokrat oranı farklılaşmaktadır. B denge noktasında gerçekleşen bir durumda, daha önce yolsuzluğa bulaşmamış bürokratlardan biri yolsuzluk faaliyetine yönelirse, N eğrisi üzerinden M eğrisine doğru bir geçiş olacak ve C noktasına doğru bir yöneliş olacaktır. Aynı şekilde, daha önce yolsuzluğa bulaşmış bir bürokrat, bu davranışından vazgeçerse, B noktasında gerçekleşen denge durumu, M eğrisinden N eğrisine geçecek ve A noktasına doğru hareket edecektir. Burada ekonominin başlangıç durumu da çok önemlidir. Eğer ekonomi yüksek bir ortalama yolsuzluk düzeyinde sürece başlarsa, nihai yolsuzluk noktası olan C'ye yönelmesi daha kolay olacaktır. Aksine eğer ekonomi düşük bir yolsuzluk seviyesi ile bu sürece başlarsa, yolsuzluğun sıfır seviyesinde olduğu A noktasına doğru yönelmesi daha kolay olacaktır. Sonuç olarak bu şekil, bürokratik yapıdaki ufak bir değişikliğin ekonomideki yolsuzluk düzeyini nasıl A ve C gibi iki farklı uç noktada sonlandırabileceğini ortaya koymaktadır (Bardhan, 1997, 1332-1333).

Bunlara ilaveten yolsuzluğun ülkeler ve topluluklar arasında farklılaşmasına yol açan diğer faktörler de mevcuttur. Bunlardan bir tanesi, sosyal yapının okur-yazarlık durumudur. Zira okur-yazar oranının yüksek olduğu ülkeler, aynı zamanda yolsuzluğun daha az görüldüğü ülkelerdir. Diğer taraftan kadın işgücünün yoğun olduğu, sivil toplumun güçlü olduğu, mülkiyet haklarının güvence altına alındığı, yasal sistemin etkin olduğu ülkeler, diğer ülkelere göre daha az yolsuz ülkelerdir.

Sonuç itibariyle, hiç zaman sıfır seviyelerinde olmayan daima var olan yolsuzluk olgusu, ülkelere ve bölgelere göre farklılık göstermektedir. Çünkü yolsuzluğun oluşmasına yol açan fırsat ve motivasyonları belirleyen, ekonomik, politik, hukuki, sosyal ve kültürel yapı, her ülkenin kendine özgü tarihi, kültürü, dini, siyasi sistemi, ekonomik ve sosyal kalkınmışlığı içerisinde farklılık göstermektedir. Bu farklılık da, yolsuzluğun farklı derecelerde gerçekleşmesine yol açmaktadır. Örneğin M. Paldam da, 2002 yılında yaptığı bir çalışmada yolsuzluğun, farklı ekonomik sosyal ve politik yapılara sahip ülkelerde değişik seviyelerde yer alacağını ifade etmiş ve yukarıdaki tabloda (Tablo. 3.4) görülen sınıflandırmayı yapmıştır. Buna göre; ekonomik ve sosyal açıdan az gelişmiş ülkelerde yolsuzluk, daha fazla bir oranda görülürken, gelişmiş ülkelerde daha az bir oranda görülmektedir (Paldam, 2002, 217).

Tablo:3.4. Yolsuzluk-Ekonomik ve Sosyal Yapı Arasındaki İlişki

	Geleneksel Toplum (Otoriter Ülkeler)⁷⁶	Az Gelişmiş Ülkeler	Gelişmiş Ülkeler
Ekonomik Yapı	Fakir, Durağan tarım sektörünün egemen olduğu yapı	Gelişmiş, istikrarsız büyüme, Sanayi Sektörünün genişlemesi	Zengin, Orta derecede büyüme, Düşük derecede Tarım sektörünün payı
Sosyal Yapı	Yüksek doğum ve ölüm oranı,	Ölüm ve doğum oranının azalması (Ölüm oranı doğum oranından daha az)	Hem ölüm hem de ölüm oranının düşük seviyelerde olması
Politik Yapı	Geleneksel: Kalıtsal ve Teokratik sistem	Durağan olmayan: Sık sık bir grubun yada ordunun hâkimiyetinde var olan demokratik sistem	Demokrasi
Yolsuzluk	<i>Geleneksel, yüksek</i>	<i>Yüksek</i>	<i>Düşük</i>

Kaynak: M. Paldam (2002); “*The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and Seesaw Dynamic*”, European Journal of Political Economy, Vol. 1, s. 218.

⁷⁶ Geleneksel otorite; geçmişten gelen -daima var olan- kural ve güçlerin kutsallığını öne sürerek meşruluk tezinde bulunan ve kendisine inanılan egemenlik türü, geleneksel otorite olarak adlandırılan sistemdir. Burada otoriteyi icra eden kişi yada kişiler geleneksel kurallar tarafından belirlenir. Bu sistemde gücü elinde bulunduran kişi bir “üst, amir” değil, kişisel anlamda bir “efendi”dir (Weber, 2005, 55).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YOLSUZLUK OLGUSUNA YOL AÇAN FIRSAT VE MOTİVASYONLAR

Literatürde yolsuzluk olgusu iki açıdan ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi; yolsuzluğu sosyolojik açıdan ele alarak bölgesel ve kültürel farklılıklara göre açılımlar yapan görüşlerdir. Diğer ikincisi ise, yolsuzluk olgusunu politika-ekonomi jbilimi açıdan yorumlayan görüşlerdir. İlk görüşe göre; bireyin davranış ve aktiviteleri, bağlı olduğu farklı sosyal yapılardaki değerler, normlar tarafından belirlenmektedir. Bu çerçevede yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini de, bu değer ve normlar belirlemektedir. İkinci görüşe göre ise, rasyonel olduğu varsayılan bireyin davranışlarının oluşmasında, kendisinin yaptığı bir fayda-maliyet tercihi rol oynamaktadır. Buna göre ise yolsuzluk faaliyeti, bir fayda-maliyet analizi çerçevesinde karar verilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu iki görüş, bir bütün olarak değerlendirildiğinde yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran faktörler, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak sıralanabilir (Porta ve Vannucci, 2005, 173).

Çalışmanın bu bölümünde yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonları belirleyen, ekonomik, politik, hukuki, sosyal ve kültürel unsurlar hakkında bilgiler verilecektir. Bu doğrultuda öncelikli olarak yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları kavramları açıklanacak ve daha sonra bu kavramları besleyen unsurlar tek tek ele alınacaktır.

4.1 Yolsuzluğun Fırsat Ve Motivasyonları

Ekonomik olgular, insan davranışı ile başlar ve onunla şekillenir. Bu süreç içerisinde insan davranışları, bireyin öznel (sübjektif) tutumu ile nesnel (objektif) durum ve ortamların karşılıklı etkileşimi içerisinde oluşur. Bu etkileşim içerisinde oluşan insan davranışları “*sosyal rol*” şeklinde ortaya çıkar. Sosyal rol, bireyin öznel tutumunu belirleyen “*motivasyon yapısı*” ile nesnel durumunu belirleyen “*çevre ve ortam*” tarafından belirlenir. Böylelikle ekonomik davranış ve tercihler, bir sosyal süreç içerisinde gerçekleşir. Başka bir ifade ile insan davranışı, bireyin kişiliğinden gelen içsel değişkenler

ve davranış seçiminde etkili olan dışsal değişkenler tarafından saptanmaktadır (Erkan, 2004, 29).

Yolsuzluk olgusunun da ortaya çıkmasına yol açan bu faktörler bireysel ve yapısal faktörler olarak iki kategoride ele alınır (Nas, Price ve Weber, 1986, 109). Bunlardan birincisi; bireyin ya da kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirmesine yol açan “*motivasyonlar*” olarak ifade edilirken ikincisi, yolsuzluk eyleminin ortaya çıkmasına yol açan “*fırsatlar*” olarak ifade edilmektedir (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 19). Başka bir ifade ile bu nedenler; “*Yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları*” olarak sınıflandırılmaktadır⁷⁷ (Dabla-Norris, 2000, 3).

Yolsuzluğun motivasyonları bağlamında ortaya çıkan nedenler, bireyin doğasına özgü nedenlerdir (Sayan ve Kışlalı, 2004, 33). Kişinin inancı, normları, beklentisi, maddi durumu, geliri, yakalanma durumunda cezai yaptırım gibi unsurlardır, yolsuzluğun motivasyonlarını oluşturmaktadır (Dabla-Norris, 2000, 4). Yolsuzluğun fırsatları bağlamında ortaya çıkan nedenler ise, bireyin içinde bulunduğu sistemin doğasına özgü nedenlerdir (Sayan ve Kışlalı, 2004, 33) ki bunlar da, ekonomik ve politik koşullardan (rekabet durumu, karar alma sürecinde bağımsızlık ve hesap verilebilirlik gibi) oluşmaktadır (Dabla-Norris, 2000, 3).

Thomas ve Meagher (2004,11) de, yolsuzluğun nedenlerini yapısal ve bireysel olarak kategorize etmişlerdir. Onlara göre yolsuzluğun yapısal nedenleri, yolsuzluğun gerçekleşmesi için bir takım fırsatların oluşup oluşmadığına yol açmaktadır. Bu nedenlerin en önemlileri de sistemin tekel ve takdir yetkisi ile saydamlık kavramlarından oluşmaktadır. Bireysel nedenleri ise kişilerin, yolsuzluk eyleminde bulunup bulunmamasına yol açan motivasyonlar olarak ifade etmişlerdir. Bireysel nedenlerin temel dayanak noktası olarak da kazanç güdüsünü göstermişlerdir. Bu çerçevede bireyin daha çok kazanma arzusunu artıran ve azaltan faktörleri, yolsuzluğun motivasyonları bağlamında değerlendirmişlerdir.

⁷⁷ Yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları, yolsuzlukla mücadelede uygulanması gereken ekonomik politikaların ve yapılması gereken kurumsal düzenlemelerin nasıl olması gerektiği konusunda da, yol gösterici unsurları oluşturmaktadır (Goudie ve Stasavage, 1997, 11).

4.1.1. Yolsuzluğun Fırsatları

Balzac, “*her fırsatın arkası, bir suçtur*” der. Buna göre, yolsuzluk ögesinin temelinde birtakım fırsat ve boşluklar vardır. Fırsatlar ve boşlukların ortaya çıkardığı kötüye kullanım ise yolsuzluğun temelini oluşturur (Hessel ve Murphy, 2002, 3). Fırsatların oluşmasını sağlayan ise, bilgi eksikliğidir. Eksik bilgi yada bilgi asimetrisi, çıkar güdüsü ile hareket eden kişi yada grupların, yolsuzluk yapmalarına neden olmaktadır. Bu çerçevede, bilgi asimetrisinin söz konusu olduğu sistemlerde, gerek ihtiyari davranma alışkanlıklarının artması gerekse hesap verilebilirliğinin düşük seviyelerde gerçekleşmesi, yolsuzluk için de fırsatların oluşmasına yol açmaktadır (Colombatto, 2001, 4; Boehm, 2007, 18; Oğus, 2004, 331).

Yolsuzluğun temelini oluşturan fırsatları Klitgaard “*Controlling Corruption*” (1998, 75) adlı kitabında şu şekilde göstermiştir.

$$C = M + D - A$$

Burada;

C= Yolsuzluğu

M= Monopol (Tekel) Gücünü

D= İhtiyari Karar Verme Gücünü

A= Hesap verme sorumluluğunu⁷⁸,

ifade etmektedir.

Buna göre, bir sistemdeki yolsuzluğa yol açan fırsatlarının oluşup oluşmadığını belirleyen temel öge, sunulan hizmetin tekelci bir yapıda gerçekleşip gerçekleşmemesidir. Eğer sunulan hizmet tekelci bir yapıda gerçekleşiyor ise, yolsuzluğun oluşmasını

⁷⁸ Hesap verme sorumluluğu en basit ifadeyle kamu yönetiminde her makamın tasarruflarından dolayı başta idare, yasama ve yargı makamlarına açıklamada bulunmakla ve bu tasarrufları gerçekleştirmekle yükümlü olması, hiçbir makamın inceleme ve denetiminden muaf tutulmaması anlamına gelmektedir. Hukukun üstünlüğü açıklık, saydamlık, yansızlık ve kanun önünde eşitlik gibi ilkelere ne ölçüde uyulduğu ancak hesap verme sorumluluğu aracılığıyla saptanabilmektedir (Hasdemir, 2006, 106).

sağlayacak yeterli fırsatlar oluşmuş demektir (Tanzi, 1998, 566). Yolsuzluk, kamunun çok büyük ve en önemli satıcı gibi davrandığı tekel piyasalarda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kamunun diğer rekabetçi firmalar gibi piyasada yer alması yolsuzluğa yol açan fırsatların da azalmasına ya da ortadan kalkmasına yol açacaktır (Rose-Ackerman, 1975, 187; Broadman ve Recanatini, 2002, 41; Goudie ve Stasavage, 1997, 13). Yine bu doğrultuda hizmetlerin sunulması sırasında geniş bir ihtiyari karar verme yetkisinin⁷⁹ olması da yolsuzluğa yönelmeyi artıracak, fırsatların artmasına yol açmaktadır (Rose-Ackerman, 1975, 187; Benson, 1988, 140; Goel ve Nelson, 1988, 117). Çünkü bu ihtiyari karar verme yetkisi ve hizmeti sunma yetkisinin tek elde toplanması, çıkar güdüsü ile hareket eden birey ya da grupları, rüşvet alma, kayırmacılık yapma gibi bir takım yolsuz davranışlara yöneltebilmektedir (Goudie ve Stasavage, 1997, 14). Diğer taraftan, hesap verme sorumluluğunun fazla olduğu sistemlerde ise birey ya da grupların, yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmeleri için gerekli fırsatların azaldığı ve bunun da yolsuzluğun gerçekleşme ihtimalini düşürdüğü anlaşılmaktadır (Klitgaard, 1988, 74; Azfar, Lee ve Swamy, 2001, 51; Morgan, 1998, 11). Sönmez'e (2001, 31) göre, hesap verilebilirlik, kamu yönetiminde yolsuzluk ve rüşvetin engellenmesi için mutlaka ulaşılması gerekli bir hedef ve aynı zamanda bir araçtır. Bir başka deyişle hesap verilebilirlik, yolsuzluk ve rüşvetin panzehiridir. Bu çerçevede, kamu görevlilerinin tekelci ve ihtiyari karar verme gücünü azaltan, kamu hizmetlerinde saydamlığı artıran politika ve uygulamalar, aynı zamanda yolsuzlukla mücadele için de gerekli olan stratejileri oluşturmaktadır (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 25; Thomas ve Meagher, 2004, 12).

Yolsuzluğun fırsatları ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de “*Rant Kollama (Rent-Seeking)*” ve “*Regülasyon*” kavramlarıdır. Rant

⁷⁹ Yolsuzluğa yol açan fırsatlardan ihtiyari davranışların oluşmasını sağlayan ekonomik ve politik koşullar şunlardır:

- Fiyat kontrollerinin varlığı,
- Lisans, izin belgesi, kotalar, pasaport gibi kısıtlayıcı politikaların varlığı,
- Piyasaya yeni giriş yapacak firmalara karşı konulan engellerin varlığı,
- Sözleşmelerde kamunun onayı,
- Teşvik, kredi, sosyal yardım, vergi muafiyeti ve istisnaları gibi devlet desteklerinin varlığı,
- Dış ticaret işlemleri üzerindeki kısıtlamalar ve kontrollerin varlığı,
- İktisadi kaynakların dağıtımın devlet tarafından yapılması durumu,
- Bir takım sosyal hizmetlerin devlet tarafından sunulması,
- Kamu hesaplarının gizli bir şekilde gerçekleşmesi durumu, olarak sıralanabilir (Kaufman, 1997, 123)

Kollama; devlet tarafından yapay olarak oluşturulan rantın, çıkar ve baskı grupları tarafından elde edilmesi mücadelesi olarak tanımlanabilir. Buna göre yapay rant, devletin bazı iktisadi faaliyetleri düzenlemeye ve kontrole tabi tutması (örneğin; işyeri açılması için ruhsat verilmesi gibi) ve/veya bazı iktisadi faaliyetler üzerine sınırlamalar getirmesi (örneğin; ithalatın kota sınırlamasına tabi tutulması gibi) suretiyle ortaya çıkmaktadır (Mauro, 1998, 11; Eliot, 1997, 182). Regülasyon ise kelime anlamında da belirtildiği gibi; düzenleme, tanzim etme, kural gibi anlamlara gelmektedir⁸⁰. Bir anlamda regülasyon bir müdahaleyi ifade etmektedir (Akça, 2007, 19). Hükümetin, piyasaya regülasyonlar, kısıtlamalar gibi yollarla daha fazla bir oranda müdahale etmesi, yolsuzluk olgusunun ortaya çıkması için daha fazla bir şekilde fırsatların oluşmasına yol açmaktadır. (Gürgür ve Shah, 2000, 6; Benson ve Baden, 1985, 395; Jain, 2001, 78). Bundan dolayı, hükümet müdahalelerini azaltmak bir anlamda yolsuzluğa yol açan fırsatların da azalmasına yol açacaktır (Larmour, 2001, 17).

Netice itibariyle gerek rant kollama gerekse regülasyon kavramları ile de ifade edildiği gibi, mevcut ekonomik sistemde kamunun aşırı müdahale ve düzenlemeleri doğal olarak çıkar ve baskı gruplarının, hükümet üyelerine, bürokratlara ve diğer kamu görevlilerine karşı lobicilik faaliyetinde bulunmalarına yada rüşvet vermelerine sebebiyet verebilmektedir. Doğal olarak böyle bir sonuç⁸¹ da, toplumsal yozlaşmanın oluşması için gereken fırsatlarında oluşmasına yol açmaktadır (Mauro, 1998, 11; Lambsdorff, 2002, 105; Ogus, 2004, 330; Myint, 2000, 39; Montinola ve Jackman, 2002, 149-150).

⁸⁰ Regülasyonlar genel olarak, üç alana yayılarak gerçekleşmektedir. Bunlardan birincisi, rekabetçi piyasada fiyat ve giriş regülasyonu, ikincisi tekellerde fiyat ve giriş regülasyonu ve üçüncüsü ise, piyasa başarısızlığını ortadan kaldırmaya yönelik olarak fiyatlar, karlar ve piyasa yapısıyla doğrudan ilgisi olmayan çevre, sağlık, iş güvenliği ve ürün kalite gibi düzenlemeleri içine alan regülasyonlardır. Bunlar; ekonomik ve sosyal regülasyonlardır. Bu üç alandan ilk ikisine ekonomik regülasyonlar, üçüncüsüne ise sosyal regülasyonlar denilmektedir (Akça, 2007, 18).

⁸¹ Dünya Bankası da “ Arz ve talep arasında herhangi bir yapay dengesizliğin oluşumuna yol açan politikalar, yolsuzluğun gerçekleşmesi için gereken fırsatlara yol açmaktadır” görüşünü savunmaktadır (Evans, 2004, 5).

4.1.2. Yolsuzluğun Motivasyonları

Motivasyon, belli bir kişinin bir genel duruma ilişkin bilgilerine bağlı olarak oluşturduğu motiflerin⁸² toplamıdır. Böylelikle motivasyon, bir davranış sürecinin temelindeki yönlendirici unsurların toplamından oluşmaktadır. Yani motivasyon, bireysel unsurlarla, sosyal statü ve sosyal kontroller tarafından birlikte belirlenen ve uzunca zamanı kapsayan bir olgudur. Bireylerin ekonomik davranışlarına yön çizen motivasyonlar ise belli bir iktisadi tercih yapısının oluşumunu gösteren ve görelî olarak kararlı içsel bağlantılara sahip motif sistemlerden oluşmaktadır. Ekonomik motifler, insan davranışlarını ekonomik gerekçelere dayalı olarak oluşturan uyarımlardır. Bu uyarımların temelinde de, “*kazanç motifi*” yer almaktadır (Erkan, 2004, 32-33).

Yolsuzluğa yol açan motivasyonları ortaya koymak için kullanılan yöntem, Becker’in (1968) suç ekonomisi ile ilgili ifade ettikleri ile paralellik göstermektedir (Bac, 1998,102; Sosa, 2004, 598). Buna göre kamu görevlisinin yolsuzluk eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceği konusunda kendisini motive eden temel faktör, kazanç motifidir (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 50). Bu durumda, bireyin kendi durumu ile ilgili yapacağı fayda maliyet analizi yöntemi neticesinde oluşacaktır. Burada motifleri, kamu görevlisinin rüşvet neticesinde elde edeceği kazancı, yakalanması ihtimalinin derecesi ve yakalanması durumunda karşılaşılabilecek ceza miktarı, yasal geliri ve sahip olduğu değerler belirleyecektir (Benson ve Baden, 1985, 395; Dabla-Norris, 2000, 5). Bir anlamda yolsuzluğun motivasyonu, yolsuzluk faaliyetin gerçekleştirilmesi sonucu katlanılması beklenen maliyeti⁸³ ile bu faaliyetin gerçekleştirilmesi sonucu elde edilmesi beklenen getiri arasındaki değiş-tokuş olarak da ifade edilebilir (Boehm, 2007, 9).

K. Jain (2001, 81), bireylerin yolsuzluk faaliyetinde bulunmalarına yol açan temel motifin, kazanç motifi olduğunu belirtmiş ve bu motifin ortaya çıkardığı motivasyonları da,

⁸² Motif (Güdü), bir davranış uyarıcı ve yönlendiren bireysel değişkenlerdir. Motifler akla dayanan unsurlardan değer sistemleri ve duygulara kadar uzanan unsurların bileşiminden oluşmaktadır (Erkan, 2004, 31).

⁸³ Birey açısından yolsuzluğun beklenen maliyeti; ekonomik, psikolojik ve sosyal unsurlardan oluşmaktadır (Treisman, 2000, 402).

“*Yolsuzluğun Motivasyonları*” olarak ifade etmiştir. Jain, yolsuzluğun motivasyonlarını şu şekilde göstermiştir;

$$Yolsuzluktan elde edilen fayda = f \{ yolsuzluktan elde edilen gelir, yasal gelir (ücret), politik kurumların etkinliği, ahlaki ve etik değerler^{84}, yaptırım yada cezalar \}.$$

Buna göre birey yada grupları yolsuzluğa motive eden yada yönlendiren temel öğeler, yasal olarak elde ettiği kazançların seviyesi ile böyle bir eylemden elde edeceği gelir kazancı ve yakalanması anında uğrayacağı gelir kaybı olmaktadır. Bununla birlikte içerisinde bulunduğu toplumun kurumsal yapısı, politik ve ahlaki durumu da önemli faktörleri oluşturmaktadır. Yolsuzluk faaliyetinin gerçekleşmesi neticesinde elde edilecek gelir ne kadar yüksek ise, yolsuzluğu gerçekleştirmek motivasyonu da o kadar güçlü olacaktır. Bununla birlikte düşük ücret ve cezai yaptırımın eksikliği, yolsuzluğun oluşmasına yol açan motivasyonların da güçlü olmasına yol açacaktır (Larmour, 2001, 17; Jain, 2001, 81-82).

Vazquez-Martinez, Arze ve Boex (2004, 24), da yolsuzluğun motivasyonlarını artıran unsurları şu şekilde sıralamışlardır. Onlara göre;

- Kamu sektöründeki yasal ücretler, düşük ise,
- Özel sektör ücretleri ile kamu sektörü ücretleri arasındaki fark, yüksek ise⁸⁵ (özel sektör ücretleri lehine),
- Yolsuzluktan elde edilecek kazanç, yüksek ise,
- Yakalanma olasılığı, düşük ise,
- Yakalanması durumunda katlanacağı ceza miktarı, düşük ise,
- Kamu çalışanlarının ahlaki ve etik anlayışı, güçsüz ise,

⁸⁴ Ahlaki ve etik değerleri; eğitim, cinsiyet, dini inanışlar, güven gibi faktörler belirlemektedir (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex, 2004, 50).

⁸⁵ Ekonomik olarak baktığımızda kamu görevlilerinin maaşlarının özel kesime göre düşüklüğü de yolsuzluk için neden olabilmektedir. Çalışanlar açısından özel sektörle kamu sektörü arasındaki büyük maaş farkı kamu çalışanlarının çalıştıkları kuruma karşı bağlarını ve sadakatlerini zayıflatmaktadır. Bu da yolsuzluklara neden olabilmektedir (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex 2004, 24-25).

bireylerin yolsuzluk eylemine katılmalarına yada bu tür bir faaliyeti gerçekleştirmelerine yol açacak motivasyonlar da güçlü olacaktır.

Wirl (1988, 202), yolsuzluğun motivasyonlarını (W); ekonomik (E), sosyal (S) ve ahlaki (R) olarak sınıflandırmıştır. Ona göre ekonomik unsurları, yolsuzluğa katılmak koşulu ile elde edilecek maddi kazancı belirleyen rüşvetin değeri, yasal ücret ve cezai müeyyidenin değeri belirlemektedir. Sosyal unsurları ise yasal sistemin özellikleri ve çalışma arkadaşlarının tutumları⁸⁶ oluşturmaktadır. Son olarak ahlaki unsurları ise, bireyin sahip olduğu etik ve ahlaki değerler belirlemektedir. Bu çerçevede;

$$W = E - S - E > 0 \text{ ise,}$$

yolsuzluk faaliyetini gerçekleştirmek için yeterli motivasyonlar sağlanmış demektir.

Genel olarak yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran faktörler, fırsatlar ve motivasyonlar bağlamında ele alınmaktadır. Buna göre yolsuzluğun motivasyonlarını belirleyen en temel etmen kazanç elde etme güdüsüdür. Eğer yolsuzluk neticesinde elde edilecek kazanç ne kadar güçlü ise, bireylerin yolsuzluk eyleminde bulunma isteği yada motivasyonu da o kadar güçlü olacaktır. Bununla birlikte ekonomide tekelleri bir yapının varlığı ve buna bağlı olarak ihtiyari karar verme durumlarının çokluğu, hesap verilebilirlik koşullarının azlığı ise yolsuzluk eyleminin gerçekleşmesi için uygun fırsatların oluşmasına yol açacaktır (Gray ve Kaufmann, 1998, 9). Başka bir ifade ile yolsuzluğun fırsatları ile birey yada grubun içerisinde bulunduğu sistemin genel yapısı dikkate alınırken, yolsuzluğun motivasyonlarında, birey yada grubun sahip olduğu içsel faktörler daha çok dikkate alınmaktadır (Tablo 4.1).

⁸⁶ Örneğin yolsuzluğun yaygın olduğu ve herkes tarafından onaylandığı iş ortamlarında, yolsuzluk faaliyetinde bulunmak daha kolaydır. Çünkü yolsuzluk yapmamak için yeterli bir sosyal baskı unsuru söz konusu olmayacaktır (Wirl, 1988, 202).

Tablo: 4.1. Yolsuzluğun Fırsat ve Motivasyonları

Yolsuzluğun Fırsatları	i. Tekelci Güç ii. Takdir Yetkisi iii. Hesap Verilebilirlik	<i>Yolsuzluk =</i> <i>Tekelci Güç+ Takdir Yetkisi- Hesap Verme.</i>
Yolsuzluğun Motivasyonları	i. yolsuzluktan elde edilen gelir ii. yasal gelir (ücret) iii. politik kurumların etkinliği iv. ahlaki ve etik değerler v. yaptırım yada cezalar	<i>Yolsuzluktan elde edilen fayda=</i> <i>f {yolsuzluktan elde edilen gelir, yasal gelir (ücret), politik kurumların etkinliği, ahlaki ve etik değerler, yaptırım yada cezalar}.</i>

Yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasında gerek bireysel faktörler gerekse yapısal faktörler etkili olmakla beraber, esas faktör yapısal nedenler olmaktadır (Heywood, 1987, 430). Çünkü bireyin içerisinde yaşadığı sistemin yetersizliği nedeniyle, bireyler yolsuzluk olgusunu içselleştirmektedirler. Bireyler yolsuzluk eyleminde bulunmak için bir takım gerekçeler bulmakta ve zamanla bu durumu kendilerine göre meşrulaştırmaktadırlar. Böylece yaptıkları yolsuzluklara, haklı bir neden bulup kendi vicdanlarını da rahatlatmaktadırlar (Sayan ve Kışlalı, 2004, 33). Caiden'e (1991, 488) göre; yolsuzluk hem bireysel hem de bireyin içinde yer aldığı sistemden kaynaklanmaktadır. Fakat temel sorun bireyler değil, sistemlerdir. Ona göre, "*Sorun (yani yolsuzluk olgusu), sistemi oluşturan birey hatalarından değil, aksine sistemin hataları yada zaafı neticesinde ortaya çıkar ve bireyleri yolsuzluktan dolayı suçlu gösterir.*"

Yolsuzluk olgusunun ortaya çıkması ister içsel isterse dışsal faktörlerin etkisi ile gerçekleşsin, bu tür davranışlar bir defa oluştuktan sonra hızlı bir genişleme, yayılma eğilimi gösterecektir. Zincirleme bir etkileşim meydana gelecek ve yozlaşmış bürokrat-

politikacı bireyler, sisteme egemen olacaktır. Bir anlamda Gresham Kanunu⁸⁷ gibi fırsatçı-rüşvetçi bürokratlar, dürüst bürokratları sistemin dışına iteceklerdir (Güvel, 1998, 32).

Sonuç olarak yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan bu fırsat ve motivasyonlarını besleyen çok sayıda faktör bulunmaktadır. Devletin ekonomideki payı, gelir dağılımı, fiyat seviyesi, ücretler gibi ekonomik faktörler olabileceği gibi, inançlar, eğitim seviyesi, şehirleşme, demokrasi, bürokrasi, yargı sistemi gibi politik, hukuki ve sosyal faktörler de olabilmektedir (Andving ve Diğerleri, 2000, 79). Bundan sonraki bölümde bu faktörler ele alınacaktır.

4.2. Yolsuzluk Olgusunu Ortaya Çıkaran Faktörler

Yolsuzluk iki ekonomik aktör arasında, ilintiye mahal vermeyecek şekilde, piyasa ilişkileri çerçevesinde yapılan ticari işlemlerde ortaya çıkmamaktadır. Eğer kişisel ve ailesel ilişkiler, özel ekonomik birimlerin veya kamu yöneticilerinin iktisadi kararlarını verirken belirleyici oluyor ise; bu ilişkilerin yolsuzluk üretme kapasitelerinden söz edilebilir. Normalde, bireyler, işletmeler ve devlet arasındaki ilişkilerin hepsinde piyasa mekanizmasının kurallarının geçerli olduğu farz edilir. Ama gerçek hayatta iktisadi kararlar piyasa ilişkileri dışındaki, kişisel, kültürel, politik veya diğer başka faktörlerin etkisine açık bir yapı arz etmektedir ve bu yapılar bazı zamanlar, kurallardan sapmaya yada görevi kötüye kullanmaya yol açabilmektedir. Yolsuzluk diğer bir yönüyle de devlet tarafından belirlenen koşulların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı kamu görevlilerinin, bu koşulları zorlaştırarak haksız kazanç elde etmesi gündeme gelebilmektedir. Rüşvet, kamu tarafından belirlenen koşulların aşındırılmasında kullanılabilmektedir. Kamunun düzenlemeler, vergiler ve çeşitli yükümlülükler yoluyla ekonomideki ağırlığının artması, yolsuzluğun boyutunu genişletmektedir. Yolsuzluk büyük, hantal ve yeteneksiz bürokratik yapılardan, yargı sisteminin eksikliklerinden, iyi tanımlanmamış mülkiyet haklarından, karmaşık ve zaman alıcı mikro ekonomik süreçlerden meydana gelmektedir (Çelen, 2007, 45-46).

⁸⁷ “Kötü para iyi parayı kovar” kanunudur. Buna göre, nispi nominal değerleri aynı, külçe değerleri farklı iki madeni paradan külçe değeri yüksek olan dolaşımdan çekilir. Böylece külçe değeri küçük olan para (kötü para), külçe değeri yüksek olan parayı (iyi parayı) kovmuş olur.

Dünya Bankasında 1997 yılındaki World Development Report'da yolsuzluğa yol açan faktörleri şu şekilde sıralamıştır. Bunlar; kamu çalışanlarının geniş takdir yetkilerinin bulunması buna karşılık dar bir sorumluluk alanlarının olması, politik çevrenin uygun olmaması yani çarpıtılmış fiyatların varlığı, kontrollerin ve dengelerin olmaması, (yani, parlamento da dahil yolsuzlukla mücadele edecek kurum ve kuruluşların zayıf olması), uygulama mekanizmalarının zayıflığı (yani, yargı bağımsızlığının olmaması, davacı kurumların zayıflığı) olarak sıralanmıştır. Yolsuzluktan sağlanan faydanın verilecek ceza sonuçlarından daha büyük olduğu yerlerde (yani kamu ücretlerinin düşük olması durumu) yolsuzluk daha yoğun olarak gerçekleşecektir.

Güvel'e (1998b, 25) göre potansiyel olarak bütün bürokrat-politikacı bireyler, yozlaşma potansiyeline sahiptir. Ancak bu potansiyelin efektif hale gelmesi bir takım şartların gerçekleşmesi ile ilişkilidir. Bu şartlar;

- Bir 'yozlaşma kültürünün' varlığı: Yani insanların, (bürokrat-politikacı bireylerin) yozlaşma arayışında oldukları ve bunun hem sosyal hem yasal yaptırımının düşük olacağı yönünde bir inanç sahibi olmaları
- Ulusal bir burjuva sınıfının oluşmaması ve kaynakların devlet elitleri tarafından kontrol edilmesi
- Toplumsal değişme ve modernleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte yeni olanakların doğması
- Bütün kamu yönetimine merkezin hakim olması.
- Bilimsel bir yönetim yapısının bulunamaması.
- Bürokrasinin dışa kapalı, gizli ve statükocu bir yapı içerisinde çalışması
- Kamu yönetiminin politize olması
- Devletin ekonomi içerisindeki payının artması
- Etik temellerin eksikliği, eğitimin yetersizliği, kamusal sektörde ücretlerin düşüklüğü ve sosyal baskının olmaması
- Vatandaşların kanunları yeteri kadar bilmemesi, olarak sıralanabilir.

Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran bu faktörlerin sayısını artırmak mümkündür. Bunlardan sadece birisi, bir kaç yada hepsi, birlikte çeşitli derecelerde olmak üzere

yolsuzluk için uygun bir kapı açar yada uygun bir ortam hazırlayabilir (Güvel, 1998b, 28).

Bu anlamda yolsuzluğun gerçekleşmesine yol açan, pek çok faktörden söz etmek mümkündür. Bu faktörler yolsuzluğun oluşmasına yol açan fırsatlar olabileceği gibi bireyleri yolsuzluk yapmaya yönelten motivasyonlar da olabilmektedir.

Gerçekte yolsuzluk sorunu ile ilgili en yalın tespit, M.S. 1020-1086 yılları arasında yaşamış olan Çin’li reformist Wang An Shih tarafından formüle edilmiştir. Wang An Shih’e göre yolsuzluğun iki temel kaynağı mevcuttur; “*Kötü kanun*” ve “*Kötü insan*”.

Kötü kanun; yönetim ve yasama içerikli tüm işlem, eylem ve düzenlemeleri ifade ederken, kötü insan ise, her türlü sosyolojik, ekonomik, siyasal ve etik nedenleri kapsamaktadır (Özsemerci, 2003, 30).

“Yolsuzluğun nedeni nedir” sorusu, yolsuzlukla ilgili çalışmaların odağında yer alan önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Yolsuzluğun nedenleri ile ilgili yapılmış olan çalışmalar genel olarak sistem ve sistemin ekonomik, siyasal, hukuksal ve kültürel yönlerine dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yolsuzluğu bireysel bir eylemden ziyade sistemin ürettiği marazi bir hastalık olarak görmek gerekir. İnsan davranışlarının toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel sistemin karmaşık ilişkilerinin bir uzantısı olduğu varsayımını da göz önünde bulundurduğunda bu argümanın ne kadar güçlü olduğu daha kolay anlaşılır (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 57-58). Bu varsayımdan hareketle bireylerin yolsuzluk faaliyetinde bulunmaları bir takım şartların gerçekleşmesi ile mümkündür. Bu şartlar, sadece ekonomik unsurlardan sınırlı olmayıp politik, hukuki, sosyal ve kültürel unsurlardan da oluşmaktadır (Goudie ve Stasavage, 1997, 26; Kaufmann, 1998, 10).

4.2.1. Yolsuzluğa Yol Açan Ekonomik Faktörler

Yolsuzluğun ekonomik nedenlerine ilişkin olarak da karşımıza çok boyutlu bir fotoğraf çıkmaktadır. Birinci olarak kapasite yetersizliği, yolsuzluğu hazırlayan etmenlerin başında gösterilmektedir. Kamu hizmetlerinde kapasitenin yetersiz olduğu durumlarda, yani arz ve talep eşitlenmesi olmadığı takdirde tayinlamanın kaçınılmazlığı ortadadır ve eğer bu tayinlama durumunda siyasal otorite saydam değilse ve hesap verme sorumluluğu

yoksa keyfi davranmaya ve kayırmaya başlayabilmektedir (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatarlar, 2001, 18). Bu durum da yolsuzluğa yol açacak fırsat ve motivasyonlar için gerekli uygun zeminin oluşmasına neden olacaktır.

Bu temel etmenin ötesinde yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açacak çok sayıda ekonomik faktör bulunmaktadır. Bunlar; devletin ekonomideki rolü ve izlemiş olduğu politikalar, yoksulluk, gelir dağılımında eşitsizlik, ticari kısıtlamalar, enflasyon, düşük ücretler, ekonominin rekabet gücü, dışa açıklık durumu, ekonomik özgürlükler, kayıt dışı ekonomi, istihdam, vergi sistemi şeklinde sıralanabilir (Akçay, 2001, 44-45). Bu bölümde, bu faktörlerden bazıları ele alınacaktır.

4.2.1.1. Kamunun Hacmi

Kamunun ekonomik alanda yer alması ve bunun giderek artması yolsuzluğun kaynağını oluşturmaktadır düşüncesi, herkes tarafından kabul edilen bir görüştür. Yolsuzluk yani kamu gücünün özel çıkarlar için kullanımı, ekonomik yapıda, kamunun varlığının artması ile birlikte daha fazla bir oranda gerçekleşmektedir (Lambsdorff, 2005, 14). Çünkü ekonomik yaşamda kamunun payının artması, bir anlamda tekelleşme ve ihtiyari karar verme gücünü artırdığı için yolsuzluğun da çok daha yoğun bir şekilde görülmesine yol açmaktadır (Di Pietro, 2002, 2).

Hobbes, devletsiz bir yaşamı; “kötü, insanlıktan uzak, kaba ve kısa olarak tanımlamıştır. Ona göre, medeni bir hayatın gerçekleşmesi için gereken koşullar, devletin sağlayacağı hukuk ve nizam ile gerçekleşecektir. Bu çerçevede Hobbes’e göre, devletin, vatandaşın özgürlüğünü ve mülkiyetini korumak, ortaya çıkacak anlaşmazlıkları çözümlmek gibi belirli işlevleri bulunmaktadır. Diğer taraftan, piyasanın tedarik etmekte zorlandığı mal ve hizmetlerin üretimini ve sunumunu da gerçekleştirmek devletin görevleri arasında sayılmaktadır. Devletin belirtilen bu görevlerinin dışındaki üstlendiği her görevin, suni olarak yaratılmış olduğu ve ekonomik açıdan zararlı sonuçlar doğurduğu iddia edilmektedir. Devletin hareket sahasının genişlemesi, kaynakların tahsisinde piyasa güçlerinin yerine politik güçlerin ikamesini zorunlu kılmaktadır. Bu şekilde devletin hareket sahasının genişlemesi devam edecek olursa, bu takdirde kamu harcamalarının her defasında daha az verimli alanlara doğru yönelmesi söz konusu olacaktır. Devletin ekonomi

içindeki hacminin artması, bir taraftan devletin giderek asli fonksiyonlarının dışına çıkmasına (Tosun, 2002, 75) ve rant kollama faaliyetinin artmasına yol açacaktır. Bu durum ise yolsuzluklara elverişli ortamlar hazırlayacaktır (Goel ve Nelson, 1996, 111).

Elliott (1997, 182), devletin ekonomik yaşamdaki rolünün, izlemiş olduğu politikaların ve bazı uygulamalarının, yolsuzluklara kaynak oluşturduğunu ifade etmiştir. Ona göre, rekabeti kısıtlayan ticari kısıtlamalar yada tekel yapıda bulunan devlet işletmeleri ekonomik rantlara yol açmakta olup bu durum da rant kollama faaliyetlerini artırmaktadır. Bir tür yolsuzluk türü olan rant kollama faaliyetin artması, ekonomilerde yozlaşmanın da yaygın olarak görülmesine neden olmaktadır⁸⁸. Bununla birlikte ekonomik yaşamda gerek üretim faaliyetleri gerekse regülasyonlarla daha fazla bir oranda yer alan devlet, ekonomik ilişkilerde ihtiyari karar verme olanaklarını artırmakta ve aynı zamanda şeffaflıktan da uzaklaşmaktadır. Bu durumda yolsuzluğun artmasına yol açmaktadır (Goudie ve Stasavage, 1997, 14; Wei, 1998, 16; Mauro, 1997a, 4). Örneğin bu konuda Johnson, Kaufmann ve Zoido-Lobaton (1998; 389) yaptıkları ortak bir çalışmada, ihtiyari karar verme gücü ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Onlara göre ekonomide regülasyonlar, kısıtlamalar gibi bir takım uygulamalar neticesinde artan kamunun payı, ihtiyari karar

⁸⁸ Rant-Kollamaya kaynaklık eden temel iktisadi işlemler şu şekilde sıralanabilir (Mauro, 1997, 4-5):

-Ticari Kısıtlamalar: Ticari kısıtlamalar, hem ithalata hem de ihracata konulabilmektedir. Belli malların ithalat ve ihracatına sınırlama getirilmesi veya belli bir lisansa tabi tutulması, bu lisansı ve kotayı dağıtan resmi yetkililere yolsuzluk yapma imkânı sağlamaktadır.

-Sübvansiyonlar: Kamu otoritesi, belirli mal ve hizmetlerin üretimine ve tüketimine transfer harcamaları yoluyla kaynak aktarıp rant fırsatları yaratabilmektedir.

-Fiyat Kontrolleri: Fiyat kontrolleri ile ifade edilmek istenen, sosyal ve politik nedenlerden dolayı bir mal ve hizmetin piyasa fiyatının altında bir fiyattan alınıp satılmasıdır. Bu durum ise, fiyat kontrolleri uygulanan mal ve hizmetten faydalananlara rant kollama olanağı sunmaktadır.

-Çoklu Döviz Kuru Uygulamaları: Bazı ülkeler, bir takım ekonomik aktiviteleri teşvik etmek için farklı döviz kuru uygulamalarını tercih edebilirler. Bu uygulama neticesinde saptanan yüksek döviz kuru ile hedef kitlelere fazladan teşvik edici gelir yaratılmaktadır. Bu gelir hedef kitlelerinin dışında rant kollayan bazı kişi ve grupların da ilgisini çekebilmektedir. Böylelikle kur arbitrajından yararlanmak söz konusu olabilmektedir. Çoklu sistemde kaç tür döviz kuru olacağına, kur değerleri arasında farklılıkların nasıl belirleneceğine kamu görevlileri karar vermektedir. Buda haksız kazanç elde etmek isteyen kesimin, bir anlamda rant peşinde koşmaları neticesinde karar mercii olan bürokratları etkilemelerine yol açmaktadır.

-Doğal Kaynakların Varlığı: Bir ülkede doğal zenginliklerin, devletin tekelinde olduğu ve bunların çıkarılması, tüketime hazır hale getirilmesi ve satılması özel sektöre, bir takım kullanım izni, ruhsat verilmesi, kiralanması gibi yöntemlerle olduğu kabul edilir. Doğal kaynakların satış fiyatı ve üretim maliyetleri arasında ciddi oranda bir farkın olduğu ifade edilir. Bu fark yada başka bir ifade ile yüksek kar, her girişimcinin bu alana olan talebini artırırken doğal kaynakların arzının kısıtlı olması, bir tahsis probleminin doğmasına yol açmaktadır. Tahsisi yapma yetkisine sahip kamu görevlisi, dağıtım tercihlerini belirlerken oluşacak ranttan pay almak isteyecek ve bu durum yolsuzluklara yol açacaktır.

verme gücünün de artmasına yol açmaktadır. Ekonomide kamu görevlilerinin ihtiyari karar verme olanaklarının artması, yolsuzluğun da artmasına neden olmaktadır.

LaPalombara'a (1994) göre, ekonomik yaşamdaki kamunun payının fazla olması, yolsuzlukların da daha fazla bir oranda gerçekleşmesine yol açar. Ona göre artan kamunun hacmi, bürokratik yapının ve regülasyonların genişleyerek ulusal gelirin içerisinde kamunun daha fazla bir paya sahip olmasına neden olur. Bu süreç neticede, yolsuzluk için daha geniş fırsatların oluşmasına yol açarak, yolsuzlukların artmasına yol açacaktır. Ayrıca ekonomik yaşamda kamunun payının artması, bir takım ticari kısıtlamalar yolu ile de gerçekleşebilir. Böyle bir durum ekonominin rekabet gücünü olumsuz etkilerken aynı zamanda kamunun tekel gücünü artırır. Bunun neticesinde ise yolsuzlukların daha yoğun bir şekilde görülmesine yol açacak fırsat ve motivasyonlar ortaya çıkacaktır (Elliott, 1997, 182).

Kamudan kaynaklanan bir başka sebep ise kamu düzenlemelerinin artması sonucu, bürokratik dağların oluşmasıdır. Bu dağları aşmaya çalışanlar, yardımcı olanlara, minnet ve şükranlarını ifade etmek için belli bir bedel ödeme yapmaya hazırdır. Faydalarını arttırmaya çalışan yardımcılar yani kamu görevlileri ise bu tür ödemeleri kabul edeceklerdir. Sonuçta, rüşvet ve yozlaşma faaliyetleri artacaktır (Özsoylu, 1996, 18).

Yolsuzluk olgusunun, genel olarak devletin faaliyetleri ve özel olarak ise devletin tekel ve ihtiyari karar verme gücü ile ilişkisi söz konusudur. Bu bağlamda Nobel ödüllü iktisatçı Gary Becker, *Business Week*'teki yazılarından birinde,⁸⁹ devlet ortadan kaldırılırsa yolsuzluğun da kaldırılmış olacağına işaret etmiştir. Lakin yolsuzluğun özel sektörde de gerçekleşebileceği gerçeği bir yana, modern bir toplum, devlet olmadan işleyemez. Çünkü modern ve ileri toplumlarda devletin birçok işlevi mevcuttur. Bununla birlikte Becker'in bu iddiası, Kanada, Finlandiya, İsveç, Danimarka gibi kamu sektörünün çok geniş olmasına rağmen yolsuzluğun düşük seviyelerde gerçekleştiği bu ülkeler gerçeği ile çelişmektedir. Bu çerçevede yolsuzlukla, kamu hacmi arasındaki temel ilişki, devletin boyutu ile ilgili değil, daha çok devletin çalışma biçimi ve fonksiyonlarını nasıl gerçekleştirdiği ile ilgilidir.

⁸⁹ Gary Becker, (1995); "If You Want to Cut Corruption, Cut Government", *Business Week*, No:3454, December 11, s. 26. (Aktarım: Akçay, 2001, 48).

Ama şu bir gerçektir ki devlet belirli durumlarda, yolsuzluk yapılması için elverişli ortamlar sağlamaktadır. Özellikle de devletin monopol gücü, yolsuzlukların esas nedeni olmaktadır. Bununla birlikte, devlet tarafından başvuru aşırı regülasyonlar, ruhsatlar, lisanslar, vergileme, devletin harcama kararları, devletin piyasa değeri altında mal ve hizmet sunması gibi nedenler de yolsuzlukları besleyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Tanzi, 1998, 565-566).

Genel olarak aşağıda sıralanan özellikleri bünyesinde barındıran ekonomilerde, yolsuzluk olgusuna daha fazla bir şekilde rastlanılmaktadır.

Buna göre;

- Ekonomide baskın bir devlet, dolayısıyla gelişmemiş özel sektörün varlığının söz konusu olduğu durumlar,
- Mal ve hizmetlerin çoğunluğunun devlet tarafından üretildiği ve bu alanda özel sektörün yeterli rekabet gücüne sahip olamadığı durumlar,
- Ekonomiyi düzenlemek için regülasyonlara sıkça başvurulduğu durumlar,⁹⁰
- Regülasyonların uygulanması sırasında kamu görevlilerine verilen yetkilerin çok geniş olduğu durumlar,
- Yolsuzluk olayına engel olacak, hesap verilebilirliğinin ve saydamlığının olmadığı durumlar,
- Piyasaların etkin bir şekilde çalışmasını sağlayacak kuralların olmadığı durumlar,

yolsuzluk olgusunun gerçekleşmesi için elverişli durumlardır. Başka bir ifade ile yukarıda belirtilen bu özellikleri içinde barındıran devletin ekonomik faaliyetlerin çoğunluğunu kontrol altında tuttuğu tekellerde, yolsuzluk olgusuna daha sık rastlanılmaktadır (Akçay, 2001, 48).

⁹⁰ Regülasyonlar, yapacağınız işlemleri denetleyen ya da onayı verecek kamu görevlisine bir çeşit monopol gücü sağlamaktadır. Kamu görevlileri, yapacağınız işlemlere onay vermeyebilir ya da karar sürecini uzatabilir. Kamu görevlisi, kamu gücünü kullanarak onay ya da izin isteyen vatandaştan rüşvet talep edebilir. Vatandaş da isteğinin gerçekleşmesi için bu isteğe uyabilir. Neticede böyle bir durum, yolsuzluğun ortaya çıkmasına ya da genişlemesine yol açabilir (Akçay, 2001, 49).

Sonuç olarak; regülasyonlar ve diğer müdahale yöntemleri sayesinde ekonomik yaşamdaki payını artıran kamu, bu müdahaleleri ile ekonomik aktörler arasında hem rekabeti olumsuz etkileyerek tekelleşmeye yol açmakta hem de bireyler arasında rant kollama davranışının yayılmasına yol açmaktadır. Bunun neticesinde de *ekonomik yaşamda artan kamu hacmi, yolsuzluğu da artırmaktadır* (Montinola ve Jackman, 2002, 154; Husted, 1999, 342).

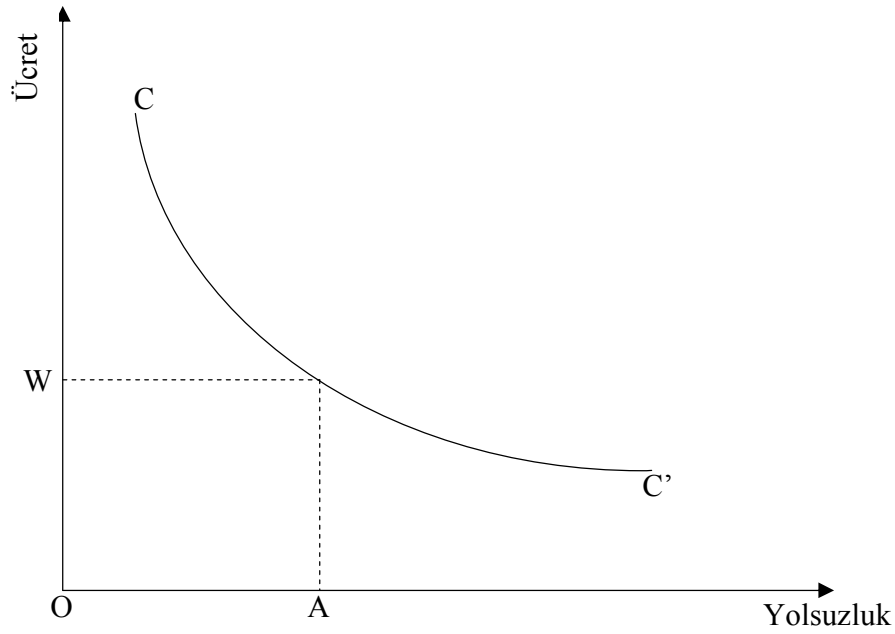
4.2.1.2. Kamu Sektörü Ücret Seviyesi

Kamu çalışanlarına ödenen ücret ile yolsuzluk arasında bir ilişkinin olduğu, birçok araştırmacı tarafından uzun yıllardan beri ifade edilmiştir. Örneğin Asar Lindbeck (1998), 1870-1970 yılları arasında İsveç'te yolsuzluğun çok düşük olmasını, bu ülkedeki üst düzey yöneticilerin aldığı ücretlerin, ortalama bir sanayi işçisinin ücretinin 12-15 kat daha fazlası olması durumuna bağlamıştır (Tanzi, 1998, 573). Yine aynı şekilde Rijckeghem ve Weder (1997) de yaptıkları ortak bir çalışmada, 28 ülkeyi incelemişler ve yolsuzluk düzeyi ile kamu sektörü ücret düzeyi arasında negatif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şekil 4.1'de yolsuzluk düzeyi ile ücret düzeyi arasındaki ilişki geometriksel olarak gösterilmiştir. Buna göre; Yatay eksen yolsuzluk düzeyini dikey eksen ise kamu çalışanlarının ücret seviyesini göstermektedir. CC' eğrisi ise, yolsuzluk düzeyi ile ücret düzeyi arasındaki etkileşimi göstermektedir. Ücret düzeyi ne kadar yüksek ise yolsuzluk düzeyi de o kadar düşük olarak gerçekleşmektedir. Varsayalım ki OW, bir kamu çalışanının ve ailesinin iyi bir yaşam sürdürebilmesi için gerekli olan minimum ücret seviyesine karşılık gelsin. OA'nın ise hırsan kaynaklanan yolsuzluğa, OA'nın ilerisindeki bölgenin ise ihtiyaçtan kaynaklanan yolsuzluğa karşılık geldiğini farz edelim⁹¹. Ayrıca, ücret seviyesinden bağımsız olarak, bazı kamu çalışanlarının kendi psikolojik ve etik yapılarına göre, ya da reddedemeyecekleri kadar büyük rüşvetlerin teklif edilmesinden dolayı yolsuzluk yaptıklarını göstermektedir. Grafikten çıkarılabilecek diğer bir sonuç ise, rüşvet alma düzeyinin, memurların kişisel ve ahlaki tercihlerine göre değişebildiğidir. Buradan, her kamu görevlisinin her teklife aynı tepkiyi vermediği sonucuna erişilebilir. Diğer bir

⁹¹ Yolsuzlukların bir kısmının ihtiyaçtan, bir kısmının ise hırsan kaynaklandığı ifade edilmektedir (Tanzi, 1998, 16).

ifade ile kamu çalışanları rüşvet karşısında homojen değil heterojen davranış özelliğine sahiptir (Tanzi, 1998, 573).

Şekil:4.1. Yolsuzluk-Ücret Seviyesi İlişkisi

Kaynak: TANZİ, V. (1998); “*Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures*”, IMF Staff Papers, Vol. 45, No. 4, December s. 574.

Çalışmanın önceki kısımlarında da ifade edildiği gibi, bireyleri yolsuzluk faaliyetine yönlendiren temel etmenlerden bir tanesi, kazançlarını ençoklaştırmak motifiydi. Bireylerin, yolsuzluk faaliyetinden elde edecekleri kazanç miktarını belirleyen öğelerden biri de, elde edilen yasal ücretin seviyesidir. Buna göre, kişinin yolsuzluk eyleminden elde edeceği kazancını ençoklaştırması şu şekilde olacaktır:

$$E(I) = (1-P.C)(C.B. + W_g) + (P.C)(W_p - F)$$

Burada;

$E(I)$: Beklenen Kazancı (Gelir),

P : Yakalanma Olasılığını,

C : Yolsuzluk Miktarını,

W_g : Kamu Ücret Düzeyini,

W_p : Özel Sektör Ücret Düzeyini,

B : Yolsuzluktan Elde Edilen Kazancı,

F : Toplam Ceza Miktarını (Parasal olarak), ifade etmektedir.

Bu denkleme göre kamu görevlisi, kazancını ençoklaştıracak optimal yolsuzluk miktarını tercih edecektir. Bu düzey, kişinin gerçekleştirdiği yolsuzluk eyleminin ortaya çıkarılması ve çıkarılmaması durumlarına göre farklılık gösterecektir (Rijckeghem ve Weder, 1997, 8). Eğer kişi yolsuzluk faaliyetine iştirak etmek istemez ise ($C^*=0$) ise, kişinin beklenen kazancı, kamudan aldığı ücrete (W_g) denk olacaktır. Eğer kişi yolsuzluk faaliyetine iştirak eder ($C^*>0$) ve yakalanma olasılığı sıfır ($P=0$) ise, kişinin beklenen kazancı, kamudan alacağı cari ücret düzeyinden fazla olacaktır. Çünkü elde edeceği kazanç, yolsuzluktan elde edeceği kazanç ile ücret toplamından ($CB + W_g$) oluşacaktır. Buraya kadar olan açıklamalara göre, yolsuzlukla ücret düzeyi arasında yoğun bir ilişkinin varlığı söz konudur (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex 2004, 23). Kişinin gerçekleştirdiği yolsuzluk faaliyetinin tespit edilmesi halinde ise, kişinin beklenen kazancı, özel sektör ücreti ile katlanacağı toplam ceza miktarı arasındaki fark ($W_p - F$) olacaktır.⁹² Bu ikinci duruma göre yüksek ücretler, yolsuzluk seviyesini düşük tutmak için tek başına yeterli olmamaktadır. Çünkü burada yolsuzluk düzeyini belirleyen, kamunun saptayacağı yakalanma koşulları ve uygulanacak cezai müeyyideler olacaktır. Böyle bir durumda uygulanacak olan yüksek ücret politikaları, etkinsiz olacaktır (Rijckeghem ve Weder, 1997, 8-9).

Ayrıca iktisat literatüründe, yüksek ücretlerin yolsuzluk düzeyini olumsuz etkileyeceği ama bununla birlikte yolsuzluk yapmayı sürdürenler açısından daha yüksek değerde yolsuzluk taleplerine de yol açabileceği ilişkin bir takım görüşler de mevcuttur. Bunun nedeni olarak da, yüksek ücretlerin, bir yandan işi kaybetmenin alternatif maliyetini

⁹² Burada kişinin yakalanması durumunda işinden kovulacağı ve buna bağlı olarak özel sektörde istihdam edileceği varsayımı göz önünde tutulmaktadır.

yükseltirken ve bir yandan da bu yüksek ücretlerin kamu görevlilerinin hırslarını ortadan kaldıramaması savı neden olarak öne sürülmektedir. Bu nedenle yolsuzluk faaliyetinin miktarı azalırken, yolsuzluk için ödenen paranın toplam miktarı düşmeyebilir (Tanzi, 1998, 573).

Ekonomik olarak baktığımızda kamu görevlilerinin maaşlarının özel kesime göre düşüklüğü de yolsuzluk için neden olabilmektedir. Çalışanlar açısından özel sektörle kamu sektörü arasındaki büyük maaş farkı kamu çalışanlarının çalıştıkları kuruma karşı bağlarını ve sadakatlerini zayıflatmaktadır. Ayrıca kamu sektöründeki ücret düzeyinin, özel sektöre göre düşük olması, yetenekli, üretken, dürüst insanların kamu yerine özel sektöre yönelmesine yol açmakta olup bu durum da yolsuzlukları besleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Vazquez-Martinez, Arze ve Boex 2004, 24-25). Örneğin bu konuda Rijckeghem ve Weder (1997) yaptıkları ortak çalışmada, kamu ve özel sektör ücret farklılığının (özel sektör lehine) da yolsuzluğu beslediğini tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak, *kamu sektöründe genellikle ücretlerin düşük olması ve kamu görevlilerini dürüst olmaya teşvik edecek gerekli koşulların yetersizliği, yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasında önemli rol oynamaktadır.*

4.2.1.3. Ekonomik Büyüme Oranı

Yolsuzluğun nedenleri ile ilgili araştırmalarda üzerinde önemle durulan faktörlerden bir tanesi de, ekonomik büyüme oranı (Husted, 1999, 341) başka bir ifade ile potansiyel kaynağın büyüklüğüdür. Ekonomik kaynakları kullanma fırsatlarının azlığı yada kıtlığı, yolsuzluğu teşvik eden bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin fırsatların kıtlığı ve ekonomik büyümenin yetersiz oluşu, kıt kaynakları kullanmak için vatandaşların rüşvet ödemesini teşvik edecektir. Ayrıca kendisi ve ailesinin daha iyi yaşam koşullarında yaşama olasılığının var olması, kamu görevlilerinin rüşvet almasına yol açacaktır (Sayan ve Kışlalı, 2004, 35).

Yolsuzluk bütün ülkelerde mevcut olan bir olgudur. Fakat bu olgu düşük gelirli ülkelerde çok daha fazla bir şekilde görülür. Bunun en temel nedeni bu tür ülkelerde,

yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açacak koşulların, zengin ülkelere göre çok daha fazla bir şekilde yer almasıdır (Alam, 1995, 426). Ekonomik açıdan zengin ülkelerde, genellikle ücretler yüksektir. Bu durum da bireylerin yolsuzluk yapma davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Montinola ve Jackman, 2002, 154). Diğer taraftan, düşük gelirli ülkelerde, yakalanma ve cezai yaptırımın küçük oranlarda olması, bireyleri yolsuzluğa yiten önemli koşullardır. Ayrıca düşük gelirli ülkelerde genellikle, büyük miktarda regülasyonlar ve tekel rantları mevcut olmakta, şeffaflık ise düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde politik rekabet ve sivil özgürlüklerin kısıtlı olduğu, hukuk sisteminin etkinsiz olduğu bilinmektedir. Netice itibarıyla düşük gelirli ülkelere ait olan bu tür özellikler, bu ülkelerde yolsuzlukların çok daha fazla bir oranda gerçekleşmesine neden olmaktadır (Myint, 2000, 52-53).

Bununla birlikte düşük gelirli ülkelerin temel özelliklerinden biri de, bu tür ülkelerde kamu hizmetlerinin yetersizliğidir. Kamu hizmetlerinin yeterli olmadığı durumlarda, hizmet almak isteyenler arasında bir çekişme olacaktır. Ayrıca bu tür ülkelerde bireyler hastalık, kaza ve işsizlik gibi risklere yakalanma ihtimali yüksek olup, bu tür risklerden korunma mekanizmaları ise yetersizdir. Böyle bir durumda bireyler geleceklerini garantiye almak için daha fazla kazanç elde etme güdüsü peşinde olacaklardır ki buda neticede yasadışı gelir elde etme faaliyetlerini artıracaktır (Gray ve Kaufmann, 1998, 9).

Ekonomik büyüme süreci, yolsuzlukların azalmasına yol açmaktadır. Sürdürülebilir bir büyümenin sağlandığı durumlarda büyüme, girişimci ve verimli yatırımı, rant kollama faaliyetinden daha fazla ödüllendirir. Zenginleşen ekonomiler, kamu görevlilerinin maaşlarında daha kolay bir şekilde iyileştirme yapabilir ve bu durum kamu görevlilerini yolsuzluğa bulaştıran motivasyonların da ortadan kalkmasına yol açar. Ayrıca bu tür ekonomilerde, yolsuzlukla mücadele için reform talepleri daha yoğun bir şekilde dile getirilmeye başlanır (Bardhan, 1997, 1329).

Diğer taraftan ekonomik büyümenin yolsuzluğu artırdığı da ifade edilmektedir. Buna göre ekonomik büyüme ile ekonomide yeni fırsat ve kaynaklar oluşmakta, ekonomik ve sosyal hayatta bir takım dönüşümler yaşanmaktadır. Sosyal hayattaki bu kimlik değişimi, ekonomide belirsizliğe yol açmaktadır. Bir anlamda büyüme ile birlikte bir

modernleşme⁹³ süreci yaşanmakta ve bu durum toplumda yeni servet ve güç kaynakları ortaya çıkararak yolsuzluklar için yeni fırsatlar oluşturmaktadır (Bardhan, 1997, 1329). Bu görüşe rağmen ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasındaki etkileşimde genel kanı; *ekonomik büyümenin, yolsuzluğu azalttığı yönündedir* (Alam, 1995, 430). Hatta bu konuda Husted (1999), Paldam (2002) ve Treisman (2000), yaptıkları uygulamalı çalışmalarda bu sonucu destekler nitelikte bulgular elde etmişlerdir.

4.2.1.4. Yoksulluk ve Gelir Dağılımı

Yolsuzlukla, gelir dağılımı ve yoksulluk arasında çok güçlü bir etkileşim mevcuttur. Ancak bu etkileşim yönü konusunda farklı görüşler mevcuttur (Jain, 2001, 85). Buna göre bazı araştırmacılar, yolsuzlukların gelir dağılımını bozduğu ve yoksulluğu arttırdığını⁹⁴ ifade ederken diğer bazı araştırmacılar ise gelir dağılımı dengesizliğinin ve yoksulluğun, yolsuzluklara zemin hazırladığını, bir anlamda, gelir dağılımı ve yoksulluğun, yolsuzluğun nedeni olduğunu ifade etmektedir (Gupta, Davoodi e Alonso-Terme, 1998, 21; Husted, 1999, 342).

Gelir dağılımındaki dengesizlik, yolsuzluğu teşvik eden unsurlardandır (Alam, 1995, 430; You and Khagram, 2004, 5). Scott (1972)' a göre; eğer ekonomide gelir daha eşit bir şekilde dağılmış ise, mevcut orta sınıf daha fazla kişilerden oluşacak ve bu sınıfın çıkarları ile toplumun çıkarları örtüşecektir. Böylelikle kendi çıkarı için toplumun diğer fertlerinin çıkarlarını göz ardı etmek başka bir ifade ile yolsuzluk faaliyetinde bulunmak azalacaktır (Husted, 1999, 342). Oysa ekonomide gelir dağılımı dengesizliği yüksek ise, bu durumda yüksek gelirli kişi yada gruplar, içinde bulundukları ekonomik ve sosyal yapıyı koruyabilmek, kural ve kanunları kendi yararlarına yönelik olarak hazırlamak için,

⁹³ Huntington, yolsuzluğu; modernleşme süreci ile birlikte değerlendirmiş ve bu olguyu “*modernleşen toplumlarda yerleşmiş davranış kalıplarından sapma*” olarak ifade etmiştir. Buna göre; otokratik yönetimden demokratik yönetime doğru dönüşüm, bir modernleşme sürecidir ve bu süreçte genellikle yolsuzluklarda artışlar gerçekleşir. Çünkü modernleşme ile birlikte toplumda yeni servet ve güç kaynakları ortaya çıkmakta, buda yolsuzluklar için yeni fırsatlar oluşturmaktadır (Klitgaard, 1988, 66).

⁹⁴ Yolsuzluklar, yoksulluğu ve gelir dağılımı eşitsizliğini artırmaktadır. Yolsuzluğun bu etkisi, ekonomik büyüme kanalıyla gerçekleşmektedir. Yolsuzluk ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Bu durum ise sosyal program hedeflerinde ve politikalarında sapmalara yol açmaktadır. Ayrıca düşük ekonomik büyüme kamu açıklarını artırmakta, artan kamu açıkları yeni vergilerin salınmasına yol açmaktadır. Ayrıca yolsuzluk faaliyetinden elde edilen kazanç çoğunlukla zengin kesim tarafından paylaşılmakta olup bu ve diğer koşullar, yoksulluğu ve gelir dağılımı eşitsizliğini artırıcı etkilere yol açmaktadır (Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme, 1998, 6).

siyasetçilere ve kanun koyuculara baskı uygulayacaklar, hatta rüşvet ödeyeceklerdir. Böylelikle ekonomide rant kollama, rüşvet gibi yozlaşma kültürü yaygınlaşacaktır (You and Khagram, 2004, 8).

Gelir dağılımındaki eşitsizlikler yozlaşmalara neden olabilir. Toplumu oluşturan bireyler arasında gelir yönünden büyük boyutlara varan eşitsizlik varsa bu milli gelirden düşük pay alan kimseleri, yolsuzluk faaliyetinde bulunmaya teşvik edebilir. Çalışarak kazanmanın ve zengin olmanın mümkün olamayacağına inanan bireyler, kısa yoldan ve kolaydan para kazanma eğiliminde olabilirler. Aynı şekilde bir ülkede gelir dağılımında önemli boyutta dengesizlik söz konusu ise bu durum bazı tür yozlaşma eğilimlerini arttırabilir. Örneğin, müteşebbis ve rantiyeci kesim milli gelirin çok büyük bir kısmını alıyorsa, bu ücretli kesimin ahlak anlayışını zedeleyebilir. Ücret yetersizlikleri ve dengesizlikleri de mevcut ise o zaman kamu görevlilerinin rüşvet, zimmet, irtikâp vb. türde yozlaşmalara yönelmeleri söz konusu olabilir (Aktan, 2001, 59).

Gelir dağılımında eşitsizliğin olduğu ve yoksulluğun söz konusu olduğu ekonomilerde, yasadışı yollardan kazanç elde etmek, tercih edilen bir yöntem olacaktır (Paldam, 2002, 224; Entorf ve Spengler, 2000, 85). Çünkü bu tür ekonomilerde düşük gelire sahip bireyler, yaşamlarını sürdürebilmek için yasadışı yollarla gelir elde etmeye yöneleceklerdir. Bunun neticesinde de yolsuzluk olayları artış gösterecektir. Ayrıca bu tür ülkelerde, kaynak yetersizliğinden dolayı yasadışı faaliyetleri ortaya çıkaracak yasal düzenlemelerin yapılamaması ve uygulanacak cezai yaptırımların düşüklüğü de, yolsuzluk olaylarının artış göstermesine neden olacaktır (You and Khagram, 2004, 9).

Gelir dağılımındaki eşitsizliğin yüksek olduğu ekonomilerde, hükümetler bu sorunu ortadan kaldırmak yada azaltmak için ekonomiye vergiler yada gelirin yeniden dağılımını sağlayacak politikalar ile müdahale ederler. Bunun sonucunda ekonomideki kamunun payı artmış olur. Bu durumda yolsuzlukların artmasına yol açar (You and Khagram, 2004, 9; Teorell, 2007,14).

Sonuç olarak yolsuzluğun etkileri arasında da ifade edilen yoksulluk ve gelir dağılımı dengesizliği, aynı zamanda yolsuzluğu etkileyen faktörler arasında da yer

almaktadırlar. Buna göre *yüksek derecede var olan yoksulluk ve gelir dağılımı dengesizliği, yolsuzluğunda yüksek seviyelerde gerçekleşmesine neden olmaktadır*. Çünkü gelir eşitsizliği ve yoksulluk, kamu görevlilerinin yolsuzluğa bulaşmalarına neden olan en güçlü güdüdür (Shen ve Williamson, 2005, 330). Başka bir ifade ile yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizlik, bireylerin yolsuzluk faaliyetine katılmalarına cesaret veren durumlardır (Xin ve Rudel, 2004, 297). Bu konuda Husted (1999) ve Paldam (2002) yaptıkları çalışmalarda, gelir dağılımındaki eşitsizliğin yolsuzluğu etkileyip etkilemediğini test etmişler ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin yüksek olmasının, yolsuzluğu artırıcı yönde katkı sağladığı bulgusuna ulaşmışlardır.

4.2.1.5. Rekabet

Eksik rekabet, yolsuzluğun nedenlerine yönelik olarak yapılan çalışmaların tamamında, yolsuzluğu açıklamak için kullanılan unsurlardan biri olarak ele alınmaktadır (Lambsdorff, 2005, 17). Yolsuzlukla rekabet arasındaki etkileşimle ilgili olarak herkesin hem fikir oldukları genel kanı, rekabet edebilirliği arttıran her uygulamanın⁹⁵ yolsuzluk güdüsünü azaltacağı yönündedir (Çelen, 2007, 117; Celentani ve Ganuza, 2001, 2; Bliss ve Di Tella, 1997, 1002; Eliot, 1997, 208).

Rekabet eksikliği çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunların başında, doğal tekel durumu ve kamu otoritesi tarafından yapılan kısıtlamalar sonucu oluşan tekelleşmelerden söz edilebilir. Doğal tekellerde rekabet şartları oluşturma maliyeti, üretilen miktara göre azalan maliyet koşullarının varlığı, fiziksel yetersizlikler v.b. kısıtlardan dolayı toplumsal refahı azaltıcı özellik gösterebilmektedir. Burada yapılması gereken düzenleyici bir fiyat politikası oluşturmak ve tek bir üretici birim tarafından üretimin gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Burada düzenleyici fiyatlandırma politikasını oluşturan kamu otoritesi ile firma arasında yolsuzluk ilişkisinin ortaya çıkması söz konusu olabilmektedir (Çelen, 2007, 118).

⁹⁵ Rekabet arttırıcı uygulamalar olarak gümrük vergilerinin, tarife içi ve dışı engellerin azaltılması, kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) özelleştirilmesi, özel tekellerin ve oligopollerin engellenmesi sayılabilir (Çelen, 2007, 117).

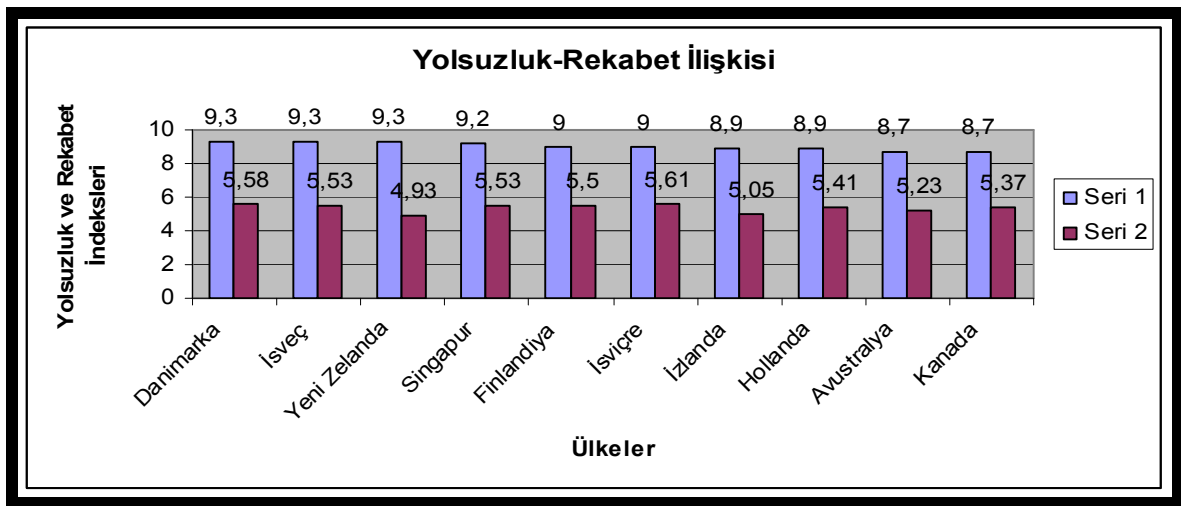
Eksik rekabet, iktisadi aktivitelerde rant kollama davranışlarının artmasına yol açabilir. Rekabetin güçlü olduğu ekonomik sistemlerde ise, rant oluşumu engellenmiş olacaktır. Bunun neticesinde kamu görevlilerinin ve politikacıların, yolsuzluk faaliyetine iştirak etmelerine yol açacak motivasyon ve fırsatların da ortadan kalkması sağlanacaktır (Lambsdorff, 2007, 17; Celentani ve Ganuza, 2001, 2). Rekabetçi sistemlerde, fiyat ve üretim kararları piyasa koşullarında serbestçe belirlendiği için bürokratlar ve işletmeciler arasında ihtiyari karar davranışlarının azalması söz konusudur. Bu durum hem yolsuzlukların azalmasına hem de ekonomideki kaynakların daha etkin kullanılmasına neden olacaktır (Broadman ve Recanatini, 2002, 39-40).

Kamu otoritesi tarafından yapılan müdahale ve kısıtlamalar sonucu rekabet engelleniyor ve belli bir rant oluşuyor ise, bu ranttan pay almak isteyen iki taraftan söz edilebilir. Bunlardan birincisi kamusal müdahale ve kısıtlamalar konusunda yetki sahibi olan bürokratlardır. İkincisi ise, tam rekabet koşullarında en az kar haddi ile çalışacak iken, kısıtlamalar nedeniyle tekeli ve oligopolcü rekabet kar haddine erişen firmalar/girişimcilerdir. Bürokratların kendileri tarafından firmalara/girişimcilere sağlanan ranttan pay talep etmeleri ve bu talebe firmaların/girişimcilerin olumlu yanıt vermeleri sıkça karşılaşılabilen yolsuzluk türlerindendir. Burada iki tarafın çıkarının aynı yönde olması yolsuzlukların belirlenmesini ve engellenmesini zorlaştırmaktadır. Yolsuzluk nedeniyle ortaya çıkan maliyet ise, fiyat mekanizması yardımıyla tüketicilere yansıtılmaktadır (Çelen, 2007, 118).

Çeşitli ülke uygulamalarında en sık görülen rekabet-yolsuzluk mekanizması az sayıda üreticinin olduğu piyasada, baskın yerli firmanın, çeşitli yöntemler ile yabancı firmaların ülkeye girişlerini engelleyerek meydana getirilen süreçtir. Bu süreçte, yabancı firma girişini engellemek için bürokrasiye ve siyasetçilere rüşvet verilebileceği gibi, çıkar temelli ulusalcı söylemlere de başvurulmaktadır (Çelen, 2007, 118). Bu doğrultuda Japonya, Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkelerindeki sanayileşme stratejileri bu sürece örnek gösterilebilir. Bu ülkelerde, devlet destekli özel sanayi firmaları oluşturmak amaçlanmıştır. Bunun için bu ülkelerde hükümetler, kuruluş aşamasında bu şirketleri gümrük duvarları ile korudukları gibi, o sektöre ülke içerisinde başka firmaların yatırım yapmalarını engelleyerek tekel veya oligopol haline gelmelerini bizzat desteklemişlerdir.

Yabancı üreticilerin de bu sektöre girmeleri engellenmiştir. Ayrıca sübvansiyonlar ve çeşitli destek politikaları ile büyümelerine ve yurtdışındaki firmalara karşı maliyet avantajı sağlamalarına izin verilmiş ve böylelikle küresel düzeyde güçlendirilmeye çalışılan özel tekeller ortaya çıkarılmıştır. Bu yapı, bir tür kalkınma ve büyüme stratejisi olarak uygulanmıştır. Bununla birlikte gerçekleşen bu süreç, yolsuzluğu besleyen koşulları da ortaya çıkarmıştır. Firma yöneticileri ile hükümet ve bürokrasi arasında ilişki düzeyi bir aşamadan sonra teknik niteliğin ötesine geçmiş ve yolsuzluk oluşturabilecek organik ilişkilerin kurulması gündeme gelmiştir. Yolsuzluk ilişkisi kurulduktan sonra, sanayileşme politikasının sonucu olarak kurumsallaşmakta ve süreklilik taşımaktadır. Nihayetinde ise, kamu müdahalesi ile oluşturulmuş sanayi şirketleri ulusal düzeyde kurumsal yolsuzluk kaynağı haline gelmiştir Ades ve Di Tella, 1997, 497).

Rekabet koşulları, yolsuzluğu belirlediği gibi yolsuzlukta rekabeti etkileyebilmektedir. Rekabet en basit ifade ile piyasadaki firma sayısı ile ölçülür. Yolsuzluk, yatırım kararlarını etkilediği için, piyasadaki firma sayısını da bir anlamda belirleyerek, rekabet koşullarını da etkilemektedir. Ayrıca piyasaya girişlerin bir takım izin ve düzenlemelere bağlı olması durumu da firma sayısını etkileyerek, rekabet üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır (Bliss ve Di Tella, 1997, 1002).

Şekil:4.2.Yolsuzluk-Rekabet İlişkisi

Kaynak: Transparency International (2008); Corruption Perceptions Index, 2008 and World economic Forum (2008); Global Competitiveness, Report 2008-2009

Sonuç itibariyle, rekabet ile yolsuzluk arasında güçlü bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim ile ilgili olarak herkesin üzerinde hem fikir olduğu yargı ise, *rekabetin, yolsuzluğu azalttığı* şeklindedir. Şekil 4.2’de en az yolsuz on ülkenin yolsuzluk indeksi değerleri ile rekabet indeksi değerleri⁹⁶ karşılaştırılmıştır. Buna karşılaştırmaya göre, en az yolsuz bu ülkelerin aynı zamanda rekabet açısından güçlü ülkeler olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu konuda yapılan ampirik çalışmalarda bu yargıyı destekler niteliktedir. Örneğin A. Ades ve R. Di Tella’nın (1994) yaptıkları ortak bir çalışmada⁹⁷, 1980 dönemi için 55 ekonomide eksik rekabetin yolsuzluğu artırıp artırmadığını test etmişlerdir. Araştırmacılar, yaptıkları bu çalışmada, eksik rekabetin yolsuzluğu arttırdığı yönünde bulgular elde etmişlerdir (Elliott, 1997, 183).

4.2.1.6. Dışa Açıklık

Bir ekonominin dışa açıklığı, dış ticaret hacminin GSMH'ya oranı olarak tanımlanmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000, 87). Ülkedeki mal ve hizmet ihracat ve ithalatının toplamı, o ülkedeki ekonominin üretim düzeyine göre ne kadar yüksek ise, dışa açıklığın o kadar fazla olduğu ifade edilir (Çelen, 2007, 120). Ekonominin dışa açıklığı, iki kısım altında değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi; “Doğal Dışa Açıklık (Natural Openness)” olarak ifade edilmektedir. Doğal dışa açıklık, coğrafi koşullar, dil, nüfus gibi daha geniş ve kolay kolay değiştirilemeyen unsurlar tarafından belirlenmektedir. İkincisi ise; “Artık Dışa Açıklık (Residual Openness)” şeklinde tanımlanmaktadır. Artık dışa açıklık, potansiyel olarak ticaret politikalarını değiştirebilen unsurlardan oluşmaktadır (Wei, 2000, 2-3).

Ekonominin dışa açıklık derecesi, rant kollama ve buna bağlı olarak yolsuzluk seviyesinin belirlenmesinde önemli bir göstergedir (Leite ve Weidmann, 1999, 7). İktisat literatüründe yolsuzluk ile ilgili yapılan çalışmalarda, dışa açık ülkelerin daha az yolsuz ülkeler olduğu ifade edilmektedir (Clarke ve Xu, 2002, 1). Örneğin bu doğrultuda; Wei

⁹⁶ Rekabet indeksi değerleri; 0 ile 7 arasında değerler almaktadır. 0, rekabetin hiç olmadığı; 7 ise tam rekabetin olduğu durumu yansıtmaktadır. 7 değeri gerçekleştirilmesi imkânsız olan bir durumu göstermektedir. bu nedenler ülkeler açısından önemli olan, 7’ ye yakın değerlere ulaşabilmektir (World economic Forum (2008); Global Competitiveness, Report 2008-2009, s.40).

⁹⁷ A. Ades and R. Di Tela (1994); Competition and Corruption, Oxford Applied Economics Discussion Paper Series, No. 169, April. Aktarım: Eliot, 1997, 183).

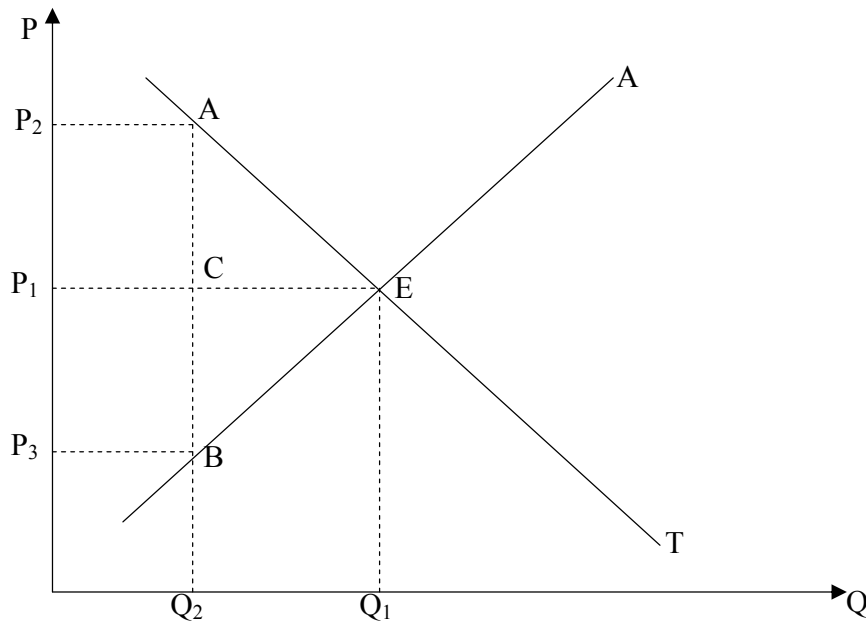
(2000), yaptığı bir çalışmada, ekonominin dışa açıklık derecesinin artması ile yolsuzluk düzeyinin azaldığı bulgusuna ulaşmıştır. Ayrıca bu çalışmada Wei, dışa açıklığın yolsuzluğun sonucu olmasından öte yolsuzluğun nedeni olduğu yargısına da ulaşmıştır. Laffont ve N'guessan (1999) Afrika ülkeleri üzerine yaptıkları ortak bir çalışmada, ekonomilerin dışa açıklık derecesini bir tür rekabet göstergesi olarak ele almış ve dışa açıklık arttıkça yolsuzluğun azaldığı sonucunu elde etmişlerdir.

Dışa açıklığın önündeki en önemli engel yüksek gümrük duvarları, tarife içi ve dışı engeller, ithalat kotaları ve korumacı sanayileşme politikalarıdır. Bu araçlar yardımıyla ithalat ve ihracat yapıları sınırlanmış olmaktadır. Aynı zamanda gümrük duvarları, tarife içi ve dışı engeller, ithalat kotaları ve korumacı sanayileşme politikaları yolsuzluğa neden olan faktörler olarak da nitelendirilebilmektedir. Böylelikle bir ekonomideki dışa açıklık düzeyi ile yolsuzluk düzeyi arasında bir ilişkiden söz edebiliriz. Bu ilişki iki yönlü olarak kurulabilmektedir. Bunlardan birincisi, dışa açık ekonomi politikalarının rekabeti artırarak yolsuzlukların azalmasına yol açtığıdır. İkincisi ise, yolsuzluk düzeyi artınca ülkenin ekonomik olarak içe kapandığıdır. Buna göre rüşvetçi bürokratlar daha fazla rüşvet alabilmek için dış ticaret engelleri koyma ve sonuçta dışa açıklığı azaltmak istemektedirler (Çelen, 2007, 121).

Teorik anlamda yolsuzluk ile dışa açıklık arasında kurulan bu ilişki pratikte daha çok, ithalat kısıtlamaları ve dış ticaret tarifeleri ile gerçekleşmektedir. Dış ticaret tarifelerinin yüksekliği ve karmaşıklığı gümrüklerdeki kamu görevlilerine ithalatçılardan rüşvet isteme imkânını sunmaktadır (Begovic ve Mijatovic, 2002, 28). Eğer gümrük görevlilerine tercih ve takdir kullanma yetkisi (discretionary power) verilirse, görevlilerin bu yetkiyi daha yüksek tarifeye sahip ithal mallarını daha düşük tarife çerçevesinde değerlendirerek ithalatçının karını artıracak şekilde kullanabileceklerdir. Kamu görevlileri rüşvet yoluyla, oluşan bu ranttan yada kardan pay almak isteyeceklerdir (Çelen, 2007, 122; Gatti, 1999, 2).

Şekil: 4.3'de, ticari kısıtlamalar neticesinde dışa açıklık derecesindeki azalmanın yol açtığı rant ve yolsuzluk fırsatı gösterilmektedir. Herhangi bir ithalat kısıtlaması olmadığı durumda ithalat miktarı ve fiyatı, arz ve talep düzeyine göre belirlenecektir. Buna göre arz

ve talep eğrilerinin birbiri ile kesiştiği noktada (E noktası) denge ithalat düzeyi oluşacaktır. Bu noktada denge ithalat birim fiyatı P_1 , miktarı ise Q_1 olacaktır. Başka bir ifade ile P_1 fiyatından Q_1 kadar mal ithal edilecektir. Kamu otoritesi, yapılan ithalatın miktarını Q_2 ile sınırlarsa, Q_1Q_2 düzeyinde bir talep fazlalığı ortaya çıkacaktır. Talepteki bu fazlalık, fiyatı P_2 düzeyine yükseltecek ve P_3P_2AB kadar bir rant ve yolsuzluk fırsatı oluşacaktır (Çelen, 2007, 47).

Şekil:4. 3. Ticari Kısıtlamalar-Yolsuzluk İlişkisi

Kaynak: Çelen, M. (2007); Yolsuzluk Ekonomisi, İSMMMO Yayını, Yayın no 77, İstanbul, s.47.

Uluslararası ekonomik ilişkiler üzerindeki kısıtlama ve düzenlemeleri kaldırmak yada azaltmak, uluslararası ticaretin ve buna bağlı olarak ülkelerin dışa açıklık seviyelerinin gelişmesine yol açacaktır. Bu durum dışsal bir etki gibi firma ve kamu görevlilerin davranışlarını disipline ederek ihtiyari karar vermelerini önleyecektir. Gerçekleşecek bu süreç sonunda, yolsuzluğu ortaya çıkaracak fırsat ve motivasyonlarda belli bir gerileme olacak ve yolsuzluk azalacaktır (Broadman ve Recanatini, 2002, 42).

Tablo: 4.2’de serbest ticaret ile yolsuzluk arasındaki ilişki, ülkelere ait verilerle ortaya konulmaktadır. Buna göre yolsuzluğun en düşük seviyelerde seyrettiği ilk on ülke ile yolsuzluğun en fazla görüldüğü on ülkenin, yolsuzluk endeksi ve serbest ticaret endeksi notları karşılaştırılmış ve şu çıkarsamaya varılmıştır. Buna göre, yolsuzluğun düşük seviyelerde gerçekleştiği ülkeler aynı zamanda serbest ticaretin de egemen olduğu ülkelerdir.

Tablo: 4.2. Serbest Ticaret ve Yolsuzluk İlişkisi

<i>Yolsuzluğun En Az Görüldüğü 10 Ülke</i>	<i>Yolsuzluk Algılama Endeksi Notu (2008 Yılı)</i>	<i>Serbest Ticaret Endeksi Notu* (2008 Yılı)</i>	<i>Yolsuzluğun En Fazla Görüldüğü 10 Ülke</i>	<i>Yolsuzluk Algılama Endeksi Notu (2008 Yılı)</i>	<i>Serbest Ticaret Endeksi Notu (2008 Yılı)</i>
Danimarka	9.3	86.0	Somali	1.0	-
İsveç	9.3	86.0	Myanmar	1.3	-
Yeni Zelanda	9.3	80.8	Irak	1.3	-
Singapur	9.2	90.0	Haiti	1.4	67.0
Finlandiya	9.0	81.0	Afganistan	1.5	-
İsviçre	9.0	83.9	Sudan	1.6	-
İzlanda	8.9	85.0	Çat	1.6	60.0
Hollanda	8.9	89.3	Gine	1.6	59.6
Avustralya	8.7	88.0	Ekvator Ginesi	1.7	52.2
Kanada	8.7	87.0	Kongo Dem. Cum.	1.7	54.6

* Serbest Ticaret Endeksi; 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Burada, 0-49.9 arası; Ticaretin hiç serbest olmadığı ülkeyi, 50-59.9 arası; Çoğunlukla Serbest olmayan ticaretin olduğu Ülkeyi, 60-69.9 arası; Kısmen Serbest ticaretin olduğu ülkeyi, 70-79.9 arası; Çoğunlukla Serbest ticaretin olduğu ülkeyi, 80-100 arası ise; serbest ticaretin olduğu ülkeyi göstermektedir. (-) işareti, o ülkeye ait verinin olmadığını ifade etmektedir

(**Kaynak:** Transparency International (2008); Corruption Perceptions Index, 2008 and Heritage Foundation (2008); Trade Freedom Index 2008.

Ekonomilerin dışa açılmaları, belli iktisadi ve siyasi birlik altında toplanmaları, ulusal kararlarda ihtiyari karar almalarını azaltmaktadır. İhtiyari karar verme gücünde ki bu azalma neticesinde yolsuzluk seviyesinde belli bir gerileme gerçekleşmektedir. Bu çerçevede ekonomilerin diğer ekonomilerle entegrasyona girişimlerini teşvik etmek, yolsuzluğu azaltan bir etkiye yol açacaktır (Ganuza ve Hauk, 2000, 26; Sandholtz ve Gray, 14).

Dışa açıklık bir anlamda ülke ekonomisinin rekabetçi yapısının bir göstergesidir. Dışa açık ekonomilerde, yurtiçindeki mal fiyatlarının yurtdışı mal fiyatlarına yakınsadığı gözlenmektedir. Ayrıca dışa açılma ile birlikte daha önce uygulanan korumacı ekonomi politikaları sonucu oluşan ulusal sanayi yapısının etkinlik kazandığı ve rekabet gücünü arttırdığı da gözlenmektedir (Çelen, 2007, 121). Doğal olarak artan rekabet gücü sayesinde de yolsuzluk seviyesinde azalma sağlanmaktadır.

Sonuç olarak, dışa açıklığın düşük olduğu ekonomiler başka bir ifade ile kapalı ekonomiler, aynı zamanda yolsuzluğun yüksek seviyelerde gerçekleştiği ekonomilerdir (Neeman, Paserman ve Simhon, 2004, 2). Bu çerçevede, ekonomilerin dışa açıklık derecelerini azaltan ticari kısıtlama, düzenleme, gibi uygulamaları kaldırarak, ekonomilerde hem dışa açıklık artırılmış olur hem de yolsuzlukla mücadelede uygun stratejiler tercih edilmiş olur.

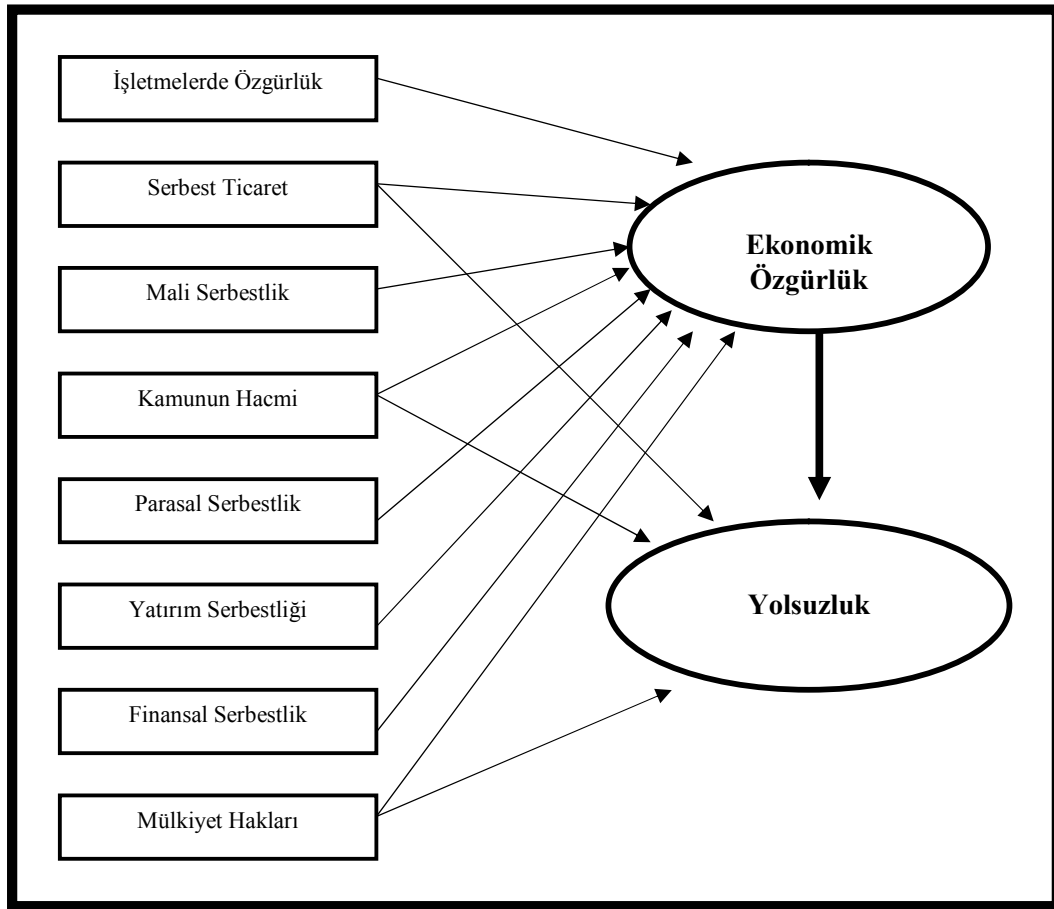
4.2.1.7. Ekonomik Özgürlükler

Ekonomik özgürlük, mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım yada tüketim aşamalarında kamunun her hangi bir kısıtlayıcı yada zorlayıcı müdahalesinin olmaması anlamına gelmektedir. Ekonomik özgürlükteki amaç, bireylerin, kendi özel kazançları, varlıkları ile ne yapmak istiyorsa (kanunla belirtilen sınırlar dahilinde) onu yapabilme hakkına sahip olmasıdır (Chafuen ve Guzman, 2000, 52).

Ekonomik Özgürlük; bireysel tercih, rekabet, kişinin ve mülkiyetin korunması unsurlarından oluşmaktadır. Ekonomik özgürlük düzeyi, bireysel tercihleri, piyasa koşullarını ve gönüllü mübadeleyi değiştiren vergi, hükümet kısıtlamaları ve

regülasyonlarla azaltılabilir. Kamunun regülasyonlar, lisans gibi uygulamalarla geniş bir bürokratik yapı oluşturduğu müdahaleler, yolsuzluğa yol açan fırsat ve motivasyonların da artmasına yol açacaktır (Shen ve Williamson, 2005, 331).

Ekonomik özgürlükleri belirleyen öğeler ve bunun yolsuzlukla ilişkisi şekil:4.4.'de gösterilmiştir. Buna göre mülkiyet hakları, serbest ticaret, mali ve finansal serbestleşme gibi faktörler, ekonomik özgürlüğün derecesini etkilemekte, ekonomik özgürlükte yolsuzluk düzeyini belirlemektedir.

Şekil:4.4. Yolsuzluk ve Ekonomik Özgürlük Sarmalı

Ekonomik özgürlük, bir ülkedeki yolsuzluğun seviyesini belirlemektedir. Ekonomik özgürlük, ekonomik işlemlerin, bürokrasinin ve hükümet müdahalelerinin azalması demektir. Yolsuzlukları ortaya çıkaran fırsat ise, hükümetin ekonomiye aşırı müdahalesi sonucu oluşan tekelleşmedir. Bu çerçevede ekonomik özgürlüğün artması, hükümet

müdahalelerinin azalması yani yolsuzlukların azalması anlamına gelmektedir (Goel ve Nelson, 2005, 123).

Ekonomik özgürlüğün eksik olduğu yerde, yolsuzluk artmaktadır (Chafuen ve Guzman, 2000, 52). LaPalombara, (1994), Paldam (2002)'ın bu konuda yaptıkları çalışmalar, bu yargıyı doğrular niteliktedir. Bu çalışmalara göre, ekonomik özgürlüklerin (devletin ekonomideki büyüklüğü ve kontroller, aşırı regülasyonlar) az olduğu ülkelerde yolsuzluk düzeyi yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir.

Ekonomik özgürlük değerindeki bir azalış, bir anlamda, ekonomik yaşamda devletin payının artması demektir. Bu çerçevede, ekonomik yaşamda devletin payının artması, kamu görevlilerine ekonomik kaynakların ve fırsatların kimlere ve nasıl dağıtılacağı konusunda monopol gücü ve takdir hakkı sağlamaktadır. Bu koşullar altında ekonomik başarılar, piyasa faaliyetlerine bağlı olmamakta daha çok yetkili kamu görevlisini etkileme kabiliyetine bağlı olmaktadır. Bu etkileşimde rüşvet ve irtikâp gibi, yolsuzluk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi koşuluyla olmaktadır (Akçay, 2000, 4).

Ekonominin daha özgürlükçü bir kimliğe bürünmesi, piyasa koşullarının daha etkin işlemesine neden olur. Örneğin, piyasada ekonomik özgürlüklerin genişlemesi, daha rekabetçi bir ortamın oluşmasına yol açar. Daha öncede belirtildiği gibi piyasanın rekabet gücündeki olumlu değişim de yolsuzlukları azaltır (Goel ve Nelson, 2005, 123).

Yolsuzluklar ile ekonomik sistem arasında çok yakın bir ilişki söz konusu olmaktadır. Yolsuzlukların en az olduğu ülkelerde piyasa ekonomisi hakim iken, yolsuzlukların fazla olduğu ülkelerde devletin ekonomiye müdahalelerinin oldukça fazla olduğu ülkelerdir. Devletin ekonomiye müdahalelerinin daha fazla olduğu ülkelerde bürokrasi ve kırtasiyecilik de doğal olarak çok yaygın bir hastalık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bürokrasi, netice olarak rüşvet ve yolsuzluklara daha fazla fırsat yaratmaktadır. Bürokrasi engeline takılan vatandaşlar ister istemez rüşvet ve yolsuzlukla işlerini yapmaya çalışmaktadır. Bürokratik formalitelerin fazlalığı kamu görevlileri için de bir rüşvet piyasasının ortaya çıkmasına yol açar. Böylelikle ekonomik özgürlüklerin yetersiz veya yüksek düzeyde olmadığı ülkelerde yolsuzlukların yüksek düzeyde seyrettiği

buna karşın, ekonomik özgürlüklerin yeterli veya yüksek düzeyde olduğu ülkelerde (yani, piyasa ekonomisinin hakim olduğu ülkelerde) ise yolsuzlukların düşük düzeyde gerçekleştiği (Aktan, 2001, 64) tablo:4.3’de gösterilmektedir. Bu tabloya göre; yolsuzluğun düşük seviyelerde gerçekleştiği ülkelerin, ekonomik özgürlük endeksi değerleri, 70 ve üzeridir. Yani, çoğunlukla özgür ve tam özgür ülke kategorisindedirler. Oysa yolsuzluğun yüksek seviyelerde gerçekleştiği ülkelerin ise, ekonomik endeksi değerleri ise, 40-60 arasındadır. Yani, bu ülkeler, hiç özgür olmayan yada çoğunlukla özgür olmayan ülke sınıfında yer almaktadırlar.

Tablo: 4.3. Ekonomik Özgürlük-Yolsuzluk İlişkisi

<i>Yolsuzluğun En Az Görüldüğü 10 Ülke</i>	<i>Yolsuzluk Algılama Endeksi Notu (2008 Yılı)</i>	<i>Ekonomik Özgürlük Endeksi Notu* (2008 Yılı)</i>	<i>Yolsuzluğun En Fazla Görüldüğü 10 Ülke</i>	<i>Yolsuzluk Algılama Endeksi Notu (2008 Yılı)</i>	<i>Ekonomik Özgürlük Endeksi Notu (2008 Yılı)</i>
Danimarka	9.3	79.2	Somali	1.0	-
İsveç	9.3	70.4	Myanmar	1.3	-
Yeni Zelanda	9.3	80.2	Irak	1.3	-
Singapur	9.2	87.4	Haiti	1.4	48.9
Finlandiya	9.0	76.8	Afganistan	1.5	-
İsviçre	9.0	79.75	Sudan	1.6	-
İzlanda	8.9	76.5	Çat	1.6	47.7
Hollanda	8.9	76.8	Gine	1.6	52.8
Avustralya	8.7	82.0	Ekvator Ginesi	1.7	52.5
Kanada	8.7	80.2	Kongo Dem. Cum.	1.7	45.2

* Ekonomik Özgürlükler Endeksi; 0 ile 100 arasında bir değer almaktadır. Burada, 0-49.9 arası; Hiç Özgür olmayan ülke, 50-59.9 arası; Çoğunlukla Özgür olmayan Ülke, 60-69.9 arası; Kısmen özgür ülke, 70-79.9 arası; Çoğunlukla Özgür ülke, 80-100 arası ise; Özgür ülke olarak tanımlanmaktadır. (-) işareti, o ülkeye ait verinin olmadığını ifade etmektedir

Kaynak: Transparency International (2008); Corruption Perceptions Index, 2008 and Heritage Foundation (2008); Economic Freedom Index 2008.

Sonuç olarak yolsuzlukla ekonomik özgürlükler arasındaki bir etkileşim mevcuttur. Bu etkileşim ile ilgili olarak da genel kabul gören yargı; *ekonomik özgürlüklerdeki ilerlemenin yolsuzlukları azalttığı* yönündedir (Goel ve Nelson, 2005, 124).

4.2.1.8. Enflasyon

Yolsuzluğa yol açan faktörlerden bir tanesi de enflasyondur. Enflasyon, bir anlamda reel ücret seviyesini düşürmek (Tosun, 2002, 81) suretiyle, kişilerin satın alma gücünü olumsuz etkilemektedir. Kişiler satın alma güçleri azalmasına rağmen ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar ve bunun için yasal olmayan yöntemlere başvurabilirler ki bu durum yolsuzlukların artmasına yol açar.

Bilimsel çalışmaların bulgularına göre, enflasyon oranındaki değişimle yolsuzluk arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Bir başka deyişle, fiyat artışlarındaki önemli değişim yolsuzluğu artıran bir etkiye sahiptir (Braun ve Di Tella, 2004, 79). Örneğin bu konuda Braun ve Di Tella (2004) 75 ülkeyi kapsayan ortak bir çalışmada, enflasyon trendinden sapmaların yolsuzlukları arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı şekilde Paldam (2002), Getz ve Volkema'da (2001), yaptıkları çalışmalarda, enflasyon oranındaki artışın, yolsuzluğu artırdığı bulgusuna ulaşmışlardır.

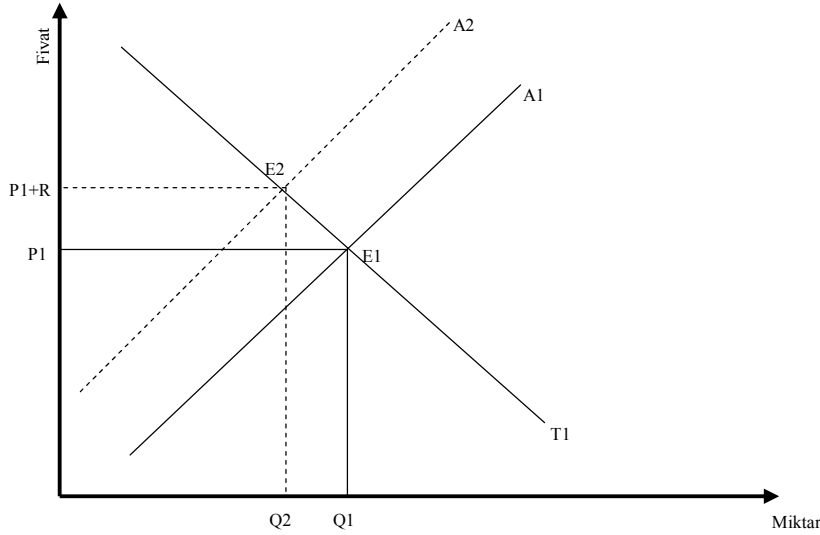
Para arzındaki artışın fiyatlar genel seviyesini artırması olarak tanımlanabilen enflasyon, fiyatın fonksiyonlarını⁹⁸ yerine getirememesine neden olabilmektedir (Tosun, 2002, 81). Yolsuzluk ile enflasyon arasındaki ilişki, fiyatın fonksiyonları açısından en çok, “bilginin iletilmesi” fonksiyonu üzerine odaklanmaktadır. Buna göre, enflasyondaki hızlı değişim neticesinde, fiyatın, bilginin iletilmesi fonksiyonunu yerine getirememesi, yolsuzlukların artmasına yol açmaktadır. Yüksek ve değişken bir enflasyonun varlığı,

⁹⁸ Fiyatın fonksiyonlarını Hayek, “The Uses of Knowledge in Society” (1945) isimli çalışmasında şu şekilde tanımlamıştır. Buna göre, fiyatın üç fonksiyonu vardır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi; “bilginin iletilmesidir”. Örneğin insanlar, enerjiyi israf etmemeleri gerektiği konusundaki bilgiyi enerji fiyatlarının yükselmesi ile çabucak fark ederler. Fiyatların bu işlevi, ekonomik faaliyetlerin koordinasyonu gibi önemli bir fonksiyonuna yardımcı olmaktadır. Fiyatlar, bu fonksiyonu yerine getirirken zevkler, kullanıma hazır kaynaklar, üretim olanakları hakkında bilgi verirler. Fiyatın üstlendiği fonksiyonlardan ikincisi; insanları, kaynakların kullanımına en yüksek değer atfeden yerlere ve en az maliyetli üretim tekniklerine yönlendirmesidir. Üçüncü fonksiyon ise kimin neyi, ne kadar, tüketeceği yani gelirin paylaşımı sorunuyla ilgilidir (Tosun, 2002, 81-82).

fiyatların gelecekte ne olacağı hakkındaki belirsizliği artıracaktır. Bu durumda, bireylerin davranışlarının denetlenmesinin maliyetini artıracaktır (Braun ve Di Tella, 2004, 79-80). Buna göre, enflasyonist bir ortamda, satış elamanlarının rapor ettikleri fiyatların, fiyatlardaki sürekli değişme nedeniyle, kontrol edilebilmesi son derece zor ve maliyetli olmaktadır. Başka bir ifade ile enflasyonun yüksek olduğu ve hızlı bir şekilde değiştiği durumlarda, kamu görevlilerinin fatura bedelini olduğundan yüksek; satıcıların ise fatura bedelini olması gerekenden düşük gösterebildikleri bir ortam kastedilmektedir (Tosun, 2002, 82). Böyle bir ortam da, yasadışı ve haksız kazançlar için elverişli koşullar sunmaktadır. Enflasyon, toplumda spekülasyon kazanç peşinde koşmayı, vurgunculuğu ve köşe dönücülük gibi düşünce ve eğilimleri artırarak yolsuzluğun yayılmasına katkıda bulunabilmektedir.

Enflasyon, dolaylı olarak da yolsuzlukları etkileyebilmektedir. Enflasyonun yükselmesi yatırımları ve ekonomik büyümeyi de düşürebilmekte, bu dolaylı etkilerle birlikte yolsuzluk düzeyinin daha fazla artmasına neden olabilmektedir (Braun ve Di Tella, 2004, 80). Aynı şekilde enflasyon, toplumdaki gelir dağılımındaki dengesizliği artırmakta bu da yolsuzlukların genişlemesine yol açmaktadır (Paldam, 2002, 222).

Yolsuzluk enflasyon ilişkisi çift yönlü olarak da bir etki meydana getirebilmektedir. Yolsuzlukların artması, kamu gelirlerindeki azalma nedeniyle daha çok para basma yoluna başvurulması sonucunu doğurabilmekte ve bu yolla enflasyona neden olabilmektedir (Çelen. 2007, 112). Ayrıca yolsuzluk, ilave bir maliyet unsuru olarak da fiyatlar genel seviyesinde yani enflasyonda bir artışa neden olabilmektedir (Ekpo, 1985, 315). Yolsuzlukların, enflasyona nasıl yol açtığı arz-talep analiz yöntemiyle aşağıdaki şekilde (Şekil: 4.5) gösterilmektedir.

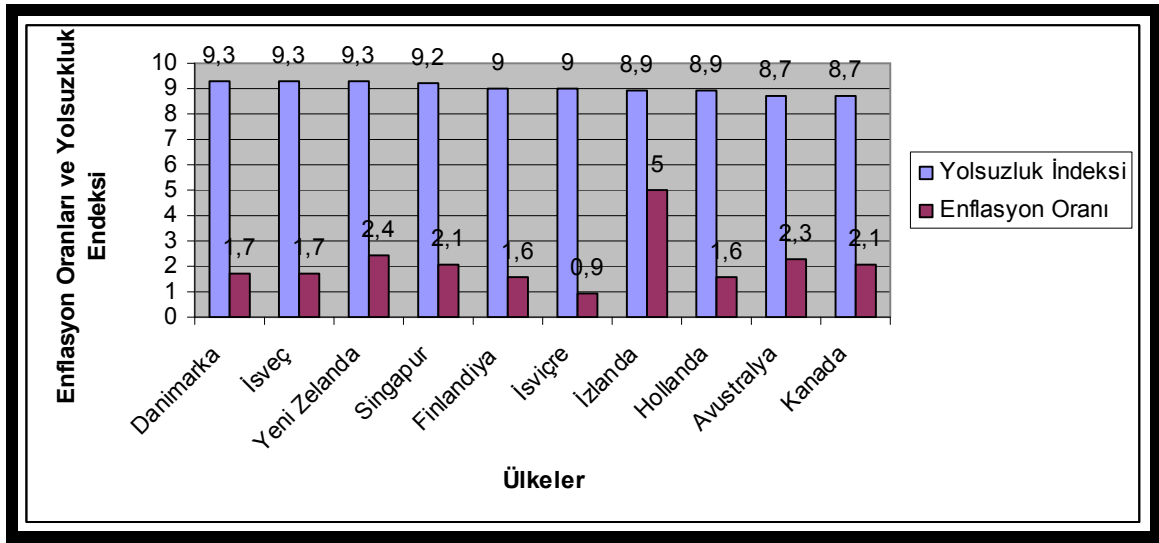
Şekil:4.5. Yolsuzluğun Fiyat Artışına Etkisi

Kaynak: Ekpo, A. H. (1985); “Corruption and Prices: A Theoretical Note”, Nigerian Journal of Social Studies, Vol. 27, No. 3, s. 309.

Buna göre; ekonomideki denge fiyatı yada fiyatlar genel seviyesi, başlangıçta arz (A_1) ve talebin (T_1) kesiştikleri (E_1) noktasında gerçekleşmektedir. Ekonomide satıcılar, her hangi bir mal ve hizmetin sunumu için gerekli olan bir takım yasal işlemlerden kurtulmak yada hafifletmek için kamu görevlilerine rüşvet ödemek zorunda kalmaktadır. Ödenen her birim rüşvet bir maliyet olarak fiyatlara yansıyacaktır. Ama rekabetçi piyasa koşullarında her bir satıcı fiyat alıcı olduğu için, ödedikleri rüşveti fiyatlara yansıtamayacaklardır. Bunun neticesinde bazı firmalar piyasaya ya girmeyecek yada çekilmek zorunda kalacaklardır. Böylelikle, piyasa arz eğrisi sola doğru kayacak ve yeni arz eğrisi (A_2) oluşacaktır. Bu yeni arz eğrisi (A_1) ile talep eğrisinin (T_1) kesiştiği nokta, yeni denge noktası (E_2) olacaktır. Bu yeni denge noktasında denge fiyatı (P_1+R) olacaktır. Sonuç olarak rüşvet neticesinde piyasa denge fiyatı yükselecektir (Ekpo, 1985, 309).

Enflasyonun ahlaki erozyona (Paldam, 2002, 221) neden olduğu ve dolandırıcılık, hile gibi yasadışı ve etik dışı davranışlar için fırsatları artırdığı kamuoyu tarafından genel kabul görmüş bir önermedir (Braun ve Di Tella, 2004, 80). Bu doğrultuda, *enflasyondaki*

artış ve hızlı değişim, yolsuzlukların da yükselmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, düşük enflasyon oranlarına sahip ülkeler, aynı zamanda yolsuzlukların düşük bir oranda gerçekleştiği ülkeler olması gerekir. Şekil:4.6'da gösterilen ve yolsuzluğun en düşük seviyede gerçekleştiği on ülkeye ait enflasyon ve yolsuzluk endeksi verileri bu yargıyı doğrular nitelikte bir özellik göstermektedir. Verilere göre yolsuzluğun en az görüldüğü ülkeler aynı zamanda enflasyonun da çok düşük oranlarda (tek haneli rakamlarda) gerçekleştiği ülkelerdir.

Şekil: 4.6. Yolsuzluk-Enflasyon İlişkisi

Kaynak: Transparency International (2008); Corruption Perceptions Index, 2008 and World economic Forum (2008); Global Competitiveness, Report 2008-2009

4.2.2. Yolsuzluğa Yol Açan Politik, Hukuki ve Sosyal Faktörler

Yolsuzluk, çok yönlü, karmaşık bir kavramdır. Bu kavramı, sadece ekonomik faktörlerle açıklamak yeterli olmamaktadır. Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonların neler olduğunu daha iyi saptayabilmek için, ekonomik faktörler dışında politik, hukuki ve sosyal faktörlerinde incelenmesi gereklidir (Ekstrand, 2005, 2; Husted, 1999, 339; Andving ve Moene, 1990, 63-64; Collier, 2002, 2).

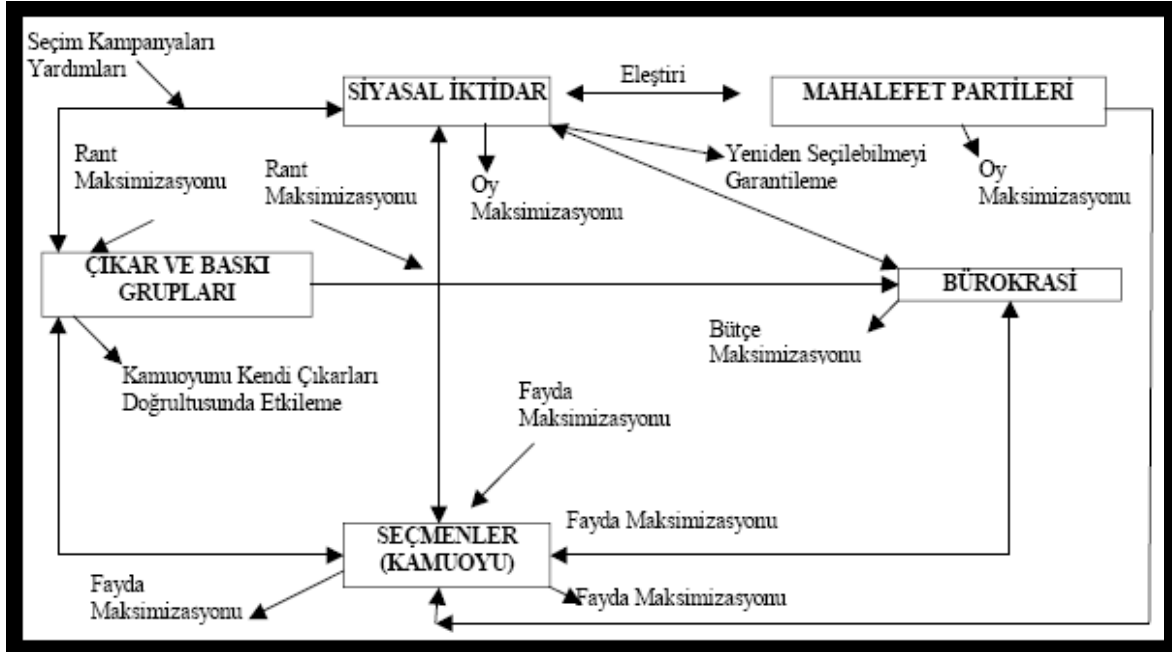
Her bir disiplinin yolsuzluk olgusuna bakışı, kendi öğretileri ve yöntemleri doğrultusunda olmaktadır (Cuadrado, 2005, 13). Bu doğrultuda farklı disiplinlerin, yolsuzluk olgusunun nedenlerine yönelik açıklamaları da farklılık arz etmektedir. Buna

göre, bürokratik yapıdaki siyasallaşma, siyasi kayırmacılık, üst düzey yöneticilerin yeni bir iktidarın yönetime gelmesi ile değiştirilmesi, kamu yönetimindeki örgütlenme yetersizlikleri devletin siyasal yapısında yolsuzluklar için uygun bir zemin oluşturabilmektedir. Bununla birlikte toplumsal yapıdaki aile, akraba ve hemşeri ilişkilerinin bürokratik süreçlere yansması, devlet yapısının genelde otoriter ve merkeziyetçi olması, ülke yönetiminde bulunan insanların yetenek ve yeterliliklerinin tartışılabilir olması, eğitim yetersizliği, hızlı nüfus artışı ile kentleşmenin getirdiği işsizlik ve yaşam şartlarının güçleşmesi, adli yapıdaki yetersiz denetim ve cezalar da yolsuzluklar için uygun zemin oluşturabilmektedir (Aydın, 2006, 13).

4.2.2.1. Politik Faktörler

Politik Bilim, yolsuzluğu, idari ve sosyal hayatta yasadışı ve gizli olarak gerçekleşen bir değiş-tokuş olayı olarak yorumlar. Bir anlamda yolsuzluk, bir takım kazançlar elde etmek yada gücün muhafazası için, kamunun ihtiyari karar alma ve tekel olma avantajından yararlanmaktır (Cuadrado, 2005, 14).

Politik bilim açısından yolsuzluk, belli bir kamu otoritesi ile özel sektör arasında ortaya çıkan ilişkiler yumağıdır. Bazen bu ilişkide, belirleyici olan kamu sektörü olabildiği gibi bazen de özel sektör olabilmektedir. Bir anlamda yolsuzluk, ekonomide mevcut olan kaynakların toplum bireyleri arasında nasıl dağıtılacağı konusunda özel sektör ile kamu sektörü arasında gerçekleşen bir pazarlık sürecidir (Rose- Ackerman, 1999a, 113; Seligson, 2002, 412). Bu pazarlık sürecinde ise belirleyici olan faktör, “bireysel çıkar” unsurudur. Bireysel çıkarları peşinde koşan siyasal aktörler (politikacılar, seçmenler, bürokratlar, sivil toplum örgütleri) çeşitli türde yolsuzluklara neden olurlar (Aktan, 2001, 53) Bu siyasal aktörlerin gerçekleştirdiği faaliyetler ve bunların ortaya çıkardıkları yolsuzluklar şekil: 4.7’de gösterilmiştir

Şekil:4.7.Siyasal Süreçte Aktörler Arası Çıkar İlişkileri

Kaynak: **Aktan, C. C. (2001);** “*Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma*”, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Ed. C. C. Aktan, Hak-İş Yayınları, s.64.

Yolsuzluk literatüründe, politik unsurların yolsuzluk olgusu üzerine etkileri konusunda önemle durulmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalarda, politik koşulların iki şekilde yolsuzluğu etkilediği vurgulanmaktadır. Bunlar; politik hesap verilebilirlik ve kamu tarafından sunulan mal ve hizmetlerin yapısal özellikleri ile ilgili unsurlardır. Eğer politik mekanizma yada sistem, hesap verilebilirliği arttırıyor ise bu durum yolsuzluk faaliyetine bulaşmış kişi yada grupların cezalandırılmalarına yol açması ve bunun neticesinde yolsuz davranmaya yönelten motivasyonları ortadan kaldırması sebebiyle yolsuzluğun azalmasına yol açacaktır. Aynı şekilde, kamu tarafından sunulan mal ve hizmetler, rekabetçi koşullarda sunuluyor ise, bu durum da rant kollama faaliyet ve olanaklarının azalmasına yol açarak yolsuzlukların düşük seviyelerde gerçekleşmesine neden olabilecektir (Lederman, Loayza ve Soares, 2005, 1-2). Bu çerçevede, politik rejimin yapısı, politik rekabet, politik istikrar, güçlü bir sivil toplum ile özgür basının varlığı, seçim sistemi ve finansmanı, parlamenter sistemin özellikleri, mülkiyet hakları, gibi politik unsurlar, yolsuzluğu belirleyen ve etkileyen politik faktörleri oluşturmaktadır.

Demokrasi:

Krueger'e göre politik rejimin yapısı, yolsuzlukları belirleyen önemli bir unsurdur (Jain, 2001- 91). Politik rejimin yapısı ile rant kollama modellerinin ilişkisinin, yolsuzluk kavramının anlaşılmasında önemli olduğu düşünülmektedir. Bu ilişki, yolsuzluğu politik süreçlerin içsel bir unsuru olarak görmektedir. Böyle olunca politik rejimdeki farklılaşmalar yolsuzluk modelini de etkileyebilmektedir (Charap ve Harm, 1999). Politik rejimdeki farklılaşmalar, otokratik bir yapıdan demokratik bir yapıya dönüşme çerçevesinde ele alınmakta ve bu dönüşümün, yolsuzluğa ne tür bir etkide bulunduğu vurgulanmaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000, 51; Mendez ve Sepulveda, 2006, 1049).

Tablo:4.4.'de, politik rejimler ile yolsuzluk modelleri arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Tablo: 4.4. Rant-Kollama Modelleri ve Politik Rejimler

<i>Politik Rejim</i>	<i>Rant-Kollama Modeli</i>
Anarşi	Biri Herkese Karşı
Mafya /Zayıf Diktatörlük	Rekabetçi Yolsuzluk
Güçlü Diktatörlük	Tekelci Yolsuzluk
Zayıf Demokrasi	Politik Yolsuzluk
Fonksiyonel Demokrasi	Çıkar Gruplarının Rant Kollaması

Kaynak: Charap, J. ve C. Harm (1999); "Institutionalized Corruption and the Kleptocratic State", IMF Working Paper No: 91, July 1999, s. 18.

Tabloya göre (Çelen, 2007, 133-134); belli bir toplum ve devlet düzeninin var olmadığı bir anlamda Hobbes vari bir anarşinin hakim olduğu yapılarda genelde yolsuzluk şekli dağınık ve yerleşmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nedeni belli bir hiyerarşinin ve işbirliği imkânının var olmamasıdır. Burada her birey kendisi dışındaki herkesin tehdidi altındadır.

Zayıf diktatörlüklerin ve silahlı mafya vari grupların hakim olduğu toplumlarda bir hiyerarşi varmış gibi gözükse bile bu hiyerarşinin yaptırım gücünden ve etkinliğinden söz

edilemez. Bu yapıların ürettiği yolsuzluk türü birbiri ile rekabet eden, nispi olarak dağınık bürokratik niteliklidir.

Güçlü diktatörlüklerde ise, katı ve kontrol edilebilen bir hiyerarşi söz konudur. Hiyerarşinin tepesindeki diktatör yolsuzluk mekanizmasını kontrol etmekte ve merkezileştirmektedir. Bürokratik yapı ancak bir sistem içerisinde diktatörün izin verdiği ölçüde yolsuzluktan pay alabilmektedir.

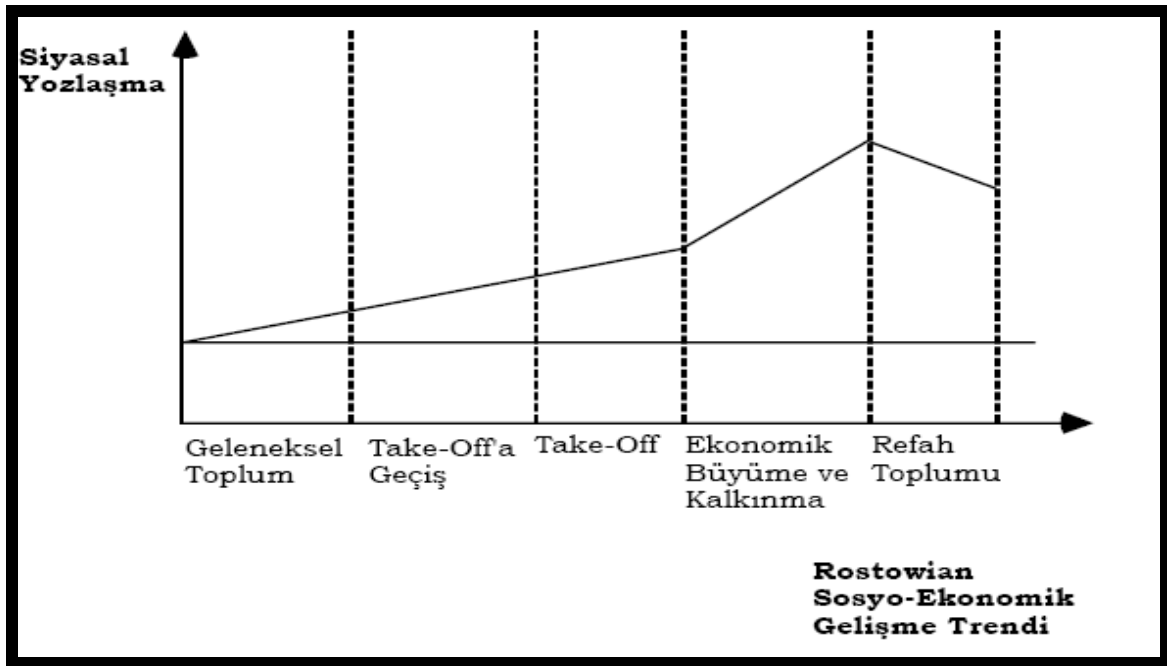
Zayıf demokratik yapılarda ağırlıklı olarak politik yolsuzluğun var olduğunu söyleyebiliriz. Oy ve bürokratik konum ençoklaması, sistemin temelini oluşturmaktadır. Kurumsal kontrol mekanizmalarının var olmadığı bu sistemde, yolsuzluğun yaygınlaşması ve yerleşmesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle otokratik toplum yapısından demokratik toplum yapısına geçildiğinde rüşvet miktarının arttığını söyleyebiliriz. Otokratik toplumlarda rüşvet ve yolsuzluk tek otorite tarafından kontrol edilirken, demokratik toplumlarda birden çok bağımsız otorite karşımıza çıkmakta ve tamamlayıcı nitelikteki kamu hizmeti ürettiklerinden dolayı her birinin rüşvet anlamında bencil davranması, rüşvet miktarının arttırmakta, üretilen entegre kamu hizmeti miktarı ise düşmektedir.

Yukarıdaki çerçeve içerisinde yolsuzlukları azaltmanın yolu kamu otoriteleri arasında hizmet rekabetini sağlamaktır. Ayrıca siyasi partilerin birbirleri ile rekabeti idari mekanizmadaki rüşvet konusunda kamuoyunun bilgileneşine ve önleyici baskıların oluşmasına imkân tanıyacaktır. Yalnız bu öngörünün bütün demokratik toplumlar için geçerli olacağı sonucunu çıkarılmamalıdır. Otokratik toplum yapısından demokratik toplum yapısına geçiş sürecinde görülen yolsuzluk farklılaşmasının, demokratik toplum yapısı yerli yerine oturdukça ve kurumsallaştıkça azalmaya başladığı gözlenmektedir.

Bu yargıyı, Rostow'un sosyo-ekonomik gelişme trendi ve yolsuzluk arasındaki ilişkinin geometrik gösterimi ile de ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede Şekil: 4.8, Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Yolsuzluk arasındaki ilişkisi yansıtmaktadır. Buna göre (Aktan, 2001, 63-64);

Geleneksel toplum aşamasında kullanılan üretim yapısı son derece ilkel ve ekonomide tarımsal yapı hakimdir. Toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik yapı ve kurumlar henüz kurulamamıştır. Bu aşamada toplum belirli sosyal sınıflara ayrılmıştır. Feodalizm, geleneksel toplum yapısına bir örnek teşkil etmektedir. Bu aşamada geniş anlamda yolsuzluğun varlığından ve yaygınlığından söz etmek doğru değildir.

İkinci aşama *Take-off' a geçiş aşaması*, diğer bir deyişle ekonomik büyüme ve kalkınmaya geçiş aşamasıdır. Bu dönem içerisinde ekonomik kalkınmanın başlaması için gerekli sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler gözlemlenebilmektedir. Teknolojik yeniliklerin artması, sermaye birikiminin hızlanması, üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması ve altyapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi bu dönemde gözlemlenen başlıca ekonomik değişimlerdir. Eğitim ve sağlık alanında da bu gelişme trendi içerisinde ilerlemeler görülebilmektedir. Bu aşamada yolsuzluk henüz tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Rüşvet belirli ölçüde toplumsal yapı ve kurumların işleyişinde göze çarpan başlıca yolsuzluk türüdür.

Şekil: 4.8. Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Yozlaşma İlişkisi

Kaynak: Aktan, C. C. (2001); “*Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma*”, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Ed. C. C. Aktan, Hak-İş Yayınları, s.5.

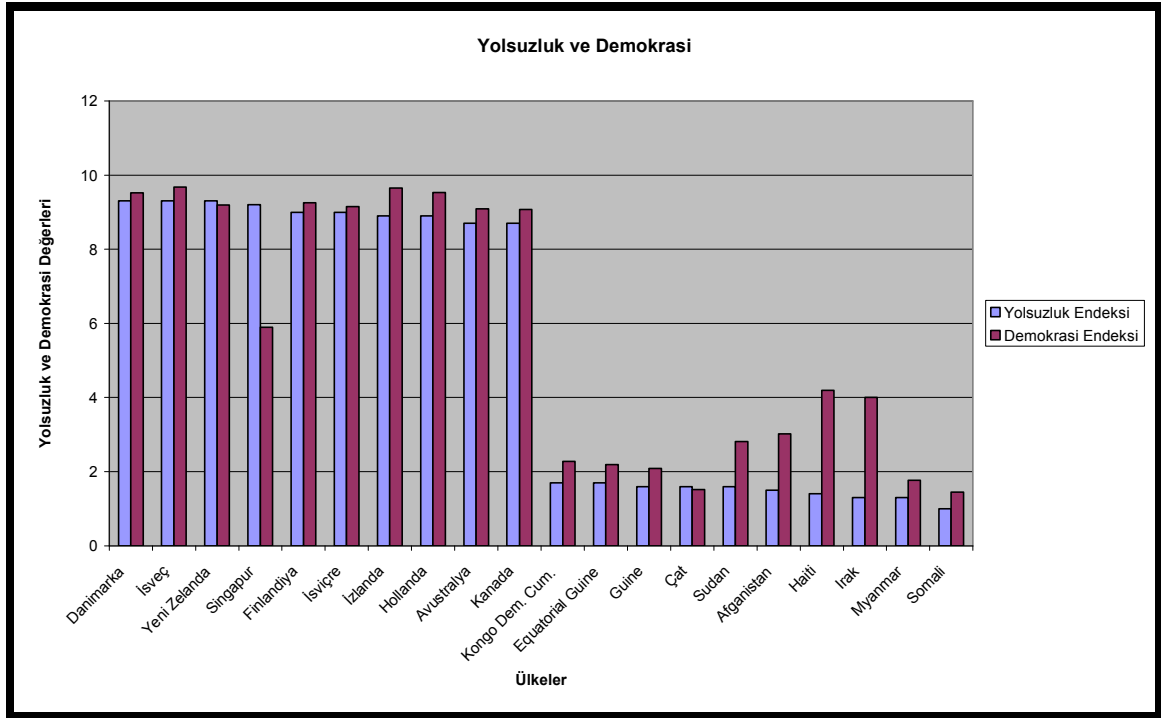
Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendinin üçüncü aşaması "Take-off" yani *kalkış aşamasıdır*. Bu dönemde artık tarıma dayalı ekonomik yapıdan sanayileşmeye doğru bir gelişme gözlemlenmektedir. Modern toplumun gereği olan sosyal, siyasal ve hukuki kurumlar da oluşturulmaya başlanmıştır. Üretimde artık yeni teknolojiler, modern finansman ve pazarlama teknikleri kullanılmaktadır. Take-off aşaması, yolsuzluk için de bir "kalkış" aşaması oluşturmaktadır. Sosyal, siyasal ve hukuki kurumların işleyişinde değişik türde ve boyutta yolsuzluk görülmektedir.

Dördüncü aşama, Rostow'un deyimiyle *Olgunluğa Geçiş Dönemidir*. Bu dönemi ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştiği dönem veya aşama olarak görmek mümkündür. Bu dönem yolsuzlukların en sık yaşandığı dönemdir.

Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendinin son aşaması *Refah Toplumu dönemi*dir. Bu dönemin belirgin özellikleri kişi başına milli gelir düzeyinin yüksek olması, sosyal refah ve sosyal güvenliğin önemli ölçüde gerçekleştirilmiş olması, demokratik yapı ve kurumların yerine oturtulmuş olmasıdır. Bu dönemde yolsuzluğun tür ve boyutlarında önemli ölçüde bir azalma gözlemlenebilmektedir. Toplumda eğitim ve kültür seviyesinin artmış olması, demokratik yapı ve kurumların işlerlik kazanması, kamuoyu ve basının daha reaksiyoner olması yolsuzluğa sınırlama getirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında politik bilime göre yolsuzluğun temel nedeni, “*demokrasi açığıdır*”. Demokrasinin tam anlamı ile yerleşmediği topluluklarda, yolsuzluklar da sıkça görülmektedir. Demokrasi ile yolsuzluk arasında doğrusal olmayan bir ilişki ortaya konulabilmektedir (Andving ve Diğerleri, 2000, 52). Çünkü demokratik toplumlardaki politikacıların tekrar seçilme güdüsünün, siyasi sistemin finansmanında doğabilecek sapmalara karşılık yolsuzlukları sınırlamada daha etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca demokrasi, özünde bir açık toplum rejimidir. Demokratik devletlerde halkın, seçtiği temsilcileri denetlemesine imkân verecek kurallar ve kurumlar mevcuttur. Vatandaşlar kamu yönetimi hakkında bilgi edinme haklarına sahiptirler. Yönetimin ise, kamu alanı ile ilgili bilgileri gizlemesi yasaktır ve bilgi verme gibi bir ödevi vardır. Bu nedenle demokratik toplumlar, demokrasinin yeteri kadar güçlü olmadığı toplumlara oranla daha az yolsuzlukla karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çerçevede şekil 4.9’da da görüldüğü gibi yolsuzluğun daha az görüldüğü ülkeler, aynı zamanda demokrasinin daha güçlü bir şekilde yerleştiği ülkelerdir.⁹⁹

Şekil: 4.9. Yolsuzluk ve Demokrasi Arasındaki İlişki

Kaynak: Transparency International (2008); Corruption Perceptions Index, 2008 and Economist (2008); The Economist Intelligence Unit’s Index of Democracy 2008.

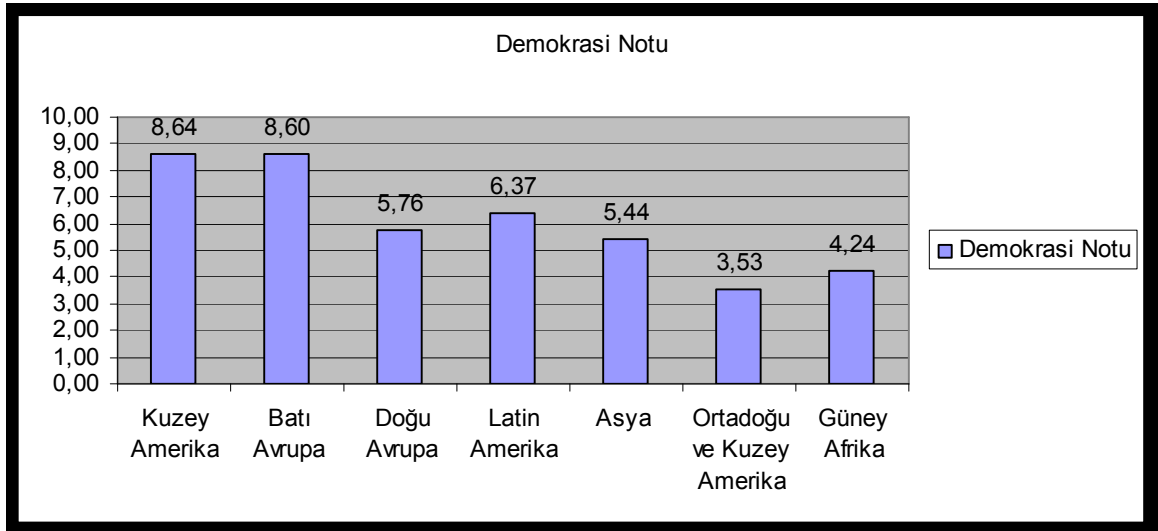
Demokrasi endeksinin bölgeler arası dağılımı da incelendiğinde (Şekil: 4.10), demokrasinin güçlü olduğu bölgelerin yolsuzluğun da daha az görüldüğü bölgeler olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır. Örneğin demokrasi endeksi, sırasıyla 8.64, 8.60 olan ve zirvede bulunan Kuzey Amerika ve Batı Avrupa, aynı zamanda dünya üzerinde yolsuzluğunda ez

⁹⁹ Ülkelerin yolsuzluk endeksi, Uluslararası saydamlık örgütünün yaptığı 2008 yılına ait verilerdir. Demokrasi endeksi ise, Economist’in yapmış olduğu, 2008 yılı demokrasi endeksinden alınmıştır. Bu endekse göre;

- i) 8-10 puan arası; Demokrasinin tam olarak gerçekleştiği ülkeler,
- ii) 6-7,9 puan arası; Demokrasinin eksik olduğu ülkeler,
- iii) 4-5,9 puan arası; Demokrasi ile Otoriter rejim arasında olan karma (melez) bir sistemin egemen olduğu ülkeler,
- iv) 0-3,9 puan arası ; Otoriter sistemlerin egemen olduğu ülkeleri göstermektedir (Economist, 2008, 18).

az görüldüğü bölgeleri oluşturmaktadır. Diğer taraftan; demokrasi endeksinin 3.54 ve 4.28 olduğu (en düşük değerler) Ortadoğu -Güney Afrika bölgeleri, aynı zamanda yolsuzluğun da en fazla görüldüğü bölgeleri oluşturmaktadır (Economist, 2008, 10).

Demokrasi ile yolsuzluk arasındaki etkileşimi test etmek için yapılan çalışmalar da yukarıda anlatılan hipotezi doğrular nitelikte bulgular elde etmiştir. Örneğin; bu doğrultuda, Paldam (2002), Goldsmith (1999), Persson ve diğerleri (2003), Treisman (2000) ve Sandholtz ve Koetzle (2000), Montinola ve Jackman (2002) yaptıkları çalışmalarda, yolsuzlukla demokrasi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şekil: 4.10. Bölgelerin Demokrasi Notları

Kaynak: Economist (2008); The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008, s.7.

Sonuçta gerek ülke bazındaki veriler gerekse bölgeler bazında veriler ve ayrıca yapılan uygulamalı çalışmalar göstermiştir ki demokrasinin, yolsuzluk üzerinde negatif yönlü bir etkisi söz konusudur. Buna göre; *demokrasinin güçlü olduğu sistemlerde yolsuzluk daha düşük bir seviyede gerçekleşmektedir* (Andving ve Diğerleri, 2000, 52).

Parlamenteer ya da Başkanlık Sistemi:

Politik sistemin parlamenteer yada başkanlık sistemi ile yönetilmesi de, yolsuzluğu etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Her iki sistem de, oy mekanizması üzerine kurulmuştur. Başkanlık sisteminin bu noktada avantajı, politik gücün koalisyonlar elinde parçalanmasını bir ölçüde sınırlandırması, seçim periyotlarının sabit olması ve erken seçim olanağının bulunmamasıdır (Güvel, 2003, 102). Başka bir ifade ile başkanlık sistemi, parlamenteer sisteme göre politik istikrarın daha güçlü bir şekilde gerçekleştiği sistemdir (Rodee ve Diğerleri, 1983, 47).

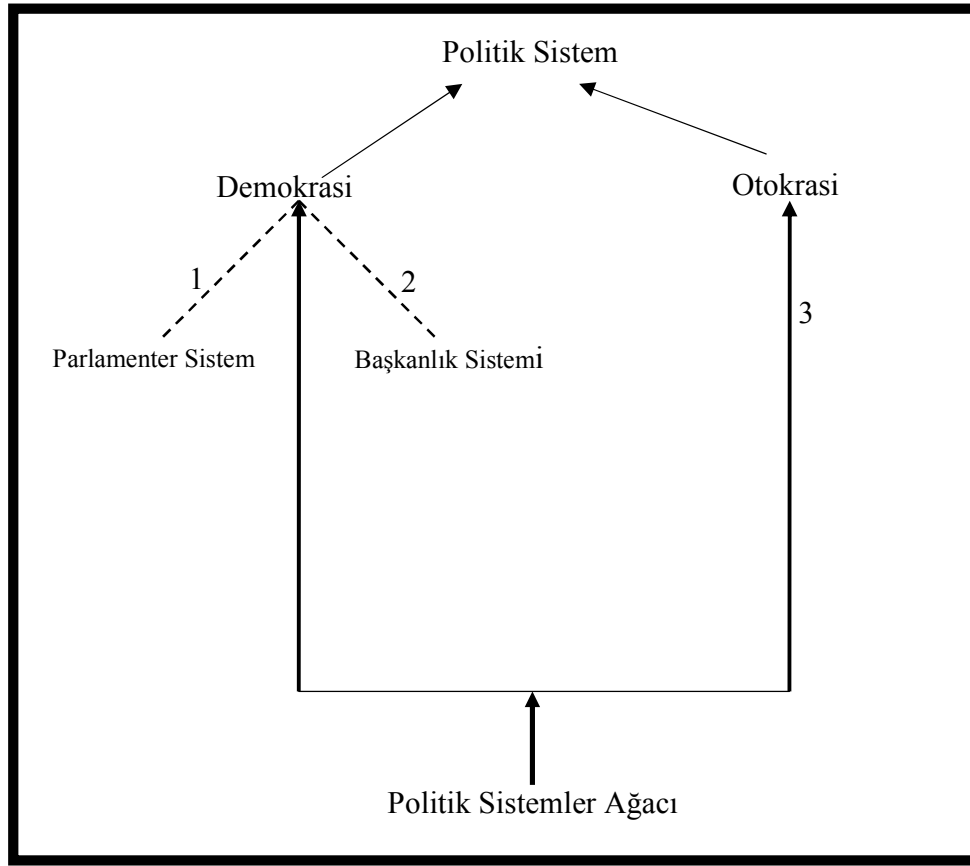
Seçim periyodunun kısalığı ve politik gücün koalisyonlar elinde parçalanması, politik kaynaklı ekonomik sapmaları ve çürümeyi artıracığı ifade edilmektedir. Parlamenteer sistemlerde erken seçim olanağının varlığı, politik iktidarın kendince uygun ekonomik şartların avantajından yararlanabilmek amacıyla “*politik sörf*”¹⁰⁰ yapması politikacıların davranışlarını ve beklentilerini, dolayısıyla da iktisat politikalarını etkileyebilecektir. Sonuçta ekonomik faaliyet optimumdan sapabilecektir. Ayrıca sık sık erken seçime gidilmesi belirsizliğe ve politik istikrarsızlığa yol açacaktır. Geçici olma ve geçici de olsa dokunulmaz olma hissi, belirsizliğin artması ile birlikte ekonomik açıdan zararlı mikroplar olan yolsuzluklar, yozlaşma ve illegal örgütlenmeler ortaya çıkaracaktır. Diğer taraftan, başkanlık rejimlerinde, ekonomi üzerinde seçim baskısının önüne geçilebilmesi için bir başkanının seçime girebilme hakkının sınırlandırılması çok daha büyük bir riskin üstlenilmesine yol açacaktır. Çünkü başkan bu durumda, iktidar dönemi içinde kamu kaynaklarını destekçilerine peşkeş çekebilecek iktisadi ve siyasi yaşamda yozlaşmaya neden olabilecektir. Bu düşüncelere rağmen Politik Konjoktör Literatürü, her iki sisteminde sonunda yine seçim olması nedeniyle yolsuzluklara ve çürümeye uygun fırsatlar sunduğu fikrini ortaya koyan kuramsal ve ampirik analizlerle doludur (Güvel, 2003, 103-104).

Genel kanı; *gücün tek bir kişide toplandığı başkanlık sistemi, parlamenteer sisteme göre yolsuzluğun daha yoğun bir şekilde gerçekleşmesine yol açtığı yönündedir*. Çünkü bu şekilde gücün tek bir elde toplanması, rant kollama faaliyetleri için daha fazla fırsatlar

¹⁰⁰ Politik sörf, politik iktidarın ekonomik konjoktürü gözeterek kendince uygun koşullar gerçekleştiğinde seçime gitmesi, stratejik seçim çağrılarını yapmasıdır (Güvel, 2003, 104).

sunmaktadır. Ayrıca böyle bir sistemde, gerekli ve etkin bir denetim sürecinin olmaması da bu tür bir sonucun oluşmasına yol açmaktadır. Oysa parlamenter sistemde, gücün tek bir kişide toplanması söz konusu olmadığı gibi, etkin ve güçlü bir denetim mekanizmasının olması, yolsuzlukların daha az görülmesine yol açmaktadır (Lederman, Loayza ve Soares, 2005, 10).

Genel olarak politik sistemler ile yolsuzluk arasında bir karşılaştırma yaptığımızda şu sonuçla karşılaşırız. Demokratik sistemler, otokratik sistemlere göre daha az yolsuzluğa yol açan sistemlerdir. Demokratik sistemler içerisinde ise, parlamenter sistemler, başkanlık ile yönetilen sistemlere göre daha az yolsuzluğa yol açan sistemlerdir. Bu durum şekil:4.11’de gösterilmiştir. Burada; politik sistemler demokrasi ve otokrasi olarak iki gruba ayrılmıştır. Demokratik sistemlerde kendi arasında; başkanlık sistemi ve parlamenter sistem diye iki grupta ele alınmıştır (Lederman, Loayza ve Soares, 2005, 14). Sistemlerin hangisinin daha az yolsuzluğa yol açtığını belirtmek için, şekilde bu politik sistemler rakamsal değerlerle gösterilmişlerdir. Buna göre 1, en az yolsuz sistemi; 3 ise en fazla yolsuz sistemi ifade etmektedir.

Şekil:4.11. Politik Sistemler Ağacı

Kaynak: Lederman, D., N. V. Loayza ve R. R. Soares (2005); “*Accountability and Corruption: Political Institutions Matter*”, Economics and Politics, Vol. 17, No. 1, March, s. 14.

Politik Rekabet:

Demokrasinin güçlü olduğu ülkelerde yolsuzluğun düşük oranda gerçekleşmesine yol açan etmenlerden bir tanesi de politik rekabet koşuludur. Demokrasi, çok partili ve politik hakların güvence altına alındığı bir rejim türüdür. Bir anlamda, demokrasi, politik rekabetin yaşandığı sistemlerdir (Abuom, 2004, 13). *Politik rekabetin güçlü olduğu sistemler, yolsuzluğun daha az yaşandığı ortamlardır.* Bu tür sistemlerde, politikacıların iş başına gelmeleri seçim ile gerçekleşmektedir. Halkın gözünde sevilen ve sayılan kişiler, bu sürecin sonunda kazançlı çıkmaktadır. Bundan dolayı, politikacılar da tekrar seçilmek için, halkın gözünde temiz bir insan izlenimi bırakmak istemekte ve yolsuzluk faaliyetlerinden uzak durmayı tercih etmektedirler. Bu anlamda halkın seçme hakkının güçlü olduğu

toplumlarda yolsuzlukta düşük seviyede gerçekleşmektedir (Sandholtz ve Taagepera, 2005, 111). Ayrıca politik rekabet, politikacıların ve politik sistemin daha açık ve hesap verilebilir olmasına yol açtığı için, yolsuzluların daha az görülmesine neden olmaktadır (Montinola ve Jackman, 2002, 152).

Bu durum demokrasinin çok güçlü olduğu ülkelerde, yolsuzluğun hiç olmadığı anlamına gelmez. Demokrasilerin çok güçlü olduğu ülkelerde bile yolsuzluk (çok yüksek düzeyde olmasa bile) görülmektedir (Rose-Ackerman, 1999, 57). Demokrasilerin tam anlamı ile geliştiği ülkelerde görülen yolsuzluk olaylarının temelinde, “gücü (iktidarı) ele geçirmek için oy ençoklaması” düşüncesinin etkisi söz konusudur. Demokrasi, en yalın ifade ile çoğunluk ilkesine dayanan bir sistemdir. Çoğunluğun iradesi, politik alanda ve yasama sürecinde neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar veren en yüksek mercidir. Bu bağlamda iktidarın yada gücün ele geçirilmesinde tek yöntem, politik rekabet koşullarında çoğunluğun desteğini almak ile mümkündür. Bu süreç yani iktidarın, çoğunluğunun desteğine endekslenmesi, politik iktidarı çoğunluğun sürekli desteğini garantileme arayışına yönelmektedir. Bu arada çoğunluk ile politik iktidar arasına, gelirin yeniden dağılımını etkilemek amacıyla örgütlenmiş yoğun çıkar grupları girmektedir. Bu gruplar politik iktidar üzerinde baskı kurarak ekonomik kararların içeriği üzerinde etkili olmaktadır. Sınırsız politik güç, çeşitli özel çıkarların hizmetinde kullanılabilmekte, ekonomik işleyişi bozucu politika kararlarının alınmasına ve uygulanmasına neden olabilmektedir. Sonuçta oy-çıkarcı alışverişi biçiminde seyreden demokratik politik süreç, yerleşik kurumların ve yasama organının, bireysel yada grup çıkarına hizmet eden bir yönde kararlar almasına ve ekonomide yozlaşmaya yol açabilmektedir (Güvel, 2003, 101-102).

Siyasi Partilerin Finansmanı:

Demokratik rejimlerde politikacılar yada partiler, seçmenlerin gönüllü desteğini elde etmek, politik iktidarı ele geçirme rekabetine katılma hak ve özgürlüğüne sahiptirler (Güvel, 2003, 100). Serbest oylar için serbest rekabeti öngören bu politik çerçeve, etkin ve güçlü bir seçim kampanyasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu durumda, politikacı yada partileri daha fazla bir maddi gereksinim ihtiyacına yöneltilmektedir. Demokrasilerde görülen yolsuzluk olgusu, genellikle seçim sürecinin gerektirdiği politik kampanyaların

finansman ihtiyacından kaynaklanmaktadır¹⁰¹ (Rose-Ackerman, 1999, 132; Andving ve Diğerleri, 2000, 58).

Politik partilerin yada politikacıların, seçim kampanyalarının finansmanı, reklamlar gibi politik nedenlerden dolayı ve ya kişisel kazanç isteklerinden dolayı elde ettikleri haksız kazançlar, politik yolsuzlukların temelini oluşturmaktadır (Pujas ve Rhodes, 1999, 694). Demokratik yapının bir yansıması olarak politik rekabetin yaşanması kaçınılmazdır. Bu da doğal olarak partilerin, seçim kazanabilmesi için daha fazla bir oranda reklam ve kampanyaya ihtiyaç duymasına yol açmaktadır¹⁰² (Blechinger, 2002, 3). Örneğin, İtalyan Sosyalist Partinin bir dönem önemli bir üyesi olan Bakan Martelli, İtalya’da “*Tangentopoli*”¹⁰³ skandalı patlak vermeden kısa bir süre önceki konuşmasında, İtalyan siyasi partilerinin küçük bir işçi ordusuna maaş ödediğini dürüstçe itiraf etmiştir. Bu çalışanların maaşları ödenmek zorundaydı ve ihtiyaç duyulan paranın bir yerlerden gelmesinin zorunlu olduğunu ima etmişti (Tanzi, 1998, 570).

Sonuç olarak siyasi partilerin finansman yapıları yolsuzluk düzeyini ciddi anlamda etkileyebilme kapasitesine sahiptir. *Partilerin artan bu maddi gereksinimi, doğal olarak partiler ile kamu hizmetlerinden rant elde etmek isteyen kesim arasında bir çıkar ilişkisinin*

¹⁰¹ Örneğin ABD’de yolsuzluklar çoğunlukla klasik bürokratik yapıdan değil seçim sisteminin hukuk ve siyasette görülmektedir. ABD hukuk sisteminde yasa ve yürütme konularında bürokratların oluşturdukları düzenlemelerden ziyade yargıçların verdikleri kararlar yasa niteliği taşıdıklarından rüşvet ve yolsuzluklar da hukuk sisteminde daha çok görülmektedir. Çünkü ABD’de hakim ve savcılarının genellikle seçimle iş başına gelmektedir. Seçim kampanyaları boyunca gerekli olan maddi kaynak, savcı ve yargıçlar ile rant kollayanları karşı karşıya getirmekte ve organik bir bağ oluşmasına neden olmaktadır. Bu mekanizma da seçim süreçlerinde yolsuzluk olaylarının sıkça görülmesine yol açmaktadır. Örneğin 1990-2000 yılları arasında ABD’de on binden fazla kamu görevlisinin yolsuzluk olaylarına karıştığı ortaya çıkarılmıştır. Ortaya çıkan bu yolsuzluk olaylarının büyük kısmı gerek yargı gerekse diğer seçimle iş başına gelen kamu görevlilerinin seçim kampanyalarının finansman ihtiyacından dolayı gerçekleştiği görülmektedir (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 60).

¹⁰² Siyasi partilerin kurulmaları, örgütlenmeleri ciddi anlamda insan emeğine ve maddi kaynağa gereksinim duyar. Ulusal bazda örgütlü bir parti yaklaşık bir sanayi şirketi kadar insan istihdam etmekte ve bunlara belli bir maaş ödemektedir. Ayrıca seçim faaliyetlerinin yürütülmesi, tanıtım ve reklam faaliyetlerinde büyük miktarda harcamalar yapılmaktadır. Siyasi partiler, ürettikleri hizmet karşılığını para ile satamazlar ve dolayısıyla faaliyet geliri elde edemezler. Bu nedenle özele partilerin genelde ise siyasi sistemin finansmanı için özel bazı mekanizmaların kurulmasına ihtiyaç duyulur. Demokratik ülkelerin bazılarında siyasi partiler kamu kaynaklarından devlet yardımı alırken, bazılarında ise, üye aidatları ve yardımlar ile kendilerine kaynak yaratmaktadırlar (Çelen, 2007, 64; Hopkin, 1997, 263).

¹⁰³ “*Tangentopoli*”, ya da rüşvet şehri, 1989’un sonlarında İtalya’da ortaya çıkaran büyük çaptaki siyasi yolsuzluklara verilen bir isimdir (Bicchieri, Mudambi ve Navara, 2000, 11).

doğmasına yol açmaktadır. Ortaya çıkan bu ilişki, yolsuzlukların oluşması için uygun ortamların oluşmasına neden olmaktadır (Heywood, 1997, 430; Hopkin, 1997, 262).

Güçlü Bir Sivil Toplum ve Özgür Basın:

Güçlü bir sivil toplum ve özgür basın, devlet gücünü sınırlandırma ve denetleme görevini üstlenmektedir. Dolayısıyla, bir ülkede sivil toplum kuruluşlarının etkinliği ve özgür bir basının varlığı arttığı ölçüde devletin gücü ve keyfi karar verme imkânı daralacaktır (World Bank, 2000, 21). Bu şekilde devletin rant yaratması veya mevcut olan rantların belli kişi veya gruplara haksızca dağıtılması karşısında sivil toplum örgütleri ve basın, seslerini yükselterek ve bu şekilde olaya müdahale ederek devletin bir gruba veya kişiye haksız gelir transferi yapmasını engelleyeceklerdir (Collier, 2002, 19; Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 59). Bir anlamda güçlü bir sivil toplum ve özgür basın, devletin politikalarında saydamlığın sağlanmasına yol açacaktır. Çünkü özgür basın ve sivil toplum ile halk, uygulanan politikalar hakkında daha çok bilgi akışı elde edebilecektir (Shen ve Williamson, 2005, 329). Ayrıca yolsuzlukla mücadelede etkili bir sivil toplum ve özgür basının varlığı, politikacılarında yolsuzluk problemi ile daha etkin bir şekilde mücadele etmesine yol açacaktır. Zira yeniden seçilme kaygısı içinde olan politikacı, çoğunluğun desteğini sağlamak isteyecek ve bunu için toplum ile ters düşmemeye çalışacaktır (OECD, 2003, 22). Böylelikle *etkin ve güçlü bir sivil toplumun varlığı yolsuzluk olgusu için uygun fırsat ve motivasyonlarında oluşmasını azaltmış* olacaktır.

Mülkiyet Hakları:

Demokrasinin yeterince gelişmediği ülkelerde yolsuzlukların ortaya çıkmasına yol açan faktörlerden biride, mülkiyet haklarının paylaşımıdır. Bu tür ülkelerde devletin genel olarak mülkiyet haklarını belirlemesi, devletin elinde büyük miktarda mülkiyetin bulunması ve özel mülkiyetin yeterince güvence altına alınmaması durumları, yolsuzluğun yoğun olarak yaşanmasına neden olmaktadır (Nas, Price ve Weber, 1986, 109-110). Bu durum, özellikle maden yatakları, enerji gibi doğal kaynakların ağırlıklı olarak devletin elinde olduğu ülkelerde çok daha fazla bir oranda yaşanmaktadır (Chafuen ve Guzman, 2000, 54). Çünkü mülkiyet haklarının yeterince güvence altına alınmadığı toplumlarda iktisadi açıdan

bir merkezileşme yada tekelleşme söz konusu olabilmektedir (Gwartney ve Stroup, 1999, 44). Bu durum ise ekonomik kaynakları elinde tutan devlete, bu gücün kullanılması konusunda suni rant oluşturarak, ekonomide rant kollama davranışlarına yönelmesi konusunda birçok olanaklar sunmaktadır (Oppen, 2005, 219). Leite ve Weidmann (1999) yaptıkları ortak bir çalışma ile bu yargıyı doğrulamışlardır. Yazarlar yaptıkları bu çalışmada, doğal kaynakların bol olmasının, ekonomide rant kollama ve yolsuzluğu arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Politik İstikrarsızlık:

Yolsuzluk ile politik istikrarsızlık arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Bu ilişki her iki yönlü gerçekleşmektedir. Yolsuzluk olgusu, politik süreçte istikrarsızlığa yol açtığı gibi aynı zamanda politik istikrarsızlık da yolsuzluğa yol açabilmektedir (Fredriksson ve Svensson, 2003, 1384). Bu çerçevede politik istikrarsızlık, yolsuzluk olgusunu belirleyen önemli politik faktörlerdendir (Lederman, Norman ve Soares, 2005, 5). *Politik istikrarsızlığın yoğun olarak yaşandığı topluluklarda, yolsuzluklar da daha yoğun bir şekilde görülmektedir.* Çünkü politik istikrarsızlığın olması, kamu görevini yerine getiren kişilerin, her an mesleğini kaybetmeleri riskini hissetmelerine yol açar. Böyle bir durumda belli bir kamu gücünü eline geçiren yada tutan kişi/kişiler, en kısa sürede kazançlarını çoğaltmak isteyeceklerdir. Bu durumda kamu görevlilerinin yolsuzluğa bulaşma isteklerini artıracaktır (Treisman, 2000, 444).

Siyasi Duyarlılık:

Yolsuzluğu etkileyen politik unsurlardan bir diğeri de siyasi duyarlılık düzeyidir. Yolsuzluklar konusunda siyasi duyarlılığın yüksek olduğu bir devlet anlayışında, gerek kamu hizmetini sunan bürokratların gerekse bu hizmeti talep eden halkın bundan etkilenmemesi söz konusu olamaz. Eğer böyle bir duyarlılık yok ise, yani gerek hükümetin başındaki en yetkili kişi gerekse bakanlar, yolsuzluklara karışmış ve yolsuzluklara karışan parti üyelerini yada dostlarını kolluyor ve bir takım görevlere atıyor ise, bürokrasinin de türdeş davranışlar göstermesi beklenebilir. *Kısacası siyasi otoritenin başındaki kişi, yolsuzluklara karşı çok duyarlı olursa, bu durum devletin bütün kademelerine de*

yansıyacak ve neticede yolsuzluk düzeyinde de düşüş gerçekleşecektir (Çelen, 2007, 70; Tanzi, 1998, 576; Pujas ve Rhodes, 1999, 692).

Bürokrasi:

Politik yozlaşmanın ortaya çıkmasına yol açan faktörlerden biri de, bürokrasinin kalitesidir. Bürokrasi; sanayileşmiş ülkelerde siyasi partilerin veya siyasi iktidarların değil, devlet yapısının bir örgütüdür. Bürokratlar siyasilerin verdiği kararları uygulayan ve teknik yönü ağır basan bir kesimi temsil eder. Bu konumu nedeniyle bürokrasi gelişmiş ülkelerde, siyasi yozlaşma, adam kayırma, rant kollama ve rüşvetin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bununla birlikte geniş, hantal ve karışık bir bürokratik yapının varlığı, yolsuzlukların nedeni olabilmektedir. Bu şekilde bir bürokrasinin varlığı üç etmenden dolayı yolsuzlukların oluşmasına yol açmaktadır. İlk olarak belli bir kamu görevini yerine getiren kişi, sunduğu hizmet kapsamında tekel durumunda ise, yolsuzluklar için uygun zemin oluşmuş olacaktır. İkinci olarak kurumsal olarak saydamlık ve denetleme mekanizmasındaki eksikliklerde, bürokratik yapıda yolsuzlukların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Üçüncü olarak ise, belli bir kamu görevini yerine getirmekle sorumlu olan bürokrat, sunduğu bu hizmette ihtiyari davranma gücüne sahip ise, böyle bir durumda, yolsuzluklara uygun zemin hazırlayacaktır (Getz ve Volkema, 2001, 13).

Yayla'ya göre de, siyasal süreçler çoğalıp genişledikçe bürokrasi büyüyecek, kollektif konular çoğalacak, haklın denetiminden uzak ve istismara açık kaynaklar artacaktır. Bundan dolayı, siyasal süreçlerin genişletilmesi ve yaygınlaştırılması yozlaşmaya açık alanların genişlemesine de neden olacaktır (Yayla, 2001, 15).

Az gelişmiş ülkelerde ve demokrasinin tam anlamı ile yerleşmediği topluluklarda bürokrasi, siyaset ile iç içe geçmiş ve siyasetin bürokrasi üzerinde etkisi yadsınamaz bir hal almıştır. Böyle bir etkileşim neticesinde bürokrasi, siyasi iktidarın politikalarını uygulamaya koyan ve devlet işlerini yürüten görevlilerden oluşan idari yapının konumuna bürünmüştür. Siyasilerin bürokratik yapı üzerindeki etkisi nedeniyle iktidara gelen her siyasi parti, büyük çaplı değişiklikler yaparak bürokrasinin liyakat sistemi üzerine kurulmasına engel olmaktadır. Siyasal iktidarların kendi politika programlarını

uygulayabilmeleri için, bazı bürokratik kadrolara “uyumlu” çalışabilecekleri kişileri getirmeleri bir dereceye kadar kabul edilebilir görülse de, bunun bir ölçüsü olmalıdır. Siyasi liderlerin ve parti mensuplarının bürokratik kadroları “ganimet” biçiminde dağıtmaları, bürokratlar açısından da siyasi parti çıkarlarını ön plana çıkarmaktadır. Devlet imkânlarının parti çıkarlarına yönelik olarak kullanılması yaygın bir gerçek halini almakta ve kurumsallaşamayan bürokrasi, “hizmet” kavramını ağırlıklı olarak “siyasal yandaşlık” kavramıyla birlikte algılamakta ve bürokrasinin kalitesi azalmaktadır (Özsemerci, 2003, 53). Bürokrasinin kalitesinin azalması ile birlikte yolsuzluk faaliyetleri için uygun ortamlar oluşacak ve bu durumda yolsuzlukların artmasına yol açacaktır. Örneğin bu konuda Rauch ve Evans (1997) yaptıkları ortak çalışmada 35 gelişmekte olan ülkeden kamu görevlilerinin işe alınma ve terfilerinin ne ölçüde başarı kriterine dayandığına ilişkin veriler toplamışlardır. Elde ettikleri bulgu neticesinde; işe alma ve terfilerde başarı kriteri ne kadar az gözetiliyorsa, yolsuzluğun da o kadar yüksek seviyede gerçekleştiği yargısına varmışlardır (Tanzi, 1998, 572).

4.2.2.2. Hukuki Faktörler

Yolsuzluk bir anlamda “*yasal bir problem*”dir (Luna, 1999, 263) ve bu bağlamda yolsuzluk ile hukuk sistemi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur (Treisman, 2000, 403). Zayıf bir yasal (hukuki) sistem, ekonomik aktörlerin ve kamu görevlilerinin, yaptıkları işlemlerde hesap verilebilirliği azalttığı için, bir anlamda yolsuzluklara uygun zemin hazırlamaktadır. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda bu sonucu doğrular niteliktedir. Örneğin; Ali and Isse (2003), Theobald (1990) yaptıkları çalışmalarda, etkili bir yasal sistemin, yolsuzlukların kontrolü aşamasında olumlu katkı sağladığı bulgusuna ulaşmışlardır (Shen ve Williamson, 2005, 332).

Hukukun Üstünlüğü:

Bütün ülkeler, ister demokratik olsun ister otoriter olsun hukuk kuralları ile yönetilirler. Hukuk kuralları ile yönetmek ile hukukun üstünlüğü kabul etmek arasında fark vardır. Yolsuzlukla ilgili yapılan çalışmalarda, hukukun üstünlüğünü kabul eden demokratik ülkelerdeki yolsuzluk düzeyinin, otoriter bir yönetim gösteren ülkelere göre

daha düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda öncelikli olarak hukukun üstünlüğü kavramı üzerinde durmak gerekir (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 63).

Hayek, *hukukun üstünlüğü* kavramını şu şekilde ifade etmektedir;

“Hükümet, bütün faaliyet ve hareketlerinde, sabit ve önceden ilan edilmiş bir takım kurallara bağlıdır; öyle kurallar ki, icra kuvvetinin belli durumlarda belli bir şekilde hareket edeceğini önceden kesin olarak görmek imkânını temin ederler. Böylece herkesin davranışını ona göre ayarlaması uygun olur” (Tosun, 2002, 76).

Hayek’e göre hukukun üstünlüğüne uygun kanunların en temel özellikleri şunlardır: Her şeyden önce kanunlar genel, soyut kurallar olmalıdır. Kanunların, öngörülebilir, belirgin, kesin ve tarafsız olması gerekir (Yayla, 2000, 33-34). Bu çerçevede, hukukun üstünlüğünü benimsemiş bir hukuk devleti, hükümetin faaliyet ve eylemlerinde önceden açıkça ilan edilmiş bir takım kurallara göre hareket ettiği bir devlettir. Bu şekil bir yapılanmada, devletin bağlı olduğu bu kurallar, devletin önceden nasıl hareket edeceğini vatandaşa gösterme olanağına sahip olmaktadır. Hayek, hukuk devleti için zorunlu olarak sadece hükümetin belirli kurallarla sınırlandırılmasını öngörmez. O aynı zamanda, parlamentonun da sınırlandırılmasından yanadır. Dar anlamda yasa kavramı içerisine giren adil davranış kurallarının yapımı ve bunlara ilişkin değişikliklerin yapımı ayrı bir organ olan yasama meclisine bırakılmakta ve böylece bu tür yasaların hükümet edici meclisin çıkardığı tedbir niteliğindeki politik ekonomik kurallara karışması önlenmektedir (Aktaş, 2001,139-140).

Hukuk sisteminin, özgül çıkarlara (devletin yada siyasetin özgül amaçlarına) değil de adil davranış kurallarından oluşarak toplumda adalet anlayışına hizmet ettiğine olan inancın yaygınlaşması (Hayek, 1993,60), toplumsal anlamda çürüme ve yozlaşmanın da azalmasına yol açacaktır. Eğer adalet ve hak kavramlarına dayanması gereken yargı kararları, siyaseten uygunluk kriterine dayanırsa, bu durum hukuk devletini ve hukukun üstünlüğü ilkesini tahrip edecek ve her düzeyde yozlaşma ve çürümeye yol açacaktır. Bunun en tipik örneği, yakın tarihimizde Anayasa Mahkemesinin, 27 Haziran 2007 tarihli ve 26566 sayılı resmi gazetede gerekçeli olarak yayımlanarak yürürlüğe giren;

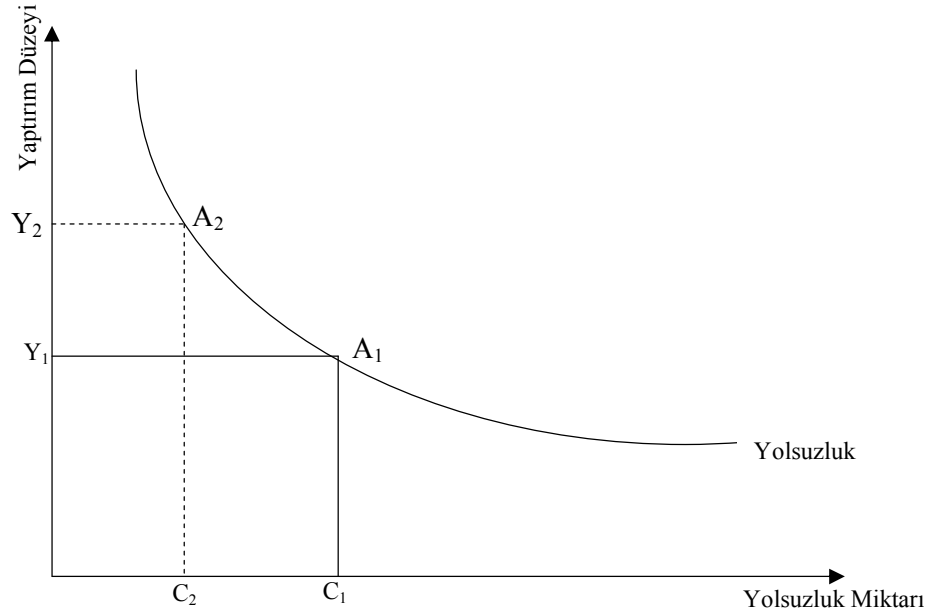
“Cumhurbaşkanlığı seçimindeki toplantı ve karar yeter sayılarına ilişkin anayasa mahkemesi kararı” (Esas sayısı:2007/45, Karar Sayısı: 2007/54, Karar Günü: 1/5/2007), ile görülmüştür. Bu karar, hukukçular arasında bir anlaşmazlığa yol açmıştır. Birçok hukukçu bu kararın hukuki olmaktan öte siyasi bir karar olduğunu vurgularken bazı hukukçular ise kararın hukuki olduğu yönde ifadeler kullanmışlardır. Bu durum toplumda kaos ve yozlaşmayı engellemek için ihtiyaç duyulan hukuk sisteminin, bizzat kendisinin, bu kaos ve yozlaşmaya yol açmasına neden olmuştur. Çünkü bu şekilde hukuk kurallarının öznellikten çıkıp sübjektif kriterlere göre yorumlanması, siyasi güçleri ve politikacıları, yüksek yargı mercilerine kendi yandaşlarını yerleştirmek gayreti içinde olmalarına yol açarak nepotizm, kronizm, partizanlık gibi yozlaşma faaliyetlerinin artmasına yol açabilecektir.

Netice itibarıyla hukukun üstünlüğü, her şeyden önce keyfi harekete, her türlü imtiyaza hatta hükümetin geniş takdir yetkisi ile donatılmasına engel teşkil eden bir takım yerleşmiş kural ve kanunların mutlak hâkimiyetini ifade eder (Tosun, 2002, 76). Bu anlamda, *hukukun üstünlüğünün varlığı, yolsuzlukların oluşması için gereken ihtiyari karar verme gücünün ortadan kalkması demektir.*

Yaptırım Düzeyi ve Yakalanma Riski:

G. Becker’in (1968) suç ekonomisi analizinde, suç düzeyi ile yaptırım düzeyi ve yakalanma riski arasında güçlü bir ilişki kurulmaktadır. Yolsuzluk da bir anlamda bir suç türü olduğu varsayımına dayalı olarak aynı ilişki bu alanda da geçerli olabileceği iddia edilmektedir. *Teorik olarak, diğer her şey sabitken, cezalar artırılarak yolsuzluk miktarı azaltılabilir.* Bu varsayımına göre, bir ülkede mevcut ceza yapısının özellikleri, o ülkedeki yolsuzluğun oluşmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Buna göre yüksek cezalar, yolsuzluk faaliyetinin düzeyini azaltabilir (Tanzi, 1998, 574; Luna, 1999, 263).

Yolsuzluk düzeyi ile cezanın ağırlığı arasındaki ilişki şekil: 4.12 üzerinde gösterilmektedir. Buna göre, ceza miktarı ve süresi arttığında (yolsuzluğun maliyeti yükseldiğinde), yolsuzluk düzeyinin azaldığı görülmektedir. Yaptırım düzeyi Y_1 iken yolsuzluk düzeyi C_1 olmaktadır. Yaptırım düzeyi Y_2 ’ye çıkınca ise yolsuzluk düzeyi düşmekte ve C_2 düzeyine gerilemektedir.

Şekil: 4.12. Yolsuzluk ve Yaptırım Düzeyi İlişkisi

Kaynak: Çelen. M. (2006); Yolsuzluk Ekonomisi, İSMMMO Yayını, Yayın no 77, İstanbul, s.68.

Gerçek yaşamda yolsuzluk olgusunun boyutlarına oranla, çok az kişi yolsuzluk nedeniyle cezalandırılmaktadır. Bununla birlikte çoğu ülkelerde kanun ve diğer düzenlemelerle öngörülen cezalar ile fiilen uygulanan cezalar arasında büyük bir fark olduğu görülmektedir.¹⁰⁴ Genel olarak fiilen uygulanan cezaların, yasalarda öngörölmüş cezalara oranla daha ılımlı olması yönünde bir eğilim vardır. Yolsuzluğa karışmış bir kamu görevlisinin cezalandırılmasından önce takip edilen idari prosedürlerin yavaş olması, yasal ve idari engellemeler, cezaların tam ve zamanında uygulanmasını engellemektedir. İzlenen usul ve açık kanıt bulma ihtiyacı çok büyük engel teşkil etmektedir. Yolsuzluk suçlamasında bulunanlar ön plana çıkmak ve yargı sürecinin gerektirdiği zamanı ve çabayı harcamak konusunda çoğu zaman isteksizdirler. Ayrıca, yolsuzluk yaygın olduğu durumda,

¹⁰⁴ Örneğin Çin, yakın zamana önce, yolsuzlukla suçlanan bazı kişilere ölüm cezasını uygulayacak kadar ileri gitmiştir. Buna karşın hala birçok yolsuzluk faaliyeti cezasız kalmakta ve bu nedenle yolsuzlukla suçlanan bireylere uygulanacak işlemlerde belirsizliğe yol açmaktadır (Tanzi, 1998, 574).

suçlayan açısından, dostlarını kaybetme gibi sosyal maliyet yüksek olabilir. Bunun yanında cezaya hükmedecek yargıcın kendisi de yolsuzluğa açık olabilir veya siyasi bağlantıları olabilir. Böylelikle yolsuzlukla itham edilenlerce satın alınabilir veya yargısal prosedürün işlemesine engel olabilir. Tüm bu faktörler, yolsuzlukla mücadelede cezaların oynaması gereken rolü, kısıtlamakta ve yolsuzluların artmasına yol açabilmektedir (Tanzi, 1998, 574).

Yolsuzlukların az ve çok bir şekilde görülmesine yol açan faktörlerden biri de, yakalanma riskidir. Yakalanma riski artığında, bireyler yolsuzluk faaliyetinde bulunma yada bu faaliyete katılma isteklerinden vazgeçeceklerdir. Yakalanma riskinin oluşmasında denetim mekanizması ve denetim sıklığının belirleyici olduğu gözlenmektedir. Dürüst çalışan bir denetim mekanizması ve denetim sıklığı derecesi yakalanma riskini artırmakta ve dolayısıyla yolsuzluk düzeyini düşürmektedir (Çelen, 2007, 69).

Hukuk Sistemi ile Yasaların Açık ve Anlaşılır Olması:

Hukuk sistemi ve yasaların yeteri kadar açık ve anlaşılır olmaması da, yolsuzlukları etkileyen faktörler arasında sayılabilir. Buna göre kanunlar, kurallar ve düzenlemeler uzun ve kolayca anlaşılmayacak bir şekilde ise, bu durum yolsuzluklar için uygun ve elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Kurallar çoğu zaman karmaşık olmaktadır ve bunları halkın anlaması ve yorumlaması mümkün olmamaktadır. Ayrıca bu kural ve yasaları açıklayan belgelere halk kolayca ulaşamamaktadır. Bazen kurallar, gerektiği şekilde duyurulmadan değiştirilmektedir. Genel olarak bakıldığında, kanunlar yada düzenlemeler sadece deneyimli hukukçuların anlayabileceği şekilde yazılmakta ve kavramlar bakımından farklı yorumlara yol açabilmektedir (Tanzi, 1998, 575).

Hukukun yozlaşması ile birlikte, devletin güvenlik, adalet gibi fonksiyonları da bozulma sürecine girecektir. Hukuk, kendi asli amacının tam aksi bir istikamete yöneltilerek her türlü hırs ve açgözlülüğün silahı haline dönüştürülmüş olacaktır. Sonunda suçu ve yozlaşmayı engellemek ve denetim altına alması beklenen hukuk sistemi, kendi cezalandırılması gereken kötülüklerin kaynağı haline dönüşecektir (Bastiat, 1997, 1).

Bu şekildeki bir yozlaşmanın neticesinde hukuk sistemi, kendisinden korumasını amaçladığımız adaleti, yok etmeye, saygılı olması gereken hakları da sınırlamaya, hatta tahrip etmeye yöneltilmiş olacaktır. Hukuk sistemi, kollektif gücü hiçbir risk ve sorumluluk yüklenmeden başkalarının kişilik, özgürlük ve mülkiyet haklarını istismar edenlerin eline terk edilmiş olunacaktır. Ayrıca bu durum, hukukun yağmacılığı önleme işlevini, yağmalama hakkına dönüştürürken, meşru savunma hakkını da savunma suçu haline getirecektir (Bastiat, 1997, 4).

Kanun ve yasaların karmaşık ve anlaşılmaz olması, bazı meslek sahiplerine bilgi avantajı sağlayarak belli bir miktarda rant elde etmesine yol açmaktadır (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 65). *Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin hukuk sistemindeki belirsizlik ve boşluklar da yozlaşmaya uygun ortam hazırlamaktadır.* Örneğin, yasalarda açık bir şekilde cezalandırılmayan ve yahut yasada yer almakla birlikte cezai müeyyidesi suçu caydırıcı nitelikte olmayan yozlaşma türleri yaygınlık gösterebilmektedir.

Taha Akyol'a göre (Hasdemir, 2006, 98), hukuk sistemi, yolsuzluğun şekillenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Ona göre;

Sosyolog Max Weber'in 19. yüzyıl Avrupa'sı için yaptığı şu tespitleri önemlidir: Servet hırsı, kapitalizm öncesi toplumlarda da vardı. Piyasa ekonomisi bunu rasyonelleştirir: Eskiden büyük servetler korsanlıkla, talanla, kurnazca yapılan ihtikâr işlemleriyle elde edilirdi. Kazanç hırsının rasyonelleşerek mal ve hizmet üretimine yönelmesi kapitalizmi doğurdu. Mal ve hizmet üretimiyle servetler büyüdü, ekonomiler gelişti. Geri kalmışlığımızın sebepleri bunu başaramamakta yatar! Yolsuzluk ve hortumculuk da üretim dışı kurnazlıklarla servet kazanma faaliyetidir! Piyasa ekonomisi servet kazanma faaliyetlerini hukukileştirir: Onun için ticaret hukuku ile ceza kanunlarının ticari suçlarla ilgili bölümü piyasa kavramına paralel gelişmiştir. Kazanç faaliyetlerinin hukuk içinde kalmasını sağlayacak hukuki düzenlemelerle, yargı ve denetim organları yeterli olmayınca,

yolsuzluk ve hortumculuk için "dâhiyane" yollar bulacak adamlar çıkar.

Sonuç olarak *yasaların kapsamı, yasaların, yaptırım gücü ile yolsuzlukların gerçekleşmesi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur.* Yolsuzluk ile hukuki sistemi arasındaki etkileşimi aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Hasdemir, 2006, 110-111):

- Cezaların Yetersiz oluşu, yolsuzluk yapanların kamuoyunun gözünde hak ettikleri cezalara çarptırılamamaları,
- Ülkelerde Hukukun üstünlüğü anlayışının tam olarak yerleştirilememesi,
- Mahkeme safahatının çok uzun sürmesi ve bilirkişi uygulamasındaki sıkıntılar,
- Mahkemelerin iş yükünün çok olması, mahkemelerin fiziki anlamda ihtiyaca cevap verecek seviyede bulunmaması, hakim ve savcı sayısının az oluşu,
- Bazı kamu görevlileri ile ilgili yargılama için izin şartının bulunması (Dokunulmazlıklar),
- Mevzuat ve uygulamadaki karışık ve anlaşılmaz yapı.

Hukuki sisteminde bu koşulların varlığının söz konusu olması yargının, yolsuzluğun gerçekleşmeden önce caydırıcı, eğer yolsuzluk yapılmış ise cezalandırıcı bir mekanizma olarak çalışmasını engellemektedir (Sayan ve Kışlalı, 2004, 35).

4.2.2.3. Sosyo-Kültürel Faktörler

Her toplumun kendine has özelliklerinden ortaya çıkan sosyo-kültürel faktörler, yolsuzluğun oluşmasında ve yayılmasında önemli bir role sahiptir (Shen ve Williamson, 2005, 332). Bunlar, hızlı kentleşme, hızlı nüfus artışı, göç, eğitim seviyesi, kadın işgücü, etnik farklılık gibi etmenler ile kültürel özelliklerden oluşmaktadır.

Nüfus Artışı:

Nüfusun hızlı bir şekilde artması ve artan nüfusun istihdam edilmesi için yeterli iş imkânlarının olmadığı durumlar, yolsuzluğun ortaya çıkmasına yardımcı olan koşullardır. İşsizlik oranının yüksek olması, politikacılar üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadır.

Devlet iş alanlarının açılması için, gerçekçi ve etkin olmayan bir takım politikalar devreye sokmakta, kamu yatırımlarını artırmaktadır. Bu uygulamalar neticesinde ekonomideki kamunun payı artmaktadır (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 69). Devletin oluşturduğu bu yapay iş imkânları, kendi yandaşlarına yada çıkar ilişkisi içinde olduğu kişilere tahsis edilerek ve ekonomide rant kollama faaliyetlerinin artmasına yol açabilecektir. Ayrıca bu şekilde meydana getirilen aşırı istihdam, ücretlerin düşmesine yol açacak ve düşük ücretle geçinemeyen kamu görevlileri yolsuzluk faaliyetlerine yöneleceklerdir.

Hızlı nüfus artışı sebebiyle sunulan kamu hizmetlerinin kalitesi düşmektedir. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinde meydana gelen personel ve bina ihtiyacının karşılanamaması sebebiyle çeşitli çıkış yolları aranmaktadır. Okullarda yakıt ihtiyacının karşılanamaması, müşterek giderlere (elektrik-su gibi) dair faturaların ödenememesi gibi sebeplerle öğrenci velilerinden katkıda bulunmaları istenmekte ve bu hususta yeterli kontrol sağlanamaması halinde yolsuzluklara sebebiyet vermektedir. Sağlık hizmetlerinde ise kamu görevlisi durumunda olan doktorlar, hastaları muayenehanelerinde muayene olmaya zorlamaktadırlar (Akalan, 2006, 98). *Netice itibariyle hızlı nüfus artışı, gerek ücretler üzerinde bir düşüşe yol açması gerekse hem kamunun ekonomik yaşamdaki payını artırması ve etkinliğini azaltması neticesinde, yolsuzluğu artıran bir etkiye yol açmaktadır.*

Şehirleşme:

Yolsuzluğu etkileyen sosyal unsurlardan bir diğeri, hızlı şehirleşmedir. Ekonomik kalkınma süreçlerinin diğeri bir boyutu tarımsal ağırlıklı üretim yapılarından sanayi ve hizmet üretimine geçişin sağlanmasıdır. Tarımsal üretim dağınık yerleşim şeklini zorunlu kılar. Bu nedenle tarım toplumlarında nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanlarda yaşamaktadırlar.

Sanayileşme sürecine girilmesiyle beraber kırsal kesimde yaşayan nüfusun büyük bir bölümü kentlere doğru hareket etmeye başlar. Çünkü sanayi tesisleri pazara yakınlık bakımından öncelikli olarak şehirlerin çevresinde kurulurlar. Burada hem kırsal kesimde nüfus artışı miras yoluyla toprakların bölünmesi v.b. nedenler yoluyla istihdam fazlası

nüfusun kentlere doğru itildiğinden, hem de sanayileşme ile birlikte oluşan emek açığı nedeniyle kentler tarafından çekildiğinden söz edilebilir.

Kırsaldaki istihdam fazlasının kentlere gelmesi sadece mekânsal bir değişim yaratmayacaktır. Bu aynı zamanda sosyal, kültürel, ekonomik ve hatta siyasi bir dönüşümü de beraberinde getirecektir. Kırsal kesimde edilgen olan ve cemaat yapılarının içerisinde hiyerarşik ilişki ağının bir parçası olan kişiler, etken ve cemiyet yapılanmalarının bir parçası olan eşit bireyler haline dönüşecektir. Bunun siyasi ve ekonomik sonuçları olması normaldir.

Hızlı şehirleşme toplumdaki oturmuş ilişki ağlarını ve ahlaki ve sosyal denetim mekanizmalarını erozyona uğratmaktadır. Bu ağların zayıflaması, rüşvet ve yolsuzluğununda artmasına yol açabilecektir. Sanayileşme ile yaşanan göçün bir diğer sonucu da kentsel alanda yerleşim problemlerinin ve gecekondulaşmaların ortaya çıkmasıdır. Gecekondulaşma kırsal kesimden kentlere göç edenler için barınma gereksinimlerini karşılayabilecekleri, hukuksal gereklilikleri yerine getirmeden ve çoğu kez de kamu arazilerini işgal ederek gerçekleştirdikleri bir tür barınma yöntemidir. Gecekondulaşma ile o andaki en öncelikli ihtiyaç karşılansa bile, ciddi bir yolsuzluk kaynağı da ortaya çıkmaktadır. Çünkü şehirlerdeki idari otoriteler bu kanunsuzluğu siyasi, sosyal birçok nedenden dolayı engellemektense, rüşvet karşılığı göz yumma yoluna gitmektedirler. Böylelikle yerel idare bürokrasisi bundan haksız kazanç elde ederken, gecekonduların sahipleri de şehir rantının bir kısmına el koymuş olmaktadır. Bu hukuksuz durum devam ettiği sürece rüşvet ilişkisi aktif ve sürekli hale gelmektedir.

Şehirleşme hızının ve göçün artması, yeni gelenler ile kent çevrelerinin genişlemesi, seçim dönemlerinde yaşanan gecekonduların afları, bir süre sonra yasalara aykırı bir fiili durum olan gecekondulaşmayı hukuki hale getirmektedir. Bu durumda gecekonduların çok katlı binalara dönüştüğü ve sahiplerinin artık mülk zengini hale geldikleri görülmektedir. Gecekonduların sahiplerinin yerel idare yöneticilerine verdikleri rüşvet, mülk sahibi olmak amacıyla yapılan uzun süreli bir yatırım olarak da değerlendirilebilmektedir. Böyle olunca kente göç eden kırsal kesim insanı gecekonduları yapmayı ve böylelikle sınıf atlamayı doğal bir hak olarak algılamaya başlamaktadır. Yerel idare bürokrasisi için de aynı süreçler

normalleşmekte ve kamusal alanların özel çıkar amaçlı gaspı gündeme gelmektedir.

Gecekondulaşmanın diğer bir sonucu ise, düzensiz ve plansız kentleşme ve doğurduğu altyapı ve kamusal hizmet sorunlarıdır. Kentsel alanda ev yapmak her şeyi çözmemekte, bu eve elektrik, su, kanalizasyon, iletişim ve belediyeçilik hizmetlerinin sunulması gerekmektedir. Gecekonduılara bu ve benzeri yerel ve merkezi kamusal hizmetlerin sunulması, yeni yolsuzluk alanlarının doğmasına yol açmaktadır. Örneğin eve su bağlanması için su ve kanalizasyon hizmeti sunan kamu kurumu çalışanlarına rüşvet önerilmesi veya bu çalışanlar tarafından rüşvet istenmesi söz konusu olabilmektedir. Rüşvet ile işlerini çözmek maliyetli geldiği durumlarda ise, bu hizmetlerden kaçak olarak yararlanma yoluna gidilebilmektedir. Zaten gecekonduunun kendisi kaçak olduğu durumda, diğer kamusal hizmetlerin çalınması olağan hale gelmektedir. Buna örnek olarak elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla gecekonduaların şehir şebekesine kaçak giriş yapımları gösterilebilir ve yaygın karşılaşılan bir durumdur.

Sonuç olarak gecekondulaşma yolsuzluğun ana kaynağı haline gelmekte, çarpık şehirleşmeye yol açmakta, haksız kazanç imkânları sunmakta, toplumsal ahlakta ve yerel yönetim bürokrasilerinde yozlaşmaya yol açmaktadır. *Bu nedenle, hızlı kentleşme, gecekondulaşma ve yolsuzluk arasında doğrusal bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bir ülkede kentleşme hızı ve kent nüfusunun artması, buna karşılık yeterli iskân politikalarının uygulanmaması, gecekondulaşmayı ve dolayısıyla yolsuzluk düzeyini arttırabilecektir* (Çelen, 2007, 147-148; Aydın, 2006, 15).

Akraba İlişkileri ve Birincil Bağların Güçlü Olması:

Akraba ilişkileri ve birincil bağların güçlü olması bürokrasi ve yönetimde akrabaların kollanmasına yol açarak yolsuzluğun yayılmasına neden olmaktadır (Mauro, 1997a, 6). Örneğin İtalya, Kıta Avrupa'sında yolsuzluk olaylarının en sık görüldüğü ülkelerdendir. Bunun en önemli nedeni, İtalya'nın diğer Avrupa ülkelerine göre daha fazla kavmiyetçi özelliklere ve akraba ilişkilerine sahip olmasıdır. İtalya'nın yaygın siyasal kamplaşmalarının yoğun olarak yaşandığı bir ülke olması, yolsuzluk bağlamında fırsat ve motivasyonların daha çok ortaya çıkmasına ve belli kişi ve grupların desteklediği adayların parlamentoya daha kolay girmesine yol açmaktadır (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 70).

Etnik Farklılık:

Bir ülkede etnik farklılığın fazla olması da, o ülkede yolsuzluk düzeyinin belirlenmesinde etkili olan faktörler arasında gösterilebilir. Etnik farklılık, yolsuzluğu direkt etkileyebileceği gibi dolaylı yoldan da etkileyebilmektedir. Etnik farklılığın olduğu durumlarda kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin sunulmasında ve herhangi bir göreve atanmalarında, kendisi ile aynı etnik kimliğe sahip kişilere karşı daha kolaylıklar ve avantajlar sunmaktadırlar. Toplumsal olarak herhangi bir ayrımın olmadığı durumda bile kamu görevlileri kendi etnik kimliğini paylaşan veya ana dilini konuşan kişilere karşı çıkar sağlama eğilimlerinin daha güçlü olduğu gözlenmektedir. Aynı tür ilişkiler hemşehrilik veya aşiret bağına dayalı olarak da gerçekşebilmektedir (Çelen, 2007, 53). Böyle bir durumda, toplumlarda yozlaşmayı arttırmaktadır. Ayrıca etnik farklılığın fazla olması, politik istikrarsızlığa, kötü ve etkinsiz ekonomik politikalara ve kötü yönetime yol açmaktadır. Bu gibi olumsuz koşullarda yolsuzluğun oluşmasına ve yayılmasına neden olmaktadır (Shen ve Williamson, 2005, 332; Treisman, 2000, 406). Örneğin ABD’de etnik farklılığın çok olduğu bazı idari bölgelerde daha çok harcama yapıldığı, daha çok borç alındığı görülmekle birlikte yapılan bu fazla harcamaların çok azının eğitim ve yol gibi kamu hizmetlerine gittiği dikkat çekmektedir (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 70).

Bununla birlikte bu konuda yapılan ampirik çalışmalarda, etnik farklılık ile yolsuzluk arasında doğrudan bir şekilde anlamlı ilişkinin olduğu yargısına ulaşılmamıştır. Yapılan çalışmalarda etnik farklılığın, ekonomik gelişme üzerindeki olumsuz etkileri ve bunun dolaylı yönden yolsuzluğu etkilediği ifade edilmiştir. Örneğin; Treisman (2000), Serra (2004) ve Rauch ve Evans (2000) yaptıkları çalışmalarda etnik farklılık ile yolsuzluk arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Eğitim Seviyesi ve Kalitesi:

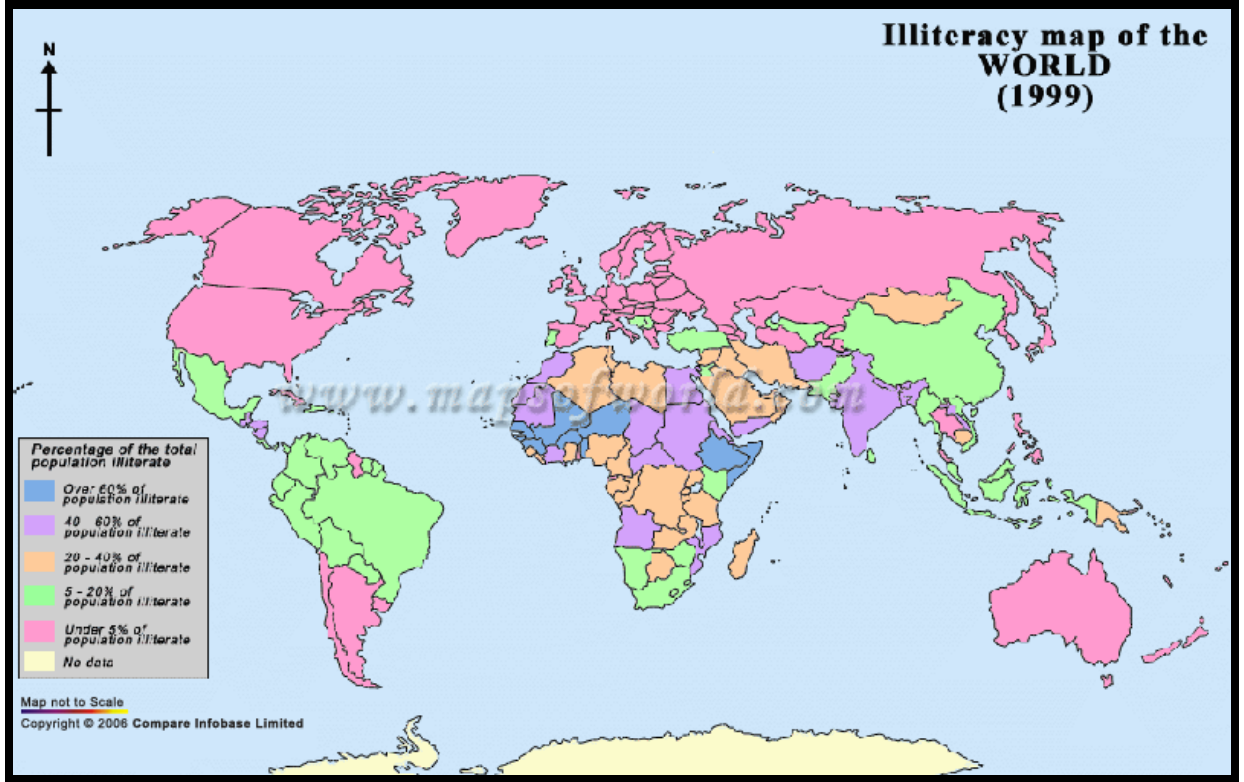
Bir toplumda eğitim ve kültür düzeyinin düşük olması siyasal yozlaşmanın bir diğer kaynağını oluşturur. Esasen siyasal yozlaşma gelişmiş ülkelerden ziyade özellikle az gelişmiş ülkelerde yaygınlık göstermektedir. Az gelişmiş ülke insanının değer yargıları gelenekseldir. Bağımlılık ilişkileri yaygındır. Çalışma ve başarıdan çok, yakınlık, aile

bağları, eş dost, hemşerilik gibi geleneksel bağlar ekonomik kriterlerden önde gelmektedir. İnsanları çalışmaya ve başarıya yöneltici motivasyonlar daha zayıftır. Aksine fırsatçı ve spekülative kazanç yollarına eğilim fazladır. Böyle bir durum da bireyleri, daha iyi eğitim alma, kendini daha kaliteli yetiştirme gibi ihtiyaçlara olan gereksinimini azaltacaktır. Bütün bu durumlar da, yozlaşmanın ortaya çıkması ve yaygınlaşması için elverişli koşulların oluşmasına yol açacaktır (Çaha, Yüksel ve Durak, 2006, 71).

Eğitim seviyesi ve eğitimde verilen müfredat yolsuzluk düzeyini belirleyici niteliktedir. Öncelikle hiç eğitim görmemiş yada az eğitilmiş kişilerin yolsuzluğa karşı duyarlılığı fazla beklenti dahilinde değildir. Ezbere dayalı eğitim sistemi, insanları üretimden uzaklaştırmakta; üretmeyen, ürettiğiyle yetinmeyen bireyler de ihtiyaçlarını karşılamak için kolaycı, ‘köse dönmeci’ yöntemlerden medet ummaktadırlar. Kolay köse dönme mantığının yerleştiği, ahlak ve dürüstlüğün öğretilmediği bir eğitim sistemi yolsuzluğun kaynaklarından biridir (Akalan, 2006, 99).

Sonuç olarak eğitim seviyesi yada okur-yazarlık durumu, yolsuzluğun ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkin bir işleve sahiptir. *Okur-yazar oranının yüksek olduğu ülkeler, aynı zamanda yolsuzluğun daha az görüldüğü ülkelerdir.*

Örneğin şekil 4.13’de de görüldüğü gibi, okuryazarlığın düşük olduğu başka bir ifade ile cehaletin yüksek olduğu bölgeler, aynı zamanda yolsuzluğunda yüksek olduğu bölgelerdir. Bu bağlamda, sosyal sistemin ya da sivil toplumun, iyi eğitilmiş olmadığı ülkelerde (terminolojik olarak güney yarımküre ülkelerinde), halk, yolsuzluk konusunda ya bilgisiz ya da dezorganize bir durumda olacaktır. Oysa sosyal sistemin daha iyi eğitilmiş olduğu ülkelerde (Kuzey Yarımküre), vatandaşlar yolsuzluklar konusunda daha bilinçlidirler ve bu ülkelerde halk, hükümetlerin icraatlarını izlemeye alır ve kanuna aykırı eylemlere karşı tepkilerini hiç çekinmeden dile getirirler (Öner, 2005, 46). Bunun sonucunda da daha az yolsuzluk olgusu ile karşı karşıya kalırlar.

Şekil: 4.13. Dünya Cehalet Haritası

Kaynak: <http://www.mapsofworld.com/thematic-maps/world-illiteracy-map.htm>. Erişim Tarihi: 14.05.2008.

Kadın İşgücü:

Yozluğun oluşmasına yol açan sosyal göstergelerden bir tanesi de; kadın işgücünün toplam işgücü içerisinde sahip olduğu paydır. *Genel olarak kadın işgücünün, toplam işgücü içerisindeki payı arttıkça, yolsuzlukların da azalacağı ifade edilmektedir.* Çünkü kadınların, yolsuzluklara ve rüşvet almaya daha az göz yumduğu ve bundan dolayı yolsuzlukların azaldığı görüşü ifade edilmektedir (Swamy ve Diğerleri, 2001, 26). Hatta bu konuda yapılan çalışmalarda bu görüşü doğrular niteliktedir. Örneğin; Swamy ve Diğerleri (2001) ve Dollar ve Diğerleri (2001) yaptıkları çalışmalarda, kadın işgücünün ve kadın parlamenterlerin sayılarının artmasının, yolsuzlukları azalttığı bulgusuna ulaşmışlardır (Lambsdorff, 2007, 34).

Modernleşme:

Yolsuzlukların ortaya çıkmasında ve yaygınlaşmasında etkili olan bir diğer faktör de, toplumsal değişim süreci ve modernleşmedir. Modernleşmenin, yolsuzluk üzerindeki etkisini başlıca dört şekilde açıklamak mümkündür. Modernleşme ile birlikte sanayileşme hız kazanmaktadır. Sanayileşme bir anlamda sürekli olarak toplumda yeni kaynakların ve fırsatların yaratılması demektir. Toplum içinde ortaya çıkan birtakım yeni gruplar ve örgütler söz konusu kaynak ya da fırsatları kullanmak için siyasal karar alma sürecinde faal olmaya çalışmaktadırlar. Bu çabalar sonucunda yolsuzluğu ortaya çıkaran etmenler giderek ağırlığını artırmaktadır. Modernleşme, toplumun her kesiminde hızlı bir değişmeyi içermektedir. Siyasal kurumlar ve kurallar (kanunlar, yönetmelikler vb.) sürekli olarak değişmekte ve sistemin biçimsel kontrol yapılarında boşluklar meydana gelmektedir. Dolayısıyla siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörler bu boşluklardan yararlanmayı fırsat bilmektedirler. Modernleşme ile birlikte hızlı nüfus artışı ve kentleşme olguları gündeme gelmektedir. Özellikle köyden kente göçlerin artması ile birlikte büyük kentlerde yeni fırsatlar ve yeni rantlar oluşmaktadır (Özsemerci, 2003, 62). Sonuç olarak Samuels P. Huntingon'un belirttiği gibi, *modernleşme ile birlikte, toplumun değer yargılarındaki değişim ve yeni ortaya çıkan fırsat ve avantajlar, yolsuzluk faaliyetlerinin gerçekleşmesi için uygun zemin hazırlamaktadır* (Klitgaard, 1998, 66).

Kültür:

Toplumda genel kabul görmüş değerler, kurallar ve kurumların toplamı olarak ifade edilen **kültür** kavramı (Hofstede, 2000, 10) ile yolsuzluk arasında da güçlü bir bağ vardır (Collier, 2002, 7). Kültürel unsurlar,¹⁰⁵ yolsuzluğun oluşmasında veya ortadan kaldırılmasında önemli bir işleve sahiptir. Bu doğrultuda, *bireyciliğin düşük seviyede, belirsizliğin ve hiyerarşik yapının yüksek derecede olduğu, erkek egemen toplumlarda yolsuzluk çok daha fazla bir oranda görülmektedir* (Husted, 1999, 340; Getz ve Volkema, 200, 14). Ayrıca kültürel bir unsur olan din de, yolsuzluk üzerinde belirleyici olmaktadır.

¹⁰⁵ Hofstede, kültürel unsurları dört kategoriye ayırmıştır. Bunlar; bireycilik, hiyerarşik yapı, erkek/kadın egemenliği ve belirsizliktir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: G. Hofstede (2000); Cultures Consequences: Comparing Values, Behaviours, Sage Publications, Second Edition)

Buna göre; *Protestan nüfusun geniş bir yer kapladığı bölgeler, diğer bölgelere göre yolsuzluğun daha az yaşandığı toplulukları oluşturmaktadır* (Lambsdorff, 2007, 298-299).

Yolsuzlukla kültür arasında etkileşim, birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Örneğin Husted (1999) ve Getz ve Volkema (2001) yapmış oldukları çalışmalarda, kültürel koşulların yolsuzlukların oluşmasında belli bir role sahip olduğunu ileri sürmüş ve bunu test etmiştir. Bu çalışmalara göre; ataerkil bir yaşam tarzına sahip, kolektivist bir yapıda olan, erkek egemenliğinin söz konusu olduğu ve belirsizliğin yaygın olduğu toplumlarda yolsuzluk çok daha fazla görülmektedir. Bu bağlamda bireyciliğin hakim olduğu Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki¹⁰⁶ yolsuzluk seviyesi, diğer bölgelere oranla daha az gerçekleşmektedir (Husted, 1999, 341-343).

Ayrıca bürokrasi kültürü ve dinsel özellikler de, yolsuzluğun ülkeler arasında farklılaşmasına yol açmaktadır. Örneğin, kamu bürokrasinin geniş bir şekilde yer aldığı ve bu bürokrasinin (Getz ve Volkema, 2001, 13), Marx Weber'in "*ideal bürokrasi modeli*"¹⁰⁷,

¹⁰⁶ Paldam (2002, 227), ülkeleri kültürel açıdan beş gruba ayırmıştır. Buna göre;

- D^{WE}:** 19 Eski OECD üyesi olan Batı Avrupa Grubu; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İsveç, İsviçre, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri.
- D^{LA}:** 16 Latin Amerika Ülkesi: Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta Riko, Ekvator, El Salvador, Guatemala, Honduras, Meksika, Nikaragua, Paraguay, Peru, Uruguay, Venezüella.
- D^{OC}:** Doğu Avrupa'dan ve Orta Asya'dan 24 eski Kominüst ülke: Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldavya, Polonya, Romanya, Rusya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Ukrayna, Özbekistan, Yugoslavya.
- D^A:** 15 Güney Afrika Ülkesi: Botswana, Kamerun, Gana, Fildişi Sahilleri, Kenya, Malavi, Mozambik, Namibya, Nijerya, Senegal, Güney Afrika, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Zimbabve
- D^O:** Çin kültüründen gelen 11 Doğu Ülkesi: Çin, Hong Kong, Endonezya, Japonya, Malezya, Filipinler, Singapur, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Vietnam.
- D^R:** Herhangi Bir gruba dahil edilmeyen 15 ülke: Bangladeş, Mısır, Yunanistan, Hindistan, İsrail, Jamaika, Ürdün, Mauritius, Moğolistan, Fas, Pakistan, Portekiz, İspanya, Tunus, Türkiye.

¹⁰⁷ İdeal Bürokrasi Modelinin Temel nitelikleri şunlardır (Weber, 2005, 46):

- 1) İdeal bürokrasi modelinde, görev ve sorumlulukları açık olarak belirlenmiş, tanımlanmış bir hiyerarşik yapı mevcuttur.
- 2) Şahsi olarak özgürdürler ve otoriteye karşı sadece görevlerinden dolayı gayri şahsi yükümlülükleri vardır.
- 3) Bu modelde her dairenin, yasal olarak açık bir şekilde tanımlanmış bir yetki alanı vardır.
- 4) Daireye (memuriyete) giriş serbest bir sözleşme ilişkisiyle olur. Yani ilke olarak serbest tercih söz konusudur.
- 5) Personel seçimi ve terfi sistemi teknik nitelik ölçüsüne göre gerçekleştirilir
- 6) Yönetim işlevleri, kararlar ve kurallar yazılı olarak yapılır ve muhafaza edilir
- 7) Görevin yapılışı bakımından bireyler, katı ve sistematik bir disiplin ve denetime tabidir.
- 8) Görev, onu üstlenen kişinin tek ya da en azından asıl işidir.

ile örtüşmeyen bir yapıda olduğu kültürlerde, yolsuzluk olgusuna daha fazla bir oranda rastlanılmaktadır (Vinelli, 1999, 25). Bununla birlikte Protestan anlayışının egemen olduğu toplumlar, Katolik, Ortodoks, Müslüman ve diğer dinsel toplumlara oranla daha az yolsuzlukla yaşamaktadır (Azfar, Lee ve Swamy, 2001, 52). Çünkü Protestan Ahlak anlayışı¹⁰⁸, başarılı iktisadi faaliyet ve kazancı arzu edilir bir dini faaliyet olarak öğütlemekte ve başarılı kazancı, yasadışı yollardan olmayan, hak edilerek kazanılmış bir kazanç olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısı, Protestan toplumlarda çok kazanmayı (yasal yollardan) tercih edilen bir davranış haline dönüştürmüştür. Kazanç ve kar arzusu her çağda ve toplumda var olmuştur. Ancak bunun, salt “talan-vurgun-sömürü-yozlaşma” şekline dönüşmesi, işte bu Protestan anlayış ile dizginlenmiştir (Torun, 2003, 115).

Protestan anlayışa göre; eğer dinin iktisadi hayattaki fonksiyonu kurucu ve oluşturucu olmaktan çıkıp meşrulaştırıcı ve destekleyici olursa dindarın iç dünyasındaki disiplin ve Tanrı’ya karşı yükümlülük duygusu ekonominin ihtiyaç duyduğu rasyonel çalışmayı, gelişmeye yapılacak bireysel katkıyı ibadet gibi algılamaya dönüştürecektir. Genel olarak toplum hayatı ve özel olarak iktisadi hayatın rasyonelleşmesiyle (Hristiyanlığın Protestanlığa reforme olmasıyla) Modern Kapitalizm ortaya çıkmıştır. Katoliğin hayatı, günah, nedamet şeklinde inişli çıkışlı bir seyir takip eder. Bu ise bireylerin hayatlarını istikrarsız kılar ve istikrarsızlık da rasyonel davranmayı engeller. Oysa Protestanlıkta herkes kendi kendisinin rahibidir ve bireyin seçilmişliğini sürdürebilmek için sürekli kendisini kontrol etmesi, sonuna kadar doğruluktan ve dürüstlükten şaşmaması gerekir. İyi kul olmanın yolu, günah işledikten sonra tövbe etmekten değil, Tanrı’nın nasip ettiği meslekte çalışıp çile çekmeden geçer. Bu sebat ve istikrarlılığın kurumsallaşmasıyla

¹⁰⁸ Max Weber’in kullandığı “Protestan Ahlak” kavramı beş noktada özetlenebilir (Weber, 2005, 12):

- 1)Dünyayı yaratan ve yöneten, ama insanların sınırlı akıllarının kavrayamayacağı mutlak, yüce bir Tanrı vardır.
- 2) Bu mutlak, güçlü ve esrarlı Tanrı, her birimizin kurtuluşunu ya da lanetlenmesini önceden belirlemiştir; çabalarımızla, önceden alınmış bu kutsal kararı değiştiremeyiz.
- 3) Tanrı, dünyayı kendi ünü için yaratmıştır.
- 4) Kurtulması ya da lanetlenmesi gereken insanın ödevi, Tanrı’nın ünü için çalışmak ve yeryüzünde Tanrı’nın krallığını kurmaktır.
- 5)Dünyevi işler, insanın doğası, beden; günah ve ölüme aittir; insan için kurtuluş sadece Tanrısal merhametle mümkündür. Tanrının merhametini kazanmanın tek yolu ise, onun bireylere yüklediği görevleri (işleri) iyi yapmakla mümkün olur. Bu açıdan kişinin işindeki başarısı onun bu merhametten yararlanmasına yol açabilecek tek yoldur.

“sürekli başarı”, “meslekte sebat”, “sürekli en fazla karı elde etme”, ve “dürüst ve hak ederek kazanma” gibi tutum ve davranışlar yükselen toplumsal değerler haline gelir (Tosun, 2003, 113).

Bu bağlamda Weberci bir bürokrasi anlayışına sahip olan (Andving ve Diğerleri, 2000, 63; Sissener, 2001, 1) ve aynı zamanda çok fazla oranda Protestan nüfusa sahip, Anglo-Sakson ve Kıta Avrupa’sı ülkelerinde (Torun, 2003, 101) yolsuzluk, gerek Avrupa’nın güneyine (Pujas ve Rhodes, 1999, 689) gerekse dünyanın diğer bölgelerine göre daha az bir seviyede gerçekleşmektedir (Treisman, 2000, 427).

Şekil: 4.14, yolsuzluk ve kültür arasındaki etkileşimi, ekonomik yapıyı da göz önüne alarak göstermektedir. Burada kesik olmayan çizgi ile gösterilenler, yolsuzluğu direkt etkileyen kültür ve ekonomik unsurları ifade etmektedir. Kesik çizgiler ise ekonomideki diğer etkileşimleri ve bunların kültür ve ekonomi üzerindeki yansımalarını göstermektedir.

Buna göre (Paldam, 2001, 385-386);

(1a) : Dini koşullar, yolsuzluğu direkt olarak etkilemektedir.

(1b) : Din dışındaki kültürel koşullar da, yolsuzluğu direkt olarak etkilemektedir.

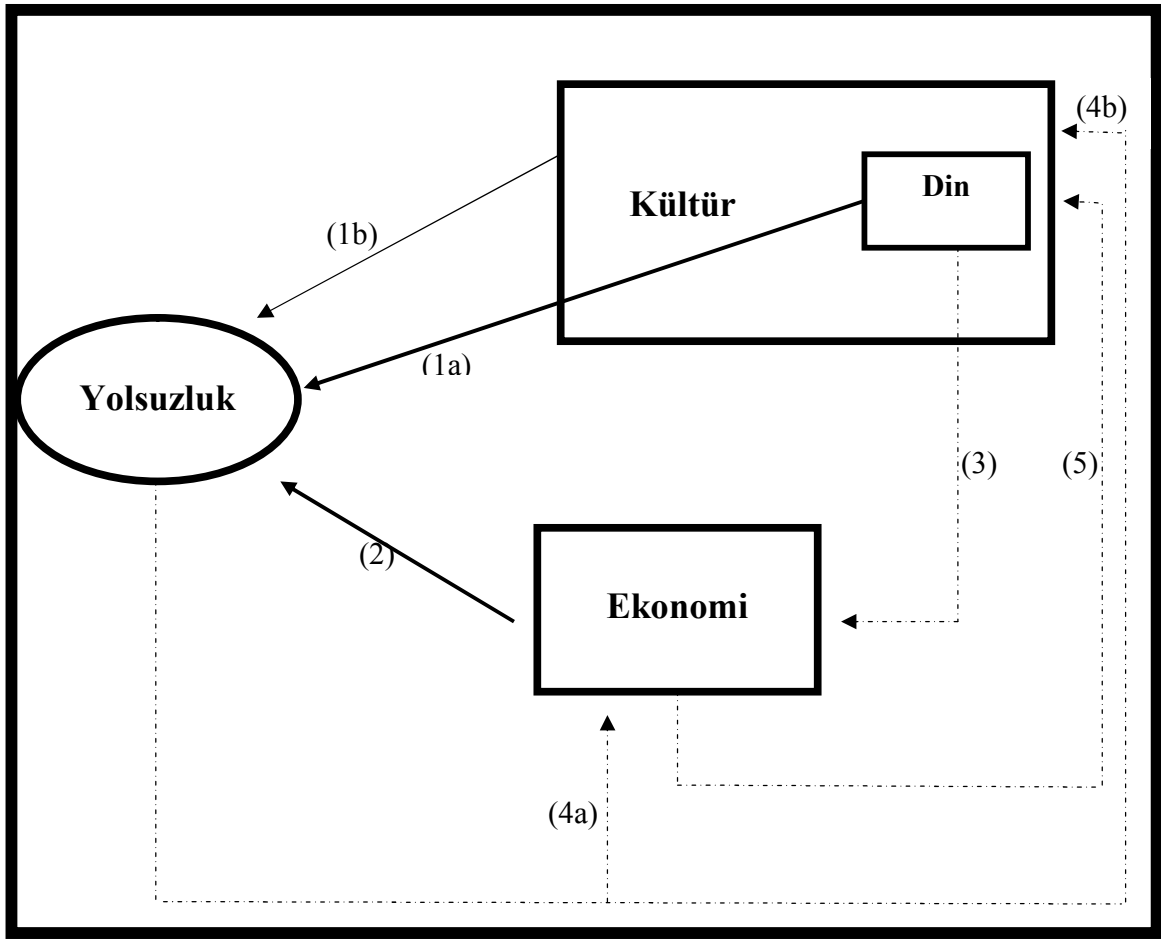
(2) : Ekonomik yapı da, yolsuzluğu etkilemektedir

(3) : Din, (özellikle Weberci Protestan Ahlak açısından) ekonomik yapı üzerinde bir etkiye sahiptir ve ekonomik yapıyı şekillendirir. Bu durum ise dolaylı olarak yolsuzluğu (2)’de belirtilen görüş çerçevesinde etkiler.

(4a) : Yolsuzluğun, ekonomik etkileri olmaktadır. Bu durum ekonomik yapıyı şekillendirir ve ortaya çıkan yeni ekonomik yapı da yolsuzluğu etkiler.

(4b) : Yolsuzluk aynı zamanda kendini şekillendiren kültür üzerinde de bir etkiye yol açar. Böylelikle kültürel koşullarda bir değişiklik ve bu yeni değişim neticesinde yeniden şekillenen bir yolsuzluk düzeyi oluşur.

(5) : Ekonomik yapı, kültürel koşulları da etkiler. Yeniden şekillenen kültürel koşullar da yolsuzluğu etkiler.

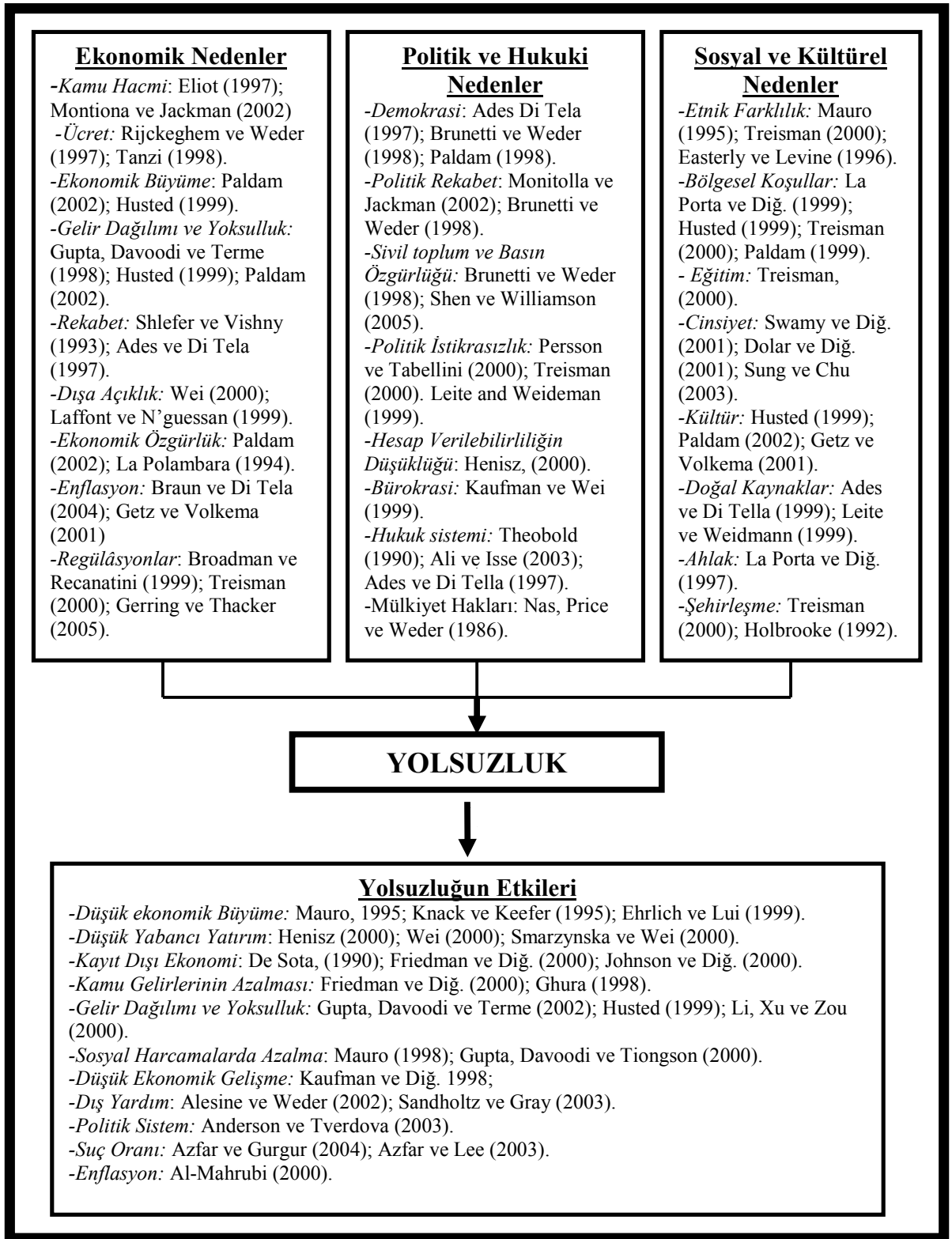
Şekil:4.14. Yolsuzluk-Kültür- Ekonomi Sarmalı

Kaynak : M. Paldam (2001); “Corruption and Religion Adding to The Economic Model”, Kyklos, Vol.54, s. 385.

Sonuç itibariyle, yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonları belirleyen, ekonomik, politik, hukuki, sosyal ve kültürel yapı, her ülkenin kendine özgü tarihi, kültürü, dini, siyasi sistemi, iktisadi ahlak yapısı,¹⁰⁹ ekonomik ve sosyal kalkınmışlığı içerisinde farklılık göstermektedir. Bu farklılık da, yolsuzluğun farklı derecelerde gerçekleşmesine ve ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Aynı zamanda yolsuzluğu ortaya çıkaran bu faktörler, yolsuzluğun sonuçları olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Çünkü yolsuzluk olgusu çok yönlü ve karmaşık bir kavramdır. Yolsuzluğun, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel nedenleri, çoğu zaman yolsuzluğun

¹⁰⁹ İktisadi Ahlak; Gündelik tavır ve davranışlarımız üzerinde-doğrudur veya yanlıştır şeklinde-yargılayıcı değer hükümlerinin söz ve deyim halinde ifadelendirilmiş bütünüdür (Ülgener, 2006, 19).

ortaya çıkardığı sonuçlar çerçevesinde de ele alınmaktadır. Şekil:4.15’de, yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörler ve yolsuzluğun etkileri bir bütün olarak sunulmuştur. Burada yolsuzluğun nedenleri; ekonomik, politik ve hukuki, sosyal ve kültürel boyutta gösterilmiştir. Ayrıca yine bu şekilde, bu şekilde ortaya çıkan yolsuzluk olgusunun, yol açtığı etkilerin neler olduğu da gösterilmiştir.

Şekil:4.15. Yolsuzluğun Nedenleri ve Etkileri

BEŞİNCİ BÖLÜM

YOLSUZLUĞUN FIRSAT VE MOTİVASYONALARI: AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Daha önceki bölümlerde teorik olarak ifade edilen “*Yolsuzluğa Yol Açan Faktörler*”, çalışmanın bu bölümünde, ampirik olarak test edilecektir. Yapılacak bu ekonometrik çalışma neticesinde, yolsuzluğun nedenleri ile ilgili olarak literatürde ve kamuoyunda genel kabul görmüş iddiaların gerçeği ne derecede yansıttığı saptanmaya çalışılacaktır.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanacak olan bu bölümde, öncelikli olarak yolsuzluk kavramının ölçülmesi konusu ele alınacaktır. Daha sonra ise yolsuzluğun nedenleri konusunda yapılmış olan ampirik çalışmalar hakkında bilgiler verilecektir. Yolsuzluğun nedenleri ile ilgili literatür bilgilerinden sonra, bu çalışmada kullanılacak model, veri seti, hipotezler ile ilgili açıklamalarda bulunulacak ve yapılacak ampirik çalışma neticesinde elde edilecek bulgular yorumlanacaktır.

5.1. Yolsuzluğun Ölçülmesi

Yolsuzluğun bir ülkedeki gelişimini incelemek, farklı ülkeleri karşılaştırmak, yolsuzluğun sebepleri ve sonuçları üzerine araştırma yapmak için öncelikle yolsuzluğu ölçebilmek gereklidir (Bayar, 2006, 3). Oysa yolsuzluk tanımlanması gibi ölçülmesi de zor olan bir olgudur (Jain, 2001, 76). Çünkü yolsuzluğun doğası gereği,¹¹⁰ (gizlilik, kanunsuzluk ve ekonomik faaliyetlere göre farklılık göstermesi) bir ülkedeki yolsuzluğun boyutu hakkında doğru ve yeterli bilgiye ulaşmak kolay olmamaktadır (Wei, 1998, 4). Yolsuzluk ölçülebilseydi, belki ortadan kaldırılabilirdi. Aslında kavramsal olarak neyin ölçülmek istendiği tam olarak saptanamamaktadır. Sadece verilen rüşvetin miktarını

¹¹⁰ Yolsuzluk doğası gereği gizli bir eylemdir. Öncelikle yolsuzluktan çıkar elde eden tarafların bunun ile ilgili bilgileri gizleme eğiliminde olmaları normaldir. Bu durumda bilgi ve veri yetersizliği ortaya çıkacaktır. Ayrıca yolsuzluk aynı zamanda suç kapsamına giren fiilleri de içerdiğinden hukuki yaptırımdan kaçınmak amaçlı da bilgilerin saklanması gündeme gelebilecektir (Çelen, 2007, 77).

ölçmek, rüşveti içermeyen birçok yolsuzluk faaliyetinin görmezden gelinmesine yol açacaktır. Ödenen rüşvet miktarını ölçmek yerine, yolsuzluk faaliyetlerini ölçme çabası ise görece olarak birçok önemsiz faaliyetin de hesaba katılmasını ve her birinin tanımlanmasını zorunlu kılacaktır ki bunu gerçekleştirmek pek mümkün gözükmemektedir (Tanzi, 1998, 20). Sonuç olarak yolsuzluğu tam olarak ifade edebilecek bir ölçüt bulmak kolay değildir. Çünkü çok çeşitli türleri bulunmaktadır ve gözlemlenmesi zordur (Bayar, 2006, 3). Buna rağmen, yolsuzluğun ölçülmesine yönelik çeşitli çabalardan söz edilebilir. Yolsuzluk yaklaşık ölçütlerle (proxies) ölçülmektedir (Golden ve Picci, 2005, 37). Yolsuzluğun ölçülmesinde kullanılan bu yaklaşık ölçütleri Dünya Bankası beş kategoride tanımlamaktadır. Bunlar (Çelen, 2007, 77) :

- Net varlık değerlendirmesi (Net Asset Evaluation),
- Tutuklanmalar ve mahkûmiyetler (Arrest and Convictions),
- Anket yöntemi (Survey Methodology),
- Makroekonomik ampirik çalışmalar (Macroeconomic Empirical Studies),
- Belirli sektörlerdeki mikro ekonomik çalışmalar (Microeconomic Studies), olarak ifade edilmektedir.

Yolsuzlukların ölçülmesinde yolsuzluk göstergeleri, veri sağlayan ana unsurlardır. Böyle olunca iyi bir yolsuzluk göstergesinin ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği gündeme gelmektedir (Çelen, 2007, 77). İyi bir yolsuzluk göstergesinin sahip olması gereken dört temel özelliği Berg (2001, 6), şu şekilde tanımlamaktadır:

- *Güvenilirlik*: Endeksi hazırlayan kişiler nesnel olmalı ve endeks genel görüşü yansıtmalıdır; bir veya birkaç kişinin kişisel görüşünü değil.
- *Geçerlilik*: gerçekte ne ile ilgileniliyorsa tam olarak o ölçülmelidir (yani yolsuzluk)
- *Doğruluk*: ölçüm hataları büyük olmamalı, standart sapmalar küçük olmalıdır. Anketi cevaplayan kişi sayısının artırılması doğruluğunu artırır.
- *Kesinlik*: niceliğin neyi ölçtüğü hakkında herkes mutabık olmalıdır; sorular muğlak veya kişisel standartlara bağlı olmamalıdır.

Berg (2001, 10) yolsuzluk ölçütlerini ikiye ayırmaktadır: objektif ölçütler ve subjektif ölçütler. Objektif ölçütler, doğrulanabilir verilere dayanan ölçümlerdir. Çoğunlukla, ülkedeki yolsuzluk suçlarından hüküm giyenlerin sayısı veya internet arama motorlarında arama yapıldığında gelen bağlantı sayısı yolsuzluğu ölçme amacıyla kullanılmaktadır. Objektif ölçütler, nesnel olarak doğrulanabilir bilgiye dayalı ve bireyin kişisel görüşünden bağımsız olarak nitelendirirler. Yolsuzluk nedeniyle tutuklanan insan sayıları objektif nitelikli bilgi konumundadır. Subjektif ölçütler ise algı veya deneyime dayalıdır ve anketler yapılarak toplanan verilerden oluşmaktadır. Bu anketlerde, genellikle kişilerden yolsuzluğun seviyesi hakkındaki görüşlerini bildirmeleri istenmektedir. Yolsuzlukla ilgili kantitatif araştırmalarda yoğun olarak bu yöntem kullanılmaktadır. Bunların yanında, daha az kullanılan başka ölçütler de bulunmaktadır, çeşitli kuruluşların bölge uzmanlarınca hazırlanan, yolsuz politikacıların ve devlet memurların oranları hakkındaki tahminler gibi (Bayar, 2006, 4).

Subjektif ölçütlerde kendi içerisinde, algı temelli ve tecrübe temelli ölçütler olmak üzere ikiye ayrılabilir. Algı temelli ölçütlerde, ankete katılan deneklere ülkelerindeki yolsuzluk düzeyini ne kadar algıladıkları sorulmakta ve verilen cevaplara göre endeksler çıkarılmaktadır. Tecrübeye dayalı ölçütlerde ise, kişilere yaşadıkları ve karşılaştıkları yolsuzluk durumları sorulmaktadır (Berg, 2001, 11).

Ampirik çalışmalarda en çok kullanılan öznel ölçüt türü olan algılamaya dayalı göstergeler, genellikle geçerli ve güvenilirdir, ancak, doğruluğu ve kesinliği olmayabilir. Öncelikli olarak şunun bilinmesi gerekir; bu endeksler, gerçekleşen yolsuzluk seviyesini değil, algılanan yolsuzluk düzeyini ortaya çıkaran araştırmalardır. Çünkü yolsuzluk doğası gereği gizli ve suç sayılan bir eylemdir ve bundan dolayı hesaplanması ve ölçülmesi kolay olmamaktadır (Husted, 1999, 347). Ayrıca algılanan yolsuzluk, gerçek yolsuzluğu zaman açısından geriden takip edebilir, bu sebeple göstergeler politika değişikliklerine karşı düşük hassasiyete sahiptir. Bunun yanında, algılamalar içsel olabilir; basın yayının oluşturduğu gündem, büyük skandallar vs. genellikle algılamayı tecrübelerden daha çok etkilemektedir. Gösterge, halkın ülkedeki yolsuzluk seviyesi hakkında bilgi sahibi olduğunu varsayar oysa büyük yolsuzluklar, kapalı kapılar ardında, gizlilik içinde yapılır. Anketler genellikle bürokratik yolsuzluğu ölçer, siyasi yolsuzluklar sahne arkasında kalır. Yolsuzluğun tanımı

kültüre özgü olmaktadır; bir ülkede yolsuz sayılan bir faaliyet, bir diğerinde normal görülebilir. Yine, anketi hazırlayan ve uygulayan uzmanların hükümleri ve önyargıları anket sonuçlarını etkileyebilmektedir. Diğer bir sübjektif ölçüt olan tecrübeye dayalı göstergeler, kişilerin ve kuruluşların yolsuzluk tecrübelerinin araştırılmasına dayanmaktadır. Bu yöntem, algılamaya dayalı göstergelerin birçok dezavantajını ortadan kaldırmaları sebebiyle, ülkeler arası karşılaştırmalar için genellikle daha uygun olmaktadır. Sorular, doğrulanabilecek şekilde seçilirse, geçerlilik ve kesinlik sağlanabilir (Berg, 2001, 10-11).

Her birinin kendine özgü dezavantajları olsa da, algılamaya dayalı ve deneyime dayalı çeşitli göstergeler arasındaki korelasyon yüksektir, bu da göstergelerin güvenilirliğine ilişkin önemli bir göstergedir (Jain, 2001, 77). Ayrıca, çok uluslu şirketlerin ve bankaların ölçme-değerlendirme kuruluşlarına ödedikleri yüksek fiyatlar da, uluslararası oyuncuların bu bilgiye değer verdiğini göstermektedir (Mauro, 1998, 13).

Objektif göstergeler (ki en sık kullanılanları yolsuzluk suçlarından tutuklanan ve hüküm giyenlerin sayısıdır) yüksek güvenilirliğe, kesinliğe ve doğruluğa sahiptir. Fakat düşük geçerliliğinden dolayı ülkeler arası karşılaştırmalar yapmak için uygun değildir. Hüküm giyenlerin sayısındaki farklılıklar, yolsuzluktaki farklılıklardan çok, adalet sisteminin veya güvenlik kuvvetlerinin etkinliğindeki farklılığa bağlı olabilmektedir (Bayar, 2006, 6).

Ülkeler arası karşılaştırmalarda ve ampirik araştırmalarda en sık kullanılan ölçütler, çeşitli uluslararası kuruluşlarca ve özel araştırmacılarca yapılan anket çalışmalarıdır. Bu çalışmalar, özel firmalar, uluslararası organizasyonlar, iş adamları, vatandaşlar ile yüz yüze yada telefonla yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmaktadır (Mocan, 2004, 9). Bunların başında Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International) tarafından oluşturulan endeksler gelmektedir. Ayrıca; Ekonomik İstihbarat Birimi (Economic Intelligence Unit), Politik Risk Hizmetleri Firması (Political Risk Services Inc.), Politik ve Ekonomik Risk Danışmanlığı (Political & Economic Risk Consultancy), Yönetim Gelişimi Enstitüsü (Institute for Management Development), Dünya Bankası (World Bank), Price Waterhouse Coopers, Dünya

Ekonomik Forumu (Word Economic Forum), Özgürlükler Evi (Freedom House) gibi dernek ve kuruluşlar tarafından hazırlanan araştırmalardan söz edilebilir (Serra, 2004, 6; Çelen, 2007, 79). Ayrıca Hall ve Yogo, Kaufmann, Kraay ve Zoido-Laboton, Ades & Di Tella, Helpman, Jones, Kaufmann & Schankerman, Neumann gibi bazı ekonomistler de inceledikleri ülkelere ilişkin algıya dayalı veya deneyime dayalı yolsuzluk göstergeleri hazırlamışlardır (Jain, 2001, 77; Berg, 2001, 8).

Bu kuruluşlarca hazırlanan ve yolsuzlukla ilgili yapılan ampirik çalışmalarda da sıkça kullanılan bu endekslerden bazıları şunlardır.

5.1.1. Yolsuzluk Algılama Endeksi (CPI)

Yolsuzluk Algılama Endeksi (Corruption Perception Index), yolsuzluğu ölçmeye yönelik endeksler arasında en yaygın olarak kullanılan endeks olma özelliğine sahiptir (Andving ve Diğerleri, 2000, 39; Paldam, 2002, 217). Bu endeks, merkezi Berlin’de olan ve 1995 yılından itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde yolsuzluğun boyutlarını belirleme konusunda çalışmalar yapan “Uluslararası Saydamlık Örgütü”¹¹¹ (Transparency International Organization)” tarafından oluşturulan ve algılamaya dayalı olarak gerçekleştirilen bir endekstir.

Bu araştırmada yolsuzluklar bir ankete dayalı olarak ölçülmeye çalışılmaktadır. Uluslararası faaliyet gösteren şirketlerde yönetici olarak çalışan kişiler ve işadamları ile yapılan anketlerin sonuçları bir endekse dönüştürülmektedir (Vinod, 1999, 6). Bu endeks

¹¹¹ Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün, Yolsuzluk Algılama Endeksi dışında yolsuzlukla ilgili olarak gerçekleştirdiği iki farklı araştırma da bulunmaktadır. Bunlar; “Küresel Yolsuzluk Barometresi (Global Corruption Barometer)” ve “Rüşvet Ödeyenler Endeksi (Bribe Payers Index)”’dir. Küresel Yolsuzluk Barometresi, genel kamuoyları arasındaki yolsuzluk uygulamaları ve nitelikleri ile ilgilidir. Bu nedenle uzmanların algılamaları ve görüşlerinden ziyade halkın algılamaları ve görüşlerini yansıtır. Örnekleme olarak aldığı kitleler ulusal ve küresel nüfus ağırlıklarına göre şekillenmektedir. Küresel Yolsuzluk Barometresi 2003 yılından itibaren yayınlamaktadır. 3 yıllık bir veri tabanına sahiptir. Bu yönüyle belli ölçülerde karşılaştırma yapma ve trend ortaya koyma imkânı sınırlıdır.

Uluslararası Saydamlık Örgütü tarafından hazırlanan diğer bir endeks de Rüşvet Ödeyenler Endeksidir. Bu endeks yabancı ülkelerde kamu görevlilerine rüşvet veren gelişmiş ülkelerdeki ihracatçı firmaların eğilimlerini göstermektedir. Diğer bir ifade ile arz yönlü yolsuzluğu ortaya koymaktadır. Böylelikle uluslar arası işlemlerde rüşvetin kimin tarafından verildiği kadar kimin tarafından alındığına da vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle yolsuzluk algılama endeksinin tamamlayıcısı konumundadır. Şimdiye kadar 1999 yılında ve 2002 yılında olmak üzere iki tane endeks serisi söz konusudur. 2002 yılındaki endeks, 21 ülkedeki ihracatçılara uygulanan anketten elde edilen sonuçlara göre şekillendirilmiştir (Çelen, 2007, 81-82; Andving ve Diğerleri, 2000, 42-43).

çerçevesinde hangi ülkelerde yolsuzlukların fazla, hangilerinde yolsuzlukların az olduğu ortaya konulmaktadır. Araştırmada her ülke ile ilgili olarak en az dört ayrı anket yapılmaktadır. Birden fazla anket yapılarak sonuçlardaki varyans farklılıkları da ortaya konulmaya çalışılarak ve tüm anketlerin sonuçları tek bir endeks haline dönüştürülmektedir (Lambsdorff, 2007, 238; Husted, 1999, 347).

Örneğin 2008 yılı Uluslararası Saydamlık Örgütü'nün “Yolsuzlukları Algılama Endeksi”, 180 ülkeyi kapsamakta olup, 11 farklı kuruluş tarafından yapılmış toplam 13 araştırmaya dayanılarak hazırlanmıştır. Bu kuruluşların isimleri ve yaptıkları araştırmaların isimleri tablo 5.1.'de gösterilmiştir.

Tablo:5.1. 2008 Yolsuzlukları Algılama Endeksinin Kaynakları

Kuruluşun Adı	Araştırmanın Adı
Asian Development Bank	Country Performance Assessment Ratings
African Development Bank	Country Policy and Institutional Assessments
Bertelsmann Foundation	Bertelsmann Transformation Index
World Bank	Country Policy and Institutional Assessment
Economist Intelligence Unit	Country Risk Service and Country Forecast
Freedom House	Nations in Transit
Global Insight	Country Risk Ratings
IMD International	IMD World Competitiveness Yearbook
Merchant International Group	Grey Area Dynamics
Political & Economic Risk Consultancy	Asian Intelligence Newsletter
World Economic Forum	Global Competitiveness Report

Kaynak: Transparency International, <http://www.transparency.org/surveys/cpi>. Erişim tarihi: 05.01. 2009.

Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün “Yolsuzlukları Algılama Endeksi”, kendi uzmanlarının verilerine değil, yukarıda belirtilen 11 ayrı kuruluşun hazırlamış olduğu endekslerin ağırlıklı ortalamalarına göre hazırlanmıştır. Bu 11 ayrı kuruluşun hazırlamış oldukları yolsuzluk düzeyine ilişkin endeksler, uzmanlara ve şirket yöneticilerine sorulan sorulara dayanılarak hazırlanmıştır. Böylelikle Yolsuzluk algılama endeksi, dünya üzerindeki çeşitli kurumlar tarafından toplanan verilerden oluşan bir tür bileşke endekstir. Bu endeks iş adamlarının, analistlerin ve uzmanların değerlendirmelerini içermektedir. Küçük, büyük yolsuzluk ayrımı yapılmadan oluşturulmaktadır. Bir anlamda Yolsuzlukları Algılama Endeksi, “*anketlerin anketi (poll of polls)*” niteliği taşımaktadır (Andving ve Diğerleri, 2000, 40).

CPI endeksine göre yolsuzluk endeksi 0 ile 10 arasında değerler almaktadır. 10 değeri yolsuzluk düzeyinin sıfır olması anlamına gelirken 0 değeri ise yolsuzluğun olabilecek en yoğun şekilde yaşandığını göstermektedir (Husted, 1999, 346; Vinod, 1999, 6). Örneğin 2008 yılı endeksine göre; Danimarka, İsveç ve Yeni Zelanda 9,3 puanla en az yolsuz ülkeler sıralamasında başta bulunurken, Somali 1,0 puanla en fazla yolsuz ülke konumundadır (Transparency International, 2008).

Yolsuzluk endeksi cari yolsuzluk derecesini yansıtmaktan daha çok algılanan yolsuzluk derecesini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu nedenle ülkelerarası karşılaştırma değerlerindeki görecelikten söz edilebilir. Daha önceki yıllardaki endeks sıralamalarının birbirleri ile karşılaştırılması pek anlamlı değildir. Çünkü yeni ülkeler endekse katıldıkça sıralamalar doğal olarak farklılaşmaktadır. Ayrıca yolsuzluk algılamaları endeksini oluşturmak için alınan kaynak verilerdeki metodoloji değişimleri, yeni alt endekslerin sisteme dahil olması ve eskilerinin çıkması nedeniyle süreklilik ve karşılaştırılabilirlik konusunda sorunlar yaşanabilmektedir (Çelen, 2007, 81). Buna rağmen bu endeks ile belli ülkelerdeki yolsuzluk algılamasının zaman boyutundaki değişim gözlenebilmektedir. Bu durum da endeks derecesinin oluşturduğu trendi açıklayıcı olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Galtung’a (1998) göre, bu endeks en azından iki şeyi ölçmektedir. Birincisi zamana göre ülkelerin yolsuzluk trendini, ikinci olarak da ülkelerin endeksteği göreceli durumunu göstermektedir (Andving ve Diğerleri, 2000, 44).

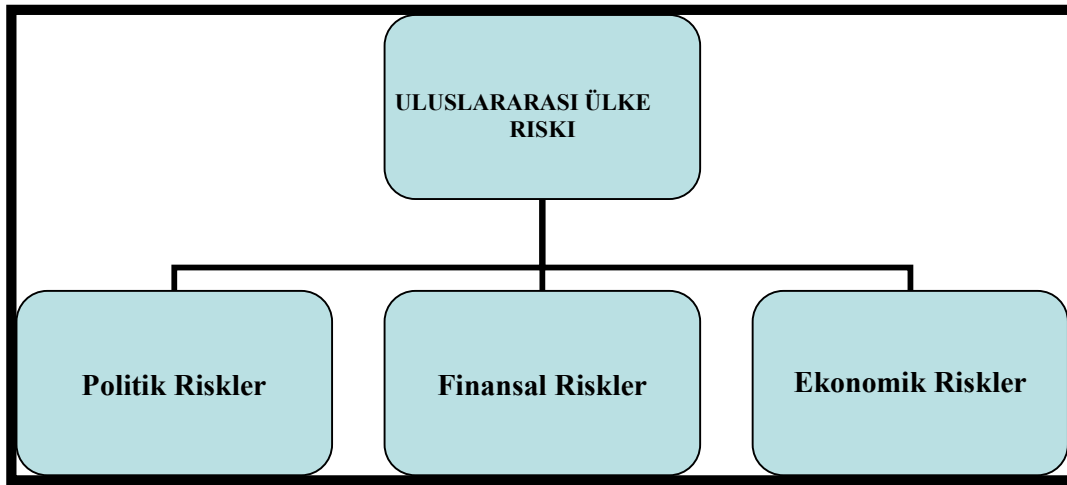
Sonuç olarak Uluslararası Saydamlık Örgütü’nün “Yolsuzlukları Algılama Endeksi”; değişik ülkelerde yolsuzluğu ölçmeye çalışan farklı endeksler arasında, en yaygın ve en tercih edileni olmaktadır. Yolsuzlukla ilgili yapılan uygulamalı çalışmalarda genel olarak bu endeks kullanılmaktadır (Paldam, 2002, 217).

5.1.2. Uluslararası Ülke Risk Rehberi Endeksi (ICRG)

Uluslararası yatırımlarda karşılaşılan riskler konusunda araştırma yapan Politik Risk Hizmetleri (Political Risk Services), 1982 yılından itibaren uluslararası risk rehberi yolsuzluk endeksi yayınlamaktadır. ICRG yolsuzluk endeksi “yüksek kamu görevlilerinin muhtemel özel ödemeler talep ettiğini” ve “yasadışı ödemelerin genel olarak yönetimin

daha düşük seviyelerinde beklenmekte olduğunu” ve “rüşvetlerin ihracat ve ithalat lisansları, kambiyo kontrolleri, vergi kontrolleri, güvenlik korumaları ve borçlar” şeklinde uzmanların da desteklediği düşüncelerine dayanmaktadır (Wei, 1998, 5; Mauro, 1997b, 88).

ICRG endeksi, 3 ana ve 22 alt kategoride derecelendirmeye gitmektedir. Aşağıdaki şekilde (şekil:5.1) bu ana kategoriler gösterilmektedir.

Şekil:5.1. Uluslararası Ülke Riskinin Unsurları

Kaynak: Çelen, M. (2007); Yolsuzluk Ekonomisi, İSMMO Yayını, Yayın no 77, İstanbul, s.90

Ülke riski hesaplamasında politik riskler yüzde 50, finansal ve ekonomik riskler ise, yüzde 25 ağırlığa sahiptir. Yaklaşık 140 ülkeden elde edilen veriler aylık olarak yayınlanmaktadır. Yolsuzluk politik riskin bir unsuru olarak algılanmaktadır. Politik risk hesaplaması yapılırken farklı unsurlar farklı ağırlık katsayılarına göre derecelendirilmektedir. Risk değerlendirmesinde maksimum puan 100'dür. Bir ülkenin puanı ne kadar yüksek ise politik riski o kadar düşük olarak algılanmaktadır. Politik risk endeksi içerisinde yolsuzluk düzeyi 6 ile 0 arasında puanlandırılmaktadır. 6; yolsuzluğun hiç olmadığı 0; ise yolsuzluğun tamamen yaygın olduğu durumu göstermektedir (Çelen, 2007, 92).

5.1.3. Uluslararası İşletme Yolsuzluk Algılama Endeksi (BI)

Uluslararası İşletme Yolsuzluk Algılama Endeksi (BI), “Ekonomistler Uzmanlık Dayanışma Birimi” tarafından desteklenen Business International tarafından ilk olarak 1980-83 yılları süresince (tipik olarak ülkelerin yüzde sonuçları) uzmanlık/danışmanlık araştırmalarını temel almıştır. Endeks, yapılan ticari işlemlerde ödenen rüşvetin derecesini ölçmektedir. Bu endeks, 1 ile 10 arasında puanlardan oluşmaktadır. 1 en yüksek yolsuzluğu, 10 ise en düşük yolsuzluğu göstermektedir (Wei, 1998, 4). Mauro (1995) yaptığı ampirik çalışmada ilk defa bu endeksi kullanmıştır. Business International, şuan Economist Intelligence Unit’e bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir (Jain, 2001, 76).

5.1.4. Global Rekabet Raporu Endeksi (GCR)

BI ve ICRG göstergelerinden farklı olarak Global Rekabet Raporu (Global Competitiveness Report Index) endeksi, danışman ya da uzmanlardan daha çok firma yöneticilerinin 1996 yılı araştırmalarını esas almaktadır. Harvard Uluslararası Kalkınma Enstitüsü tarafından planlanan ve Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yapılan araştırmayla ev sahipliği yapan ülkelerde yatırım yapan firmalara rekabet ile ilgili çeşitli sorular yöneltilmektedir. Ülkelerin yolsuzluk oranları “*düzensiz, ihracat ve ithalat izinleriyle bağlantılı olan ek ödemeler, kambiyo kontrolleri, vergi kıymetleri, güvenlik koruma ya da borç uygulamaları*” miktarına göre, değerlendirilmektedir. Bu endeks, 1 ile 7 arasında puanlardan oluşmaktadır. 1 en yüksek yolsuzluğu, 7 ise en düşük yolsuzluğu göstermektedir. Yolsuzluk seviyesi oranını ölçmek için cevaplandırılması istenilen yolsuzlukla ilgili sorular, 58 ülkeden 2381 firma tarafından cevaplandırılarak yolsuzluklar ölçülmektedir. Özel bir ülkenin GCR yolsuzluk endeksi, ülke dizinindeki tüm cevapların ortalamasıdır (Wei, 1998, 5).

Yolsuzluk konusunda anketlere dayanılarak hazırlanan yolsuzluk endeksleri farklı örneklemelere, yöntemlere ve kuruluşlara dayansa da, aralarında yüksek bir korelasyon söz konusudur (Mocan, 2004, 10). Ayrıca, bu yolsuzluk endekslerine göre, ülkelerin yolsuzluk düzeyleri zaman içerisinde pek fazla değişme göstermemektedir (Andving ve Diğerleri,

2000, 45; Ekstrand, 2005, 3). Farklı kuruluşlar tarafından hazırlanan yolsuzluk endeksleri arasındaki korelasyon katsayıları tablo: 5.2’de gösterilmiştir.

Farklı kuruluşlarca yapılan bu anketlerin sonuçlarının birbirine yakın çıkması, yapılan bu anketlerin doğruluk payını artırmaktadır ki bu durum bilimsel çalışmalarda bu anketlere olan güven ve ilginin artmasına yol açmaktadır (Jain, 2001, 77; Xin ve Rudel, 2004, 301).

Tablo: 5.2. Değişik Yolsuzluk Endeksleri Arasındaki Korelasyon Matrisi¹¹²

	CPI 1996	CPI 1997	CPI 1998	BI (1980 Öncesi)	ICRG (1980 Dönemi)
CPI 1996	1.000	0.9689	0.9663	0.8739	0.8844
CPI 1997		1.000	0.9880	0.8517	0.8828
CPI 1998			1.000	0.8044	0.8785
BI (1980 Öncesi)				1.000	0.8512
ICRG (1980 Dönemi)					1.000

Kaynak: Andving, J. C. ve Diğerleri (2000); Research on Corruption: A Policy Oriented Survey, Commissioned by NORAD, Final Report, December, Oslo, s. 41.

5.2.Yolsuzluğun Fırsat Ve Motivasyonları Konusunda Yapılan Uygulamalı

Çalışmalar: Literatür Taraması

Yolsuzluk olgusunun ölçülebilmesi konusunda ortaya çıkan ilerlemeler ile birlikte, bu konu üzerine yapılan ampirik çalışmalarda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Genel olarak bu çalışmalarda, yolsuzluğun nedenlerinin ve etkilerinin neler olduğu ortaya

¹¹² Korelasyon Matrisi; hemen hemen tüm bilgisayar regresyon paket programları modeldeki tüm bağımsız değişken çiftleri arasında var olan basit korelasyon değerlerini içeren bir matrisi verir. Bu matrisin köşegeni dışında kalan değerler, ilgili değişkenler arasındaki basit korelasyon değerlerinden oluşur. Köşegen üzerindeki değerler her bir değişken kendisi ile tam bir korelasyona sahip olduğundan, 1’e eşittir. Diğer katsayıların yüksek bir değere (mutlak olarak 0.8 veya 0.9) sahip olması ilgili iki bağımsız değişken arasında yüksek bir korelasyonun bulunduğunu ifade eder (Kennedy, 2000, 168).

konulmuş ve yolsuzlukla bu faktörler arasındaki etkileşimin yönü ve derecesi vurgulanmıştır (Lambsdorff, 2005, 1; Bjorskov ve Paldam, 2005, 78).

Yolsuzluğu ortaya çıkaran unsurlar, yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümlerinde de belirtildiği gibi bu fırsat ve motivasyonlar; ekonomik, politik, sosyal, hukuki ve kültürel faktörlerden oluşmaktadır. Bu çerçevede yolsuzluğun nedenleri ile ilgili yapılan ampirik çalışmalarda, yolsuzluklara neden olarak; ekonominin gelişmişlik ve büyüme düzeyi, devletin ekonomideki büyüklüğü, enflasyon, bürokrasinin kalitesi, regülasyonlar, sivil ve siyasi özgürlükler (demokrasi), hukuk sistemi ve kuralları, mülkiyet hakları, kamu sektörü ücret düzeyi, rekabet, dışa açıklık, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler, kadın işgücü oranı, toplumun eğitim ve şehirleşme oranı, etnik farklılık, dinsel ve kültürel faktörler gibi bir çok unsur gösterilmektedir. Bununla birlikte teorik olarak ifade edilen bu değişkenlerin yolsuzluk olgusu üzerine olan etkilerini saptamak için gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda, birbirinden farklı sonuçlar elde edilmektedir.

Bu bölümde; yolsuzluğun nedenleri kapsamında çeşitli ekonometrik yöntemler ve değişkenler kullanılarak gerçekleştirilmiş olan ampirik çalışmalardan bazıları hakkında bilgiler verilecektir.

Treisman (2000), Paldam (2002) ve Husted'in (1999) yapmış oldukları çalışmalar, yolsuzluğun nedenlerini araştırmak için gerçekleştirilmiş olan ve literatürde de temel kaynak çalışmalar olarak kabul edilen, incelemelerdir. Bu çalışmalar, yolsuzluğun nedenlerini sadece iktisadi değişkenlerle değil diğer disiplinler açısından da ele almışlardır. Bu çalışmalar, yolsuzluğun nedenleri ile ilgili daha sonra yapılan çalışmalara da kaynak oluşturmuştur.

Treisman (2000) yaptığı çalışmada, yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörleri disiplinler arası bir yaklaşımla ele almış ve yolsuzluğu etkileyebileceğini ifade ettiği 14 farklı hipotez geliştirmiştir. Treisman bu çalışmasında, 1980'lerde ve 1990'larda yapılmış olan çeşitli iş dünyası risk araştırmalarından elde ettiği algılanan yolsuzluk endekslerini kullanarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ait yatay kesit veri çalışması ile en küçük kareler

yöntemi ile bu hipotezleri test etmiştir. Çalışma sonucunda Treisman, ülkelerin bugünkü demokrasi seviyelerinin yolsuzluğu etkileyen anlamlı bir faktör olmamasına rağmen, demokrasi kültürü kapsamında hukuk devleti geleneğine uzunca bir süreden beri sahip olan ülkelerin daha düşük yolsuzluk seviyesine sahip olduğunu göstermiştir. Başka bir ifade ile demokrasinin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu yargısına ulaşamamasına rağmen, demokratik bir unsur olan hukuk devleti olgusunun, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Treisman elde ettiği bu yargıdan farklı olarak bazı yargılara da ulaşmıştır. Buna göre, gelişmiş ülkeler ve ekonomik olarak dışa daha açık ülkelerin daha az yolsuzlukla karşı karşıya olduğu sonucuna varmıştır. Literatürde yolsuzluğu etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak kamu görevlilerinin ücretleri olarak gösterilmektedir. Kamudaki ücret seviyesinin bir ailenin geçinebileceği seviyenin altında olması kamu görevlilerini aradaki farkı rüşvetle kapatmaya yöneltebilmektedir. Üstelik kamuda ücret seviyesi özel sektöre göre çok düşük olduğunda, işe alınırken de, rüşvetle farkı kapatabileceğini düşünen kişiler kamu görevlerine talip olmaya başlamaktadır. Yine düşük ücret, işi kaybetmenin riskini azaltarak yolsuzluğu artırabilmektedir. Bu doğrultuda Treisman yapmış olduğu bu çalışmada kamuda ücretlerin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkiye yol açtığı sonucuna ulaşmıştır. Bunların dışında bu çalışmada, yolsuzluğa neden olan unsurlar olarak; Örf ve âdete dayalı hukuk sistemi, İngiliz sömürgesi, Protestan nüfus oranı, Etnik bölünmüşlük, petrol, metal ve minerallerin ihracat içindeki payı, gibi etmelerde kullanılmıştır.

Husted (1999); 1996 yılı için Uluslararası Saydamlık Örgütü (Transparency International Organization)'nun yaptığı Yolsuzluk Algılama Endeksini kullanarak, yolsuzluk ile ekonomik gelişmişlik, kamunun hacmi, gelir dağılımı ve kültürel faktörler arasındaki etkileşimi en küçük kareler yöntemi ve yatay kesit analizi çerçevesinde 44 ülke bağlamında incelemiştir. Yazar, çalışma sonunda ekonomik gelişmişliğin, gelir dağılımı bozukluğunun ve kültürel faktörlerin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip oldukları bulgularına ulaşmıştır. Husted bu çalışma ile ekonomik gelişmişliğin artmasının yolsuzluğu azalttığını, gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığı durumda ise yolsuzluğun da arttığını ortaya koymuştur. Ayrıca kültürel özellikler olarak sıralanan

bireycilik, hiyerarşik yapı, erkek/kadın egemenliği ve belirsizliğin, yolsuzluk üzerinde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre kültürel özelliklerden hiyerarşik yapının, erkek egemenliğinin ve belirsizliğin yükselmesi, yolsuzluğun da yükselmesine yol açmaktadır. Bireyciliğin arttığı toplumlarda ise yolsuzluk azalmaktadır. Husted yapmış olduğu bu çalışmada, ekonomideki kamu hacminin miktarının, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğuna dair bir sonuç elde edememiştir.

Paldam (2002); yapmış olduğu çalışmada yolsuzluğun nedenlerini, ekonomik ve kültürel unsurlar çerçevesinde ele almıştır. Paldam bu çalışmada 1999 yılı için Uluslararası Saydamlık Örgütü'nün yolsuzluk algılama endeksini kullanarak, gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 100 ülkede yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörleri ekonomik ve kültürel modeller kapsamında ele almış ve bu modelleri en küçük kareler yöntemi ve yatay kesit analizi çerçevesinde test etmiştir. Paldam ekonomik model kapsamında, ekonomik gelişmişlik, büyüme, enflasyon, ekonomik özgürlükler ve gelir adaletsizliği gibi etmenleri analiz kapsamına alırken, kültürel model kapsamında ise ülkeleri 5 kültürel alt bölge kategorisinde ele almıştır. Ayrıca kültürel modele demokrasi unsurunu da ilave etmiştir. Yaptığı çalışma neticesinde, kişi başına düşen gelirin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açtığı bulgusuna ulaşmıştır. Ona göre, kişi başına düşen gelirin artması yada yoksul ülkeden zengin ülkeye doğru geçiş, yolsuzlukların da azalmasına neden olmaktadır. Enflasyon ise yolsuzluğu 5-10 yıl gibi kısa bir süre için etkileyebilmektedir. Buna göre enflasyonda artışlar, yolsuzluğu da artırmaktadır. Demokrasinin güçlenmesi de yolsuzluğu azaltmaktadır. Paldam kültürel unsurlar bağlamında bazı bulgulara ulaşmıştır. Çalışmaya göre aynı gelir seviyesinde ve aynı kültür bölgesinde yer alan ülkelerde yolsuzluk da birbirine yakın düzeylerde gerçekleşmektedir. Gelir seviyesindeki farklılaşma, kültürel farklılaşmaya bu durumda yolsuzluk düzeyinin farklılaşmasına yol açmaktadır.

Yolsuzluğun nedenleri üzerine yukarıda kısaca anlatılan bu temel çalışmalardan başka, farklı araştırmalarda yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Serra (2004); yaptığı bu çalışma ile yolsuzluğun nedenlerini kapsamlı ve disiplinler arası bir bakış açısı ile ele almıştır. Yazar bu çalışmada, yolsuzluğu ortaya çıkaran

faktörleri ekonomik, sosyal ve politik faktörler olarak belirlemiş ve toplam 16 değişkeni inceleme konusu yapmıştır. Bu çalışmada ekonomik değişkenler; ekonomik gelişmişlik, dışa açıklık, ekonomiye devlet müdahalesi ve doğal kaynakların zenginliği unsurlarından oluşmaktadır. Sosyo-kültürel faktörler; hukuk sistemi, koloni toplumu, Protestanlık, etnik farklılık ve eğitim faktörlerinden oluşmaktadır. Politik faktörler ise; politik haklar, demokrasi, basın özgürlüğü, federalizm, seçim sistemi ve politik istikrarsızlık gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Yazar bu çalışmada gelişmekte ve gelişmiş 62 ülkenin yatay kesit verilerini en küçük kareler yöntemi ile test etmiştir. Çalışmanın sonucunda kullanılan değişkenler ile yolsuzluk arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin ekonomik gelişmişlik, demokrasi, Protestan nüfus oranı, eğitim gibi değişkenlerdeki olumlu gelişme, yolsuzluğun azalmasına yol açmaktadır.

Rijkeghem ve Weder (1997); 31 ülkeyi 1982–1994 yılları arasında inceleyen panel veri çalışmalarında, sıradan en küçük kareler yöntemi ile devlet görevlilerinin ücret seviyesinin üretim sektöründeki ücret seviyesine oranının, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Ancak, çalışma, bunun uzun vadeli bir ilişki olduğunu, kısa vadede daha yüksek ücretlerin daha az yolsuzluğa yol açmadığını göstermektedir. Ücret politikasının yolsuzluk üzerindeki etkileri, sosyal ve siyasi atalet sebebiyle, gecikmeli olarak oluşabilmektedir. Yazarlar bu çalışmada, ücretler ile birlikte kişi başına düşen gelir, eğitim seviyesi, demokrasi (politik ve sivil haklar), bürokrasinin kalitesi, etnik farklılık ve hukuk sisteminin etkinliği gibi değişkenleri de test etmişlerdir. Elde edilen bulgular, ücretler ile birlikte bürokratik yapının kalitesi ve hukuk sisteminin etkinliği kriterlerinin yolsuzluk üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye yol açtığı sonucunu ortaya koymuştur.

Broadman ve Recanatini (2000); yapmış oldukları bu çalışmada 26 eski doğu bloğu ülkesini inceleyerek, rekabetçi pazar kurumlarının, yargı sisteminin etkinliğinin ve şeffaflığının yolsuzluğu azaltmadaki rolünü irdelemiştir. Yazarlar yolsuzluk algılamasını ölçen Graft Endeksinin (Kaufmann, Kraay and Zoido-Lobaton (1999) tarafından hesaplanan) kurumsal göstergelerden oluşan bir endeks üzerine regresyonunu yapmışlardır.

Regresyon sonuçları, pazara giriş engelleri arttıkça, yargı sistemin etkinliği azaldıkça ve alt yapı hizmetleri rekabetçi olmaktan uzaklaştıkça yolsuzluğun arttığını göstermektedir. Demokrasideki artış, yolsuzluğu azaltıcı etkide bulunmaktadır. Dışa açıklık değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kişi başına GSYİH da regresyona bağımsız değişken olarak konunca, diğer değişkenlerin açıklayıcı gücü düşmektedir. Üstelik kişi başına GSYİH'nın katsayısı anlamlı değildir. Bunun sebebi kurumsal göstergelerle GSYİH arasında yüksek korelasyon bulunmasıdır.

Leite ve Weideman (1999); yapmış oldukları bu çalışmada; ülkelerin sahip oldukları doğal kaynak zenginliğinin rant kollama faaliyetleri için fırsatlar oluşturduğu, bunun da yolsuzluklara yol açtığı hipotezini test etmişlerdir. Bunun için yazarlar, yapmış oldukları bu çalışmada 72 ülkeyi ele almış ve ülkelerin petrol ve maden ihracatlarının GSMH'daki payını doğal kaynak zenginliğinin bir göstergesi olarak tanımlamışlardır. Çalışmada, doğal kaynakların bolluğunun, yolsuzluk düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre; ekonominin sahip olduğu doğal kaynakların miktarı artarsa yolsuzlukların seviyesi de artmaktadır.

Rauch ve Evans (2000); 35 ülkede, bürokratik yapının, liyakate dayalı işe alma ve liyakate dayalı kariyer planlaması ve ücret seviyesi temelinde çeşitli öğeleri hakkında anket verileri toplamışlardır. Yazarlar daha sonra, bürokratik performansın uluslararası derecelendirme kuruluşlarınca tanımlanan (Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide), Uluslar arası İş Dünyası (Business International), Uluslar arası İş Dünyası ve Çevre Riski İstihbaratı (Business and Environmental Risk Intelligence) çeşitli ölçütlerini kullanarak regresyon analizi yapmışlardır. Analizlerinde, bürokrasinin yolsuzluk, kırtasiyecilik, hız, verimlilik, kalite ve özerklik ölçülerinin, yukarıda bahsedilen (yazarlarca yapılan) anket verileri kişi başına GSYİH, ortalama eğitim yılı ve etnik çeşitlilik üzerine iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile regresyon yapmışlardır. Regresyon analizinin sonucunda yazarlar, kişi başına GSYİH'nın iki yolsuzluk ölçütü

(Uluslararası Ülke Risk Rehberi, Uluslar arası İş Dünyası'nın ölçütleri) için istatistiksel olarak anlamlı bir belirleyici olduğunu ve liyakate dayalı işe alma ve eğitim değişkenlerinin her birinin yolsuzluk ölçütlerinden birini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulmuşlardır. Elde edilen tahmin sonuçlarına göre değişkenlerin üçü de yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Diğer taraftan, kariyer, ücret ve etnik çeşitlilik ölçütlerinin katsayılarının iki yolsuzluk ölçütü üzerinde de anlamlı olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Ades ve Di Tella (1997); çalışmalarında, yolsuzlukla ile kişi başına GSYİH, ortalama okullaşma oranı, ülkedeki siyasi hakların derecesi (siyasi rekabeti temsil etmek üzere), güvenlik (genel suç önlemenin ne derecede olduğu ile ölçülerek), ithalat/GSYİH (dışa açıklığı temsil etmek üzere) ve devletin sanayi politikaları (ki, ana değişken budur, WCR'nin sanayi politikaları endeksi, farklı regresyonlarda özel sektör ve kamu teşebbüslerine parasal destekler ve imalat sanayinin sectoral GSYİH'ya oranı ile ölçülmektedir) arasındaki etkileşimi test etmişlerdir. Yazarlar bu çalışmada, Dünya Rekabet Gücü Raporu Endeksi (WCR) ve Neumann Endeksini kullanarak yolsuzluğu ölçmüşlerdir. Modelin çok sayıda panel ve kesit analizleri yapılmıştır ve genel olarak sonuçlar daha aktif sanayi politikalarının (tüm göstergelerinin) daha yüksek yolsuzluk seviyeleri ile anlamlı derecede ilintili (correlated) olduğunu göstermektedir. Ülkedeki siyasi hakların derecesi yolsuzluk üzerinde anlamlı etkiye sahip bulunmamaktadır ve eğitim seviyesi, dışa açıklık ve ülkenin emniyet seviyesi yolsuzluk seviyesi ile istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişkiye sahiptir. Yazarlar, diğer bir regresyon analizi ile de devletin sanayi politikalarının yatırımlar üzerindeki toplam etkisinin, bu sanayi politikasının yol açtığı yolsuzluk artışı göz önünde bulundurulduğunda, doğrudan etkisinin %56 ila %84'ü arasında bir etkiye düştüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Laffont and Guesson (1999); rekabet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi bir oyun teorisi modeli ile incelemiştir. Yazarlar, Afrika ülkelerine ait yatay kesit verilerini kullanarak rekabet ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi ampirik olarak da test etmişlerdir. Yazarlar, kurumların yolsuzluk açısından değişen kalitesinin (1995 yılı için), 1990-1995 arası yıllık ortalama yüzde GSYİH değişimi, tüm bağış yapan ülkelere gelen net resmi kalkınma yardımı (1990 yılında alan ülkenin GSYİH'sındaki payı olarak), 1995 yılındaki ithalatın 1980 yılındaki GSYİH'ya oranı, 15 yaş ve üzerinde okur-yazar olmayan nüfusun

oranı (1990 ve 1995 yıllarının ortalaması) üzerine en küçük kareler yöntemine göre regresyonunu yapmaktadır. Regresyon sonuçları dışa açıklık değişkeninin (ithalat/GSYİH, rekabetçiliği ölçtüğü varsayılarak) yolsuzluğu azaltan istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etmen olduğunu göstermektedir. Büyüme oranındaki artış da yolsuzluğu azaltmaktadır. Dış yardımlar ve okuryazar olmayanların oranı yolsuzluk üzerinde anlamlı, ancak zayıf bir etkiye sahiptir. Rekabet ve yolsuzluk değişkenleri arasında bir etkileşim değişkeni de regresyona konduğunda, dışa açıklık değişkeninin tek bir işareti olmadığı, yüksek yolsuzluk seviyelerinde pozitif, düşük yolsuzluk seviyelerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir.

Brunetti ve Weder (1998); yaptıkları çalışmada rekabetin yolsuzluğu azalttığı bulgusunu destekler nitelikte sonuçlar elde etmişlerdir. Yazarlar, ekonominin rekabet gücünü, ülkenin dışa açıklık derecesi ile tanımlamışlar ve bu gücün artmasının yolsuzluğu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada 122 ülkenin yatay kesit verileri ele alınmış en küçük kareler yöntemi ile regresyon yapılmıştır.

Mocan (2004) çalışmasında ise yolsuzluk makro ve mikro seviyede ele alınarak modellenmiştir. Makro düzeyde bir ülkedeki yolsuzluk, ülkenin yasal ve kültürel özellikleri ile ekonomik gelişme düzeyine bağlıdır. Mikro düzeyde ise yolsuzluğun belirleyicilerini ortaya koymak için birkaç formülasyon geliştirilmiştir. Rüşvet alan bir kamu memurunun faydası, kamu tüketim mallarına, aldığı rüşvet seviyesine ve ülkedeki kurumların kalitesine dayanır. Tüketim yasal ve yasal olmayan gelirin toplamıyla belirlenir. Hedef suçlunun gelirindeki bir artış, her rüşvetin birim fiyatını artırır. Ülkedeki kurumların kalitesinin artması ise bu oranı düşürür. Bu temelle, potansiyel suçlunun gelirinde bir artışın rüşveti artıracaklarını göstermek kolaydır. Aynı şekilde kurum kalitesindeki artışın da rüşveti negatif yönde etkileyeceği gösterilebilir. Mocan'ın çalışması 49 ülkeden 90.000 bireyle yüz yüze veya telefon görüşmeleriyle elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Kullanılan model, ülkenin kültürel karakteristiğini kontrol etmeyi sağlayan birçok değişkeni içerir. Bunlar; demokrasi, kamulaştırma riski, parlamentodaki kadınlar, GSMH içindeki hükümetin payı gibi değişkenlerdir. Sonuçlar ise, küçük şehirlerde yaşayan insanların rüşvetle daha az karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Erkekler rüşvete daha fazla maruz kalmışlardır. Zengin

bireyler yolsuzlukla daha yakın ilişki içindedir. Yüksek eğitimliler de rüşvetçiliğin hedefleri durumundadır

Braun ve Di Tella (2004); enflasyon ile yolsuzluk arasındaki etkileşimi 1982-1994 yılları için 75 ülkeyi kapsayacak bir şekilde panel veri ve en küçük kareler yöntemi ile test etmişlerdir. Modelde bağımlı değişken olarak ICRG'nin yolsuzluk endeksini kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak ise enflasyon değişkeni, İthalât/GSYİH, Politik Haklar endeksi kullanılmıştır. Yazarlar yaptıkları bu ortak çalışma sonucunda, enflasyon oranındaki değişimin (artışın) yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye yol açtığı bulgusuna ulaşmışlardır. Bir başka deyişle, fiyat artışlarındaki önemli değişim yolsuzluğu artıran bir etkiye sahiptir.

Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme (1998); yolsuzluk ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Yazarlar, gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasının yolsuzluğu da arttırdığı hipotezini, 1980- 1997 dönemleri için 37 ülkenin yatay kesit verilerini kullanarak en küçük kareler yöntemi ile incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuçlar neticesinde, gelir dağılımındaki eşitsizliğin artmasının yolsuzluğu artırdığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Ahmad (2002); yolsuzluk ile regülasyonlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmada ülkelerin 1996 yılına ait yatay kesit verileri en küçük kareler yöntemi ile test edilmiştir. Çalışmada kullanılan modelde açıklayıcı değişkenler olarak; bürokratik rekabet, GDP, eğitim seviyesi, şehirleşme ve regülasyonlar ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlar neticesinde; bürokratik rekabetin, GDP'in ve eğitim seviyesinin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye yol açtığı bulgusuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan regülasyonların, yolsuzluk üzerinde kısa dönem için pozitif bir etkiye yol açtığı ortaya çıkmaktadır. Şehirleşmenin ise yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Paldam (1999); yaptığı çalışma ile yolsuzlukla din arasındaki etkileşimi incelemiştir. 1998 yılı yolsuzluk algılama endeksini kullanarak ülkelerin yatay kesit verileri ile en küçük kareler yöntemi ile bu etkileşimi test etmiştir. Yazar bu çalışmada yolsuzluğun nedenlerini, ekonomik ve kültürel faktörler bağlamında ele almış bu doğrultuda iki farklı

model geliştirmiştir. Ekonomik modelde ele aldığı açıklayıcı değişkenler kişi başına reel gelir, enflasyon oranı ve ekonomik özgürlük değişkenleridir. Kültürel model de ise ülkeleri 11 farklı dini bölgeye ayırmıştır. Burada dikkat edilen nokta o ülkedeki nüfusun çoğunluğunun, hristianlığın hangi dalına ait olduğu kriteridir. Ekonomik modeldeki değişkenlerin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye yol açtığı ortaya çıkmıştır. Kültürel modelde ise, sadece Protestanlığın yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, ülke nüfusunundaki Protestanların oranının artması, yolsuzluğun azalmasına yol açmaktadır.

Goldsmith (1999); 34 düşük ve orta gelirli ülkeden oluşan bir örnekleme kullanarak yolsuzluk ile ekonomik serbesti, siyasi demokratiklik, idari merkeziyetçilik ve kişi başı GSMH arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Yazar, yolsuzluğu ölçmede Uluslararası Saydamlık Derneğinin 1996 Yolsuzluk Algılamaları Endeksini kullanmaktadır. Regresyon analizinin sonuçları, kişi başına GSMH'nın yolsuzluk üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı azaltıcı etkisinin olduğunu, artan ekonomik serbestinin ve idari merkeziyetçiliğin de yolsuzluğu azaltan önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerden daha az anlamlı bir etkiye sahip olsa da, artan siyasi demokratikleşme de azalan yolsuzlukla ilişkilidir.

Persson, Tabellini ve Trebbi (2001); Seçim Sistemi ve yolsuzluk arasındaki ilişkiyi test etmek için gelişmiş ve gelişmekte olan 80 ülke üzerine bir çalışma yapmışlardır. Yazarlar bu çalışmada sosyo-ekonomik değişkenler, coğrafi ve kurumsal değişkenler, politik değişkenlerden kurulu bir modellemeye giderek en küçük kareler yöntemi ile bu değişkenlerle yolsuzluk arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmayı amaçlamışlardır. Analiz sonucunda bu değişkenlerin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre; seçim sistemini, politik istikrarsızlık ve politik haklar gibi politik unsurların, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan diğer ekonomik ve sosyal değişkenlerin de yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlara göre, zengin ve dışa açık ülkeler, nüfusu daha az ülkeler, iyi eğitimli ülkeler ve etnik farklılığın fazla olduğu ülkelerde yolsuzluk düşük seviyelerde görölmüştür. Ayrıca nüfusun çoğunluğunun Katolik olduğu ülkelerin nüfusun

çoğunluğunun Protestan olduğu toplumlara karşı daha fazla bir yolsuzluk düzeyi ile yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Swamy, Knack, Lee ve Azfar (2001); yaptıkları bu çalışma ile cinsiyet ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yazarlar 66 ülkenin yatay kesit verileri ile en küçük kareler yöntemi ile bu ilişkiyi test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmada kullandıkları değişkenler; kadın parlamenterlerin oranı, kadın bakan oranı, kadın işgücü oranı, Kişi başına gelir, Katolik nüfus oranı, İngiliz sömürgesi, Etnik farklılık ve politik özgürlüklerdir. Yazarlar yapmış oldukları bu çalışma neticesinde iş gücü piyasasında ve parlamentodaki kadın vekil sayısının yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye yol açtığı bulgusuna ulaşmışlardır. Buna göre kadın işgücü oranının artması yada parlamentodaki kadın vekil sayısının artması, yolsuzluğun düşük bir oranda gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Wei (2000); ekonomin dışı açıklık derecesinin artmasının yolsuzluğu azalttığı hipotezini incelemiştir. Yazar bu çalışmada, dışı açıklık, kişi başına gelir, etnik bölünmüşlük, demokrasi ve federalizm gibi açıklayıcı değişkenleri kullanmıştır. Çalışma sonucunda dışı açıklık derecesinin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre ekonominin dışı açıklık derecesi artıkça yolsuzluk düzeyi azalmaktadır.

Lederman, Norman ve Soares (2005); yaptıkları bu çalışma ile yolsuzlukla politik faktörler arasındaki etkileşimi 1984-1999 dönemleri için sıralı panel probit analizi ile test etmişlerdir. Bu çalışmada politik unsurlar olarak demokrasi, parlamenter sistemin yapısı, politik istikrar ve basın özgürlüğü gibi değişkenler dikkate alınmıştır. Ayrıca kontrol değişkenleri olarak, ekonomik ve sosyal unsurlarda inceleme kapsamına alınmıştır. Çalışmada bu politik unsurların yolsuzluk seviyesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, demokrasinin güçlü bir şekilde yer bulduğu, politik istikrarın ve basın özgürlüğünün olduğu parlamenter sistemlerde yolsuzluk da düşük seviyelerde gerçekleşmektedir.

Montinola ve Jackman (2002); Yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörlerin neler olduğu konusunda geliştirmek ve gelişmiş ülkelerin 1980 öncesi ve 1980 sonrası yatay kesit verilerini kullanarak en küçük kareler yöntemi ile bir regresyon analizi gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar bu çalışmada yolsuzluğu dört bağımlı değişken yardımı ile açıklamaya çalışmışlardır. Bu değişkenler; ekonomik gelişme, demokrasi, OPEC üyesi ülkeler ve ekonomideki devletin payıdır. Elde edilen bulgular neticesinde modelde kullanılan değişkenlerin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre; ekonomik gelişme (kişi başına gelir) arttığında yolsuzluk düşmektedir. Aynı şekilde demokrasinin güçlenmesi de yolsuzluğu negatif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan ekonomide devletin payının artması yolsuzluğu artırmaktadır. Yazarlar bu çalışmada, özellikle 1980 sonrası dönemde ekonomik gelişmenin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye yol açtığını ortaya çıkarmıştır. Bunun nedeni olarak da şu gerekçeyi göstermişlerdir. Onlara göre kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkelerde kamu ve özel sektör ücretleri de yüksek bir seviyede olmakta bu da rüşvet almayı azaltan bir etkiye yol açmaktadır.

Elliott (1997); 83 ülkeyi kapsayan çalışmada yolsuzluk ile devletin ekonomideki büyüklüğü arasındaki ilişkiyi yatay kesit verileri yardımıyla test etmiştir. Devletin ekonomideki büyüklüğünü, kamu harcamalarının, GSYİH'ya oranı olarak almıştır. Buna göre, ekonomik faaliyetlerde devlet tarafından konulan kısıtlamalar, rant kollama faaliyetinin artmasına yol açmaktadır. Yazar bu çalışmada, devletin ekonomideki rolünün ve izlemiş olduğu politikaların yolsuzluğa kaynak oluşturduğunu belirtmiştir. Ona göre devletin ekonomideki payının artması, yolsuzluk seviyesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye yol açmaktadır. Yani, ekonomide devletin payının artması, yolsuzlukların da artmasına yol açmaktadır.

Getz ve Volkema (2001); Yolsuzluk ile ekonomik ve kültürel faktörler arasındaki etkileşimi en küçük kareler yöntemi ve yatay kesit analizi çerçevesinde incelemiştir. Çalışma sonunda ekonomik koşullar çerçevesinde ekonomik gelişmişlik, ekonomik belirsizlik ve bürokratik yapıyı inceleme kapsamına almıştır. Kültürel koşullar olarak da bireycilik, hiyerarşik yapı, erkek/kadın egemenliği ve belirsizlik kriterlerini dikkate almıştır. Yazarlar yapmış oldukları bu çalışma neticesinde gerek ekonomik koşulların

gerekse kültürel faktörlerin yolsuzluk üzerinde etkilerini istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü olduğu bulgularına ulaşmışlardır. Buna göre, ekonomik gelişmişliğin artmasının yolsuzluğu azalttığı, ekonomide belirsizliğin arttığında ise yolsuzluğun arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ekonomideki bürokratik yapının artması da yolsuzluğu arttırmaktadır. Yazarlar, kültürel özellikler olarak sıralanan bireycilik, hiyerarşik yapı, erkek/kadın egemenliği ve belirsizliğin yolsuzluğa etkide bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre kültürel özelliklerden hiyerarşik yapının, erkek egemenliğinin ve belirsizliğin yükselmesi, yolsuzluğun da yükselmesine yol açmaktadır. Bireyciliğin arttığı toplumlarda ise yolsuzluk azalmaktadır.

Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran faktörleri belirlemek ve bu faktörlerin yolsuzluk üzerine olan etkilerini saptamak için gerçekleştirilen bu çalışmalar tablo 5.3’de toplu olarak gösterilmiştir.

Tablo :5.3. Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Yapılan Ekonometrik Çalışmalar

Yazar (lar)	Ülkeler	Dönem	Yöntem	Konu	Değişkenler
Braun ve Di Tella (2000)	75 ülke	1982-1994	Panel Veri En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	<i>Enflasyon ve Yolsuzluk</i>	Enflasyon değişkenliği, İthalât/GSYİH, Politik Haklar Endeksi
Sonuç	<i>Yazarlar, enflasyon oranındaki değişimin (artışın) yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bir başka deyişle, fiyat artışlarındaki önemli değişim yolsuzluğu artıran bir etkiye sahiptir.</i>				
Rauch ve Evans (2000)	35 Gelişmekte olan Ülke		2 Aşamalı En Küçük Kareler (Two-Stage Least Squares) 2SLS	Az Gelişmiş Ülkelerde Bürokratik Kalite ve yolsuzluk	Rekabetçi maaşlar, Terfi ve Kariyer istikrarı, Liyakate dayalı ödüllendirme.

Sonuç	Regresyon analizinin sonucunda kişi başına GSYİH'nın yolsuzluk ölçütü için anlamlı bir belirleyici etken olduğunu ve liyakate dayalı işe alma ve eğitim değişkenlerinin her birinin yolsuzluk ölçütlerinden birini açıklamada istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin üçü de yolsuzluk üzerinde azaltıcı etkiye sahiptir. Diğer taraftan, kariyer, ücret ve etnik çeşitlilik ölçütlerinin katsayılarının yolsuzluk ölçütü üzerinde de anlamlı olmadığı bulunmuştur.				
Laffont ve N'Guessan (1999)	Afrika Ülkeleri	1990-1995 Ortalaması	En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Rekabet ve Yolsuzluk	Yıllık ortalama büyüme hızı, uluslar arası yardım, ürün ithalatı, okur yazar oranı.
Sonuç	Regresyon sonuçları dışa açıklık değişkeninin (ithalat/GSYİH, rekabetçiliği ölçtüğü varsayılarak) yolsuzluğu azaltan istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etmen olduğunu göstermektedir. Büyüme oranındaki artış da yolsuzluğu azaltmaktadır. Dış yardımlar ve okur-yazar olmayanların oranı yolsuzluk üzerinde anlamlı, ancak zayıf bir etkiye sahiptir. Rekabet ve yolsuzluk değişkenleri arasında bir etkileşim değişkeni de regresyona konduğunda, dışa açıklık değişkeninin tek bir işareti olmadığı, yüksek yolsuzluk seviyelerinde pozitif, düşük yolsuzluk seviyelerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir.				
Rijckeghem ve Weder (1997)	31 Ülke	1982-1994	En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Ücretler ve Yolsuzluk	Maaşlar, Reel GSYİH, Okullaşma oranı, Bürokratik kalite, Politik haklar, Etnik bölünmüşlük,
Sonuç	Yazarlar, devlet görevlilerinin ücret seviyesinin üretim sektöründeki ücret seviyesine oranının yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye yol açtığını tespit etmişlerdir. Ancak, çalışma, bunun uzun vadeli bir ilişki olduğunu, kısa vadede daha yüksek ücretlerin daha az yolsuzluğa yol açmadığını göstermektedir. Yazarlar bu çalışmada, ücretler ile birlikte kişi başına düşen gelir, eğitim seviyesi, demokrasi (politik ve sivil haklar), bürokrasinin kalitesi, etnik farklılık ve hukuk sisteminin etkinliği gibi değişkenleri de test etmişlerdir. Elde edilen bulgular, ücretler ile birlikte bürokratik yapının kalitesi ve hukuk sisteminin etkinliği kriterlerinin yolsuzluk üzerinde bir etkiye yol açtığı sonucunu ortaya koymuştur.				

Treisman (2000)	1996-1998		En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Yolsuzluğun Nedenleri	Örf ve âdete dayalı hukuk sistemi, İngiliz sömürgesi, Protestan nüfus oranı, Etnik bölünmüşlük, petrol, metal ve minerallerin ihracat içindeki payı.
Sonuç	Demokrasi kültürünün yaygın olduğu, hukuk sistemin etkin olduğu topluluklarda yolsuzluklar düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Ayrıca, ekonomik olarak kalkınmış ve dışa daha açık ülkeler, daha az yolsuzlukla karşı karşıya kalmaktadır. Treisman yapmış olduğu bu çalışmada kamuda ücretlerin seviyesinin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunların dışında bu çalışmada, yolsuzluğa neden olan unsurlar olarak; Örf ve âdete dayalı hukuk sistemi, İngiliz sömürgesi, Protestan nüfus oranı, Etnik bölünmüşlük, petrol, metal ve minerallerin ihracat içindeki payı, gibi etmelerde kullanılmıştır.				
Wei (2000)			En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Dışa açıklık ve Yolsuzluk	Dışa açıklık, Kişi başına GSYİH, Etnik bölünmüşlük, Demokrasi, Federalizm
Sonuç	Dışa açıklığın derecesinin yolsuzluk düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Buna göre ekonominin dışa açıklık derecesi artıkça yolsuzluk düzeyi azalmaktadır.				
Swamy, Knack, Lee ve Azfar (2001)	66 Ülke		En küçük kareler yöntemi Ordinary Least Squares) (OLS)	Cinsiyet ve Yolsuzluk	Kadın Parlamenter oranı, kadın bakan oranı, kadın işgücü oranı, Kişi başına GSYİH, Katolik nüfus oranı Müslüman nüfus oranı, İngiliz Sömürgesi, Etnik grup, Politik özgürlükler
Sonuç	İş gücü piyasasında ve parlamentodaki kadın vekil sayısının yolsuzluk düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre kadın işgücü oranının artması yada parlamentodaki kadın vekil sayısının artması, yolsuzluğun düşük bir oranda gerçekleşmesine yol açar.				

Persson, Tabellini ve Trebbi (2001)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan 80 Ülke		En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Seçim Sistemi ve Yolsuzluk	Sosyo-Ekonomik değişkenler, Coğrafi ve Kurumsal Değişkenler, Politik Değişkenler
Sonuç	Seçim sistemi, politik istikrarsızlık ve politik haklar gibi politik unsurların, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.. Ayrıca çalışmada kullanılan diğer ekonomik ve sosyal değişkenlerin de yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, zengin ve dışa açık ülkeler, nüfusu daha az ülkeler, iyi eğitilmiş ülkeler ve etnik farklılığın fazla olduğu ülkelerde yolsuzluk düşük seviyelerde görülmüştür. Ayrıca nüfusun çoğunluğunun Katolik olduğu ülkelerin nüfusun çoğunluğunun Protestan olduğu toplumlara karşı daha fazla bir yolsuzlukla yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır				
Husted (1999)	44 Ülke	1996 yılı	En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Kültür, Servet ve Yolsuzluk	Ekonomik Gelişmişlik, Kamunun Hacmi, Gelir Eşitsizliği, Kültür (Bireycilik, Belirsizlik, Erkek/Kadın egemenliği, Hiyerarşik Yapı)
Sonuç	Çalışma sonunda yazar, ekonomik gelişmişliğin, gelir dağılımı bozukluğunun ve kültürel faktörlerin, yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip oldukları tespit edilmiştir. Husted bu çalışma ile ekonomik gelişmişliğin artmasının yolsuzluğu azalttığını, gelir dağılımındaki eşitsizliğin arttığı durumda ise yolsuzluğun da arttığını ortaya koymuştur. Ayrıca kültürel özellikler olarak sıraladığı bireycilik, hiyerarşik yapı, erkek/kadın egemenliği ve belirsizliğin yolsuzluğa etkide bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre kültürel özelliklerden hiyerarşik yapının, erkek egemenliğinin ve belirsizliğin yükselmesi, yolsuzluğun da yükselmesine yol açmaktadır. Bireyciliğin arttığı toplumlarda ise yolsuzluk azalmaktadır. Husted yapmış olduğu bu çalışmada, ekonomideki kamu hacminin miktarının yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur.				
Serra (2004)	62 Ülke		En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Yolsuzluğun Nedenleri	Ekonomik gelişmişlik, dışa açıklık, ekonomiye devlet müdahalesi, doğal kaynakların zenginliği, hukuk sistemi, koloni toplumu, Protestanlık, etnik farklılık, eğitim, demokrasi, basın özgürlüğü, federalizm, seçim sistemi ve politik istikrarsızlık

Sonuç	<i>Çalışmanın sonucunda kullanılan değişkenlerin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir. Örneğin ekonomik gelişmişlik, demokrasi, Protestan nüfus oranı, eğitim gibi değişkenlerdeki olumlu gelişme, yolsuzluğun azalmasına yol açmaktadır.</i>				
Broadman ve Recanatini (2000)	26 Eski Doğu Bloğu Ülkesi		En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Yolsuzluk ve Nedenleri	GDP, Demokrasi, Dışa Açıklık
Sonuç	<i>Pazara giriş engelleri arttıkça, adli sitemin etkinliği azaldıkça ve alt yapı hizmetleri rekabetçi olmaktan uzaklaştıkça yolsuzluğun arttığını göstermektedir. Demokrasideki artış, yolsuzluğu azaltıcı etkide bulunmaktadır. Dışa açıklık değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Kişi başına GSYİH da regresyona bağımsız değişken olarak konunca, diğer değişkenlerin açıklayıcı gücü düşmektedir. Üstelik kişi başına GSYİH'nın katsayısı anlamlı değildir. Bunun sebebi kurumsal göstergelerle GSYİH arasında yüksek korelasyon bulunmasıdır.</i>				
Elliott (1997)	83 Ülke		En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Yolsuzluk ve Devletin ekonomideki büyüklüğü	Kamu harcamaları, dışa açıklık, rekabet, regülasyonlar
Sonuç	<i>Devletin ekonomideki büyüklüğünün yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, rekabeti kısıtlayan, ticari kısıtlamalar ya da monopol yapıdaki devlet işletmeleri ekonomik rantlar yaratmakta ve bunun neticesinde rant kollama (yolsuzluk) faaliyetleri artmaktadır.</i>				
Leite ve Weideman (1999)	72 Ülke		En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares) (OLS)	Doğal Kaynaklar ve yolsuzluk	Doğal kaynakların bolluğu, Hukuk sistemi, politik istikrar, politik kurumlar, dışa açıklık, kamu müdahalesi
Sonuç	<i>Çalışmada, doğal kaynakların bolluğunun yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ülkelerin petrol ve maden ihracatlarının GSMH'daki payını doğal kaynak zenginliğinin bir göstergesi olarak tanımlanmış ve bu pay yükseldikçe yolsuzlukların da arttığı bulgusuna ulaşılmıştır</i>				

<i>Paldam (2002)</i>	Gelişmiş ve Gelişmekte olan ülkeler	1999	Yatay Kesit Analizi, Enküçük kareler Yöntemi	Yolsuzluğun ekonomik ve kültürel nedenleri	Büyüme, GDP, Enflasyon, Ekonomik Özgürlük, Demokrasi ve Kültür
Sonuç	<i>Yazar, bu çalışmada Kişi başına gelir seviyesinin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir. Ona göre, kişi başına gelirin artması yada yoksul ülkeden zengin ülkeye doğru geçiş, yolsuzlukların da azalmasına neden olmaktadır. Enflasyon ise yolsuzluğu 5-10 yıl gibi kısa bir süre için etkileyebilmektedir. Buna göre Enflasyonda artışlar, yolsuzluğu da artırmaktadır. Demokrasinin güçlenmesi de yolsuzluğu azaltmaktadır. Paldam kültürel unsurlar bağlamında ise bazı bulgulara ulaşmıştır. Çalışmaya göre aynı gelir seviyesinde ve aynı kültür bölgesinde yer alan ülkelerde yolsuzluk da birbirine yakın düzeylerde gerçekleşmektedir. Gelir seviyesindeki farklılaşma, kültürel farklılaşmaya buda yolsuzluk düzeyinin farklılaşmasına yol açmaktadır.</i>				
<i>Naved Ahmad, (2002)</i>	67 Az Gelişmiş Ülke	1996	Yatay Kesit Analizi, Enküçük kareler Yöntemi	Yolsuzluk ve Regülasyonlar	Yolsuzluk, Regülasyonlar bürokratik rekabet, eğitim, GDP, Büyüme, Şehirleşme
Sonuç	<i>Bürokratik rekabetin, GDP'in, eğitim seviyesinin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir etkiye yol açtığı tespit edilirken, regülasyonların ise yolsuzluk üzerinde kısa dönemde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şehirleşmenin ise yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir.</i>				
<i>Montinola ve Jackman (2002)</i>		1980 öncesi ve 1980 sonrası	Yatay kesit verileri, en küçük kareler yöntemi	Yolsuzluğun Kaynakları	Kişi başına gelir, Demokrasi, Ekonomide kamunun hacmi, OPEC üyesi ülkeler
Sonuç	<i>Ekonomik gelişme (kişi başına gelir) artığında yolsuzluk düşmektedir. Aynı şekilde demokrasinin güçlenmesi de yolsuzluğu negatif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan ekonomide devletin payının artması yolsuzluğu da artırmaktadır</i>				

Mocan (2004)	49 ülke		Yatay kesit verileri, en küçük kareler yöntemi	Yolsuzluğun Makro ve Mikro Belirleyicileri	Makro Değişkenler; Yasal koşullar, kültürel koşullar, kurumsal koşullar, beşeri sermaye
Sonuç	<i>Küçük şehirlerde yaşayan insanların rüşvetle daha az karşı karşıya kaldıklarını göstermektedir. Erkekler rüşvete daha fazla maruz kalmışlardır. Zengin bireyler yolsuzlukla daha yakın ilişki içindedir. Yüksek eğitimliler de rüşvetçiliğin hedefleri durumundadır</i>				
Gupta, Davoodi ve Alonso-Terme (1998)	37 Ülke	1980-1997	Yatay kesit verileri, en küçük kareler yöntemi	Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Yolsuzluk	Gini Katsayısı, Eğitim eşitsizliği, Doğal kaynak bolluğu, Kişi başına reel gelir, Sermaye stoku, vergi sistemi
Sonuç	<i>Gelirin adaletsiz bir şekilde dağılımının yolsuzluk seviyesi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Buna göre gelir dağılımındaki adil olmayan bir dağılım, yolsuzluğun da daha fazla bir şekilde görülmesine yol açmaktadır.</i>				
Paldam (1999)		1998	Yatay kesit verileri, en küçük kareler yöntemi	Yolsuzluk ve Din	Reel gelir, enflasyon oranı, ekonomik özgürlükler, Protestan nüfus
Sonuç	<i>Ekonomik modeldeki değişkenlerin yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkisinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Kültürel modelde ise, sadece Protestanlığın yolsuzluk üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve güçlü bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, ülke nüfusundaki Protestanların oranının artması, yolsuzluğun azalmasına yol açmaktadır.</i>				
Goldsmith (1999),	34 Orta ve Düşük Gelirli Ülke	1996	Yatay kesit verileri, en küçük kareler yöntemi	Yolsuzluk ve Politik Unsurlar	Ekonomik Özgürlük, Yerelleşme, Kişi başı milli gelir, Siyasi haklar

Sonuç	<i>Regresyon analizinin sonuçları, kişi başına GSMH'nın yolsuzluk üzerinde güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı azaltıcı etkisinin olduğunu, artan ekonomik serbestinin ve idari merkeziyetçiliğin de yolsuzluğu azaltan önemli faktörler olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlerden daha az anlamlı bir etkiye sahip olsa da, artan siyasi demokratikleşme de azalan yolsuzlukla ilişkilidir.</i>				
Getz ve Volkema (2001);	1999		Yatay kesit verileri, en küçük kareler yöntemi	Ekonomik ve Kültürel Faktörler ve Yolsuzluk	Ekonomik Gelişmişlik, Ekonomik Belirsizlik, Bürokrasi ve Kültürel Özellikler (Bireycilik, Belirsizlik, Erkek/Kadın egemenliği, Hiyerarşik Yapı)
Sonuç	<i>Ekonomik gelişmişliğin artmasının yolsuzluğu azalttığı, ekonomide belirsizliğin arttığına ise yolsuzluğun arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ekonomideki bürokratik yapının artması da yolsuzluğu arttırmaktadır. Yazarlar, kültürel özellikler olarak sıralanan bireycilik, hiyerarşik yapı, erkek/kadın egemenliği ve belirsizliğin yolsuzluğa etkide bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Buna göre kültürel özelliklerden hiyerarşik yapının, erkek egemenliğinin ve belirsizliğin yükselmesi, yolsuzluğun da yükselmesine yol açmaktadır. Bireyciliğin arttığı toplumlarda ise yolsuzluk azalmaktadır.</i>				

5.3. Araştırmada Kullanılacak Olan Model, Veriler ve Hipotezler

Yolsuzluk, doğrudan ölçülmesi mümkün olmayan çeşitli karmaşık ilişkilerden oluşmaktadır. Yolsuzluğun nedenlerinin ve etkilerinin ele alındığı çalışmalarda, yolsuzluklar genel olarak çeşitli endeksleri ile temsil edilmektedir. Söz konusu endeksler genel olarak ticari amaçlı olabildiği gibi kar amacı dışında yolsuzluklarla mücadele amacı da taşıyabilmektedir (Başar, 2004, 71). Yolsuzluk olgusu ile ilgili gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda karşılaşılan en önemli sorun, veri sorunudur. Zira gerek yolsuzlukla ilgili verileri gerekse yolsuzluğu etkileyen diğer değişkenler ile ilgili verileri, eksiksiz ve uzunca bir zaman dilimini kapsayacak bir şekilde temin etmek kolay olmamaktadır (Vinod, 1999, 8; Güvel, 2004b, 135). Yolsuzlukla ilgili verilerin, zaman serisi analizi gerçekleştirmek için yeterli bir dönemi kapsamaması nedeniyle, bu konu ilgili yapılan ampirik çalışmalarda

çoğu zaman “*Yatay-Kesit Analiz (Cross Section Analysis)*”¹¹³ yöntemi tercih edilmektedir (Xin ve Rudel, 2004, 300; Kar ve Cömertler, 2007, 8). Ayrıca yolsuzluk değerlerinin zaman içinde çok fazla değişim göstermemesi nedeniyle panel regresyon analizinin¹¹⁴ de tercih edilmediği görülmektedir. Bu nedenlerden dolayı, yolsuzlukların çeşitli makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalarda, genel olarak kesit verilerle çok ülkeli sıradan en küçük kareler (EKK) tahmin yönteminin tercih edildiği görülmektedir.

Çalışmanın bu kısmında, daha önceki bölümlerde teorik olarak ifade edilen yolsuzluğa yol açan faktörler, “*yatay kesit analizi*” yöntemi kullanılarak test edilecektir. Kullanılacak olan bu ekonometrik çalışma yöntemi, benzeri çalışmalarda kullanılan regresyon tahmin yöntemlerinden farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedeni, literatürde birçok çalışmada göz ardı edilen, ekonometrik modelin bağımlı değişkeninin, “*sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken*”¹¹⁵ olmasıdır. Başka bir ifade ile bu yöntem, TOBİT modeli sansürlü regresyon modeli (Censored Regression Models) diye de bilinir (Gujarati, 1999, 572; Kennedy, 2006, 309). Buna göre bağımlı değişken olarak kullanılan yolsuzluk endeksi, 0 ile 10 arasında değerler alan sınırlı bir değişken niteliğinde olduğu için regresyon modelinin tahmin edilmesinde sıradan en küçük kareler yöntemi (EKK) uygun olmamaktadır (Wooldridge, 2001, 517; Lederman, Loayza ve Soares, 2005, 18-19; Tosun, 2002, 85). Bundan dolayı, bu çalışmada sıradan en küçük kareler yöntemi yerine, “*Sınırlı Bağımlı Değişken Yöntemi (Censored Regression Models)*” için en çok olabilirlik yöntemi kullanılacaktır (Gujarati, 1999, 573).

¹¹³ İstatistiksel analizlerde zaman serisi verileri, yatay kesit verileri veya ikisi birlikte (panel veri analizi) söz konusu olabilir. Eğer değişken veya değişkenler zamana göre değişen değerler alıyorsa, zaman serisi verisi olarak adlandırılırlar. Değişkenler aynı zaman kesitine aitse ve bu zaman kesitinde farklı birimlere göre değişim gösteriyorlarsa, yatay kesit verileri olarak adlandırılırlar. Burada, farklı birimler ülke, bölge vs. olabilir. Örneğin, Türkiye’nin 1996 yılında coğrafi bölgelere göre kömür, çimento vs. tüketim verileri yatay kesit verileridir.

Yatay kesit verilerinin kullanılması ile yapılan analizler yatay kesit analizi olarak adlandırılır. Bu tür analizlerle, aynı zaman kesitinde değişkenin birimlere göre gösterdiği değişim incelenmesi söz konusudur. Kısacası, istatistikte, değişkenlerin aynı zamandaki değişimleri söz konusu olduğunda bu “yatay kesit” olarak adlandırılır (Bağırkan, 1997, 1357).

¹¹⁴ *Panel veri*, ülkeler, firmalar, hane halkları ya da bireylere ait yatay ve dikey (zaman) kesitlerindeki çeşitli gözlemlerinin havuzlanması (Pooling) olarak ifade edilebilir. Buna göre *panel veri analizi*, hem zaman boyutunu (dikey kesit) hem de mekân, durum boyutunu (yatay kesit) gözlemleyen serilerden oluşturulan veri setleri kullanılarak ilişkilerin tahmin edilmesini olarak tanımlanabilir (Baltagi, 2001, 1).

¹¹⁵ Bağımlı değişkenin yalnızca belirli aralıkta değerler almasına, “sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken” adı verilir (Gujarati, 1999, 572).

Gerçekleştirilecek bu ekonometrik çalışma neticesinde, yolsuzluk literatüründe ve kamuoyunda genel kabul görmüş bilgilere göre yolsuzluk ile ilişkisi olduğu öne sürülen çeşitli etken kategorilerine ait değişkenlerin, var olduğu iddia edildiği ilişkilerinin gerçekte olup olmadığı, eğer böyle bir ilişki varsa bu ilişkinin nasıl (pozitif veya negatif) ve ne derecede olduğu ortaya çıkartılacaktır.

Çalışmada kullanılan örneklem, 25 Avrupa Birliği Üyesi Ülke için 2004-2007 dönemini kapsayacak şekilde dört yılın ortalaması olarak belirlenecektir. Bu zaman aralığının başlangıcı olarak 2004 yılının alınmasının nedeni, bu yılın, Avrupa Birliğinin tarihindeki en büyük genişleme süreci olarak 10 yeni ülkenin daha bu birliğe katılım yılı olmasıdır. Bu katılım ile birlikte üye sayısı 15’den 25’e yükselmiştir. Bu çalışma kapsamında ele alınan ülkeler tablo:5.4’de gösterilmiştir.

Tablo:5.4. Çalışmada İncelenecek olan AB Ülkeleri¹¹⁶ ve Birliğe Katılım Tarihleri

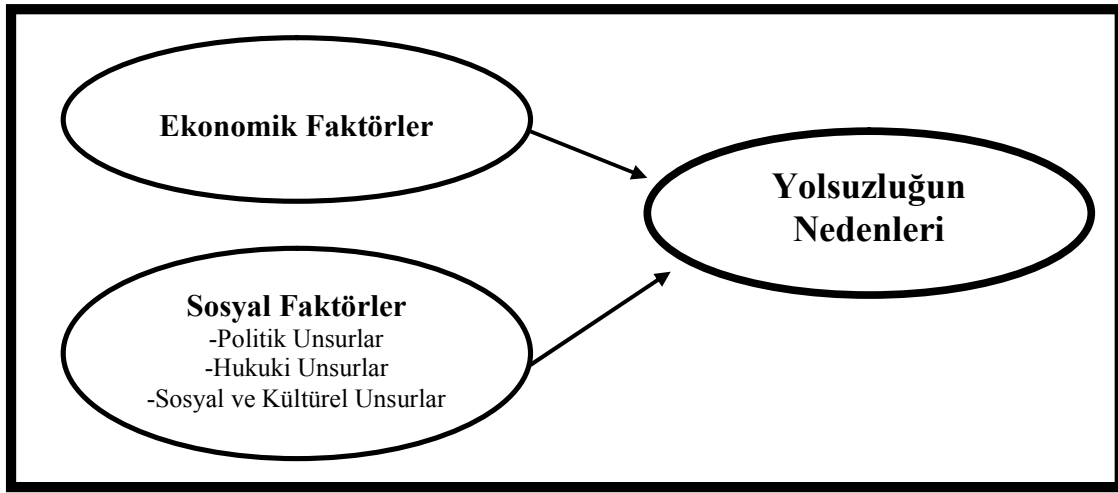
Ülke Adı	Üyelik Başl. Tarihi	Ülke Adı	Üyelik Başl. Tarihi
Almanya	1957	Portekiz	1986
Avusturya	1957	Lüksemburg	1957
Belçika	1957	Çek Cumhuriyeti	2004
İngiltere	1973	Estonya	2004
Danimarka	1973	Macaristan	2004
Finlandiya	1995	Letonya	2004
Fransa	1957	Malta	2004
Hollanda	1957	Slovakya	2004
İrlanda	1973	Kıbrıs	2004
İspanya	1985	Litvanya	2004
İsveç	1995	Polonya	2004
İtalya	1957	Slovenya	2004
Yunanistan	1995		

¹¹⁶ Avrupa Birliği’ne, 2007 yılı itibariyle Romanya ve Bulgaristan olmak üzere iki yeni üye ülke daha dahil olmuştur. Türkiye’nin ve Hırvatistan’ın ise hala adaylık süreci devam etmektedir.

Sonuç olarak çalışmanın bu bölümünde daha önceki bölümlerde teorik olarak ifade edilen yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörler, yatay-kesit (cross-section) veri analiz yöntemi ile test edilecektir. Regresyon modelinin katsayılarının tahmininde sınırlı bağımlı değişken için en çok olabilirlik yöntemi kullanılacaktır. Bunun için de 25 Avrupa Birliği Üyesi Ülkenin dört yıllık (2004-2007) ortalaması alınarak yatay-kesit boyutu ve gözlem sayısı belirlenecektir.

5.3.1. Araştırmada Kullanılacak Olan Ekonometrik Modeller

Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonları saptamaya yönelik olarak düzenlenecek ekonometrik modellerde, bu fırsat ve motivasyonları belirleyen ekonomik, sosyal, politik, hukuksal ve kültürel değişkenlerin ampirik izdüşümleri olarak tanımlanan çeşitli açıklayıcı değişkenlerin yolsuzluk düzeyi üzerindeki etkileri analiz edilecektir (Güvel, 2004b, 133). Bu çerçevede oluşturulacak ekonomik model; şekil 5.2’de de gösterildiği gibi, ekonomik ve sosyal faktörler olmak üzere iki ayrı şekilde ayrıştırılacaktır.¹¹⁷

Şekil: 5.2. Ekonometrik Modellerin Şematik Gösterimi

¹¹⁷ M. Paldam (2002); “*The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and Seesaw Dynamic*”, D. Serra (2004); *Empirical Determinants of Corruption: A Sensitivity Analysis*” ve S. Akçay (2001): “Gelişmekte olan Ülkelerde Yolsuzlukların Ekonomik Analizi”, isimli çalışmalarında da, yolsuzluğun nedenlerini, ekonometrik olarak kurdukları ekonomik ve sosyal modeller çerçevesinde analiz etmişlerdir.

Yukarıda şematik olarak yapılan bu ayrıştırmanın doğrusal gösterimi ise şu şekilde olmaktadır.

$$C = c + [a_1X_{1i} + a_2X_{2i} + \dots]_e + [b_1Y_{1i} + b_2Y_{2i} + \dots]_c + \varepsilon_i$$

Burada;

(C); Yolsuzluk endeksini ifade etmektedir.

(i); ülkelerin endeks ve değerlerini göstermektedir.

(e); hata terimini göstermektedir.

(c), (a) ve (b); ise tahmin katsayılarını ifade etmektedir.

$[a_1X_{1i} + a_2X_{2i} + \dots]_e$; ekonomik değişkenleri göstermektedir.

$[b_1Y_{1i} + b_2Y_{2i} + \dots]_c$; sosyal değişkenleri göstermektedir (Paldam, 2002, 219).

Kısacası yolsuzluğu ortaya çıkaran unsurları saptamaya yönelik olarak hazırlanan bu çalışmada, bu nedenlerin ne olduğu sorusunu cevaplayabilmek için oluşturulacak model; ekonomik ve sosyal faktör modelleri olmak üzere iki ayrı şekilde ele alınmıştır. Her iki modelde de bağımlı değişken olarak yolsuzluk; bağımsız değişkenler ise ekonomik, politik, hukuksal ve sosyo-kültürel unsurlardan oluşmaktadır. Ekonomik unsurlar, ekonomik model çatısı altında sunulurken politik, hukuksal ve sosyo-kültürel unsurlar, sosyal faktörler modeli çatısı altında sunulmuştur.

Açıklayıcı değişkenlerin seçiminde, tahmin edilecek modellerde, aralarında yüksek korelasyon bulunan ve benzer yapıları gösteren değişkenlerin bulunmamasına çalışılmıştır. Aralarında yüksek korelasyonun söz konusu olduğu değişkenlerin, aynı modelde birlikte yer alması hem model spesifikasyonu hem de çoklu doğrusal bağlantı¹¹⁸ sorununa yol açacaktır (Kar ve Cömertler, 2007, 9). Çoklu doğrusallığın tam olduğu durumlarda, açıklayıcı değişkenlerin regresyon katsayıları belirsiz ve model anlamsız çıkacaktır. Eğer

¹¹⁸ Çoklu doğrusallık çeşitli kaynaklardan ortaya çıkar. Montgomery ile Peck'in belirttikleri gibi, çoklu doğrusallık şu etmenlere bağlı olabilir (Gujarati, 1999, 323):

- Kullanılan veri derleme yöntemi, sözelimi açıklayıcı değişkenlerin alt kütlede aldıkları değerlerin sınırlı bir aralığında örneklem alma.
- Modeldeki yada örneklem alınan ana kütledeki sınırlamalar,
- Aşırı belirlenmiş bir model. Yani modelin gözlem sayısından daha çok sayıda değişken içermesi.

çoklu doğrusallık tamdan aza doğru bir yöneliş gösterirse bu durum neticesinde, regresyon katsayıları belirlenebilmekte ve model anlamlı olabilmektedir (Gujarati, 1999, 322). Bu gerekçe ile yapılacak tahminlerde bu durum göz önüne alınmış ve değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunun olup olmadığı araştırılarak buna uygun olarak farklı kombinasyonlar (açıklayıcı değişkenler arasında) oluşturulmuştur.

5.3.1.1.Ekonomik Model

Çalışmanın 4. bölümde teorik olarak ifade edildiği gibi, yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran birçok ekonomik faktör söz konusu olmaktadır. Fakat hazırlanan bu çalışmada bu faktörlerin bütünü test etmek yerine, Paldam (2002)'in yapmış olduğu çalışmada kullandığı modeldeki ekonomik değişkenler baz alınmış ve bu değişkenler 25 AB ülkesi için 2004-2007 dönemi ortalaması için yatay-kesit veri analiz yöntemi doğrultusunda test edilmiştir.

Açıklayıcı değişkenlerin seçiminde, tahmin edilecek modellerde, aralarında yüksek korelasyon bulunan ve benzer yapıları gösteren değişkenlerin bulunmamasına çalışılmıştır. Devletin ekonomik hayattaki payı ile ekonomik özgürlükler, ekonomik durum ile ilgili benzer ve birbirleri yerine kullanılabilecek bir göstergedir. Aynı şekilde ülkelerin rekabet gücü ve dışa açıklık değerleri de ekonomik özgürlükler endeksi ile benzer ve birbiri yerine kullanılabilecek kavramlardır. Dolayısıyla aynı modelde her iki değişkenin birlikte yer alması hem model spesifikasyonu hem de çoklu doğrusal bağlantı sorunu yaratması açısından sakıncalıdır. Yapılan tahminlerde bu durum ile karşılaşmıştır. Devletin ekonomideki payı ile ekonomik özgürlükler arasında çoklu bağlantı sorunu tespit edilmiş ve bu durum modelin anlamlılığını olumsuz yönde etkilemiştir. Bundan dolayı ekonomik model belirlenirken, bölüm 4'de "*Yolsuzluğun Ekonomik Faktörleri*" başlığı altında teorik olarak anlatılan değişkenlerin hepsini modele koymak yerine Paldam (2002) yapmış olduğu çalışmadaki ekonomik değişkenleri baz alarak bir model geliştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan ekonomik model (1) nolu eşitlikte tanımlanmıştır. Buna göre;

$$COR = f(KBDMG, BÜY, ENF, EÖ, GİNİ) \quad (1)$$

Burada;

COR: Yolsuzluk Algılama Endeksi,

KBDMG: Kişi Başına Düşen Milli Gelir,

BÜY: Ekonomik Büyüme Oranı,

ENF: Enflasyon Oranı

EÖ: Ekonomik Özgürlükleri

GİNİ: Gelir Dağılımını eşitsizliğini, ifade etmektedir.

Ekonomik Modelin doğrusal gösterimi ise şu şekilde olmaktadır;

$$COR = c + [\alpha_1 KBDMG + \alpha_2 BÜY + \alpha_3 ENF + \alpha_4 EÖ + \alpha_5 GİNİ] + \varepsilon$$

Burada; (c),sabit terimi ifade ederken; (ε), hata terimini ifade etmektedir.

5.3.1.2. SosyalModel

Çalışmanın 4. bölümünde ayrıntılı bir şekilde teorik olarak ifade edilen yolsuzluğu ortaya çıkaran politik, hukuksal ve sosyo-kültürel faktörler, bu bölümde sosyal faktörler modeli çatısı altında toplanmıştır. Fakat ekonomik modelin oluşturulmasında olduğu gibi burada da bütün faktörler araştırma kapsamında değerlendirilmemiştir. Literatürde, herkesin üzerinde hem fikir olduğu ve yoğun olarak çalışmalarda tercih ettikleri değişkenler inceleme kapsamına alınmıştır. Bu doğrultuda; (Paldam (2002), Treisman (2000), Husted (1999)'ın yaptıkları çalışmalarda kullandıkları politik, hukuksal ve sosyo-kültürel faktörler baz alınarak, yeni bir sosyal faktörler modeli oluşturulmaya çalışılmıştır.

Açıklayıcı değişkenlerin seçiminde, tahmin edilecek modellerde, aralarında yüksek korelasyon bulunan ve benzer yapıları gösteren değişkenlerin bulunmamasına çalışılmıştır. Ülkelerin demokrasi notu aynı zamanda o ülkedeki, özgür basın, seçim sistemi gibi siyasi ve sivil hakların bir göstergesi, olduğu için, aynı modelde her iki değişkenin birlikte yer alması hem model spesifikasyonu hem de çoklu doğrusal bağlantı sorunu yaratması açısından sakıncalıdır. Yine aynı şekilde, demokrasi endeksi ile bürokratik kalite endeksi benzer ve birbiri yerine kullanılabilecek kavramlardır. Yapılan tahminlerde de bu durum ile karşılaşılmıştır. Örneğin demokrasi endeksi ve bürokratik kalite endeksi arasında çoklu bağlantı sorunu tespit edilmiş ve bu durum modelin anlamlılığını olumsuz yönde

etkilemiştir. Bundan dolayı sosyal model belirlenirken, bölüm 4’de “*Yolsuzluğun Politik, Hukuki ve Sosyo-Kültürel Faktörleri*” başlığı altında teorik olarak anlatılan değişkenlerin hepsini modele koymak yerine aralarında çoklu bağlantı sorunu oluşturmeyen değişkenler baz alarak bir model geliştirilmiştir.

Çalışmada kullanılan sosyal faktörler modeli (2) nolu eşitlikte tanımlanmıştır. Buna göre;

$$COR = f(DEM, HUK, EĞİT, EF, D_{PROTESTAN}) \quad (2)$$

Burada;

COR: Yolsuzluk Algılama İndeksini göstermektedir.

DEM: Demokrasinin (Sivil ve Siyasal Özgürlükler) gücünü göstermektedir.

HUK: Hukuk Sisteminin etkinliğini ifade etmektedir.

EĞİT: Eğitim Seviyesini göstermektedir.

EF: Etnik Farklılık derecesini ifade etmektedir.

D_{PROTESTAN} : Kukla Değişkeni¹¹⁹ göstermektedir. Buna göre;

D=1; Nüfusun Çoğunluğu Protestan

D=0; Nüfusun Çoğunluğu Protestan Değil ise durumunu yansıtmaktadır.

Sosyal Modelin doğrusal gösterimi ise şu şekilde olmaktadır;

$$COR = c + [\beta_1 DEM + \beta_2 HUK + \beta_3 EĞİT + \beta_4 EF + \beta_5 D_{PROTESTAN}] + \varepsilon$$

Burada; (c), sabit terimi ifade ederken; (ε), hata terimini ifade etmektedir.

5.3.2. Araştırmada Kullanılacak Olan Veri Seti ve Kaynakları

Ekonometrik analizlerde daha çok makro verilerin kullanılması zorunluluğu, kurumsal düzeyde postule edilen değişkenleri ampirik uygulamaya uygun biçimde düzenlenmesi amacıyla indirgenmiş formda bir makro ekonomik yolsuzluk modelinin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bunun neticesinde yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran gerek makro gerekse mikro değişkenleri, toplam (ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-

¹¹⁹ Kukla değişken nitelik olarak ölçülemeyen bazı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerini belirlemek için kullanılır ve 1 ve 0 değerlerini alır.

kültürel) değişkenlerle ilişkilendirerek indirgenmiş formda bir yolsuzluk modeli tanımlanmalıdır (Güvel, 2004b, 124). Bu çerçevede yolsuzluk miktarını ya da yolsuzluğu ortaya çıkaran faktörleri tanımlayan ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-kültürel değişkenleri ifade eden verilere gereksinim duyulmaktadır. Gereksinim duyulan bu veriler aşağıda tanımlanmıştır.

Çalışmada kullanılacak her iki model içinde bağımlı değişken olarak, Uluslararası Saydamlık Örgütü¹²⁰ tarafından hazırlanan 2004, 2005, 2006, 2007 yılları için hazırlanan Yolsuzluk Algılama Endeksleri baz alınmıştır. Bu endeksle, yolsuzluklar bir ankete dayalı olarak ölçülmeye çalışılmaktadır. Uluslararası faaliyet gösteren şirketlerde yönetici olarak çalışan kimseler ve işadamları ile yapılan anketlerin sonuçları endeks haline dönüştürülmektedir (Vinod, 1999, 6). Bu endeks çerçevesinde hangi ülkelerde yolsuzlukların fazla, hangilerinde yolsuzlukların az olduğu ortaya konulmaktadır. Araştırmada her ülke ile ilgili olarak en az dört ayrı anket yapılmaktadır. Birden fazla anket yapılarak sonuçlardaki varyans farklılıkları da ortaya konulmaya çalışılarak, tüm anketlerin sonuçları tek bir endeks haline dönüştürülmektedir (Lambsdorff, 2007, 238; Husted, 1999, 347). Endeks, 0 ile 10 arasında değerlerden oluşmaktadır. 0, en yüksek yolsuzluğu; 10 ise en düşük yolsuzluğu ifade etmektedir. Ek-1’de bu çalışmada incelenecek olan 25 Avrupa Birliği Üyesi Ülkeye ve Türkiye’ye ait 1995-2008 yılları Yolsuzluk Algılama Endeksi verileri gösterilmiştir.

5.3.2.1. Ekonomik Modeldeki Verilerin Tanımı ve Kaynakları

Çalışmada kullanılacak olan ekonomik modelin bağımsız değişkenleri ve kaynakları aşağıda belirtilmiştir. Ayrıca Ek-2’de ekonomik modelde kullanılacak olan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait veriler gösterilmiştir.

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeylerine ilişkin veri olarak, ***Kişi Başına Düşen Milli Gelir (KBDMG)***, rakamlarının satın alma gücü paritesi cinsinden değeri alınmıştır. Bütün AB ülkeleri için 100 değeri baz alınmış ve ülkelerin bu değer altında veya üstünde

¹²⁰Uluslararası Saydamlık Örgütü, yolsuzluğu, “*Kamusal gücün özel amaçlar için kötüye kullanılması*” olarak tanımlamakta ve bu tanım çerçevesinde yolsuzluğu ölçmeye çalışmaktadır.

olmasına göre sınıflandırılmıştır. Veriler, Avrupa Birliği'nin istatistik kolu olan “EUROSTAT¹²¹ (*Statistical Office of the European Communities*)” veri sayfasından elde edilmiştir.

Ekonomik Büyüme oranı (BÜY); GSYİH’da meydana gelen (bir yıl içerisinde) artışın yüzdesel gösterimi olarak ifade edilmektedir. Veriler, Avrupa Birliği'nin istatistik kolu olan “EUROSTAT (*Statistical Office of the European Communities*)” veri sayfasından elde edilmiştir.

Enflasyon oranı (ENF); Yıllık ortalama tüketici fiyatları endeksindeki değişiminin yüzdesi olarak ifade edilmiştir. Veriler, Avrupa Birliği'nin istatistik kolu olan “EUROSTAT (*Statistical Office of the European Communities*)” veri sayfasından elde edilmiştir.

Ekonomik Özgürlüklere (EÖ) ilişkin veri olarak bu konuda çalışma yapan Fraser Institute’nün¹²² hazırlamış olduğu “*Ekonomik Özgürlük Endeksi (Economic Freedom Index)*” kullanılmıştır. Hazırlanan bu endekse göre, ülkelerin ekonomik özgürlükler notu, ticaret politikası, devletin mali yükü, devletin ekonomiye müdahalesi, para politikası, bankacılık, ücret-fiyat kontrolleri, mülkiyet hakları, regülasyonlar, karaborsa, bankacılık, vergileme, uluslararası ticaret ve uluslararası sermaye akımları gibi değişkenler hesaba katılarak hesaplanmaktadır. Fraser Institute tarafından hazırlanan bu endeks, 0 ile 10 arasındaki puanlardan oluşmaktadır. 0, en düşük ekonomik özgürlüğü; 10 ise en yüksek ekonomik özgürlüğü göstermektedir.

Gelir Dağılımı Eşitsizliğini (GİNİ); saptamak için Gini endeksi kullanılmıştır. Bu endeks, 0 ile 100 arasındaki değerlerden oluşmakta olup, 0’dan 100’e doğru gidildikçe, gelir dağılımının bozulduğunu ifade etmektedir. Bir anlamda endeks değerinin yüksekliği, o ülkedeki gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığı anlamına gelmektedir. Veriler, Dünya Bankasının¹²³ internet veri sayfasından alınmıştır.

¹²¹ İnternet adresi; ec.europa.eu/eurostat

¹²² İnternet adresi; freedomhouse.org

¹²³ İnternet adresi; worldbank.org

5.3.2.2. Sosyal Modeldeki Verilerin Tanımı ve Kaynakları

Çalışmada kullanılacak olan sosyal modelin bağımsız değişkenleri ve kaynakları aşağıda belirtilmiştir. Ayrıca Ek-3’de sosyal modelde kullanılacak olan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait veriler gösterilmiştir.

Demokrasi (DEM) düzeyine ilişkin veri olarak The Fraser Institute’nün yapmış olduğu politik ve sivil özgürlüklerin ortalaması alınarak oluşturulan değerler kullanılmıştır. Endeks hazırlanırken şu unsurlar göz önünde tutulmaktadır. Buna göre ülkelerin demokrasi endeksi; seçim sürecine, oy kullanma haklarının olup olmadığı yada çoğunlukçu bir katılıma, sivil özgürlüklere, hükümetlerin politik özelliklerine, siyasi kültüre göre belirlenmektedir. Endeks 1 ile 7 arasındaki puanlardan oluşmakta; 1 en yüksek demokrasi düzeyini, 7 ise en düşük demokrasi düzeyini göstermektedir.

Ülkelerdeki **hukuk sistemi (HUK)** kalitesine ilişkin veri olarak Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi tarafından 1996-2007 yılları için hazırlanmış olan hukuk kuralları ve kanunları (hukuk sistemi-Rule of Law) endeksi kullanılmıştır. Hazırlanan bu endeks, -2,5 ile 2,5 arasında değerlerden oluşmaktadır. Düşük değerler, hukuk kuralları ve kanunların yetersiz kaldığı iyi uygulanmadığı durumu, yüksek değerler ise hukuk kuralları ve kanunların yeterli olduğu ve iyi uygulandığı durumu göstermektedir ((Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi, 2008, 8).

Ülkelerin **eğitim seviyelerini (EĞİT)** saptamak için, Birleşmiş Milletlerin hazırlamış olduğu İnsani Gelişmişlik Endeksi¹²⁴ çatısı altında sunduğu Eğitim Endeksinden (Education Index) yararlanılmıştır. Bu endeks, bir ülkedeki eğitim seviyesini, yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı ve ortalama eğitim süresi kriterlerine göre belirler. Endeksin değeri 0 ile 1 arasında olup; 0’a yakın değerler eğitim seviyesinin düşük olduğu anlamına gelirken;

¹²⁴ İnsani Gelişim Endeksi (Human Development Index); 1990 yılından itibaren Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan bu endeks, insani gelişmişliği eğitim, sağlık ve gelir olmak üzere üç kriter üzerinden belirlemektedir. Endeks 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. 0’a yakın değerler insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesini gösterirken, değerin 1’e yaklaşması insani gelişmişlik seviyesinin yüksekliğini ifade etmektedir (UNDP, 2006, 394).

değerin 1'e yaklaşması eğitim seviyesinin iyileştiği anlamına gelmektedir (UNDP, 2006, 394).

Ülkelerdeki *etnik farklılıkla (EF)* ilgili veri olarak, ülkelerdeki etnik farklılığı gösteren, “Etnik farklılık endeksi (index of ethno-linguistic fractionalization)” dikkate alınmıştır. Bu endeks 0 ile 1 arasındaki değerlerden oluşmaktadır. 0'a yaklaşan değerler, etnik farklılığın düşük seviyelerde olduğunu; 1'e yaklaşan değerler ise etnik farklılığın yüksek değerlerde olduğunu ifade etmektedir. Veri kaynağı, La Porta ve Diğerleridir (1999).

Kültürel bir unsur olan dinin yolsuzluk üzerindeki etkisini test etmek için, *nüfusun çoğunluğunun Protestan olduğu (D_{PROTESTAN})* ülkeler adı altında bir kukla değişken kullanılmıştır. Buna göre nüfusunun çoğunluğu Protestan olanlar, 1; olmayan 0 olarak gösterilmektedir. Veri kaynağı, La Porta ve Diğerleridir (1999).

5.3.3. Araştırmada Temel Alınacak Hipotezler

Çalışmada gerek ekonomik modele gerekse sosyal modele ilişkin temel alınacak varsayımlar aşağıda belirtilmiştir.

5.3.3.1 Ekonomik Modelle İlgili Hipotezler

Çalışmanın ekonomik modeline ait varsayımları şunlardır;

Hipotez 1: Kişi başına düşen milli gelirin (ekonomik gelişmişlik), yolsuzluk düzeyi üzerinde ters yönlü bir etkisi vardır. Buna göre ekonomik gelişme artarsa, yolsuzluk miktarı azalmakta; ekonomik gelişme azalır ise yolsuzluk miktarı artmaktadır.

Kullanılan modele göre; Yolsuzluk katsayısı, kişi başına düşen milli gelir artarken, artmakta, kişi başına düşen milli gelir azalırken ise azalmaktadır¹²⁵. Yani ekonomik gelişmenin (KBDMG), beklenen işareti *pozitif* olmalıdır.

Hipotez 2: Ekonomik büyümenin yolsuzluk düzeyi üzerinde ters yönlü bir etkisi söz konusudur. Yani ekonomik büyüme, yolsuzlukların azalmasına yol açarken ekonomik büyümede görülecek bir düşüş ise yolsuzlukların artmasına yol açacaktır.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, ekonomik büyüme artarken artmakta, azalırken azalmaktadır. Yani ekonomik büyümenin (BÜY), beklenen işareti *pozitif* olmalıdır.

Hipotez 2*: Ekonomik büyümenin yolsuzluk düzeyi üzerinde pozitif bir etkisi söz konusudur. Yani ekonomik büyümenin artması, yolsuzlukların artmasına yol açarken; ekonomik büyümede görülecek bir düşüş ise yolsuzlukların da azalmasına yol açacaktır.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, ekonomik büyüme artarken azalmakta, azalırken artmaktadır. Yani ekonomik büyümenin (BÜY), beklenen işareti *negatif* olmalıdır.

Hipotez 3: Enflasyon oranının, yolsuzluk düzeyi üzerinde pozitif bir etkisi söz konusudur. Enflasyon oranlarında artış, yolsuzluk düzeyinin artmasına yol açarken; enflasyon oranlarında görülecek her hangi bir düşüş yolsuzluk düzeyinin de azalmasına yol açacaktır.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, enflasyon oranları artarken azalmaktadır; yolsuzluk katsayısı, enflasyon oranları azalırken ise artmaktadır. Yani enflasyonun(ENF), beklenen işareti *negatif* olmalıdır

¹²⁵ Yolsuzluk endeksinde, en düşük yolsuzluk düzeyi 10; en yüksek yolsuzluk düzeyi ise 0 ile gösterilmektedir. Buna göre, kişi başına düşen milli gelirin artması, yolsuzlukların azalmasına yol açacaktır. Bu durum ise modelde, yolsuzluk katsayısının 10'a yaklaşmasına yol açacaktır.

Hipotez 4: Ekonomik özgürlükler derecesinin yolsuzluk düzeyi üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır. Ülkelerin ekonomik özgürlük notunun artması, yolsuzluk düzeyinin azalmasına yol açarken; ekonomik özgürlükler notunda görülecek her hangi bir düşüş yolsuzluk düzeyinin artmasına yol açacaktır.

Kullanılan modele göre yolsuzluk katsayısı, ekonomik özgürlükler endeksi artarken artmaktadır. Yolsuzluk katsayısı ekonomik özgürlükler endeksi azalırken ise, azalmaktadır. Yani ekonomik özgürlükler değişkenin (EÖ), beklenen işareti *pozitif* olmalıdır

Hipotez 5: Gelir dağılımı eşitsizliğinin yolsuzluk düzeyi üzerinde pozitif yönlü bir etkisi söz konusudur. Gelir dağılımı eşitsizliğinin artması, yolsuzluk düzeyinin de artmasına yol açar. Yada gelir dağılımı eşitsizliğinin azalması, yolsuzluk düzeyinin de azalmasına yol açar.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, gelir dağılımı eşitsizliği (GİNİ Endeksi) artarken azalmaktadır; yolsuzluk katsayısı, gelir dağılımı eşitsizliği azalırken ise artmaktadır. Yani gelir dağılımı eşitsizliği endeksinin (GİNİ), beklenen işareti *negatif* olmalıdır.

5.3.3.2. Sosyal Modelle İlgili Hipotezler

Çalışmada, sosyal modele ait temel varsayımları şunlardır;

Hipotez 1: Demokrasinin, yolsuzluk seviyesi üzerinde negatif yönlü bir etkisi söz konusudur. Buna göre, yolsuzluk seviyesi, demokrasinin güçlenmesi ile azalırken, demokrasinin zayıflaması ile de artmaktadır.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, demokrasi endeksinin düşmesi (demokrasinin güçlenmesi) neticesinde artmaktadır. Bunun tam tersi durumda ise yolsuzluk katsayısı azalmaktadır. Yani demokrasi endeksi değerinin katsayısının (DEM), beklenen işareti *negatif* olmalıdır.

Hipotez 2: Hukuk sisteminin etkinliğinin, yolsuzluk düzeyi üzerinde negatif yönlü bir etkisi söz konusudur. Hukuk sisteminin etkin olarak çalıştığı ülkelerde, yolsuzluklar da daha düşük seviyede gerçekleşir. Hukuk sisteminin etkin olmadığı ülkelerde ise yolsuzluklar da daha fazla bir oranda gerçekleşir.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, hukuk sisteminin etkinliğini gösteren katsayının değerinin yükselmesi neticesinde artarken hukuk sisteminin etkinliği katsayısının düşmesi sonucunda ise azalmaktadır. Yani hukuk sisteminin etkinliği katsayısının (HUK), beklenen işareti *pozitif* olmalıdır.

Hipotez 3: Eğitim seviyesinin, yolsuzluk düzeyi üzerinde negatif yönlü bir etkisi vardır. Buna göre eğitim seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde, yolsuzluk da az olurken, eğitim seviyesinin düşük olduğu ülkelerde ise yolsuzluk da yoğun bir şekilde görülmektedir.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, eğitim seviyesinin etkinliğini gösteren katsayının değerinin yükselmesi neticesinde artarken eğitim seviyesinin etkinliği katsayısının düşmesi sonucunda ise azalmaktadır. Yani eğitim seviyesinin etkinliği katsayısının (EĞİT), beklenen işareti *pozitif* olmalıdır.

Hipotez 4: Belli bir toplumdaki Etnik grupların varlığının (etnik farklılık derecesi) yolsuzluk düzeyi üzerinde pozitif bir etkisi söz konusudur. Etnik farklılıkların fazla olduğu ülkelerde yolsuzluk da fazla, etnik farklılıkların düşük olduğu ülkelerde ise yolsuzluk da düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısının, etnik farklılığın katsayısının artması durumunda azalması gerekir. Bunun tersi bir durumda yani etnik farklılık katsayısının azalması halinde ise yolsuzluk katsayısının yükselmesi gerekmektedir. Yani etnik farklılık katsayısının (EF), beklenen işareti *negatif* olmalıdır.

Hipotez 4*: Etnik farklılıkların, yolsuzluk düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkisi söz konusu değildir. Etnik farklılık derecesi, yolsuzluk düzeyi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip değildir.

Hipotez 5: Protestan nüfusun, yolsuzluk düzeyi üzerinde negatif yönlü bir etkisi söz konusudur. Nüfusun çoğunluğu Protestan olan toplumlar, yolsuzluğun daha az görüldüğü toplumlardır.

Kullanılan modele göre, yolsuzluk katsayısı, Protestan nüfus katsayısının artması halinde artmaktadır. Protestan nüfus katsayısının azalması halinde ise yolsuzluk katsayısı azalmaktadır. Yani Protestan nüfus katsayısının ($D_{\text{PROTESTAN}}$), beklenen işareti *pozitif* olmalıdır.

Şuana kadar olarak gerek ekonomik gerekse sosyal model çatısı altında ifade edilen bu değişkenler ve beklenen etkileri, tablo: 5.5’de toplu olarak gösterilmiştir. Ayrıca ekonomik ve sosyal modele ait bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkilerin grafiksel gösterimleri EK-4 ve EK-5’de verilmiştir.

Tablo:5.5. Ekonomik ve Sosyal Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlanması ve Beklenen Etkileri

<i>Değişkenin Gösterimi</i>	<i>Değişkenin Tanımı</i>	<i>Değişkenin Kaynağı</i>	<i>Değişkenin Beklenen İşareti</i>
COR	Yolsuzluk Algılama Endeksi	Uluslararası Saydamlık Örgütü	
KBDMG	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	EUROSTAT	+
BÜY	Ekonominin Büyüme Oranı	EUROSTAT	+, -
ENF	Enflasyon Oranı	EUROSTAT	-
EÖ	Ekonomik Özgürlük Endeksi	Fraser Institute	+
GİNİ	Gelir Dağılımı Eşitsizliği (GİNİ Endeksi)	Dünya Bankası	-
DEM	Demokrasi Endeksi	Fraser Institute	-
HUK	Hukuk Sisteminin Etkinliği	Kaufmann, Kraay ve Mastruzzi (2008)	+
EĞİT	Eğitim Seviyesi	Birleşmiş Milletler	+
EF	Etnik Farklılık Endeksi	La Porta ve Diğerleri (1999)	-
D _{PROTESTAN}	Nüfusun Çoğunluğunun Protestan Olması	La Porta ve Diğerleri (1999)	+

5.4. Ampirik Çalışma Neticesinde Elde Edilen Bulgular ve Değerlendirilmesi

Elde edilen tahmin sonuçları, ekonomik ve sosyal modele ait tahmin sonuçları olarak ayrı ayrı olarak aşağıda açıklanmıştır. Gerek ekonomik modele ait tahmin sonuçları gerekse sosyal modele ait tahmin sonuçları, hazırlanmış olan bu çalışmanın bulgularının, literatürdeki benzer çalışmalar ile paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

5.4.1. Ekonomik Modelin Bulguları ve Değerlendirilmesi

Ekonomik Modelin, sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin sonuçları tablo:5.6'da verilmiştir. *Tahmin edilen Ekonomik modele ait F istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu*ndan kurulan

model anlamlıdır. Ekonomik model, 2004-2007 yılları yolsuzluk endeksi ortalamasının bağımsız değişken olarak alınıp, sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken en çok olabilirlik yöntemi ile tahmin edildiğinde modeldeki açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretlere sahip oldukları ve sabit terim ve ekonomik büyüme (BÜY) hariç açıklayıcı değişkenlerin hepsinin %5 ve %10 istatistiği anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo:5.6. Ekonomik Modelin Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	t- Değeri***	p-değeri
Sabit	-2,6254	-0,7647	0,4444
KBDMG	0,0361	3,2629	0,0011*
BÜY	0,0160	0,1394	0,8891
ENF	-0,2177	-1,9330	0,0532**
EÖ	1,3416	2,9176	0,0035*
GINİ	-0,1080	-2,0837	0,0372*

*: %5 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

**: %10 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

***: Değişen Varyansa göre uyarlanmış Robust Huber/White Standart hataları¹²⁶ kullanılarak hesaplanmıştır
F= 27,18

p-değeri= 0,0000

Tablo:5.6’da görüldüğü gibi, *kişi başına düşen milli gelir (KBDMG)*’nin, yolsuzluk endeksi üzerinde % 5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu durum ekonomik modele ait hipotezlerden, 1 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Buna göre, kişi başına düşen milli gelirdeki %1’lik bir artış yolsuzluk endeksinde 0,0361 puanlık artışa (yolsuzluğun azalmasına) yol açmaktadır.

Elde edilen ampirik sonuçlara göre, *enflasyon oranı (ENF)*’nin, yolsuzluk katsayısı üzerinde % 10 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli bir etkiye yol açtığı saptanmıştır. Bu durum ekonomik modele ait hipotezlerden, 3 nolu hipotezi

¹²⁶ Robust Huber/White Standart hataları yaklaşımı, “Heteroskedasticity-Robust standart hata yaklaşımları” içerisinde en yaygın ve tercih edilen yöntemdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wooldridge, J. M. (2001); *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts London, England, s. 55-58.

doğrulamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre enflasyon oranındaki % 1’lik bir artış, yolsuzluk endeksinde -0,2177 puanlık bir azalışa (yolsuzluğun artmasına) yol açmaktadır.

Modelin tahmin sonuçlarına göre, **ekonomik özgürlükler (EÖ)**’in, yolsuzluk katsayısı üzerinde % 5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli bir etkiye yol açtığı tespit edilmiştir. Bu durum ekonomik modele ait hipotezlerden, 4 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre, ekonomik özgürlükler endeksindeki %1’lik bir artış, yolsuzluk endeksinde 1,3416 puanlık bir artışa (yolsuzluğun azalmasına) yol açmaktadır.

Modelin **gelir dağılımı eşitsizliği (GİNİ)** ile ilgili sonuçlarında ise şu şekilde bir bulguya ulaşılmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, gelir dağılımı eşitsizliği değerinin (Gini Endeksinin), yolsuzluk katsayısı üzerinde % 5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ekonomik modele ait hipotezlerden, 5 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Tablo: 5.6’ya göre gelir dağılımı eşitsizliğindeki yani Gini endeksindeki % 1’lik bir artış, yolsuzluk endeksinde - 0,1080 puanlık bir düşüşe (yolsuzluğun artmasına) yol açmaktadır.

Elde edilen ampirik sonuçlara göre, **ekonomik büyüme (BÜY)**’nin, yolsuzluk katsayısı üzerinde gerek % 5 gerekse %10 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tahmin sonuçları, ekonomik büyüme ile yolsuzluk katsayısı arasında beklenen işarete sahip olmasına rağmen p-değeri (0,8891), %5’lik ve %10’luk anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Bu durum, ekonomik modele ait hipotezlerden, 2 ve 2* nolu hipotezleri doğrulamamaktadır.

5.4.2. Sosyal Modelin Bulguları ve Değerlendirilmesi:

Sosyal Modelin, sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken ençok olabilirlik yöntemi ile tahmin sonuçları tablo:5.7’de verilmiştir. *Tahmin edilen sosyal modele ait F istatistiği %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunduğundan kurulan model anlamlıdır.* Sosyal model, 2004-2007 yılları yolsuzluk endeksi ortalamasının bağımsız değişken olarak alınıp sınırlı (sansürlü) bağımlı değişken ençok olabilirlik yöntemi ile tahmin edildiğinde

modeldeki açıklayıcı değişkenlerin beklenen işaretlere sahip oldukları ve sabit terim ve etnik farklılık (EF) hariç açıklayıcı değişkenlerin hepsinin %5 ve %10 istatistiği anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo:5.7. Sosyal Modelin Tahmin Sonuçları

Değişken	Katsayı	t-Değeri***	p-Değeri
Sabit	-3,1093	-1,7781	0,0754**
DEM	-1,9620	-5,9632	0,0000*
HUK	2,7802	15,0161	0,0000*
EĞİT	8,7200	4,5698	0,0000*
EF	0,2404	0,3385	0,7349
D _{PROTESTAN}	0,4348	1,7919	0,0731**

*: %5 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

**: %10 Anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı katsayı

***: Değişen Varyansa göre uyarlanmış Robust Huber/White Standart hataları kullanılarak hesaplanmıştır
F= 530,22

p-değeri= 0,0000

Tablo:5.7’de görüldüğü gibi *demokrasi endeksi (DEM)*’nin yolsuzluk katsayısı üzerinde % 5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkisi olduğu saptanmıştır. Bu durum sosyal modele ait hipotezlerden, 1 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre demokrasi endeksindeki % 1’lik bir artış (demokrasinin zayıflaması), yolsuzluk endeksinde -1,9620 puanlık bir düşüşe (yolsuzluğun artması) yol açmaktadır.

Elde edilen ampirik sonuçlara göre, *hukuk sisteminin etkinliği (HUK)*’nin, yolsuzluk katsayısı üzerinde % 5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu durum sosyal modele ait hipotezlerden, 2 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre, hukuk sisteminin etkinliği endeksindeki % 1’lik bir artış, yolsuzluk endeksinde 2,7802 puanlık bir artışa (yolsuzluğun azalması) yol açmaktadır.

Elde edilen diğer bir tahmin sonucuna göre ise, ***eğitim endeksi (EĞİT)***'nin, yolsuzluk katsayısı üzerinde % 5 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Bu durum sosyal modele ait hipotezlerden, 3 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre, eğitim endeksindeki % 1'lik bir artış, yolsuzluk endeksinde 8,7200 puanlık bir artışa (yolsuzluğun azalması) yol açmaktadır.

Elde edilen tahmin sonuçlarına göre, toplam nüfus içerisindeki ***Protestanların oranı (D_{PROTESTAN})***'nin, yolsuzluk katsayısı üzerinde % 10 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sosyal modele ait hipotezlerden, 5 nolu hipotezi doğrulamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre, toplam nüfus içerisindeki Protestanların oranında meydana gelen % 1'lik bir artış, yolsuzluk endeksinde 0,4348 puanlık bir artışa (yolsuzluğun azalması) yol açmaktadır.

Elde edilen ampirik sonuçlara göre, ***etnik farklılık endeksi (EF)***'nin yolsuzluk katsayısı üzerinde gerek % 5 gerekse %10 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkisine rastlanılmamıştır. Ayrıca bu tahmin sonuçlarına göre etnik farklılık endeksinin sahip olması gereken işaret, sosyal model hipotezlerinden 4 nolu hipotezde belirtilen işarete de uymamaktadır. Bu kapsamda etnik farklılık endeksinin yolsuzluk katsayısı üzerinde gerek % 5 gerekse %10 anlamlılık düzeyinde, istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmaması, sosyal model hipotezlerinden 4* nolu hipotezi doğrulamaktadır.

Bununla birlikte bu çalışmanın tahmin sonuçlarından elde edilen bulgular ile aynı açıklayıcı değişkenleri kullanarak analizler yapan çalışmalardan bazılarının da bulgularını karşılaştırdığımızda şunu fark edebiliriz. Bu çalışmadan elde edilen bulgular, literatürdeki diğer çalışmalarla aynı bulgulara ulaşmıştır. Bu durumda, bu çalışmanın sonuçlarının literatürdeki diğer çalışmalar tarafından da doğrulandığını göstermektedir. Aynı değişkenleri kullanarak benzer bulgulara ulaşan bu çalışmalar, tablo 5.8'de gösterilmiştir. Buna göre özellikle ekonomik gelişmişlik, ekonomik özgürlükler ve Protestan nüfus oranı gibi değişkenlerin, yolsuzluk üzerindeki etkileri konusunda bütün çalışmaların hem fikir olduğunu fark edebiliriz.

Tablo:5.8. Yolsuzluğun Nedenleri Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmalardan Bazıları ve Bulguları

	Treisman (2000)	Paldam (2002)	Husted (1999)	Serra (2004)	Braun ve Di Tella (2000)	Persson, Tabellini ve Trebbi (2001)	Lederman, Loayza ve Soares (2005)	Rijkeghem ve Weder (1997)	You ve Khagram (2004)
COR	CPI, BI	CPI	CPI	CPI, GRAFT**	ICRG	CPI	ICRG	ICRG	CPI
KBDMG	+	+	+	+	+	+	+	Ø	+
BÜY		+							
ENF		-			-				
EÖ	+	+		+					
GİNİ		-	Ø						-
DEM	Ø*	-		-	-	-	-	Ø	-
HUK	+							+	
EĞİT				Ø		+		Ø	
EF	-			Ø		+		Ø	-
D _{PROTESTAN}	+			+		+	+		+

* İstatistiksel olarak anlamsız

** Kaufman, Kraay ve Zoido-Lobaton (1999) tarafından hazırlanan yolsuzluk endeksi

Sonuç olarak bu bölümde yatay-kesit analiz yöntemi yardımıyla “Yolsuzluğu Ortaya Çıkaran Fırsat ve Motivasyonların” neler olduğu Avrupa Birliği Üyesi 25 ülke üzerine yapılan bir uygulama ile incelenmiştir. Bunun için öncelikli olarak bu faktörler; ekonomik ve sosyal faktörler olarak sınıflandırılmış ve buna uygun modeller kurulmuştur. Yukarıda kapsamlı şekilde de ifade edildiği gibi gerek ekonomik modeldeki açıklayıcı değişkenlere gerekse sosyal modeldeki açıklayıcı değişkenlere ait tahmin sonuçları, daha önceki bölümde teorik olarak ifade edilen -yolsuzluk ve nedenleri- hipotezleri doğrular nitelikte sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlar, çalışmada belirtilen teorik argümanların, doğruluğunu ve geçerliliğini ispatlamaktadır.

SONUÇ

Kişisel çıkarlar için, yasalardan veya etik değerlerden sapma durumunu ifade etmekte olan yolsuzluk olgusu, önemli bir ekonomik ve sosyal sorundur. Yolsuzluk faaliyetleri için uygun bir ortam hazırlayan sistemin niteliklerini incelemek ve yolsuzluğu kolaylaştıran faktörleri belirlemek, sebep sonuç ilişkilerini incelemek sorunun çözümünde ilk ve en önemli basamaktır.

Yolsuzluk olgusu, değişik sosyal bilimleri ortak bir araştırma merkezinde birleştiren bir özelliğe sahiptir. Bu yönüyle sosyal bilimlerin hemen hemen her dalı yolsuzluk konusunu kendi disiplini açısından ele almış ve açıklamaya çalışmıştır. Konunun bu kadar yaygın bir şekilde ilgi odağı olmasının üç nedeni vardır: Bunlardan birincisi, geçmişte ve günümüzde olduğu gibi, muhtemelen gelecekte de bu konunun bütün insan toplulukları tarafından incelenmesi ve sorunun gerek ilkel toplumlarda gerekse ileri ve karmaşık toplumlarda mevcut olmasıdır. İkinci olarak, amaçları çok yönlü insan davranışları analiz etmek olan ve sosyal bilimler çatısı altında toplanan farklı disiplinlerin, bir insan davranışı unsuru olan yolsuzluğu da ilgi alanları içerisinde düşünmeleri ve bu doğrultuda konuya yaklaşmalarıdır. Üçüncü olarak ise, bilimin özellikle de sosyal bilimlerin kollektif bir çalışmaya gitmek mecburiyetinde olması gereğidir. Eğer sosyal bilimler insan davranışlarını, toplulukları ve kültürü izah edecek ise bu ancak disiplinler arası bir işbirliği ile mümkün olmaktadır.

Yolsuzluğun ekonomik analizi, Becker'in 1968 de yaptığı “suç ve ceza” modeli ve “*principal-agent*” teorisi ile başlar. Becker (1968)'in modeli, fayda-maliyet analizine dayanmaktadır. Burada rasyonel tercihler neticesinde oluşan faydanın ençoklaştırılması amaçlanmaktadır. Bu modele göre birey davranışını yönlendiren etmenler; yasal yollardan ve yasadışı yollardan elde etmeyi planladığı geliri ile yasadışı faaliyetin ortaya çıkarılması neticesinde karşılaşıacağı ceza miktarıdır. Bireyin yasal olmayan bir eylem sonucu elde edeceği gelir, faydasını; yakalanma olasılığı sonucuna göre yakalandığında alacağı ceza ise maliyetini oluşturacaktır. Temel olarak, yasadışı faaliyet, bu faaliyetten elde edilecek kazançla doğru orantılı, bu faaliyetin cezası ile de ters orantılıdır. Burada bireylerin yasal

işlerden elde edeceği gelirin düşük olması, kişilerin yasal olmayan alternatiflere yönelmesine temel teşkil edebilir. Çünkü bu durumda yasal olmayan bir faaliyetin alternatif (fırsat) maliyeti (yasal gelir) düşüktür. Bu yasal gelirin yüksekliğinin fırsat maliyetini artıracığı anlamına da gelir. Sonuç olarak, Becker, suç işleyenlerin bir fayda ve maliyet analizi sonucu (eğer fayda maliyetten büyük ise) suç işlemeye karar verdiklerini ifade etmektedir. Principal-agent modeli ise, Rose-Ackerman ve Klitgaard'ın bilgi problemi sonucunda ifade ettikleri bir model olup kamu görevlisi ile bu kamu görevlisini görevlendiren otorite arasındaki ilişkilerdeki bilgi ve fayda farklılığını temel alan bir modeldir. Buna göre yolsuzluk, bilgi avantajına sahip olan tarafın (ki bu çoğu zaman kamu görevlisi konumundaki kişi yada kişilerdir) bu avantajını kullanarak bir takım kazançlar elde etmesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur.

Çoğu zaman yolsuzluğu besleyen ekonomik koşullar denildiğinde, makro ekonomik unsurlar göz önüne alınmaktadır. Oysa yolsuzluk olgusunu besleyen mikro eksenli ekonomik faktörler de söz konusudur. Bu mikro faktörlerin temelinde piyasanın rekabet koşulları ve bilgi asimetrisi gibi iki önemli unsur yer almaktadır.

Yolsuzluk olgusunun oluşmasına yol açan en temel faktör, piyasanın rekabetçi durumudur. Yolsuzluk çoğunlukla aksak rekabet koşullarında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda piyasanın özelliği, yolsuzluk olgusunu açıklamak için göz önünde tutulması gereken en önemli kriterlerden biridir. Yolsuzluk olgusunu açıklamak için kullanılan diğer önemli bir kavramda bilgi yetersizliği kavramıdır. Zira yolsuzluk ancak ve ancak bir tarafın, belli konularda bir takım bilgi avantajlarına sahip olduğu durumlarda gerçekleşebilir.

Yolsuzluğu besleyen makro ekonomik koşullar denildiğinde zaman, karşımıza çok boyutlu bir fotoğraf çıkmaktadır. Yolsuzluğu ortaya çıkaran en temel ekonomik faktör olarak, ekonomik gelişmişlik ve büyüme kavramları üzerinde durulmaktadır. Bu temel etmenin ötesinde yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açacak çok sayıda ekonomik faktörler de bulunmaktadır. Bunlar; devletin ekonomideki rolü ve izlemiş olduğu politikalar, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği, ticari kısıtlamalar, enflasyon, düşük

ücretler, ekonominin rekabet gücü, dışa açıklık durumu, ekonomik özgürlükler, kayıt dışı ekonomi, istihdam, vergi sistemi şeklinde sıralanabilir.

Sosyal bir olay olan yolsuzluğun oluşmasına materyal olarak ekonomik sistem neden olabilir, ancak işin moral ya da ahlaki tarafı ihmal edilmemelidir. Bu nedenlerden dolayı yolsuzluğu sadece ekonomik bir olay olarak görmeyip, sosyal yanını da hesaba katmak gerekmektedir. Toplum tarafından nasıl ele alındığı ve ne gibi yaptırımlara konu edildiği de burada önem taşımaktadır.

Yolsuzluk tek bir nedene bağlı olmayan karmaşık bir olgudur. Bu kavramı, sadece ekonomik faktörlerle açıklamak yeterli olmamaktadır. Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran fırsat ve motivasyonların neler olduğunu daha iyi saptayabilmek için, ekonomik faktörler dışında politik, hukuki ve sosyal-kültürel faktörlerinde incelenmesi gereklidir.

Her bir disiplinin yolsuzluk olgusuna bakışı, kendi öğretileri ve yöntemleri doğrultusunda olmaktadır. Bu doğrultuda farklı disiplinlerin, yolsuzluk olgusunun nedenlerine yönelik açıklamaları da farklılık arz etmektedir. Buna göre, bürokratik yapıdaki siyasallaşma, siyasi kayırmacılık, üst düzey yöneticilerin yeni bir iktidarın yönetime gelmesi ile değiştirilmesi, kamu yönetimindeki örgütlenme yetersizlikleri devletin siyasal yapısında yolsuzluklar için uygun bir zemin oluşturabilmektedir. Bununla birlikte toplumsal yapıdaki aile, akraba ve hemşeri ilişkilerinin bürokratik süreçlere yansması, devlet yapısının genelde otoriter ve merkeziyetçi olması, ülke yönetiminde bulunan insanların yetenek ve yeterliliklerinin tartışılabilir olması, eğitim yetersizliği, hızlı nüfus artışı ile kentleşmenin getirdiği işsizlik ve yaşam şartlarının güçleşmesi, adli yapıdaki yetersiz denetim ve cezalar da yolsuzluklar için uygun zemin oluşturabilmektedir. Ayrıca toplumların kültürel özellikleri de yolsuzluk üzerinde etkilere yol açmaktadır. Toplumun inancı, etnik yapısı gibi kültürel özellikler, yolsuzluğun ortaya çıkmasına yada azalmasına neden olmaktadır.

Siyasi sistem ve yasal çerçeve, yolsuzluk olgusunu besleyen önemli kaynaklardır. Siyasi ve hukuki sistem, yolsuzluklara zemin oluşturan ekonomik mantığın gerçekleşebileceği bir ortam sunabilir. Siyasi yapıdaki demokratikleşme (insan

hakları, siyasi özgürlükler, seçim sistemleri, siyasi partiler yasası vb.) merkezi yönetim, yargı bağımsızlığı ve hukuk devleti gibi alanlarda yoğunlaşan sorunlar ve bu sorunların yol açtığı siyasi kirlenme ve istikrarsızlık, son yıllarda daha sık karşımıza çıkan yolsuzlukları mümkün kılan bir ortam sağlamıştır. Toplum adına karar alma yetkilerinin seçilmişlere devredildiği demokrasilerde, seçilmişlerin bu yetkilerini kamu çıkarları doğrultusunda kullanmalarının sağlanması için denetleme, teşvik ve yaptırım mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde yerleştirilmesi gerekmektedir. Temiz siyaset-temiz yönetim için gerekli ilkelerin hayata geçirilmesi, siyasi ve yasal reformların tamamlanması, yolsuzluk ekonomisinin yayılmasının önüne geçilebilmesi için öncelikli koşuldur.

Yolsuzluk olgusunu ortaya çıkaran bu ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-kültürel faktörlerin sayısını artırmak mümkündür. Bunlardan sadece birisi, bir kaç yada hepsi birlikte çeşitli derecelerde olmak üzere yolsuzluk için uygun bir kapı açar yada uygun bir ortam hazırlayabilir. Bununla birlikte hazırlanan bu çalışmada bu faktörlerin hepsi yerine bazıları analiz kapsamında ele alınmış ve test edilmiştir. Analiz kapsamında değerlendirilen bu faktörler ve yolsuzluk olgusu üzerine etkileri şunlardır.

Ekonomik büyüme ve gelişme kavramları, yolsuzluğun nedenleri ile ilgili araştırmalarda üzerinde önemle durulan faktörlerdendir. Ekonomik kaynakları kullanma fırsatlarının azlığı yada kıtlığı, yolsuzluğu teşvik eden bir etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin fırsatların kıtlığı ve ekonomik büyümenin yetersiz oluşu, kıt kaynakları kullanmak için vatandaşların rüşvet ödemesini teşvik edecektir.

Yolsuzluk bütün ülkelerde mevcut olan bir olgudur. Fakat bu olgu düşük gelirli ülkelerde çok daha fazla bir şekilde görülür. Bunun en temel nedeni bu tür ülkelerde, yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açacak koşulların, zengin ülkelere göre çok daha fazla bir şekilde yer almasıdır. Kamu hizmetlerinin yetersizliği, düşük gelirli ülkelerin temel özelliklerindendir. Kamu hizmetlerinin yeterli olmadığı durumlarda, hizmet almak isteyenler arasında bir çekişme olacaktır. Bu durum rüşvet ve yozlaşmaya yol açacaktır. Ayrıca bu tür ülkelerde bireyler hastalık, kaza ve işsizlik gibi risklere yakalanma ihtimali yüksek olup, bu tür risklerden korunma mekanizmaları ise yetersizdir. Böyle bir durumda bireyler geleceklerini garantiye almak için daha fazla kazanç elde etme güdüsü peşinde

olacaklardır ki bu durum neticesinde yasadışı gelir elde etme faaliyetleri artabilecektir. Ekonomik açıdan zengin ülkelerde, genellikle ücretler yüksektir. Bu durum da bireylerin yolsuzluk yapma davranışlarını olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan, düşük gelirli ülkelerde, yakalanma ve cezai yaptırımın küçük oranlarda olması, bireyleri yolsuzluğa yiten önemli koşullardandır. Bunlara ilaveten düşük gelirli ülkelerde genellikle, büyük miktarda regülasyonlar ve tekel rantları mevcut olmakta, şeffaflık ise düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Bu ülkelerde politik rekabet ve sivil özgürlüklerin kısıtlı olduğu, hukuk sisteminin etkinsiz olduğu bilinmektedir. Netice itibariyle düşük gelirli ülkelere ait olan bu tür özellikler, bu ülkelerde yolsuzlukların çok daha fazla bir oranda gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan ekonomik büyümenin yolsuzluğu artırdığı da ifade edilmektedir. Buna göre ekonomik büyüme ile ekonomide yeni fırsat ve kaynaklar oluşmakta, ekonomik ve sosyal hayatta bir takım dönüşümler yaşanmaktadır. Sosyal hayattaki bu kimlik değişimi, ekonomide belirsizliğe yol açmaktadır. Bir anlamda büyüme ile birlikte bir modernleşme süreci yaşanmakta ve bu durum toplumda yeni servet ve güç kaynaklarını ortaya çıkararak yolsuzluklar için yeni fırsatlar oluşturmaktadır. Bu görüşe rağmen ekonomik büyüme ile yolsuzluk arasındaki etkileşimde genel kanı; ekonomik büyüme ve gelişmenin, yolsuzluğu azalttığı yönündedir.

Gelir dağılımındaki dengesizlik, yolsuzluğu teşvik eden unsurlardandır. Eğer ekonomide gelir daha eşit bir şekilde dağılmış ise, mevcut orta sınıf daha fazla kişilerden oluşacak ve bu sınıfın çıkarları ile toplumun çıkarları örtüşecektir. Böylelikle kendi çıkarı için toplumun diğer fertlerinin çıkarlarını göz ardı etmek başka bir ifade ile yolsuzluk faaliyetinde bulunmak azalacaktır. Oysa ekonomide gelir dağılımı dengesizliği yüksek ise, bu durumda yüksek gelirli kişi yada gruplar, içinde bulundukları ekonomik ve sosyal yapıyı koruyabilmek, kural ve kanunları kendi yararlarına yönelik olarak hazırlatmak için, siyasetçilere ve kanun koyuculara baskı uygulayacaklar, hatta rüşvet ödeyeceklerdir. Böylelikle ekonomide rant kollama, rüşvet gibi yozlaşma kültürü yaygınlaşacaktır.

Toplumu oluşturan bireyler arasında gelir yönünden büyük boyutlara varan eşitsizlik varsa bu milli gelirden düşük pay alan kimseleri, yolsuzluk faaliyetinde

bulunmaya sevk edebilir. Çalışarak kazanmanın ve zengin olmanın mümkün olamayacağına inanan bireyler, kısa yoldan ve kolaydan para kazanma eğiliminde olabilirler. Aynı şekilde bir ülkede gelir dağılımında önemli boyutta dengesizlik söz konusu ise bu durum bazı tür yozlaşma eğilimlerini arttırabilir. Örneğin, müteşebbis ve rantiyeci kesim milli gelirin çok büyük bir kısmını alıyorsa, bu ücretli kesimin ahlak anlayışını zedeleyebilir. Ücret yetersizlikleri ve dengesizlikleri de mevcut ise o zaman kamu görevlilerinin rüşvet, zimmet, irtikâp vb. türde yozlaşmalara yönelmeleri söz konusu olabilir.

Gelir dağılımı eşitsizliğinin ve yoksulluğun söz konusu olduğu ekonomilerde, yasadışı yollardan kazanç elde etmek, tercih edilen bir yöntem olacaktır. Çünkü bu tür ekonomilerde düşük gelire sahip bireyler, yaşamlarını sürdürebilmek için yasadışı yollarla gelir elde etmeye yöneleceklerdir. Bunun neticesinde de yolsuzluk olayları artış gösterecektir.

Yolsuzluğa yol açan faktörlerden bir tanesi de, **enflasyondur**. Enflasyon, bir anlamda reel ücret seviyesini düşürmek suretiyle, kişilerin satın alma gücünü olumsuz etkilemektedir. Kişiler satın alma güçleri azalmasına rağmen ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar ve bunun için yasal olmayan yöntemlere başvurabilirler ki bu durum yolsuzlukların artmasına yol açacaktır.

Yüksek ve değişken bir enflasyonun varlığı, fiyatların gelecekte ne olacağı hakkındaki belirsizliği arttıracaktır. Bu durumda, bireylerin davranışlarının denetlenmesinin maliyetini arttıracaktır. Buna göre, enflasyonist bir ortamda, satış elamanlarının rapor ettikleri fiyatların, fiyatlardaki sürekli değişme nedeniyle, kontrol edilebilmesi son derece zor ve maliyetli olmaktadır. Başka bir ifade ile enflasyonun yüksek olduğu ve hızlı bir şekilde değiştiği durumlarda, kamu görevlilerinin fatura bedelini olduğundan yüksek; satıcıların ise fatura bedelini olması gerekenden düşük gösterebildikleri bir ortam kastedilmektedir. Böyle bir ortam da, yasadışı ve haksız kazançlar için elverişli koşullar sunmaktadır. Enflasyon, toplumda spekülâtif kazanç peşinde koşmayı, vurgunculuğu ve köşe dönücülük gibi düşünce ve eğilimleri artırarak yolsuzluğun yayılmasına katkıda bulunabilmektedir.

Ekonomik özgürlük, bir ülkedeki yolsuzluğun seviyesini belirlemektedir. Ekonomik özgürlük, ekonomik işlemlerin, bürokrasinin ve hükümet müdahalelerinin azalması demektir. Yolsuzlukları ortaya çıkaran fırsat ise, hükümetin ekonomiye aşırı müdahalesi sonucu oluşan tekelleşmedir. Bu çerçevede ekonomik özgürlüğün artması, hükümet müdahalelerinin azalması yani yolsuzlukların azalması anlamına gelmektedir.

Ekonomik özgürlüğün eksik olduğu yerde, yolsuzluk artmaktadır. Bu anlamda ekonomik özgürlük değerindeki bir azalış, ekonomik yaşamda devletin payının artması demektir. Bu çerçevede, ekonomik yaşamda devletin payının artması, kamu görevlilerine ekonomik kaynakların ve fırsatların kimlere ve nasıl dağıtılacağı konusunda monopol gücü ve takdir hakkı sağlamaktadır. Bu koşullar altında ekonomik yaşamda başarılar, piyasa faaliyetlerine bağlı olmamakta daha çok yetkili kamu görevlisini etkileme kabiliyetine bağlı olmaktadır. Bu süreç ise rüşvet ve irtikâp gibi yolsuzluk faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi koşuluyla olmaktadır.

Politik rejimin yapısı, yolsuzlukları belirleyen önemli bir unsurdur. Politik rejimdeki farklılaşmalar, otokritik bir yapıdan demokratik bir yapıya dönüşme çerçevesinde ele alınmakta ve bu dönüşümün, yolsuzluğa ne tür bir etkide bulunduğu vurgulanmaktadır. Buradaki genel kanı, demokrasinin güçlü olduğu sistemlerde yolsuzluğun daha düşük bir seviyede gerçekleştiğidir. Bu açıdan bakıldığında politik bilime göre yolsuzluğun temel nedeni, **“demokrasi açığıdır.”** Demokrasinin tam anlamı ile yerleşmediği topluluklarda, yolsuzluklar da sıkça görülmektedir. Demokrasi ile yolsuzluk arasında doğrusal olmayan bir ilişki ortaya konulabilmektedir. Çünkü demokratik toplumlardaki politikacıların tekrar seçilme güdüsünün, siyasi sistemin finansmanında doğabilecek sapmalara karşılık yolsuzlukları sınırlamada daha etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca demokrasi, özünde bir açık toplum rejimidir. Demokratik devletlerde halkın, seçtiği temsilcileri denetlemesine imkân verecek kurallar ve kurumlar mevcuttur. Vatandaşlar kamu yönetimi hakkında bilgi edinme haklarına sahiptirler. Yönetimin ise, kamu alanı ile ilgili bilgileri gizlemesi yasaktır ve bilgi verme gibi bir ödevi vardır. Bu nedenle demokratik toplumlar, demokrasinin yeteri kadar güçlü olmadığı toplumlara oranla daha az yolsuzlukla karşı karşıya kalmaktadır.

Yolsuzluk bir anlamda “*yasal bir problem*”dir ve bu bağlamda yolsuzluk ile hukuk sistemi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Zayıf bir yasal (hukuki) sistem, ekonomik aktörlerin ve kamu görevlilerinin, yaptıkları işlemlerde hesap verilebilirliği azalttığı için, bir anlamda yolsuzluklara uygun zemin hazırlamaktadır.

Hukuk sisteminin, özgül çıkarlara (devletin yada siyasetin özgül amaçlarına) değil de adil davranış kurallarından oluşarak toplumda adalet anlayışına hizmet ettiğine olan inancın yaygınlaşması toplumsal anlamda çürüme ve yozlaşmanın da azalmasına yol açacaktır. Eğer adalet ve hak kavramlarına dayanması gereken yargı kararları, siyaseten uygunluk kriterine dayanırsa, bu durum hukuk devletini ve hukukun üstünlüğü ilkesini tahrip edecek ve her düzeyde yozlaşma ve çürümeye yol açacaktır.

Genel olarak yasaların kapsamı, yasaların, yaptırım gücü ile yolsuzlukların gerçekleşmesi arasında güçlü bir ilişki söz konusudur. Cezaların Yetersiz oluşu, yolsuzluk yapanların kamuoyunun gözünde hak ettikleri cezalara çarptırılmamaları, ülkelerde hukukun üstünlüğü anlayışının tam olarak yerleştirilememesi, mahkeme safahatının çok uzun sürmesi ve bilirkişi uygulamasındaki sıkıntılar, mahkemelerin iş yükünün çok olması, mahkemelerin fiziki anlamda ihtiyaca cevap verecek seviyede bulunmaması, hakim ve savcı sayısının az oluşu, bazı kamu görevlileri ile ilgili yargılama için izin şartının bulunması (Dokunulmazlıklar), mevzuat ve uygulamadaki karışık ve anlaşılabilir yapı gibi unsurların fazla olması, yolsuzluk olgusunun ortaya çıkmasına yol açan faktörlerdir.

Bir ülkede *etnik farklılığın* fazla olması, o ülkede yolsuzluk düzeyinin belirlenmesinde etkili olan faktörler arasında gösterilebilir. Etnik farklılık yolsuzluğu direkt etkileyebileceği gibi dolaylı yoldan da etkileyebilmektedir. Etnik farklılığın olduğu durumlarda kamu görevlileri, kamu hizmetlerinin sunulmasında ve herhangi bir göreve atanmalarında, kendisi ile aynı etnik kimliğe sahip kişilere karşı daha kolaylıklar ve avantajlar sunmaktadırlar. Toplumsal olarak herhangi bir ayrımın olmadığı durumda bile kamu görevlileri kendi etnik kimliğini paylaşan veya ana dilini konuşan kişilere karşı çıkar sağlama eğilimlerinin daha güçlü olduğu gözlenmektedir. Aynı tür ilişkiler hemşerilik veya aşiret bağına dayalı olarak da gerçekleşebilmektedir. Böyle bir durumda, toplumlarda yozlaşmayı arttırmaktadır. Ayrıca etnik farklılığın fazla olması, politik istikrarsızlığa, kötü

ve etkinsiz ekonomik politikalara ve kötü yönetime yol açmaktadır. Bu gibi olumsuz koşullarda yolsuzluğun oluşmasına ve yayılmasına neden olmaktadır.

Bir toplumda *eğitim düzeyinin* düşük olması, yozlaşmanın bir diğer kaynağını oluşturur. Sosyal sistemin ya da sivil toplumun, iyi eğitilmiş olmadığı ülkelerde, halk, yolsuzluk konusunda ya bilgisiz ya da dezorganize bir durumda olacaktır. Oysa sosyal sistemin daha iyi eğitilmiş olduğu ülkelerde, vatandaşlar yolsuzluklar konusunda daha bilinçlidirler ve bu ülkelerde halk, hükümetlerin icraatlarını izlemeye alır ve kanuna aykırı eylemlere karşı tepkilerini hiç çekinmeden dile getirirler. Bunun sonucunda da daha az yolsuzluk olgusu ile karşı karşıya kalırlar. Esasen yozlaşma gelişmiş ülkelerden ziyade özellikle az gelişmiş ülkelerde yaygınlık göstermektedir. Az gelişmiş ülke insanının değer yargıları gelenekseldir. Bağımlılık ilişkileri yaygındır. Çalışma ve başarıdan çok, yakınlık, aile bağları, eş dost, hemşerilik gibi geleneksel bağlar ekonomik kriterlerden önde gelmektedir. İnsanları çalışmaya ve başarıya yöneltici motivasyonlar daha zayıftır. Aksine fırsatçı ve spekülasyon kazanç yollarına eğilim fazladır. Böyle bir durum da bireyleri, daha iyi eğitim alma, kendini daha kaliteli yetiştirme gibi ihtiyaçlara olan gereksinimini azaltacaktır. Bütün bu durumlar da, yozlaşmanın ortaya çıkması ve yaygınlaşması için elverişli koşulların oluşmasına yol açacaktır.

Eğitim seviyesi ve eğitimde verilen müfredat, yolsuzluk düzeyini belirleyici niteliktedir. Öncelikle hiç eğitim görmemiş yada az eğitilmiş kişilerin yolsuzluğa karşı duyarlılığı fazla beklenti dahilinde değildir. Ezbere dayalı eğitim sistemi, insanları üretimden uzaklaştırmakta; üretmeyen, ürettiğiyle yetinmeyen bireyler de ihtiyaçlarını karşılamak için kolaycı, 'köse dönme' yöntemlerinden medet ummaktadırlar. Kolay köse dönme mantığının yerleştiği, ahlak ve dürüstlüğü öğretmediği bir eğitim sistemi yolsuzluğun kaynaklarından biridir. Sonuç olarak eğitim seviyesi yada okur-yazarlık durumu, yolsuzluğun ortaya çıkmasında ve yayılmasında etkin bir işleve sahiptir. Okur-yazar oranının yüksek olduğu ülkeler, aynı zamanda yolsuzluğun daha az görüldüğü ülkelerdir.

Literatürdeki genel kanı, *Protestan nüfusun* geniş bir yer kapladığı bölgelerin, Katolik, Ortodoks, Müslüman ve diğer dinsel toplumların yoğun olarak yaşadığı coğrafyalara oranla daha az yolsuzluk düzeyine sahip olduğudur. Bunun temel nedeni

olarak ise bu toplumlarda Protestan ahlak anlayışının egemen olması fikri ifade edilmektedir. Çünkü Protestan Ahlak anlayışı, başarılı iktisadi faaliyet ve kazancı arzu edilir bir dini faaliyet olarak ögütlemekte ve başarılı kazancı, yasadışı yollardan olmayan, hak edilerek kazanılmış bir kazanç olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısı, Protestan toplumlarda çok kazanmayı (yasal yollardan) tercih edilen bir davranış haline dönüştürmüştür.

Hazırlanan bu çalışmada elde edilen bulgular, yukarıda anlatılan bu görüşleri doğrular niteliktedir. Buna göre elde edilen sonuçlara göre yolsuzluğu besleyen en önemli ekonomik faktör, ülkelerin gelişmişlik derecesidir. Buna göre gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelere göre daha az yolsuz ülkeler olmaktadır. Aynı şekilde ekonomilerdeki mevcut yüksek enflasyon ve gelir dağılımı eşitsizliği de yolsuzluğu besleyen ekonomik faktörlerdendir. Ayrıca ekonominin özgür bir yapı içerisinde olması da, yolsuzlukların düşük bir seviyede gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Politik, hukuki ve sosyo-kültürel faktörlere ait elde edilen sonuçlar neticesinde; demokrasinin ve hukuk sisteminin güçlü olduğu topluluklarda yolsuzluğun daha az görüldüğü kanısına varılmıştır. Yine aynı şekilde iyi ve etkin bir eğitim sisteminin varlığı da yolsuzluğu azaltan bir etkiye yol açmaktadır. Kültürel bir unsur olan din faktörü de yolsuzluğu etkilemektedir. Buna göre Protestan nüfusun çoğunlukta olduğu topluluklar, diğer dinlere sahip halkın çoğunlukta olduğu topluluklara oranla daha az bir yolsuzluk düzeyine sahip olmaktadır. Bunun nedeni olarak da Weber'in Protestan ahlak anlayışının, bu toplumlarda egemen görüş olması düşüncesi yer almaktadır. Diğer taraftan etnik farklılığın da yolsuzluğu besleyen bir faktör olduğu ifa edilmektedir. Fakat elde edilen bulgular bu görüşü doğrular nitelikte değildir.

Sonuç olarak; gerek ekonomik yaşamda gerekse toplumun diğer alanlarında olumsuz etkilere yol açan yolsuzluk olgusunu, ortadan kaldırmak yada en azından azaltmak için bu soruna karşı etkin ve başarılı mücadele stratejilerinin geliştirilmesi gereklidir. Bu bağlamda etkin ve başarılı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi belirleyebilmek için sebeplerinin iyi anlaşılması gereklidir. Yolsuzlukla mücadelede en etkin yol, yolsuzluğu oluşturan nedenleri ortadan kaldırmaktır. Nasıl ki her hangi bir sorunun çözülebilmesi için

bu sorunu ortaya çıkaran faktörlerin ortadan kaldırılması gerekiyorsa aynı şekilde yolsuzluğu doğuran faktörleri de saptamadan bu sorun ile mücadele etmek, çözüm yerine yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açacaktır.

Çalışmada elde edilen bulgular ışığında yolsuzlukla mücadele de şu çözümlerin tercih edilmesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

Her şeyden önce bilinmelidir ki yolsuzluk çok yönlü ve karmaşık bir olgudur. Bu yönüyle yolsuzluklara yol açan tek bir faktörden değil, faktör kümelerinden söz etmek gerekecektir. Böyle olunca karmaşık ve çok yönlü süreçlerden meydana gelen bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi yolsuzluk tek bir kaynaktan doğmamaktadır. Yolsuzluğun ortadan kaldırılması ancak sosyal, kültürel, ekonomik, politik ve yasal sektörleri kuşatan ulusal (hatta yerel, kurumsal) önlemlerle olanaklıdır. Son derece karmaşık sosyal, kültürel, politik, yasal ve ekonomik gerçekliğin çeşitli unsurlarının bir araya getirilmesi büyük güçlükler içerdiğinden dolayı, bu baş döndürücü kavramsal konumdan işlevsel bir öneri çıkarabilmek ise hemen hemen olanaksızdır denilebilir (Güvel, 1998b). Ancak yine de önlemlere temel olabilecek genel bir çerçeve çizilebilir. Bu çerçeve içerisinde yer alacak çözüm önerileri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Sonuç olarak Tanzi (1998)'nin de belirttiği gibi yolsuzlukla mücadelede şu nokta gözden kaçmamalıdır. Yolsuzluk, hiçbir zaman tek bir nedenle açıklanmayacak kadar karmaşık bir olgudur. Aksi halde çözümü de kolay olurdu. Yolsuzluğu etkileyen faktörlerden bazıları diğerlerine göre daha kolay değiştirilebilmektedir. Bu olgunun karmaşık yapısından dolayı, yolsuzlukla mücadelenin birçok alanda yürütülmesi gerekmektedir. Bu mücadele, birkaç ay hatta birkaç yıl boyunca bile başarı ile sonuçlanmayabilir. Yapılabilecek en büyük hata, ücretleri yükseltmek, cezaları artırmak yada yolsuzlukla mücadele ofisi kurmak gibi tek ve sığ bir alanla sınırlandırılmış stratejiler ile kısa süre içerisinde sonuç almayı beklemek olacaktır. Gerçekçi ve etkin bir strateji, her şeyden önce kamu sektöründe çalışanlar arasında yolsuzluk faaliyetinin yapılmasını talep eden kimselerin ve bu faaliyetleri yerine getirmek için belli bir bedel talep eden kamu çalışanlarının var olduğunun açık bir şekilde kabullenilmesiyle başlamalıdır. Kısacası ekonomik yaşamın birçok alanında olduğu gibi yolsuzluk için de bir arz ve talep mevcuttur.

Bu arz ve talebi belirleyen ekonomik, politik, hukuki ve sosyo-kültürel faktörler, yolsuzlukla mücadele stratejimizin de çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Tablo:5.9. Yolsuzluğu Önlemeye Yönelik Stratejiler

Yolsuzluğun Nedenleri	Çözüm Önerileri
<u>Ekonomik Nedenler:</u> -Ekonomik Büyüme ve Gelişme, - Ücretler, -Kamunun Hacmi, -Yoksulluk ve Gelir Dağılımı -Rekabet, -Dışa Açıklık, -Enflasyon, -Ekonomik Özgürlükler	-Etkin ve yeterli kamu hizmeti, yüksek ekonomik gelişmişlik, -Kamu ücretlerinin artırılması ve özel sektör ücretleri ile olan farkın minimize edilmesi, -Devletin ekonomi içerisindeki yerinin optimize edilmesi, -Gelir dağılımı dengesizliğinin ve yoksulluğun azaltılması, -Ekonomik yapıda rekabet gücünün artırılması, -Dışa açık bir ekonomik yapıya dönüşmek, -Düşük enflasyon oranı, -Ekonomik özgürlüklerin artırılması.
<u>Politik Nedenler:</u> -Demokrasi Açığı, -Politik rekabet, -Siyasi partilerin finansmanı, -Güçlü bir sivil toplum, -Özgür basın, -Mülkiyet Hakları, -Politik İstikrarsızlık, -Siyasi Duyarlılık, -Bürokratik Yapı	-Demokratik yapının güçlendirilmesi, -Politik rekabetin artırılması, -Siyasi partilerin finansmanında daha şeffaf ve sınırlı miktarda bağışa olanak tanıyan bir sisteme yönelme, -Etkin ve güçlü bir sivil toplumun varlığı, -Özgür ve tarafsız bir basının varlığı, -Mülkiyet haklarının yeterince güvence altına alınması, -İstikrarlı bir politik sistemin varlığı, -Yolsuzluk konusunda, duyarlı bir liderin yada partilerin varlığı, -Bürokratik kalitenin artması
<u>Hukuki Nedenler:</u> -Etkin Hukuk sistemi, -Yasaların ve kanunların açıklığı ve basitliği, -Cezaların yaptırım gücü, -Dokunulmazlıklar	-Bağımsız ve etkin yargının varlığı, -Bağımsız kovuşturma ve yaptırımın varlığı, -Açık, basit ve anlaşılır yasaların varlığı, -Cezaların yaptırım gücünün artırılması, -Dokunulmazlıkların kaldırılması
<u>Sosyal Nedenler:</u> -Nüfus artışı, -Şehirleşme ve Göç, -Akraba İlişkileri, -Eğitim Düzeyi, -Kadın İşgücü	-Düşük nüfus artış hızı, -Düşük göç oranı, -Şehirleşme neticesinde oluşan kamu hizmeti talep artışının karşılanması, -Kamu görevini sunarken akraba ilişkilerinin ve etnik özelliklerinin etkisinin göz ardı edilmesi -Eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve eğitim sistemin kalitesinin artırılması -Kadın işgücü oranının artırılması

KAYNAKÇA

- Abed, G. T. and H. R. Davoodi (2000); “Corruption, Structural Reforms and Economic Performance in The Transition Economies”, *IMF Working Paper*, WP/00/132.
- Abed, G. T. and S. Gupta (2002); “The Economics of Corruption: An Overview”, *Governance, Corruption & Economic Performance*, Ed. G. T. Abed and S. Gupta, IMF Press, September, pp.1-19.
<http://www.imf.org/external/pubs/ntf/2002/govern/index.htm>, (23.10.2005).
- About, A. (2004); “Democratic Transitions and Forms of Corruption”, *Paper Presented in A Conference: Political Corruption and Democracy*, Collegiums for Development Studies, Uppsala, Sweden.
- Acemoğlu, D. and T. Verdier (2000); “The Choice Between Market Failures and Corruption”, *American Economic Review*, Vol. 90, N0. 1, March, pp.194-211.
- Acemoğlu, D. and T. Verdier (1998); “Property Rights, Corruption and The Allocation of Talent: A General Equilibrium Approach”, *The Economic Journal*, Vol. 108, pp.1381-1403.
- Acemoğlu, D., S. Johnson and J. Robinson (2004); “Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth”, *NBER Working Paper*, No. W10481, May.
- Adaman, F., A. Çarkoğlu ve B. Şenatalar (2003); *İş Dünyası Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler*, TESEV Yayınları, Şubat, İstanbul,
- Adaman, F., A. Çarkoğlu ve B. Şenatalar (2001); *Hane Halkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri, Önlenmesine İlişkin Öneriler*, TESEV Yayınları, No. 24, İstanbul.
- Ades, A. and R. Di Tella (1997); “The New Economics of Corruption: A Survey and Some New Results”, *Political Studies*, XLV, pp.496-515.
- Ahmad, N. (2002); “Corruption and Government Regulations: An Empirical Analysis”, *Bangladesh Development Studies: The Quarterly Journal of The Bangladesh Institute of Development Studies*, Vol 28, No. 4, pp. 173-197.

- Ahsan, S. M. (2001); “Institutional Framework and Poverty”, *WIDER Discussion Paper*, No. 2001/136, November,
- Aidt, T. S. (2003); “Economic Analysis of Corruption: A Survey”, *The Economic Journal*, 113 (November), Royal Economic Society, Published by Blackwell Publishing, Oxford, pp.632-652..
- Alada, A. D. (2000); *İktisat Felsefesi ve Belirsizlik*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Alam, M. (1995); “A Theory of Limits on Corruption and Some Applications”, *Kyklos*, Vol. 48, No.3, pp.419-435.
- Altun, Ş. (2004); *Yolsuzluğun 100 Yıllık Tarihi*, Agora Kitaplığı 44, Ekim, Ankara
- Akalan, A. R. (2006); Türk Kamu Hizmetinde İyi Yönetim ve Yolsuzlukla Mücadele, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Konya.
- Akça, H. (2007); *Regülasyon Ekonomisi*, Nobel Kitabevi, Adana.
- Akçay, S. (2001); Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzlukların Ekonomik Analizi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ekim, Afyon.
- Akçay, S. (2000); “Yolsuzluk, Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi”, *Muğla Üniversitesi, SBF Dergisi*, Cilt.1, Sayı.1, Güz, ss.1-22.
- Aktan, C. C. (2001); “Siyasal Ahlak ve Siyasal Yozlaşma”, *Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri*, Ed. C. C. Aktan, Hak-İş Yayınları, ss.51-69.
- Aktan, C. C. ve T. Vural (2006a) ; “Eski Kurumsal İktisat”, *Kurumsal İktisat*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, Yayın No:194, Ankara, ss.1-18.
- Aktan, C. C. ve T. Vural (2006b); “Kurallar ve Kurumların Sosyolojik Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, No. 193, Ankara, ss.1-14.
- Aktan, C. C. ve T. Vural (2006c); “Kural ve Kurumların Oluşumu”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, No. 193, Ankara, ss.63-76.
- Aktan, C. C. ve T. Vural (2006d); “İyi Kurallar”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, No. 193, Ankara, ss.77-82.

- Aktan, C. C., İ. Ö. Sanver ve M. R. Sanver (2006); “Oyunlar, Kurallar ve Düzen: Oyun Teorisi Perspektifinden Kuralların Rasyonelliği”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, No. 193, Ankara, 97-114.
- Aktaş, S. (2001); *Hayek’in Hukuk ve Adalet Teorisi*, Liberte Yayınları, No. 60, Ankara.
- Andrew W. G. and D. Stasavage (1997); “Corruption: The Issues”, *OECD Development Centre, Working Paper*, No. 122, January.
- Andving, J. C. (1991); “The Economic of Corruption: A Survey”, *Studi Economici*, No.43, pp.52-75.
- Andving, J. C. and K. O. Moene (1990); “How Corruption May Corrupt”, *Journal Of Economic Behavior and Organization*, Vol. 13, North-Holland, pp.63-76.
- Andving, J. C. ve Diğerleri (2000); Research on Corruption: A Policy Oriented Survey”, *Commissioned by NORAD Final Report*, December, Oslo.
- Aoki, M. (2007); “Endogenizing Institutions and Institutional Changes”, *Journal of Institutional Economics*, 3: 1, Printed in The United Kingdom, pp.1-31.
- Ararat, O. (2008); “Methodology of Research on Corruption in Education”, *MPRA Paper*, No. 8473, Posted 26 April. <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/8473> (17.05. 2008).
- Aydın, M. (2006); “Değerler, Normlar ve Kurumlar”, *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, No. 193, Ankara, ss.15-30.
- Aydın, S. (2006); “Yolsuzluk: 21. Yüzyılda Tehditler ve Eğilimler”, *Yolsuzluk*, Ed. S. Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara, ss.1-44.
- Azfar, O. (2002); “The New Institutional Economics Approach to Economic Development: An Analytic Primer”, *The IRIS Discussion Papers on Institutions & Development*, Paper No. 02/03, March.
- Azfar, O. Y. Lee and A. Swamy (2001); “The Causes and Consequences of Corruption”, *ANNALS Working Papers*, No. 573, January.
- Bac, M. (1998); “The Scope, Timing and Type of Corruption”, *International Review of Law and Economics*, No.18, pp.101-120.
- Bağırkan, Ş. (1997); *Ekonomi Ansiklopedisi*, 1 Numara ve Hearst Yayıncılık-Paymaş Yayınları, İstanbul.

- Bailey, B. M. (2000); *Anti-Corruption Programming: A Primer*, Canadian International Development Agency, June.
- Baltagi, B. (2001); *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley and Sons, 2nd ed. New York.
- Bakan, İ. ve T. Büyükbeşe, (2006); “Kurum Kültürü”, *Kurumsal Kültür*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayını, No: 195, Ankara, ss.33-59.
- Bardhan, P. (1997); “Corruption and Development”, *Journal of Economic Literature*, Vol. 35, No. 3, September, pp.1320-1346
- Bastiat, F. (1997); *Hukuk*, Çev. Yıldırım Arsan, Liberal Düşünce Topluluğu Yayını, No. 13, Ankara.
- Başar, S. (2004); “Yolsuzlukların Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri”, *İktisat, İşletme ve Finans*, Vol. 19, sayı. 222, ss. 66-76.
- Bayar, G. (2006); “Türkiye’de Yolsuzluklar-Ekonometrik Bir İnceleme”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Tebliği No. 5, Nisan.
- Bayley, D. H. (1966); “The Effects of Corruption in Developing Nations”, *The Western Political Quarterly*, No. 19(4), December, pp.719-732.
- Becker, G. S. (1968); “Crime and Punishment: An Economic Approach”, *Journal of Political Economy*, Vol. 76, pp.169-217.
- Begovic, B. and B. Mijatovic (2002); *Corruption at The Customs: Combating Corruption at The Customs Administration*, Published by The Center for Liberal-Democratic Studies, Belgrade/Serbia.
- Benson, B. L. (1988); “An Institutional Explan for Corruption of Criminal Justice Officials”, *Cato Journal*, Vol.8, No.1, Spring/Summer, pp.139-163.
- Benson, B. L. and J. Baden (1985); “The Political Economy of Governmental Corruption: The Logic of Underground Government”, *Journal of Legal Studies*, Vol.14 No.2, pp.392-407.
- Berg, E. (2001); “How Should Corruption Be Measured”, London School of Economics and Political Science, *MSC Economics Extended Essay*, London, May, <http://members.lycos.co.uk/eberg/>, (27.12.2007).

- Bicchieri, C., R. Mudambi and P. Navarra (2000); “*A Matter of Trust: The Search for Accountability in Italian Politics, 1990-2000*”, <http://www.transparency.org> (23.07.2007).
- Blechinger, V. (2002); *Corruption and Political Parties, Sectoral Perspectives on Corruption*, Prepared By MSI, November.
- Bliss, C. and R. Di Tella (1997); “Does Competition Kill Corruption”, *Journal of Political Economy*, Vol. 105, No. 5, October, pp.1001-1023.
- Bjornskov, C. and M. Paldam (2005); “Corruption Trends”, *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Pres, pp.71-88.
- Boehm, F. (2007); “Anti-Corruption Strategies as Safeguard for Public Service Sector Reforms”, *Anti Corruption Training and Consulting (ACTC) Working Paper*, September.
- Bowles, R. (1999); “Corruption”, <http://encyclo.findlaw.com/8500book.pdf>, Erişim (15.8.2007).
- Braun, M. and R. D. Tella (2004); “Inflation, Inflation Variability and Corruption”, *Economics & Politics*, Vol. 16, No. 1, March, pp.77-100.
- Bresson, J. C. (2000); “The Causes and Consequences of Corruption: Economic Analysis and Lessons Learnt”, *No Longer Business as Usual: Fighting Bribery and Corruption*, OECD Publishing, pp. 1-36.
- Broadman H. G. and F. Recanatini (2002); “Corruption and Policy: Back to The Roots”, *The Journal of Policy Reform*, Vol. 5, No. 1, January, pp. 37-49.
- Broadman H. G. and F. Recanatini (2000); “Seeds of Corruption: Do Market Institutions Matters?”, *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 2368, June.
- Cadot, O. (1987); “Corruption as A Gamble”, *Journal of Public Economics*, Vol.33, No. 2 North-Holland, pp.223-244.
- Caiden, G. E. (1991); “What Really is Public Maladministration”, *Public Administration Review*, Vol. 51, No. 6, December, pp. 486-493.
- Chafuen, A. A. and E. Guzman (2000); “Economic Freedom and Corruption”, *2000 Index of Economic Freedom*, Heritage Foundation Press, pp. 51-63.

- Charap, J. and C. Harm (1999); "Institutionalized Corruption and The Kleptocratic State", *IMF Working Paper*, No: 91, July.
- Cingi, S. (2002); "Yolsuzluk Olgusu ve Ekonomik Analizi Üzerine Notlar", *Yolsuzluk ve Etkin Devlet*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Aralık, Ankara, ss.1-18.
- Clarke, G. R. and L. C. Xu (2001); "Ownership, Competition and Corruption: Bribe Takers Versus Bribe Payers", *World Bank, Policy Research Working Paper*, No. 2783, October.
- Coase, R. (1998); "The New Institutional Economics", *The American Economic Review*, Vol. 88, Issue 2, May, pp.72-74.
- Collier, M. W. (2002); "*Explaining Corruption: An Institutional Choice Approach*", *Crime, Law & Social Change*, Vol. 7, No. 38, Kluwer Academic Publisher, Netherlands, pp.1-31.
- Colombatto, E. (2001); "Discretionary Power, Rent- Seeking and Corruption", *ICER Working Paper*, September.
- Commons, J. R. (1931); "Institution Al Economics", *American Economic Review*, Vol. 21, No. 4, pp.648-657.
- Cuadrado, R. C. (2005); "Corruption: A Corporate Perspectives", *Facultad De Ciencias Economicas Y Empresariales Universidad De Navara, Working Paper*, No.11/05.
- Çaha, H., H. Yüksel ve F. Durak (2006); "Küresel Bir Sorun Olarak Yolsuzluk", *Yolsuzluk*, Ed. S. Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara, ss.45-86.
- Çelen, M. (2007); *Yolsuzluk Ekonomisi*, İSMMMO Yayını, Yayın No 77, İstanbul
- Çiftçi, H. (2004); *İktisadi Gelişmede Uluslararası Rekabet ve Ulusal Kurumlar Dinamiği*, Seçkin Yayıncılık, Ocak.
- Dabla-Norris, E. (2000); "A Game-Theoretic Analysis of Corruption in Bureaucracies", *IMF Working Paper*, WP/00/106.
- Demir, Ö. (2006); "Sosyal Kuralların Mantığı", *Kurallar, Kurumlar ve Düzen*, Ed. C. C. Aktan, SPK Yayınları, No. 193, Ankara, ss.31-62.
- Demir, Ö. (2003); *İktisat ve Ahlak*, Liberte Yayınları, No.86, Ankara, Eylül.

- Demir, Ö. (1999); “İşlem Maliyetini Düşüren Birer Kurum Olarak Hukuk, Ahlak ve Din”, İslam, Sivil Toplum, *Piyasa Ekonomisi*, Ed. Ö. Çaha, Liberte Yayınları, No. 28, Ankara, S. 55-71.
- Demir, Ö. (1996); Kurumcu İktisat, Vadi Yayınları, Ankara.
- Demirtaş, D. (2006); “Yeni Kurumsal Ekonomi Üzerine Bir İnceleme”, *Kurumsal İktisat*, SPK Yayını, Yayın No:194, Ankara, ss.43-58.
- Dipietro, W. R. (2002); “National Corruption and The Size of The Public Sector”, *Briefing Notes in Economics, Issue*, No. 55, December 2002-January 2003, pp.1- 12.
- Dixit, A. K. and B. J. Nalebuff (2003); *Thinking Strategically: The Competitive Edge in Business, Politics and Everyday Life*, Çev. N. Arık, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Doron, G. and I. Sened (2001); *Political Bargaining: Theory, Practice and Process*, Sage Publisher.
- Durusoy, S. (2003); “Siyasi ve Ekonomik Yozlaşmanın Yansıması: Yolsuzluk Ekonomisi”, *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl. 40, Sayı. 468, Mart, ss.51- 58.
- Economist (2008); *The Economist Intelligence Unit's Index of Democracy 2008*.
www.economist.com/markets/rankings, (12.01.2009).
- Eggertsson, T. (2002); “Neoinstitutional Economics”, *The New Polgrove Dictionary of Economics and The Law*, Vol. 2, pp. 665-671
- Ekici, E. (2006); “Hobbes ve Rousseau: Toplumsal Sözleşme Kuramı”, *Kaygı Dergisi*, Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Sayı 6, Bahar, ss.78-89.
- Ekpo, A. H. (1985); “Corruption and Prices: A Theoretical Note”, *Nigerian Journal of Social Studies*, Vol. 27, No. 3, pp.305-317.
- Ekstrand, L. H. (2005); “Socio-Cultural Factors Affecting Corruption and What to Do”, *Background Paper, Adb/Oecd Anti-Corruption Initiative for Asia and The Pasific, 5th Regional Anti-Corruption Conference*, 28-30 September, Beijing, Chine.
- Elliott, K. A. (1997); “Corruption as An International Policy Problem: Overview and Recommendations”, *Corruption and The Global Economy*, Ed. K. A. Elliott, Institute for International Economics Publisher, pp.175-233.

- Entorf, H. and H. Spengler (2000); "Socioeconomic and Demographic Factors of Crime in Germany: Evidence From Panel Data of The German States", *International Review of Law and Economics*, Vol. 20, No. 1, pp.75-106.
- Erkan, H. (2004); *Ekonomi Sosyolojisi*, Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi, 5. Baskı, İzmir.
- Evans, B. R. (2004); "The Cost of Corruption", *Tearfund A Discussion Paper On Corruption*, Development and Poor.
- Fredriksson, P. G. and J. Svensson (2003); "Political Instability, Corruption and Policy Formation: The Case of Environmental Policy", *Journal of Public Economics*, Vol. 87, Issues.7-8, August, pp.1383-1405.
- Ganuza, J-J and E. Hauk (2000); "*Economic Integration and Corruption: The Corrupt Soul of The European Union*", Universitat Pompeu Farba, Department of Economics and Business, Ramon Trias Fargas 25-27, 08005, Barcelona, Spain.
- Gatti, R. (1999); "Corruption and Trade Tarif or A Case for Uniform Tariffs", *The World Bank Policy Research Paper*, No. 2216, October.
- Getz K. A. and R. J. Volkema (2001); "Culture, Perceived Corruption and Economics: A Model of Predictors and Outcomes", *Business and Society*, Vol. 40, No. 1, pp.7-30.
- Goel, R. K. and M. A. Nelson (2005); "Economic Freedom Versus Political Freedom: Cross-Country Influences on Corruption", *Australian Economic Papers*, Vol. 44(2), June, pp.121-133.
- Goel, R. K. and M. A. Nelson (1988); "Corruption and Government Size: A Disaggregated Analysis", *Public Choice*, Vol. 97(1), pp.107-120.
- Golden, M. A. and L. Picci (2005); "Proposal for A New Measure of Corruption, Illustrated with Italian Data", *Economic & Politics*, Vol. 17, No. 1, March, pp.37- 75.
- Goldsmith, A. A. (1999); "Slapping The Grasping Hand: Correlates of Political Corruption in Emerging Markets", *American Journal of Economics and Sociology*, 58(4), pp.865-883.
- Goudie, A. W. and D. Stasavage (1997); "Corruption: The Issues", *OECD Development Centre, Working Paper*, No. 122, January.

- Gray, C. W. and D.Kaufman (1998); “Corruption and Development”, *Finance and Development*, Vol. 35, No. 1, March, pp.7-11.
- Groenendijk, N. (1997); “A Principal-Agent Model of Corruption”, *Crime, Law and Social Change*, No.27, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, pp.207-229.
- Gujarati, D. N. (1999); *Temel Ekonometri*, Çev. Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, 1. Basım, Literatür Yayınları, No. 33, İstanbul.
- Gupta, S., H. Davoodi and R. Alonso-Terme (1998); “Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?”, IMF Working Paper, WP/98/76, May.
- Gupta, S., H. Davoodi and E. Tiongson (2001); “Corruption and The Provision of Health Care and Education Services”, *The Political Economy of Corruption*, Ed. A. K. Jain, Routledge Press, London, pp.111-141.
- Gürgür, T. and A. Shah (2000); “Localization and Corruption: Panacea or Pandora’s Box?”, *World Bank Policy Research, Working Paper* 3486, November.
- Güvel, E. A. (2004a); *Organize Suç Ekonomisi ve Hukuk Uygulaması*, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs.
- Güvel, E. A. (2004b); ‘Suç Ve Ceza Ekonomisi’, Roma Yayınları, Ankara, Mayıs.
- Güvel, E. A. (2003); *Türkiye’de Politika Ekonomi Etkileşimi*, Nobel Kitabevi, Adana.
- Güvel, E. A. (1998a); *Politik İktisat ve Akıl*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Güvel, E. A. (1998b); “Bürokratik ve Politik Yozlaşmanın Ekonomik Analizi”, *İşletme Finans Dergisi*, Yıl, 13, Sayı, 146, Mayıs, ss.26-37.
- Gwartney, J. and R. Lawson (2008); *Economic Freedom of The World, 2003 Annual Report*, Fraser Institute Press.
- Gwartney, J. D. and R. L. Stroup (1999); *Temel Ekonomi*, Çev. Yıldırım Arsan, Liberte Yayınları, No. 6, Ankara.
- Hall, P. A. and R. C. Taylor, (1996); “Political Science and The Three New Institutionalism”, *MPIG Discussion Paper*, 96/6, ISSN 0944-2073, June, Köln, Germany.
- Hasdemir, İ. (2006); “Sosyolojik Bakış Açısıyla Yolsuzluk Olgusu”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı, Ankara.

- Hayek, F. A. (1993); *Kanun, Yasama, Faaliyeti ve Özgürlük*, Çev. Mustafa Erdoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No. 345.
- Heritage Foundation (2008); *Economic Freedom Index 2008*. www.heritage.org/Index, (12.01.2009).
- Hessel, M and K. Murphy (2002); “*Stealing The State, and Everything Else A Survey of Corruption in The Postcommunist World*”, *Transparency International, Working Paper*, Berlin.
- Heywood, P. (1997); “Political Corruption: Problems and Perspectives”, *Political Studies*, Vol.45(3), pp.417-435.
- Hira, A. and R. Hira (2000); “The New Institutionanism: Contradictory Notions of Change”, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol.59, No.2, April, pp. 264-284.
- Hodgson, G. M. (2005); “‘Institution’ by Walton H. Hamilton”, *Journal of Institutional Economics*, Vol. 1, No.2, pp.233-244.
- Hofstede, G. (2000); *Cultures Consequences: Comparing Values, Behaviours*, Sage Publications, Second Edition.
- Hopkin, J. (1997); “Political Parties, Political Corruption and The Economic Theory of Democracy”, *Crime, Law & Social Change*, 27, pp.255-574.
- Husted, B. W. (1999); “Wealth, Culture and Corruption”, *Journal of International Business Studies*, Vol. 30, No. 2, pp.339-360.
- Hutchinson, F. (2005); “A Review of Donar Agency Approaches to Anti-Corruption”, *Asia Pasific School of Economics and Government, Policy and Governance Discussion Papers*, 05-3, February.
- Huther, J. and A. Shah (2000); “Anti-Corruption Policies and Programs: A Framework for Evaluation”, *Policy Research Working Paper*, No. 2501, The World Bank, Development Research Group, Public Economics, December.
- Jain, A. K. (2001); “Corruption: A Review”, *Journal of Economic Surveys*, Vol. 15, No. 1, pp.72-121.
- Jessop, B. and K. Nielsen, (2003); “Institutions and Rules”, *Network Institutional Theory, Research Papers*, No. 11/03.

- Johnson, O. E. (1975); "An Economic Analysis of Corrupt Government with Special Application to Less Developed Countries", *Kyklos*, Vol.28, No. 1, pp.47-61.
- Johnson, S., D. Kaufmann and P. Zoido-Lobaton (1998); "Regulatory Discretion and The Unofficial Economy", *American Economic Review*, 88, pp.387-392.
- Johnston, M. (2001); "The Definitions Debate: Old Conflicts in New Guises", *The Political Economy of Corruption*, Ed. A. K. Jain, Routledge Press, London, pp.11-31.
- Johnston, M. (1997); "Public Officials, Private Interests and Sustainable Democracy: When Politics and Corruption Meet", *Corruption and The Global Economy*, Ed. K. A. Elliott, Washington: Institute For International Economics, pp.61-82.
- Johnston, M. (1996); "The Search for Definitions: The Vitality of Politics and Issue of Corruption", *International Social Science Journal*, XLVIII, pp.310-326.
- Johnston, M. (1986); "The Political Consequences of Corruption: A Reassessment", *Comparative Politics*, Vol. 18, No. 4, July, pp.459-477.
- Kar, M. ve N. Cömertler (2007); "Türkiye’de Suç Oranının Sosyo-Ekonomik Belirleyicileri: Yatay Kesit Analizi", *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 62, Sayı.2, Nisan-Haziran, ss.1-17.
- Kasper, W. ve M. E. Streit (1998); *Institutional Economics, Social Order and Public Policy*, The Locke Institute, Edward Elgar, Cheltenham.
- Kazgan, G. (1993); *İktisadi Düşünce*, Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul.
- Kaufman, D. (2005); "Ten Myths About Governance and Corruption", *Finance and Development*, September, pp.41-43.
- Kaufman, D. (1997); "Corruption: The Facts, Foreign Policy", *IMF Staff Seminar*, No.107, Summer.
- Kaufmann, D. A. Kraay and M. Mastruzzi (2008); "Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2007", *The World Bank, Policy Research Working Paper*, WP/4654, June.
- Keizer, P. (2007); "The Concept of Institution in Economics and Sociology, A Methodological Exposition", *Utrecht School of Economics Tjalling C. Koopmans Research Institute, Discussion Paper Series* 07-25, November.

- Kennedy, P. (2000); *Ekonometri El Kitabı*, Çev. M. Sarımeşeli, Gazi Kitabevi, Şubat, Ankara.
- Kenworthy, L. (2005); "Institutional Coherence and Macroeconomic Performance", *Socio-Economic Review*, Vol.4, October, pp.69-91.
- Khan, M. H. (2004); "Political and Administrative Corruption: Concepts, Comparative Experiences and Bangladesh Case", <http://www.ti-bangladesh.org>, (17,05,2005).
- Khan, M. H. (1996a); "A Typology of Corrupt Transactions in Developing Countries", *IDS Bulletin*, Vol.27, No.2, pp.12-21.
- Khan, M. H. (1996b); "The Efficiency Implications of Corruption", *Journal Of International Development*, Vol. 8, No. 5, pp.683-696.
- Kheralland, M. and J. Kirsten (2001); "The New Institutional Economics: Applications for Agricultural Policy Research in Developing Countries", *MSSD Discussion Paper*, No. 41, June.
- Klitgaard, R. (1988); *Controlling Corruption*, University of California Press, England.
- Krueger, O. A. (1974); "The Political Economy of The Rent Seeking Society", *The American Economic Review*, Vol.64, No.3, pp.291-303.
- Kurer, O. (1993); "Clientelism, Corruption and The Allocation of Resources", *Public Choice*, Vol. 77, Issue.2, pp.259-273.
- Laffont, J-J and T. N'guessan (1999); "Competition and Corruption in A Agency Relationship", *Journal of Development Economics*, Vol. 60, pp.271-295.
- Lagerspetz, E. (2004); "Hegel and Hobbes on Institutions and Collective Actions", *Ratio Juris*, Vol. 17, No. 2, June, pp.227-240.
- Lambsdorff, J. G. (2007); *The Institutional Economics of Corruption and Reform*, Cambridge University Press.
- Lambsdorff, J. G. (2005); "Consequences and Causes of Corruption-What Do We Know From A Cross-Section of Countries?", <http://www.transparency.org> (23.07.2007).
- Lambsdorff, J. G. (2003); "What Nurters Corrupt Deals? On The Role of Confidence and Transaction Cost", <http://www.transparency.org> (23.07.2007).

- Lambsdorff, J. G. (2002); "Making Corrupt Deals: Contracting in The Shadow of The Law", *Journal of Economic Behaviours and Organization*, Vol. 48 (3), pp.221-241.
- Lambsdorff, J. G. (2002); "Corruption and Rent-Seeking", *Public Choice*, Vol.113, Issue. 2, pp.97-125.
- Lambsdorff, J. G. (2001); "How Corruption in Government Affect Public Welfare", *Center for Globalization and Europeanization of The Economy, Discussion Paper*, No.9, Göttingen, January,
- Lambsdorff, J. G. and S. U. Teksoz (2005); "Corrupt Relational Contracting", *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Pres, pp. 154-168.
- Lambsdorff, J. G., M. Taube and M. Schramm (2005); "Corrupt Contracting: Exploring The Institutional Economics and New Economic Sociology", *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Pres. Pp.199-216.
- La Porta ve Diğerleri (1999); "The Quality of Government", *The Journal of Law, Economics And Organizations*, Vol. 15, No. 1, pp.222-279.
- Larmour, P. (2001); "Corruption, Culture and Transferability: What Can Be Learned From Australian?", *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 9, No.1, March, pp.14-20.
- Lederman, D, N. V. Loayza and R. R. Soares (2005); "Accountability and Corruption: Political Institutions Matter", *Economics and Politics*, Vol. 17, No. 1, March, pp.1-35.
- Leite, C. and J. Weidmann (1999); "Does Mother Nature Corrupt? Natural Resources, Corruption and Economic Growth", *IMF Working Paper*, WP/99/85, July.
- Lien, Da-Hsiang D. (1990); "Corruption and Allocation Efficiency", *Journal of Development Economics*, Vol. 33, pp.153-164.
- Luna, F. (1999); "Corruption and Research", *Bioethics*, Vol. 13, No. 3/4, pp.262-271.
- Luo, Y. (2004); "An Organizational Perspectives of Corruption", *Management and Organization Review*, Vol.1, No. 1, pp.119-154.

- Maingot, A. P. (1994); "Confronting Corruption in The Hemisphere: A Sociological Perspectives", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Vol. 36, No. 3, Special Issue: The Summit of The American-Issues to Consider, pp.49-74.
- Mankiw, N. G. (1998); *Principles of Economics*, Fort Worth: Dryden Press.
- Marshall, G. (1999); *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Matthews, R (1986); "The Economics of Institutionsa and Sources of Growth" *Economics of Journal*, Vol. 96, pp.903-918.
- Mauro, P. (1998); "Corruption: Causes, Consequences and Agenda for Further Research", *Finance and Development*, March, pp.11-14.
- Mauro, P. (1997a); "Why Worry About Corruption?", *IMF Economic Issues*, No.6, February.
- Mauro, P. (1997b); "The Effects of Corruption on Growth, Investment and Expenditure: A Cross Country Analysis", *Corruption and The Global Economy*, Ed. K. A. Elliott, Institute For International Economics Publisher, pp.83-107.
- Mauro, P. (1995); "Corruption and Growth", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 110, No.3, pp.681-712.
- Mehmed Cavid Bey (2001); *İlm-İ İktisad*, Çev. S. A. Çakmak, Liberte Yayınları, Ankara.
- Mendez, and F. Sepulveda (2006); "Corruption, Growth and Political Regimes: Cross Country Evidence", *European Journal of Political Economy*, Vol. 23, No.4, December, pp.1038-1052.
- Mihçı, H. (2005); "Kurumsal Yapı ve Kalkınma", *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*, Ed. M. Kar ve S. Taban, Ekin Kitabevi, Bursa, ss.53-87.
- Mocan, N. (2004); "What Determines Corruption? International Evidence From Micro Data", *NBER Working Paper Series*, No. 10460, April.
- Montinola G. R. and R. W. Jackman (2002); "Sources of Corruption: A Cross-Country Study", *British Journal of Political Science*, Vol.32, Cambridge University Pres, pp.147-170.

- Morgan, A. L. (1998); "Corruption: Causes, Consequences and Implications", *The Asia Foundation Working Paper Series*, No: 9, October.
- Morrow, J. D. (1994); *Game Theory: For Political Scientists*, Princeton University Press.
- Myint, U. (2000); "Corruption: Causes, Consequences and Cures", *Asia-Pacific Development Journal*, Vol. 7, No. 2, December, pp. 33-58.
- Nas, T., A. C. Price and C. T. Weeber (1986); "A Policy-Oriented Theory of Corruption", *American Political Science Review*, No. 80, No.1, March, pp.107-119.
- Nee, V. (2003); "The New Institutionalism in Economics and Sociology", *CSES Working Paper Series*, No.4, November.
- Neeman, Z., M. D. Paserman and A. Simhon (2008); "Corruption and Openness", *The B.E. Journal of Economic Analysis and Policy*, Vol. 8, No. 1, pp. 1-23.
- North, D. (2002); *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, Çev: Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- North, D. (1997); "The Contribution of The Institutional Economics to And Understanding of The Transition Problem", *UNU/WIDER 1997 Annual Lecture*, March, <http://www.wider.unu.edu/northpl.htm>, (23, 07, 2007).
- North, D. (1992); "The New Institutional Economics and Development", <http://www.wider.unu.edu/northpl.htm>, (13.12.2007).
- North, D. (1990); "Institutional Change: A Framework of Analysis", <http://www.wider.unu.edu/northpl.htm>, (13.12.2007).
- Nye, J. S. (1967); "Corruption and Political Development: A Cost Benefit Analysis", *American Political Science Review*, Vol.61, No.2, June, pp.417-427.
- OECD (2003); "Fighting Corruption: What Role for Civil Society? The Experiences of The OECD", *OECD Publications*.
- Ogus, A. (2004); "Corruption and Regulatory Structure", *Law and Policy*, Vol.26, No.3-4, October, pp.329-346.
- Oğuz, F. (2003); *Mülkiyet Hakları "Bir Ekonomik Analiz"*, Roma Yayınları, Kasım, Ankara.
- Oppor, S. (2005); "Inefficient Property Rights and Corruption: The Case of Accounting Fraud in China", *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Press, pp.217-237.

- Osterfeld, D. (1994); "Corruption and Development", *Journal of Economic Growth*, Vol.2, No.4, pp.13-20.
- Oweye, O. and I. Bendaraf (1996); "The Macroeconomic Analysis of The Effects of Corruption on Economic Growth of Developing Economies", *Rivista Internazionale Di Scienze Economiche E Commerciali*, Vol. 43, No. 1, pp.184-207.
- Öner, S. (2005); "Yolsuzluk Olgusuna Siyaset Bilimi Çerçevesinden Bir Bakış", *Sayıştay Dergisi*, Sayı. 57, Nisan-Haziran, ss.39-54.
- Özçelik, Ö., E. Yaşar ve H. Önder (2006); "Kapitalizm Ahlakı ve Kronizm", *Yolsuzluk*, Ed. S. Aydın, Turhan Kitabevi, Ankara, ss.87-120.
- Özsemerci, K. (2003); "Türk Kamu Yönetimde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri", *Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi: 27*, Sayıştay Yayınları, Ekim, Ankara.
- Özsoylu, A. F. (1996); *Türkiye 'de Kayıt Dışı Ekonomi*, Bağlam Yayınları, Mart, Ankara.
- Paldam, M. (2002); "The Cross-Country Pattern of Corruption: Economics, Culture and Seesaw Dynamic", Vol. 18, No.2, pp.215-240.
- Paldam, M. (2001); "Corruption and Religion Adding to The Economic Model", *Kyklos*, Vol.54, Fasc.2/3, pp.383-414.
- Parada, J.J. (2003); "Original Institutional Economics and New Institutional Economics: Revisiting The Bridges (Or The Divide)", *Revista de Economia Institucional*, Vol.5, No.8, pp.92-116.
- Pearson, Z. (2003); "Human Rights and Corruption", *A Research Paper Produced by The Centre for Democratic Institutions*, The Centre for Democratic Institutions Press.
- Philp, M. (1997); "Defining Political Corruption", *Political Studies*, Vol. 45, No.3, pp.436-462.
- Porta, D. Della and A. Vannucci (2005); "The Governance Mechanisms of Corrupt Transactions", *The New Institutional Economics of Corruption*, Ed. J. G. Lambsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Press, pp.169-198.

- Pujas, V. and M. Rhodes (1999); "A Clash of Cultures? Corruption and The Ethics of Administration in Western Europa", *Parliamentary Affairs*, Vol. 52, No. 4, October, Oxford University Press, pp.688-702.
- Rauch, J. and P. B. Evans (2000); "Büreaucratic Structure and Büreaucratic Performance in Less Developed Countries", *Journal of Public Economics*, Vol. 79, pp.49-71.
- Richter, R. (2005); "The New Institutional Economics: Its Start, Its Meaning, Its Prospects", *European Business Organization Law Review*, Vol. 6, pp.161-200.
- Rijckeghem, C. and B. Weder (2001); "Corruption and The Rate of Temptation: Do Low Wages in The Civil Service Cause Corruption?", *Journal of Development Economics*, Vol. 65, pp.307-331.
- Rijckeghem, C. V. and B. Weder (1997); "Corruption and The Rate of Temptation: Do Low Wages in Civil Service Cause Corruption?", *IMF Working Paper*, WP/97/73.
- Rodeee, C. C. ve Diğerleri (1983); *Introduction to Political Science*, McGraw-Hill International Editions, 3rd Printing.
- Rose-Ackerman, S. (1999a); *Corruption and Government: Causes, Consequences and Reform*, Cambridge University Press.
- Rose-Ackerman, S. (1999b); "A Grand Corruption and The Ethics of Global Business", Program for Studies in Law, Economics and Public Policy, *Working Paper*, No.221, Yale Law School, October
- Rose-Ackerman, S. (1996); *The Political Economy of Corruption: Causes and Consequences*, The World Bank Public Policy for The Private Sector Note, No.74.
- Rose-Ackerman, S. (1975); "The Economics of Corruption", *Journal of Public Economics*, Vol. 4, pp.187-203.
- Rutherford, M. (2004); "Institutional Economics at Columbia University", *History of Political Economy*, Vol.36, pp.31-78.
- Samuels, W. (1995); "The Present State of Institutional Economics", *Cambridge Journal of Economics*, Vol.19. pp.569-590.

- Sandholtz, W. and R. Taagepara (2005); "Corruption, Culture and Communism", *International Review of Sociology*, Vol. 15, No. 1, pp.109-131.
- Savaş, V. (2000); *İktisadın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sayan, İ. Ö. ve M. Kışlalı (2004); "Yolsuzluk Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 37, Sayı 2, Haziran, ss.31-50.
- Schramm, M. and M. Taube (2002); "The Institutional Economics of Legal Institutions, Guanxi and Corruption in The Chine", www.icgg.org/downloads/contribution10_schramm.pdf, (27,10,2006).
- Schweitzer, H. (2005); "Corruption-Its Spread and Decline", *The New Institutional Economics Of Corruption*, Ed. J. G. Lamsdorff, M. Taube and M. Schramm, Routledge Press, pp.16-50.
- Scott, J. C. (1969); "The Analysis of Corruption in Developing Nations", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 11, No. 3, June, pp.315-341.
- Seligson, M. A. (2002); "The Impact of Corruption on Regime Legitimacy: A Comparative Study of Four Latin American Countries", *The Journal of Politics*, Vol. 64, No. 2, May, pp.408-433.
- Senior, I. (2004); *Corruption, The Government and The Private Sector: Why It Matters and What Can Be Done*, Institute of Economic Affairs, Published by Blackwell Publishing, Oxford.
- Serra, D. (2004); "Empirical Determinants of Corruption: A Sensitivity Analysis", *GPRG-WPS Working Paper*, No. 12.
- Seyidoğlu, H. (1992); *Ekonomik Terimler Sözlüğü*, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Shah, A. (2006); "Corruption and Decentralized Public Governance", *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 3824, January.
- Shen, C. and J. B. Williamson (2005); "Corruption, Democracy, Economic Freedom and State Strength", *International Journal of Comparative Sociology*, Vol.46(4), pp.327-345.
- Shleifer, A. and R. W. Vishny (1993); "Corruption", *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 108, No. 3, August, pp.599-617.

- Sissener, T. K. (2001); "Anthropological Perspectives on Corruption", *CMI Working Papers*, No. 5.
- Smyth, R. (1998); "New Institutional Economics in The Post-Socialist Transformation Debate", *Journal of Economics Surveys*, Vol. 12, No. 4, pp.361-398.
- Sosa, L. A. (2004); "Wages and Other Determinants of Corruption", *Review of Development Economics*, 8(4), pp.597-605.
- Sönmez, S. (2001); "Yolsuzluk, Saydamlık ve Küreselleşme", *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl. 16, Sayı. 188, Kasım, ss.30-38.
- Swamy, A ve Diğerleri (2001); "Gender and Corruption", *Journal of Development Economics*, Vol. 64, pp.25-55.
- Şanlı, U. (2006); "Yolsuzlukla Mücadelede İstihbarat Servislerinin Rolü ve Etkisi", *Yolsuzluk*, Ed. S. Aydın, Turhan Kitabevi, 2006, Ankara, ss.535-551.
- Tanzi, V. (1998); "Corruption Around The World: Causes, Consequences, Scope and Cures", *IMF Staff Papers*, Vol. 45, No. 4, December.
- TBMM Araştırma Komisyon Raporu (2006); *Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenleri, Etkileri ve Çözüm Önerileri*, Yolsuzluklarının Sebeplerinin Sosyal ve Ekonomik Boyutlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/9) Esas Numaralı Meclis Araştırma Komisyon Raporu, Ankara.
- Tekeoğlu, M. (1993); *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana.
- Teksöz, S. U. (2002); "The Economics of Corruption: Causes, Consequences and Extent", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Haziran, İstanbul.
- Telatar, F. (2004); *İktisat Politikası*, İmaj Yayınları, Ankara.
- Teorell, J. (2007); "Corruption as an Institution: Rethinking The Nature and Origins of The Grabbing Hand", *The Quality Of Government Institute Working Paper Series*, No. 2007:5, Department of Political Science, Göteborg University, November.
- Thomas, M. A. and P. Meagher (2004); "A Corruption Primer: An Overview of Concepts in The Corruption Literature", *The IRIS Discussion Papers on Institutions and Development*, Paper No. 04/03, February.

- Toboso, F. (2001); "Institutional Individualism and Institutional Change: The Search for A Middle Way Mode of Explanation", *Cambridge Journal of Economics*, Vol.25, No.6, pp. 765-783.
- Torun, İ. (2003); *Max Weber'de İktisadi Gelişme Düşüncesi*, Okumuş Adam Yayınları, No. 18, Mart, İstanbul.
- Tosun, M. U. (2002); "Bir Kamusal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk", *Yolsuzluk ve Etkin Devlet*, Ankara Ticaret Odası Yayını, Aralık, Ankara, ss.19-108.
- Transparency International (2008); *Corruption Perceptions Index*, 2008. www.icgg.org/corruption.cpi_2008.html, (12.01.2009).
- Treisman, D. (2000); "The Causes of Corruption: A Cross-National Study", *Journal of Public Economics*, 76, pp.399-457.
- Tsuru, S. (1993); *Institutional Economics Revised*, Cambridge University Press.
- Tullock, G (2003); "The Origin Rent-Seeking Concept", *International Journal of Business and Economics*, Vol.2, No. 1, pp.1-8.
- Türk, H. (1996); *Kuramsal Yaklaşımlar Işığında İnsanın Biyokültürel Evrimi*, Bilim Yayınları, No. 38, Ankara.
- Türk Dil Kurumu; <http://www.tdk.gov.tr> , (12,11,2007).
- Türkkan, E. (2001); *İkinci En İyi*, Liberte Yayınları, No. 50, Ankara.
- UNDP (2006); *Human Development Report 2006*, Published for The United Nations Development Programme (UNDP).
- UNODC (2004); *Practical Anti-Corruption Measured For Prosecutors and Investigators*, United Nations Office on Drugs and Crime (Unodc) Press, Vienna, September.
- Ülgener, S. (2006); *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisadi*, Toplu Eserler 3, Derin Yayınları, No. 77, İstanbul.
- Weber, M. (2005); *Bürokrasi ve Otorite*, Çev. Bahadır Akın, Adres Yayınları, No.8, Mart, Ankara.
- Weber, M. (1997); *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Aruoba, 2. Baskı, Hil Yayınları, İstanbul.
- Wei, Shang-Jin (2000); "Natural Openness and Good Government", *NBER Working Paper*, No. 7765, June

- Wei, Shang-Jin (1998); "Corruption in Economic Development: Beneficial Grease, Minor Annoyance or Major Obstacle?", *Staff Paper, Integrity in Governance in Asia*, Organized by The United Nations Development Program and The Transparency International Thailand Chapter, June 29-July 1, Bangkok.
- Williamson, O. E. (2000); "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economics Literature*, Vol.38, September, pp.595-613.
- Wirl, F. (1998); "Socio-Economic Typologies of Bureaucratic Corruption and Implications", *Journal of Evolutionary Economics*, Vol.8, No.2, pp.199-200.
- Wooldridge, J. M. (2001); *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The Mit Press, Cambridge, Massachusetts London, England.
- World Bank, (2008); *World Development Report*, 2005/2006. [web.worldbank.org/wbsite/0,menupk:477658~pagepk, \(12.01.2009\).](http://web.worldbank.org/wbsite/0,menupk:477658~pagepk,(12.01.2009).)
- World Bank, (2000); *Helping Countries Combat Corruption*, World Bank Publications, June.
- World Bank, (1999); *World Development Report*, 1996/1997. [web.worldbank.org/wbsite/0,menupk:477658~pagepk, \(12.01.2009\).](http://web.worldbank.org/wbsite/0,menupk:477658~pagepk,(12.01.2009).)
- World Economic Forum (2008); *Global Competitiveness Report 2008-2009*. [www.weforum.org/en/initiatives/gcp/global%20competitiveness%20report/index.htm, \(12.01.2009\).](http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/global%20competitiveness%20report/index.htm,(12.01.2009).)
- Vazquez-Martinez, J., F. J. Arze and J. Boex (2004); *Corruption, Fiscal Policy and Fiscal Management*, USAID Press, October.
- Vinelli A. G. (1999); "Bureaucracy and Post Bureaucracy At The Same Time: Towards An Agenda for Argentine Public Management", [http://burbuja.udesa.edu.ar/departamentos/economia/mariano_tommasi/cedi/dts/dt19.pdf, \(23.06.2008\).](http://burbuja.udesa.edu.ar/departamentos/economia/mariano_tommasi/cedi/dts/dt19.pdf,(23.06.2008).)
- Vinod, H. D. (1999); *Statistical Analysis of Corruption Data and Using The Internet to Reduce Corruption*, 9th International Anti-Corruption Conference, Durhan, South Africa, 10-15 October,
- Xin X. and T. K. Rudel (2004); "The Context for Political Corruption: A Cross-National Analysis", *Social Science Quarterly*, Vol. 85, No. 2, June, pp.294-330.

- Yayla, A. (2001); *Devletçi Zihniyet ve Piyasa Ekonomisi*, Liberte Yayınları, No. 43, Ankara.
- Yayla, A. (2000); *Özgürlük Yolu: Hayek'in Sosyal Teorisi*, 2. Baskı, Liberte Yayınları, Ankara.
- Yereli, A. B. (2003); *Ekonomik Özgürlükler ve Türkiye'de Devlet-Birey İlişkisi*, Gazi Kitabevi, Ekim, Ankara.
- Yılmaz, F. (2000); "Heterodoks İktisat Okulları İçinde Kurumsalcıların Yeri ve Yöntembilimsel Bir Tahlil", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İktisat Anabilim Dalı, Bursa.
- You, J-S and S. Khagram (2004); "Inequality and Corruption", *Harvard University & John F. Kennedy School of Government, Faculty Research Working Papers Series*, No. 22, RWP/04-001, January.
- Zhong, N. and Y. Shu (2004); "The Causes, Consequences and Cures of Corruption: A Review of Issues", July, <http://www.transparency.org> (23.07.2007).

EK-1:1995-2008 Yılları Arası Yolsuzluk Algılama Endeksleri

ÜLKELER / ZAMAN	Üyelik Baş. Tarihi	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Almanya	1957	8,1	8,3	8,2	7,9	8	7,6	7,4	7,3	7,7	8,2	8,2	8	7,8	7,9
Avusturya	1957	7,1	7,6	7,6	7,5	7,6	7,7	7,8	7,8	8	8,4	8,7	8,6	8,1	8,1
Belçika	1957	6,9	6,84	5,25	5,4	5,3	6,1	6,6	7,1	7,6	7,5	7,4	7,3	7,1	7,3
Fransa	1957	7	7	6,7	6,7	6,6	6,7	6,7	6,3	6,9	7,1	7,5	7,4	7,3	6,9
Hollanda	1957	8,7	8,7	9	9	9	8,9	8,8	9	8,9	8,7	8,6	8,7	9	9,53
İtalya	1957	3	3,4	5	4,6	4,7	4,6	5,5	5,2	5,3	4,8	5	4,9	5,2	4,8
Lüksemburg	1957	6,9	8,6	8,6	8,7	8,8	8,6	8,7	9	8,7	8,4	8,5	8,6	8,4	8,3
Danimarka	1973	9,3	9,33	9,34	10	10	9,8	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,5	9,4	9,52
İngiltere	1973	8,6	8,4	8,2	8,7	8,6	8,7	8,3	8,7	8,7	8,6	8,6	8,6	8,4	7,7
İrlanda	1973	8,6	8,5	8,3	8,2	7,7	7,2	7,5	6,9	7,5	7,5	7,4	7,4	7,5	7,7
İspanya	1985	4,4	4,3	5,9	6,1	6,6	7	7	7,1	6,9	7,1	7	6,8	6,7	6,5
Portekiz	1986	5,6	6,5	7	6,5	6,7	6,4	6,3	6,3	6,6	6,3	6,5	6,6	6,5	6,1
Finlandiya	1995	9,1	9,1	9,5	9,6	9,8	10	9,9	9,7	9,7	9,7	9,6	9,6	9,4	9,25
İsveç	1995	8,9	9,1	9,4	9,5	9,4	9,4	9	9,3	9,3	9,2	9,2	9,2	9,3	9,68
Yunanistan	1995	4	5	5,4	4,9	4,9	4,9	4,2	4,2	4,3	4,3	4,3	4,4	4,6	4,7
Çek Cumhuriyeti	2004		5,4	5,2	4,8	4,6	4,3	3,9	3,7	3,9	4,2	4,3	4,8	5,2	5,2
Estonya	2004				5,7	5,7	5,7	5,6	5,6	5,5	6	6,4	6,7	6,5	6,6
Kıbrıs	2004									6,1	5,4	5,7	5,6	5,3	6,4
Letonya	2004				2,7	3,4	3,4	3,4	3,7	3,8	4	4,2	4,7	4,8	5
Litvanya	2004						4,1	4,8	4,8	4,7	4,6	4,8	4,8	4,8	4,6
Macaristan	2004	4,1	4,9	5,2	5	5,2	5,2	5,3	4,9	4,8	4,8	5	5,2	5,3	5,1
Malta	2004										6,8	6,6	6,4	5,8	5,8
Polonya	2004		5,6	5,1	4,6	4,2	4,1	4,1	4	3,6	3,5	3,4	3,7	4,2	4,6
Slovakya	2004				3,9	3,7	3,5	3,7	3,7	3,7	4	4,3	4,7	4,9	5
Slovenya	2004					6	5,5	5,2	6	5,9	6	6,1	6,4	6,6	6,7
TÜRKİYE		4,1	3,5	3,2	3,4	3,6	3,6	3,6	3,2	3,1	3,2	3,5	3,8	4,1	4,6

Kaynak: Transparency International <http://www.transparency.org> (Erişim tarihi: 05.07.2009)

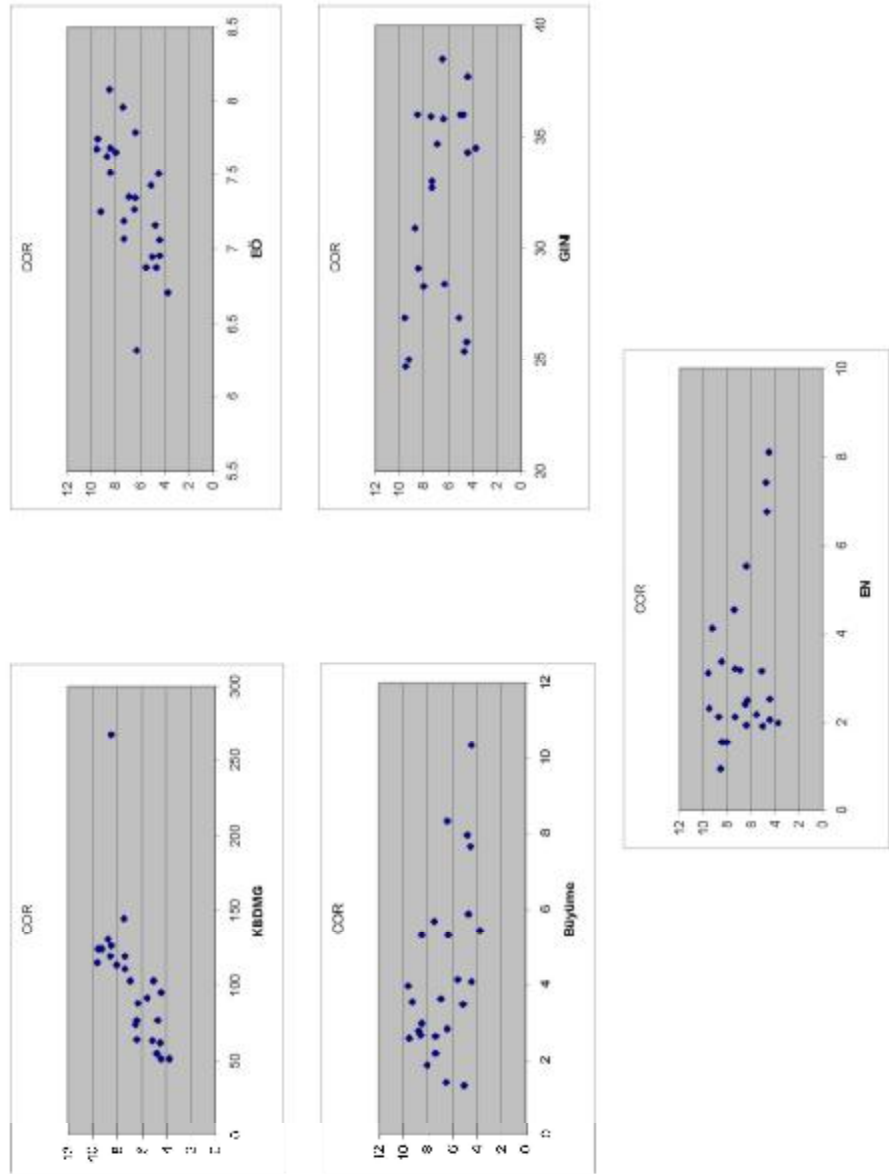
**Ek-2: Ekonomik Modelde Kullanılacak Olan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere
Ait Veriler**

ÜLKE /ZAMAN	COR	KBDMG	EN	EÖ	BÜY	GINI
Almanya	8.05	114.325	1.55	7.656667	1.875	28.3
Avusturya	8.45	127.025	1.55	7.686667	2.975	29.1
Belçika	7.325	120.125	2.125	7.193333	2.65	33
Danimarka	9.475	124.875	2.325	7.75	2.6	24.7
Finlandiya	9.575	115.95	3.125	7.68	3.975	26.9
Fransa	7.325	111.1	3.225	7.073333	2.2	32.7
Hollanda	8.75	131.15	2.125	7.63	2.775	30.9
İngiltere	8.55	120.075	0.95	8.08	2.675	36
İrlanda	7.45	145.525	4.55	7.96	5.7	35.9
İspanya	6.9	103.725	3.2	7.356667	3.625	34.7
İsveç	9.225	124.475	4.125	7.256667	3.55	25
İtalya	4.975	103.875	1.925	6.95	1.35	36
Lüksemburg	8.475	268.425	3.375	7.513333	5.325	
Portekiz	6.475	74.675	2.425	7.266667	1.425	38.5
Yunanistan	4.4	95.725	2.525	6.956667	4.075	34.3
Çek Cumhuriyeti	4.625	77.575	6.775	6.876667	5.9	25.4
Estonya	6.4	64.3	1.95	7.79	8.35	35.8
Kıbrıs	5.5	91.925	2.175	6.876667	4.15	
Letonya	4.425	51.675	2.075	7.063333	10.35	37.7
Litvanya	4.75	55.375	7.45	7.16	7.975	36
Macaristan	5.075	63.725	3.175	7.433333	3.5	26.9
Malta	6.4	77.25	5.55	7.35	2.85	
Polonya	3.7	51.875	2	6.713333	5.425	34.5
Slovakya	4.475	62.3	8.125	7.506667	7.65	25.8
Slovenya	6.275	88.6	2.5	6.32	5.325	28.4

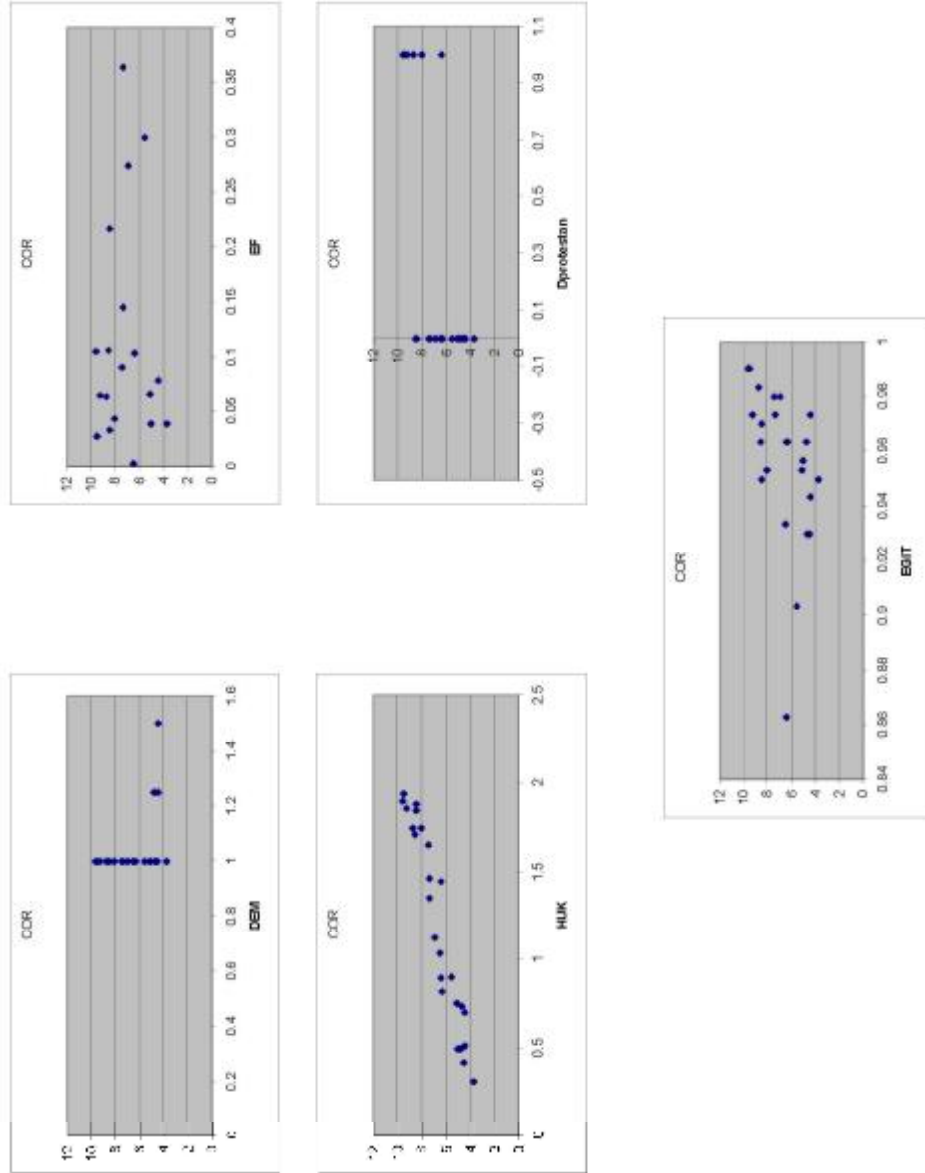
**Ek-3: Sosyal Modelde Kullanılacak Olan Bağımlı Ve Bağımsız Değişkenlere
Ait Veriler**

ÜLKE /ZAMAN	COR	DEM	HUK	EĞİT	EF	D _{PROTESTAN}
Almanya	8.05	1	1.7475	0.953333	0.0438	1
Avusturya	8.45	1	1.845	0.97	0.0332	0
Belçika	7.325	1	1.4625	0.973333	0.3638	0
Danimarka	9.475	1	1.9425	0.99	0.0275	1
Finlandiya	9.575	1	1.9	0.99	0.105	1
Fransa	7.325	1	1.3475	0.973333	0.1455	0
Hollanda	8.75	1	1.7425	0.983333	0.0634	1
İngiltere	8.55	1	1.71	0.963333	0.1063	0
İrlanda	7.45	1	1.6525	0.98	0.0904	0
İspanya	6.9	1	1.125	0.98	0.2745	0
İsveç	9.225	1	1.855	0.973333	0.065	1
İtalya	4.975	1	0.495	0.956667	0.0389	0
Lüksemburg	8.475	1	1.88	0.95	0.2167	0
Portekiz	6.475	1	1.0375	0.933333	0.0025	0
Yunanistan	4.4	1.5	0.7	0.973333	0.0778	0
Çek Cumhuriyeti	4.625	1	0.735	0.93		0
Estonya	6.4	1	0.895	0.963333		1
Kıbrıs	5.5	1	0.9	0.903333	0.3	0
Letonya	4.425	1.25	0.5125	0.943333		0
Litvanya	4.75	1.25	0.4925	0.963333		0
Macaristan	5.075	1	0.7575	0.953333	0.0651	0
Malta	6.4	1	1.445	0.863333	0.1033	0
Polonya	3.7	1	0.315	0.95	0.039	0
Slovakya	4.475	1	0.42	0.93		0
Slovenya	6.275	1	0.8225	0.963333		0

EK-4: Ekonomik Modeldeki Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

EK-5: Sosyal Modeldeki Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

ÖZGEÇMİŞ

ADI SOYADI : Ahmet Yılmaz ATA

DOĞUM YERİ VE TARİHİ : 975/ BESNİ

ADRES : Çukurova Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Balcalı Kampüsü,-Adana
Tel: (322) 3387254-60 iç hat (177)

E-posta : atayila@hotmail.com

YABANCI DİL : İngilizce

EĞİTİM DURUMU:

Doktora (2002- 2009) : Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İktisat Anabilim Dalı, Adana.

Yüksek Lisans (1998-2001) : Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Maliye Anabilim Dalı, Ankara.

Lisans (1994-1998) : Çukurova Üni. İ.İ.B.F. İktisat Böl. (İng).
Adana.

Lise (1987-1993) : Besni Lisesi,
Besni, Adıyaman.

İŞ DENEYİMİ:

2002- 2009 : Araştırma Görevlisi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Adana.

1999-2001 : Araştırma Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü , Ankara.

1998-1999 : Araştırma Görevlisi, Gaziantep Üniversitesi, İİBF,
İktisat Bölümü, Gaziantep.

BİLİMSEL YAYINLAR:

-2009; ATA, A. Y. “Yeni Ekonomik Düzenin Kavramsal Çerçevesi ve Ekonomilere Sunduğu Fırsatlar: Adana Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme”, *Çukurova Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, Adana.

-2009; Güvel, E. A. ve A. Yılmaz ATA, “Yolsuzluk Olgusunun Ortaya Çıkmasında Asimetrik Bilginin Rolü: Teorik Bir Bakış Açısı”, *Sosyoekonomi Dergisi*, Yıl.5, Sayı.9, Ankara.

-2006; Ata, A. Y.- Yücel, F.; “Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık: 1. ve 2. Çukurova Sanayi ve Ticaret Fuarlarının Değerlendirilmesi”, *Çukurova Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1, Adana.

-2003; Ata, A. Y.- Yücel, F. “Eş bütünleşme ve Nedensellik Testleri Altında İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye Uygulaması”, *Çukurova Üni. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi*, Cilt 12, Sayı 2, Adana.

ÖDÜLLER:

-2006; Ata, A. Y. ; “Yeni Ekonomik Düzen Çerçevesinde Adana Ekonomisinin Değerlendirilmesi” , Adana Sanayi Ve Ticaret Odası Makale Yarışması, Üçüncülük Ödülü.

- 2005; Ata, A. Y.- Yücel, F. “Fuarların Adana Ekonomisine Katkıları Açısından 1. ve 2. Adana Sanayi ve Ticaret Fuarlarının Değerlendirilmesi” Adana Sanayi Ve Ticaret Odası Makale Yarışması, İkincilik Ödülü.